

SVEND DANIELSEN

Nordisk børneret II

FORÆLDREANSVAR

*En sammenlignende studie
af dansk, finsk, islandsk, norsk
og svensk ret med drøftelser
af harmoniseringsmuligheder
og reformbehov*

NORD 2003.I4

Nordisk børneret II

Forældreansvar

En sammenlignende studie af dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk ret med drøftelser af harmoniseringsmuligheder og reformbehov

Nord 2003:14

© Nordisk Ministerråd, København 2003

ISBN 92-893-0923-7

ISSN 0903-7004

Tryk: Phønix-Trykkeriet as, Århus 2004

Grafisk projektledning: Kjell Olsson

Design: C-H. K. Zakrisson, www.polytype.dk

Oplag: 1000

Printed in Denmark

Papir: Miljøvenligt papir som opfylder kravene i den nordiske miljøsvanemærke-ordning.

Sælges gennem Nordisk Ministerråds agenter, se listen på sidste side, eller www.norden.org/agenter

Nordisk Ministerråd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Telefon (+45) 3396 0200

Telefax (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Telefon (+45) 3396 0400

Telefax (+45) 3311 1870

www.norden.org

Det nordiske lovgivningssamarbejde på justissektoren

Samarbejdet mellem de nordiske justitsministerier tager sit udgangspunkt i samordning ved udarbejdelse af ny lovgivning samt udveksling af information og erfaring med eksisterende lovgivning. Hensynet til sikring af en nordisk retslighed er centralt for samarbejdet. Herudover tages der også initiativ til fælles nordiske indsatser på justitsområdet inden for rammerne af Nordisk Ministerråd samt i nordiske arbejdsgrupper bestående af tjenestemænd fra justitsministerierne i de nordiske lande.

Nordisk Ministerråd

blev oprettet i 1971 som samarbejdsorgan mellem de nordiske landes regeringer. Ministerrådet fremlægger forslag til Nordisk Råds sessioner, viderefører rådets rekommandationer, rapporterer til Nordisk Råd om samarbejdets resultater og leder arbejdet inden for de forskellige emneområder. Samarbejdet koordineres af samarbejdsministrene, der er udpeget af det enkelte lands regering. Ministerrådet træder sammen i forskellige sammensætninger – afhængigt af hvilke spørgsmål, der skal behandles.

Nordisk Råd

blev oprettet i 1952 som et samarbejdsorgan mellem de folkevalgte forsamlinger og regeringer i Danmark, Island, Norge og Sverige. Finland indtrådte i 1955. Færøernes, Grønlands og Ålands delegationer indgår i henholdsvis Danmarks Riges og Finlands delegationer. Rådet består af 87 medlemmer. Nordisk Råd er initiativtagende og rådgivende og har kontrollerende opgaver i det nordiske samarbejde. Nordisk Råds organer er plenarforsamlingen, præsidiets og udvalgene.

Oversigt: BØRNERET II

Forord 7

Indhold 11

Lovene, forkortelser, litteraturen 19

KAP I Indledning 25

2 Forældreansvarets indhold 58

3 Hvem har forældreansvaret? 82

4 Fælles forældreansvar, når samlivet er ophævet 100

5 Aftaler om forældreansvar, bopæl og samvær 137

6 Afgørelser om børnenes fremtid 154

7 Særligt om barnets bopæl 186

8 Særligt om samvær eller umgänge og om anden kontakt 201

9 Forældreansvar til andre, herunder ved dødsfald 239

10 Børns selvbestemmelse og medindflydelse 260

11 Børn rolle under forældretvister 270

12 Samfundsmæssig bistand til forlig 304

13 Domstolsprocessen i sager om børns fremtid 319

14 Tvangsfuldbyrdelse 354

Lovregister 377

Stikordsregister 283

Oversigt: BØRNERET I

DEL I **Farskap og morskap**

KAP I Alminnelige utgangspunkter

- 2 Farskap til barn født av gift mor – pater est-regelen
- 3 Farskap til barn født av ugift mor
- 4 Endring av et etableret farskap m.v.
- 5 Assistert befruktning og dens betydning for foreldreskap

DEL II **Underhåll**

KAP I Inledning

- 2 Allmänna regler om föräldrars underhållsskyldighet
- 3 Principer för en förälders bidragsplikt och rätten till bidragsförskott/underhållsstöd
- 4 Underhållsbidrag med hänsyn till umgänge (»samvær«) och vid växelvis boende
- 5 Bestämmande och indrivning av underhållsbidrag
- 6 Ändring och omprövning av underhållsbidrag
- 7 Harmoniseringsmuligheterna

Forord

1. Denne fremstilling af »Nordisk børneret« afslutter arbejdet med den opgave, Nordisk Ministerråd i forbindelse med de nordiske justitsministre, i juni 1998 anmodede professorerne Anders Agell fra Uppsala, Peter Lødrup fra Oslo og Linda Nielsen fra København om at påtage sig. Opgaven var at foretage en sammenlignende studie af nordisk familie- og arveret. Som resultat af arbejdet foreligger to bøger, som udkom i foråret 2003: »Nordisk äktenskapsrätt« (Nord 2003:2) af Anders Agell og »Nordisk Arverett« (Nord 2003:3) af Peter Lødrup. Der er tillige udarbejdet en sammenfatning: »Äktenskapsrätten och successionsrätten i de fem nordiska länderna. Om möjligheterna och nyttan av lagharmonisering. En sammanfattande rapport« (Nordisk Råd TemaNord 2002:535). Professor Urpo Kangas fra Helsingfors har fra 1999 deltaget i arbejdet som rådgiver om finsk ret. Som det fremgår af bøgerne om ægteskabsret og arveret samt af fremstillingerne af børneretten har vi fået værdifuld information fra islandske sagkyndige. Efter at professor Linda Nielsen i 2000 blev valgt til rektor for Københavns Universitet, udtrådte hun af arbejdet og blev efterfulgt i den såkaldte projektgruppe af professor Svend Danielsen, som deltog i arbejdet med arveretten.
2. Opgaven omfatter også en gennemgang af lovgivningen om børn og forældre i de fem nordiske lande. Det afsluttes nu med bøgerne »Nordisk børneret I og II« (Nord 2003:4 og 14) med undertitlerne »Farskap og morskap samt underhåll« og »Forældreansvar«. I den første bog af disse bøger er afsnittet om fader- og moderskab skrevet af Peter Lødrup og afsnittet om bidrag til børn af Anders Agell og lektor Anna Singer fra Uppsala. Den anden bog om forældre-

ansvar er skrevet af Svend Danielsen. Drøftelserne om reform-behov og harmoniseringsovervejelserne inden for børnelovgivningen er sket på en række møder, hvor også Urpo Kangas har deltaget. Linda Nielsen deltog i indledende drøftelser.

3. Efter mandatet skal arbejdet sigte på at
  - redegøre for de vigtigste forskelle i retsreglernes udformning, anvendelse og formål
  - klargøre hvilke forskelle som kan medføre praktiske problemer, f.eks. ved flytning mellem landene, og hvor ofte sådanne problemer opstår
  - beskrive hvilke spørgsmål der fra et praktisk juridisk udgangspunkt er behov for et nordisk lovgivningssamarbejde om, og
  - beskrive hvilke spørgsmål der med udgangspunkt i gældende ret egner sig for et nordisk lovgivningssamarbejde på kort, middellang og længere sigt.

Vore undersøgelser skal således munde ud i en vurdering af behovene og forudsætningerne for en lovharmonisering mellem de fem lande.

4. I det mere udførlige forord til bøgerne om nordisk ægteskabsret og arveret, hvortil henvises, blev det fremhævet, at forudsætningerne for en drøftelse af harmoniseringsmulighederne er indgående retssammenligninger. Selv om reglerne i de nordiske lande bygger på fælles vurderinger og et fælles værdigrundlag, er der betydelige forskelle på udformningen. En afklaring og analyse heraf påvirker ikke kun mulighederne for harmonisering, men har afgørende betydning for reelle forsøg på at gennemføre ensartede regler. Sammenligningen er så indgående, at harmoniseringsdrøftelserne kan ske uden yderligere studier.
5. Det har været meget lærerigt at erfare, hvor vanskeligt det er at fremstille et andet lands lovgivning. Anvendelsen af forskellige regler kan opfylde de samme praktiske behov. Selv om der er anvendt et bety-

deligt arbejde i projektgruppen for at undgå fejl og misforståelser, kan det næppe undgås, at de findes. I enkelte afsnit er ikke alle landes regler medtaget i sammenligningen. Det vil være uhyre tidkrævende og uden nogen væsentlig betydning for opfyldelsen af mandatet.

6. Nordisk børneret I og II omfatter de vigtigste lovgivningsområder om forholdet mellem børn og deres forældre, men ikke alle. Økonomiske problemstillinger, som følger af værgemål, er ikke medtaget. De dækkes af værgemålslovene, dog findes reglerne i Sverige i Föräldrabalken. Adoptionsområdet er heller ikke medtaget.

København, Oslo og Uppsala, november 2003.

Anders Agell, Svend Danielsen, Peter Lødrup og Anna Singer

Indhold

Lovene, forkortelser, litteraturen 19

1 Indledning 25

- 1.1 Emnet forældreansvar 25
- 1.2 Sigtet med fremstillingen 29
- 1.3 Forudsætninger for nyere reformer og fremtidige overvejelser 32
  - 1.3.1 Nogle udviklinger, statistisk belyst 32
  - 1.3.2 Andre forudsætninger for nyere reformer 35
  - 1.3.3 Internationale initiativer på området 37
- 1.4 Generelle tendenser i nordisk lovgivning 40
- 1.5 Nyere nordisk lovgivning og reformovervejelser i de enkelte lande 46
  - 1.5.1 Danmark 46
  - 1.5.2 Finland 47
  - 1.5.3 Island 48
  - 1.5.4 Norge 49
  - 1.5.5 Sverige 50
- 1.6 Nordisk samarbejde om reglerne om forældreansvar og samvær 53
- 1.7 Generelt om harmoniseringsmuligheder 54
- 1.8 Indpasning i lovgivningen 56

2 Forældreansvarets indhold 58

- 2.1 Problemstillinger 58
- 2.2 Indholdet af forældreansvaret og lovregler herom 59
- 2.3 Ophør ved 18-års alderen og ægteskab 64
- 2.4 Forbud mod vold mod børn og anden krænkende behandling af dem 65
- 2.5 Afgrænsning af forældreansvaret over for andre områder,
navnlig værgemål og förmyndarskap 67

2.6	Hensynet til barnets bedste	69
2.6.1	Nogle grundlæggende overvejelser	69
2.6.2	En generel lovregel	70
2.6.3	Kriteriet barnets bedste i enkeltbestemmelser	72
2.7	Terminologi	74
2.7.1	Forældreansvar	74
2.7.2	Andre udtryk	75
2.8	Harmoniseringsmuligheder	77
2.8.1	Noget om forældreansvarets indhold og udstrækning	77
2.8.2	Generel indledningsbestemmelse om barnets bedste	78
2.8.3	Anvendelse af kriteriet barnets bedste i enkeltbestemmelser	78
2.8.4	Sprogbrugen	79
3	Hvem har forældreansvaret?	82
3.1	Problemstillinger	82
3.2	Gifte forældre	83
3.2.1	Giftes fællesskab om ansvaret	83
3.2.2	Myndighedernes rolle ved separation og skilsmisse	84
3.3	Ugifte forældres forældreansvar	87
3.3.1	Nogle generelle overvejelser	87
3.3.2	Ugifte mødres eneansvar	89
3.3.3	Aftaler og tilkendegivelser om fællesansvar	89
3.3.4	Nyere norske og svenske overvejelser om de ugifte fædre	93
3.3.5	Den ugifte fars muligheder ved dom	95
3.4	Harmoniseringsmuligheder	97
3.4.1	De gifte forældre	97
3.4.2	Ugifte fædre	97
4	Fælles forældreansvar, når samlivet er ophævet	100
4.1	Problemstillinger	100
4.2	Udøvelse af fælles forældreansvar	102
4.2.1	Enighed og samarbejde	102
4.2.2	Særligt om betydningen af afgørelser om barnets bopæl	104
4.2.3	Krav om enighed ved andre vigtigere beslutninger	105
4.2.4	Dagligdagens beslutninger	108
4.3	Myndighedernes muligheder for at afgøre enkelttvister eller at opstille betingelser	112
4.4	Flytning til udlandet og udlandsrejser med barnet	116
4.5	Forhindring, fuldmagt m.v.	118

4.6	Felles foreldreansvar eller gemensam vårdnad mod den enes ønske	119
4.6.1	Regler og lovgivernes tilkendegivelser	119
4.6.2	Retspraksis og teori	124
4.6.3	Den danske og islandske holdning	127
4.7	Harmoniseringsmuligheder	128
4.7.1	Fællesskabet og enighedskravet	129
4.7.2	Bopælsforældres beslutningsbeføjelser	131
4.7.3	Fællesskab mod den enes ønske, løsning af enkelttvister	133
5	Aftaler om forældreansvar, bopæl og samvær	137
5.1	Nogle grupperinger	137
5.1.1	Aftale- og tvistgrupper	137
5.1.2	Aftalemuligheder	139
5.1.3	Generelt om myndighedernes rolle	140
5.2	Godkendelsesordninger	141
5.3	Anmeldelse og registrering af forældreansvarsaftaler	147
5.4	Aftaler om tvangsfuldbyrdsgrundlag	149
5.5	Harmoniseringsmuligheder	151
6	Domme om forældreansvar, barnets bopæl og samvær	154
6.1	Problemstillinger	154
6.2	Antallet af afgørelser	155
6.3	Myndighedernes muligheder	157
6.4	Kriterier for afgørelserne	158
6.5	Lovregulerede skønseligheder	162
6.5.1	Større børns egne ønsker	163
6.5.2	Barnets behov for kontakt med begge forældre	165
6.5.3	Overgreb m.v. mod barnet	169
6.6	Andre hensyn, når afgørelsen skal træffes	169
6.6.1	Forældrenes egnethed som opdragere	170
6.6.2	Risikoen, hvis barnet skal skifte miljø	171
6.6.3	Søskenderelationer	172
6.6.4	Forældrenes livssituation og personlige egenskaber	173
6.6.5	Ligestilling mellem mødre og fædre	174
6.6.6	Rimelighedssynspunkter	177
6.7	Afgørelser om ændring af aftaler og afgørelser	177
6.8	Midlertidige afgørelser	181
6.9	Harmoniseringsmuligheder	184

7	Særlige aftaler og afgørelser om, hos hvem barnet skal bo	186
7.1	Problemstillinger	186
7.2	Forældre aftaler om, hvor barnet skal bo	186
7.3	Særskilte bopælsafgørelser	187
7.4	Bopæl hos begge forældre	189
7.4.1	Aftaler om deleordninger eller delt bosted	189
7.4.2	Afgrænsning over for udvidet samvær	191
7.4.3	Afgørelser om væxelvis boende	193
7.5	Harmoniseringsmuligheder	197
7.5.1	Særskilte bopælsafgørelser	197
7.5.2	Bopæl hos begge forældre	198
8	Særligt om barnets samvær eller umgänge og om anden kontakt	201
8.1	Grundprincipper og problemstillinger	201
8.1.1	Barnets ret til samvær eller interesse heri	202
8.1.2	Forældrenes retsstilling	204
8.2	Samværsberettigedes retsstilling i øvrigt	206
8.3	Aftaler og afgørelser om samvær eller umgänge	209
8.3.1	Aftaler	209
8.3.2	Afgørelser i tvister	210
8.3.3	Samværets omfang	211
8.4	Vilkår for udøvelse af samvær	214
8.4.1	Generelt	214
8.4.2	Overvåget samvær, tilsyn eller kontaktpersoner	215
8.4.3	Samvær i udlandet	218
8.5	Hvem skal afholde rejseudgifterne?	219
8.6	Ændring, nægtelse eller ophævelse	221
8.7	Andre kontaktformer	224
8.7.1	Telefon- og brevkontakt m.v.	224
8.7.2	Oplysninger om barnet	226
8.8	Samvær med bedste- og stedforældre samt andre nærstående	230
8.9	Midlertidigt samvær	235
8.10	Harmoniseringsmuligheder	236

9	Forældreansvar til andre, herunder ved dødsfald	239
9.1	Problemstillinger	239
9.2	Forældreansvaret efter dødsfald	239
9.2.1	Generelt	239
9.2.2	Legal videre- eller overførelse til den efterlevende	240
9.2.3	Yderligere om efterlevendes stilling	241
9.2.4	Islandske stedforældres stilling	244
9.2.5	Andre dødsfaldsregler	244
9.2.6	Tilkendegivelser om ansvaret efter et dødsfald	246
9.3	Tredjemænds muligheder uden for dødsfaldssituationen	248
9.3.1	Situationer, hvor spørgsmålet opstår	248
9.3.2	Afgørelser, hvorefter tredjemænd får del i ansvaret eller får det overført	249
9.3.3	Overførelse til tredjemænd ved aftale	253
9.3.4	Islandske legale regler om stedforældre	254
9.4	Overførelse af ansvaret til flere i forening	255
9.5	Harmoniseringsmuligheder	256
9.5.1	Dødsfald	256
9.5.2	Tredjemænds muligheder uden for dødsfaldssituationen	258
9.5.2	Overførelse til flere i forening	259
10	Børns selvbestemmelse og medindflydelse	260
10.1	Problemstillinger	260
10.2	Større selvstændighed med årene	261
10.3	Norsk regulering om selvstændighed	262
10.4	Uddannelse og arbejde	263
10.5	Selvstændig bolig	265
10.6	Medindflydelse	265
10.7	Harmoniseringsmuligheder	269

11	Børns rolle under forældretvister	270
11.1	Indledning	270
11.1.1	Problemstillinger	270
11.1.2	Grundlæggende overvejelser	272
11.2	Information til barnet om forældrenes planer	273
11.3	Deltagelse i rådgivning og forligsforhandlinger	275
11.4	Børns rolle, hvis myndighederne skal godkende forældrenes aftaler	279
11.5	Børns adgang til at komme til orde under tvistsager	281
11.6	Hvorledes belyses barnets mulige holdning til forældrenes tvist?	285
11.6.1	Redegørelser i rapporter til retten	285
11.6.2	Dommersamtaler med børn	290
11.6.3	Danske statsamtssamtaler med børn	294
11.6.4	Andre muligheder for at få oplysninger om barnets holdning	296
11.7	En repræsentant for barnet i særlige situationer	297
11.8	Børns mulighed for selv at tage et initiativ eller for at gøre sig til part i forældrenes proces	302
12	Samfundsmæssig bistand til forlig	304
12.1	Problemstillinger	304
12.2	Orienteringsmøder med forældrene	305
12.3	Børnesagkyndig rådgivning, mægling, samarbejtsamtal	308
12.4	Advokaternes rolle	317
13	Domstolsprocessen i sager om børns fremtid	319
13.1	Problemstillinger	319
13.2	De to- eller trestrengede systemer	320
13.2.1	Opgavefordelingen	320
13.2.2	Administrative myndigheders afgørelser	320
13.2.3	Finske og svenske sociale myndigheders rolle	322
13.3	Negative overvejelser om familiedomstole	323
13.4	Nogle grundsynspunkter	327
13.4.1	Procesreglerne	327
13.4.2	Sagernes indispositive karakter	328
13.4.3	Domstolenes sammensætning	329
13.4.4	Hurtig sagsbehandling	330

13.5	Sagens gang	332
13.5.1	Sagens begyndelse	332
13.5.2	Forberedelsen og forligsbestræbelser	334
13.5.3	Henvisning til mægling	338
13.5.4	Midlertidige prøveordninger	340
13.6	Bevisførelsen	341
13.6.1	Udtalelser fra sociale myndigheder	341
13.6.2	Uafhængige undersøgelser	342
13.7	Afgørelse uden hovedforhandling	351
13.8	Udgifter og sagsomkostninger	351
14	Tvangsfuldbyrdelse	354
14.1	Problemstillinger	354
14.2	Reglerne	355
14.3	Kompetente myndigheder	357
14.4	Grundlaget for fuldbyrdelsen	359
14.5	Fuldbyrdelsesmåde	360
14.5.1	Tvangsbøder	360
14.5.2	Magtanvendelse	363
14.5.3	Rekvirenten selv	365
14.6	Sagsbehandlingsregler	366
14.6.1	Forligsmægling	366
14.6.2	Mundtlig forhandling	369
14.6.3	Barnets rolle	369
14.6.4	Undersøgelser	371
14.6.5	Foreløbige sikkerhedsforanstaltninger	371
14.7	Udsættelse eller justering	372
14.8	Nægtelse	372
14.8.1	Større børn	373
14.8.2	I øvrigt	374

Lovregister 377

Stikordsregister 283

Lovene, forkortelser, litteraturen

Lovene (se uddybende nedenfor under 1.5):

- bl. Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnalova),
som ændret senest ved lov 13. juni 1997 nr. 39 og
lov 20 juni 2003 nr. 40 (norsk).
- FB Föräldrabalken af 1949, som ændret senest i juni 1998 (svensk).
- Fml Lov nr. 387 af 14. juni 1995 om forældremyndighed
og samvær, som ændret ved lov nr. 416 af 10. juni 1997
og lov nr. 461 af 7. juni 2001 (dansk).
- BLI Børnelov, lov nr. 79 15. marts 2003 (islandsk).
- VUL Lag ang. vårdnad om barn och umgängesrätt 8.4.1983/361,
som ændret ved lag 4.3.1994/186 og lag 16.8.1996/620 (finsk).

Forkortelser vedrørende lovforarbejder m.v.:

Betænkning (dansk)

- Ds. Departementspromemoria (svensk)
  - Innst. Innstilling fra Stortingskomiteen (norsk)
  - LU Lagutskottets betänkande (svensk)
  - NOU Norges offentlige utredninger (norsk)
  - Ot. prp. Odelstingsproposisjon (norsk)
  - Prop. Regeringens proposition (svensk)
  - SOU Statens offentliga utredningar (svensk)
- Om lovforarbejderne se gennemgangen, referencerne,
henvisningerne og forkortelserne nedenfor 1.5.

- Litteraturen** – yderligere litteratur og artikler er refereret udførligt i noterne (anvendte forkortelser i parentes):
- Backer, Inge Lorange: Om gjennomføring av barnekonvensjonen i norsk rett, i *Bonus Pater Familias*, Festskrift til Peter Lødrup, 2002, s. 69-78.
- Backer, Inge Lorange: *Barneloven med kommentarer*, Oslo, 1982.
- Beckman, Niels og Höglund. Ole: *Svensk familjerättspraxis, med Supplement*, Stockholm, 2000 (Beckman og Höglund, 2000).
- Dalseide, Nils: Barnefordelingssaker i retten – noen synspunkter på hvordan også avgjørelsesprosessen kan bli til barnets beste, i *Bonus Pater Familias*, Festskrift til Peter Lødrup, Oslo, 2002, s. 191-208.
- Danielsen, Svend: Internasjonalt samvær, i *Hyldestskrift til Jørgen Nørgaard*, 2003, s. 307-18.
- Danielsen, Svend: Fælles forældremyndighed. Rapport til det 35. Nordiske Juristmøde i Oslo, august 1999.
- Danielsen, Svend: *Lov om forældremyndighed og samvær med kommentarer*, København, 1997, med tillæg 1997 (Danielsen, 1997).
- Danielsen, Svend: *Skilsmisssagen, skandinaviske synsvinkler*, København, 1989, kap. 9, Børn, s. 347-422 (Danielsen, 1989).
- Danielsen, Svend: Forældremyndighedssagernes fremmarch, i *T:FA* 2001 s. 166-68.
- Ekeland, Tor-Johan og Myklebust, Vidar: *Foreldremekling, Brukarperspektivet*, Forskningsrapport nr. 23, Møreforskning Volda, 1997.
- Haugli, Trude: Det mangfoldige barnets beste, i *Bonus Pater Familias*, Festskrift til Peter Lødrup, Oslo, 2002, s. 313-26.
- Haugli, Trude: *Samværsrett i barnevernssaker*, 2. udg., Oslo, 2000.
- Helin, Markku: Enforcement of Custody, Access and Residence Orders m.v., i *the International Survey of Family Law*, 1997, s. 153-65.

- Hydén; Margareta: Samarbetssamtal – ett socialt arbete med föräldrar, SOS-Rapport 2000:7.
- Højgaard Pedersen, Marianne: Når den fælles forældremyndighed skal ophøre, i T:FA 2002 s. 81-84.
- Kartovaara, Leena og Sauli, Hannele: Children in Finland, Statistics Finland, Population 2001:9.
- Koch, Katrin: Når mor og far møtes i retten – barnefordeling og samvær – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Nova rapport 13/00, Oslo (Koch, 2000).
- Kurki-Suonio, Kirsti: Barnets bästa – hur kan detta säkras i social- og familjerättsliga procedurer? Rapport til det 36. Nordiske Juristmøde, Forhandlingerne, del I, Helsingfors, 2002, s. 419-29 (Kurki-Suonio, 2002).
- Kurki-Suonio, Kirsti: Joint Custody as an Interpretation of the Best Interests of the Child in Critical and Comparative Perspective, i International Journal of Law, Policy and the Family, 14 (2000) s. 183-205 (Kurki-Suonio, 2000).
- Kurki-Suonio, Kirsti: Gemensam vårdnad – vad döljer man med barnets bästa?, i 13 kvinnoperspektiv på rätten, Helsingfors, 1995, s. 169-95 (Kurki-Suonio, 1995).
- Lund-Andersen, Ingrid i Familieret, 5. udg., København, 2003, kap. 3, s. 51-104.
- Lødrup, Peter: Familieretten, 4. utgave, Oslo, 2001, § 23, s. 300-14 (Lødrup, 2001).
- Nielsen, Linda og Vorstrup Rasmussen,; Jesper: Familieretten, 3 .udg., København 2001, kapitel 18, s. 435-80 (Nielsen og Rasmussen, 2001).
- Ottosen, Mai Heide: Børnesagkyndig rådgivning, Evaluering af et forsøg i to statsamter, Socialforskningsinstituttet 99:4, København, 1999.
- Ottosen, Mai Heide: Fælles forældremyndighed – hvordan fungerer den i praksis, Juristen 1995 s. 45-57.
- Rejmer, Annika: Vårdnadstvister, Lund 2003 (Rejmer, 2003).
- Rejmer, Annika: Barnperspektiv och barnets bästa i tingsrätts handläggning av vårdnadstvister, i SvJT 2002 s. 138-56.

- Renström C: Ett tillägg till betydelsen av gemensam vårdnad, i JT 1999-2000 s. 233-34.
- Rothe, Henrik: Nogle aspekter af fogedrettens rolle i samværs-sager, i Hyldestskrift til Jørgen Nørgaard, 2003, s. 341-52.
- Ryrstedt, Eva: Konsensus – förutsättning eller belastning för gemensamt föräldraansvar?, Lund 2002 (Ryrstedt, 2002).
- Ryrstedt, Eva: Krav på konsensus – till barnets bästa?, i SvJT 2003 s. 340-44.
- Ryrstedt, Eva: Gemensam vårdnad inte alltid det bästa för barn, JT 2001-02, s. 423-29.
- Saarenpää, Ahti: Inledning till Finlands rättsordning, 3 §, Familje- och kvarlåtenskaper, Helsingfors, 1996, s. 416-27 (Saarenpää, 1996).
- Sandberg, Kirsten: Barneloven. Norsk Lovkommentar, Oslo, 2002, s. 1404-16 (Sandberg, 2002).
- Saldeen, Åke: Barn och föräldrar, fjärde upplagan, Uppsala, 2001, 4. Vårdnad, s. 66-122 (Saldeen, 2001).
- Savolainen, Matti: i International Encyclopaedia of Laws, Family and Succession Law, Finland, Supplement, 1997, s. 78-88 (Savolainen, 1997).
- Savolainen, Matti: i Familieret i Norden, Konference-Rapport. Nordisk Råds 17. Rådskonference, Helsingør, 1982, NU 1982:5, s. 46-52 (Savolainen 1982).
- Schiratzki, Johanna: Barnrättens grunder, Stockholm, 2002, s. 89-127 (Schiratzki, 2002).
- Schiratzki, Johanna: Vad betyder det att ha gemensam vårdnad, i JT 1998-99 s. 1049-55.
- Schiratzki, Johanna: Barnets bästa – i portalparagraf och praxis, i JT 1998-99 s. 973-77.
- Schiratzki, Johanna: Ny lagstiftning om vårdnad, i JT 1997-98 s. 1101-18.
- Schiratzki, Johanna: Vårdnad och vårdnadstviser, Stockholm, 1997.

- Singer, Anna: Umgängesrätter, i de lege, Vänbok till Åke Saldeen, Uppsala, 2003 s. 207-22.
- Singer, Anna: Föräldraskap i rättslig belysning, Stockholm, 2000, kap. 2, Synen på barnet och barnets bästa – tillbaka-blick och utgångspunkt, s. 48-98, og kapitel 9, Rätten till omvårdnad och fostran, s. 430-90.
- Sjösten, Mats: Vårdnad, boende och umgänge, Andra upplagan, Stockholm, 2003 og (Sjösten, 2003).
- Sjösten, Mats: Vårdnad, boende och umgänge, Några aktuella frågor i anslutning til 6 kap. Föräldrabalken, i JT 1999-2000, s. 337-55.
- Smith, Lucy: Foreldremyndighet og barnerett, 1980.
- Smith, Lucy og Lødrup, Peter: Barn og foreldre, 5. udg. ved Peter Lødrup, Oslo, 1998 (Smith og Lødrup, 1998).
- Snævarr, Valborg: Förhandlingarna vid det 36 nordiska jurist-mötet, del II, s. 352-57, Helsingfors 2002.
- Socialstyrelsen: Att främja barns bästa vid tvister om vårdnad, boende och umgänge, Stockholm 2001.
- Socialstyrelsen: Familjerätt 2001, Statistik, Socialtjänst 200:5, Sveriges officiella statistik.
- Socialstyrelsen: Växelvis boende, Att bo hos både pappa och mamma fast de inte bor tillsammans, Stockholm, 2001.
- Taskinen, Sirpa: Barnets bästa vid skilsmässa, Handbok för Socialväsendet, Stakes, handböcker 48, Helsingfors 2002 (Taskinen, 2001).
- Walín, Gösta og Vängby, Staffan: Föräldrabalken, En kommentar, del I, s. 6:1-102 og del II, s. 21:1-48, Stockholm, 2001 (Walín og Vängby 2001).
- Warming, Hanne: Det er lidt svært – men jeg må jo sige min mening, København, 2002.
- Warming, Hanne: Børnesamtaler og høring af børn – gidseltagning eller umyndiggørelse, i Lov og Ret, 2002, nr. 5, s. 3-7.

- Wickström, Anita: i Sveriges Rikes Lag, Familjerätt I, 2001 (Wickström 2001).
- Wickström, Anita: Utövande av gemensam vårdnad, i JT 2002-03 s. 328-51.
- Wickström, Anita: Nyare rättspraxis om vårdnad om barn, i SvJT 2001 s. 666-75.
- Wickström, Anita: Nyare rättspraxis om umgänge med barn m.m., i SvJT 2001 s. 885-93.

Tidsskrifter – domssamlinger

JT	Juridisk Tidsskrift (Sverige)
NJA	Nytt juridiskt arkiv (Sverige, høyesteretsdomme)
Rt.	Norsk Retstidende (Norge, høyesteretsdomme)
SvJT	Svensk Juristtidning
T.FA	Tidsskrift for familie- og arveret (Danmark)
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen (Danmark)

1 Indledning

1.1 Emnet forældreansvar

Denne bogs undertitel »forældreansvar« er kortfattet. Emnet er med nordiske terminologier forældremyndighed, foreldreansvar eller vårdnad og samvær, samværsrett eller umgänge. Lovreglerne herom angår børns personlige forhold og forældrenes pligt til at drage omsorg for dem i fysisk og mere ideel henseende. De fastlægger også, hvem der har eller kan få ansvaret og dermed kan træffe beslutninger vedrørende børnene. Derudover omhandler de bl.a. børns kontakt med begge forældre og deres medindflydelse på beslutninger på området.

Bogen er *afgrænset* på samme måde som den danske lov om forældremyndighed og samvær fra 1995 og den finske lov om vårdnad om barn och umgägesrätt fra 1983. Beskrivelsen omfatter reglerne i den islandske børnelov fra 2003 kap. V om forældrepligter og forældremyndighed over et barn samt kap. VIII om samværsret m.v., i den norske barnelov fra 1981 kapittel 5 »Foreldreansvaret og kvar barnet skal bu fast« og kapittel 6 »Samværsrett m.m.« samt i den svenske Föräldrabalken fra 1949 6 kap. med overskriften »Om vårdnad, boende och umgänge«. De norske og svenske love er ændret betydeligt flere gange de sidste par årtier og også på det seneste, se gennemgangen nedenfor under 1.5.4-5.5.

Emnet anskues ud fra *forskellige synsvinkler*: forældrenes, børnenes og myndighedernes. Selv om børnene er i centrum overalt, hvilket afspejles af omtalen under 2.6 af hvad der er bedst for barnet som et grundlæggende kriterium, behandles *forældrenes forhold* til børnene først i kapitlerne 2-9. Nogle generelle indledningsbestemmelser fastlægger *indholdet* af forældrepligterne og *hvem* der har pligterne, se nedenfor i kapitlerne 2 og 3 men også i kap. 9.

Forældreansvarets afgrænsning og fastlæggelsen af *beslutningbeføjelserne* har særlig betydning, hvis børnene ikke bor sammen med begge deres forældre, der da står over for en række faktiske eller retlige problemer, herunder hvorledes de skal samarbejde, hvordan de skal få aftalt eller afgjort, hos hvem *børnene* skal *bo*, og hvilken *kontakt* der skal være med den anden af forældrene, se nedenfor i kap. 4-8.

Kapitlerne 10 og 11 angår *barnets retsstilling*, hvadenten forældrene bor sammen eller ej. De materielle spørgsmål om unges *selvstændige stilling* og børns *medindflydelse* behandles i kap. 10. De mere *processuelle* regler om børns *muligheder* for at gøre synspunkter gældende over for myndighederne, navnlig når der skal tages stilling til forældrenes aftaler og tvister og dermed for at få indflydelse på deres fremtidige livsvilkår, afhængig af alderen og modenheten, omtales i kap. 11.

I de afsluttende kapitler 12-14 og som nævnt også i kap. 11 beskrives, hvorledes sager om forældreansvar, bopæl og samvær behandles. Dermed anskues problemerne mest fra *myndighedernes synsvinkel*. I kap. 12 redegøres for *samfundets bestræbelser* på at få forældrene til at *enes*, i kap. 13 for *domstolsprocessen* under tvistsager og i kap. 14 for muligheden for at få *gennemtvunget* aftaler og afgørelser om børnenes bopæl og samværet. Redegørelserne ligger på grænsen af emnet og er medtaget som et supplement, hvorfor gennemgangen naturligt nok er mindre dybtgående. Kapitlerne vedrører i høj grad procesretlige problemstillinger og tvangfuldbyrdesretten. Derfor indeholder de heller ikke afsluttende overvejelser om harmoniseringsmulighederne. Kapitlerne har betydning for forståelsen af de materielle regler, og medtagelsen har sammenhæng med et andet forskningsprojekt, omtalt nedenfor.

Målet har været at gengive eller omtale enkeltreglerne i de fem nordiske lande og at sammenligne dem område for område. Derudover har jeg, navnlig på centrale felter og vedrørende spørgsmål, som er aktuelle i den offentlige debat, i større udstrækning end det er sket i de andre fremstillinger af den nordiske familieret i dette projekt, fundet det hensigtsmæssigt summarisk at redegøre for forarbejder, teori og praksis, og dermed at gengive noget af

argumentationen, se om sigtet tillige nedenfor under 1.2. Kapitlerne bortset fra de fire sidste afsluttes med nogle overvejelser om harmoniseringsmuligheder, som også de andre i gruppen bag det nordiske projekt, professorerne Anders Agell, Urpo Kangas og Peter Lødrup, står bag, se omtalen heraf i forordet.

Beskrivelsen bærer præg af mine sproglige begrænsninger for så vidt angår redegørelserne for finsk og navnlig islandsk ret. Fra *Island* foreligger af tilgængelige *skriftlige kilder* kun loven i en uofficiel dansk oversættelse, medens der foruden *finske* lovforslag fra 1982 og 1995 med bemærkninger i svenske udgaver har været kortfattede redegørelser på svensk og engelsk til rådighed.¹ Fremstillingen af *dansk, norsk* og *svensk* ret indeholder materiale fra de ganske omfattende *forarbejder* til de betydelige ændringer i den sidste snes år, både betænkninger og lovforslag, se om den lovgivningsmæssige udvikling nedenfor under 1.5. Fra Sverige er også hentet synspunkter i promemorier, som endnu ikke har ført til lovgivning. Flere *teoretiske fremstillinger* om retsstillingen i de tre lande indgår i forholdsvis kortfattede lærebøger.² Der findes udførlige lovkommentarer, hvoraf den norske dog er noget aldersstegen.³ Derudover er der tre nyere svenske *doktordisputater* og en ph.d. afhandling om emnet, en ny finsk, en noget ældre dansk, navnlig med noget om sagsbehandlingen, samt en godt tyve år gammel norsk.⁴ Om yderligere fremstillinger og vigtigere *artikler* samt om anvendte forkortelser henvises til litteraturlisten forrest i bogen og

1. Det finske standardværk er Matti Savolainen: *Lapsen huolto ja tapaa-misoikeus*, 1984. Kirsti Kurki-Suonio har i 1999 forsvaret en doktordisputats med titlen: *Äidin hoivasta yhteis-huoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnot*. Islandsk ret er beskrevet i David Björgvinsson: *Barnarettur*, 1995 og i Sigríður Ingvarsdóttir: *Gragnaöflun* i for-sjarmalum.

2. Lund-Andersen, 2003. Schiratzki, 2002, Lødrup, 2001, Nielsen og

Rasmussen, 2001, Saldeen, 2001 samt Smith og Lødrup, 1998.

3. Backer, 1982, Danielsen, 1997 samt Walin og Vängby, 2001.

4. Rejmer, 2003, Singer, 2000, Schiratzki, 1997, Sjösten, 2. udg., 2003, Danielsen, 1989 og Smith, 1980. Kirsti Kurki-Suonios disputats fra 1999 indeholder et engelsk resume med overskriften: »From Maternal Care to Joint Custody – the Changing Legal Interpretations of the Best Interest of the Child« s. 561-72.

til de ganske udførlige noter. I vid udstrækning er de anvendte kilder begrænset til, hvad der er skrevet det sidste tiår. Retspraksis er der kun redegjort for i yderst begrænset omfang, hovedsagelig med henvisning til afgørelser hentet fra litteraturen. Det har generelt været en vanskelighed, at området er under konstant og fortsat udvikling. I henholdsvis marts og juni 2003 er der gennemført en helt ny børnelov i Island samt betydningsfulde og omfattende lovændringer i Norge. De behandles i bogen. Der er inden for det sidste år kommet nye fremstillinger om reglerne både i Norge og Sverige. Derfor er der grund til at understrege, at stof, der har været til rådighed inden den 1. oktober 2003, er medtaget.

Under en række *samtaler* har det været muligt at uddybe emnerne, at få be- eller afkræftet de opfattelser, jeg har fået fra skrevne kilder, og at få et indtryk af praksis. Jeg har haft møder i de finske, islandske og svenske justitsministerier, i det norske barne- og familiedepartement og i det danske civilretsdirektorat, med nordiske dommere samt med andre med interesse for børneret, ligesom jeg har fået oplysninger i den svenske socialstyrelse. De informationer og vurderinger, jeg har fået på denne måde, har alle været værdifulde og inspirerende for min fremstilling, ikke mindst af finsk og islandsk ret.

Som det fremgår af det anførte, er der tale om en *juridisk gennemgang*. Det er faldet uden for rammerne at gennemgå og omtale de mange nordiske bøger og artikler om skilsmissebørns forhold med psykologiske eller sociologiske indgangsvinkler. Redegørelsen er af naturlige grunde skrevet på dansk. Ordrette gengivelser af lovtekster er på originalsproget trods de fejl, det næsten nødvendigt betyder. Når en bestemt retlig regulering omtales, er det tilstræbt at anvende vedkommende lands begreb eller udtryk.

Denne nordiske redegørelse om forældreansvar og samvær er en *del* af en *mere omfattende retssammenligning*. Det overordnede emne har været: »Forældre og børn – hvad kan de nordiske lande lære af Australien, Canada og England«. Initiativtager var det svenske justitsministerium i samråd med de andre nordiske landes justitsministerier, og Nordisk Ministerråd har ydet støtte også til

dette projekt. Af praktiske grunde er beskrivelsen delt op, efter at jeg er blevet inddraget i den bredere nordiske retssammenligning på familierettens område. Gennemgangen og sammenligningen af de nordiske landes regelsæt findes i denne bog. I en anden bog, der har fået titlen: »Forældres pligter, børns rettigheder«, og som offentliggøres kort efter denne bog, redegøres for den *engelske* Children Act 1989 og the Children (Scotland) Act 1995, for udformningen fra 1995 af part VII af den *australske* Family Act og for igangværende *canadiske* overvejelser og et fremsat lovforslag. Derudover er der nogle personlige overvejelser om fremtidens nordiske børnelovgivning, inspireret af studierne af de andre landes lovgivning. For at gøre sammenligningen bredere og lettere tilgængelig er der anvendt næsten samme kapitelinddeling i de to fremstillinger, og i det omfang det har været praktisk muligt og er skønnet hensigtsmæssigt, er der samme systematik også for så vidt angår underafsnittene. Dog er emnerne i kap. 6-8 af systematiske og fremstillingstekniske grunde byttet om i bogen om de fremmede retssystemer. Den bredere indgangsvinkel har som nævnt betydet, at det er fundet hensigtsmæssigt også i den nordiske bog at medtage redegørelser for myndighedernes sagsbehandling, se kap. 12-14. Det samtidige arbejde med de to bøger har præget denne nordiske bog på andre måder, f.eks. med hensyn til detaljeringsgraden og omfanget af henvisningerne i noterne. I den anden bog henvises der i et vist omfang til retsstillingen i Norden, som den fremgår af nærværende redegørelse. Det modsatte er ikke tilfældet, idet den nordiske fremstilling skal kunne stå alene.

1.2 Sigtet med fremstillingen

Ensartet nordisk lovgivning har en *egenverdi* som led i samhørigheden mellem landene. Samarbejdet stod sin prøve på andre familieretlige områder, da danske, norske og svenske familieretskommissioner i begyndelsen af forrige århundrede bl.a. foreslog næsten enslydende ægteskabslove, som også blev gennemført, medens

det ikke har været særlig intenst, for så vidt angår de lovområder, forældreansvar og samvær, denne fremstilling dækker.⁵

Ligeartede lovregler om forældreansvar og samvær er ikke uden *praktisk betydning*. Nordiske forældre flytter over landegrænserne, også i forbindelse med eller efter et samlivsbrud. Internationalprivatretnlige regler og principper indebærer, at de nordiske landes domstole og andre myndigheder anvender deres egen lovgivning, når de skal behandle sager på området, se f.eks. den finske VUL 22 § og den norske bl. § 84.⁶ I øvrigt er den nordiske ægteskabskonvention art. 7 ændret i 2001, hvilket indebærer, at der under skilsmisssager kan behandles spørgsmål om forældreansvar m.v., hvis barnet har tilknytning til det land, hvor sagen skal afgøres, og der er tale om et fællesbarn. Derudover er art. 8 ophævet, hvilket betyder, at sager om forældreansvar m.v., som indledes uafhængig af en separation eller skilsmisse, ikke længere er reguleret i konventionen. Ændringerne har sammenhæng med den såkaldte Bruxelles II-forordning i EU-regi, som gælder for Finland og Sverige, men ikke i de andre nordiske lande.

Med dette udgangspunkt kan sager og tvister blive afgjort efter regler, som ikke begge forældre er fortrolige med. For deres forståelse af de afgørelser, myndighederne træffer, er det *vigtigt*, at *lovgivningen* har nogenlunde *ensartet karakter* fra et nordisk land til et andet. Forskellige regler og løsninger på enkeltspørgsmål kan give anledning til problemer, forvirring og misforståelser ved flytning over nordiske landegrænser. Som et *eksempel* kan nævnes, at en finsk, norsk eller svensk, der flytter til Danmark eller Island med en dom, som alene afgør, hvor barnet skal bo, vil blive mødt med undren, fordi sådanne afgørelser ikke kendes der. Derfor kan det også være vanskeligt at få en sådan afgørelse ændret eller fuldbyr-

5. Se om det nordiske samarbejde på familierettens område Danielsen og Lødrup i TfR 1988 s. 565-85 og uddybende om samarbejdet om forældreansvar m.v. i det sidste århundrede nedenfor under 1.6.

6. Om dansk ret se Peter Arnt Nielsen: International Privat- og Procesret, 1997, s. 241-47 og Philip: Dansk International Privat- og Procesret, 3. udg, 1976, s. 247-48 samt om norsk Helge Thue: Internasjonal privatrekt, 2002, s. 463-68.

det i disse lande. Et andet eksempel er, at en dansk mor, som ikke hos finske, norske eller svenske myndigheder har fået medhold i en anmodning om, at den gemensamma vårdnad skal bringes til ophør, måske endda er blevet påtvunget en svensk afgørelse om væxelvis boende, kan flytte hjem med barnet, hvorefter hun ved danske domstole har et ubetinget krav på at få sit ønske opfyldt. Et tredje er, at islandske registrerede ugifte samboende forældre, der flytter til et af de andre nordiske lande med barnet, ikke vil have myndighedernes forståelse for, at de har automatisk fælles forældremyndighed i henhold til islandsk lovgivning. Forskellige regler om, hvilke beslutninger forældre kan træffe på egen hånd under fælles forældreansvar, kan også forvirre i tilfælde af flytning. Ved kontakt på tværs af landegrænser kan forskellige lovregler, f.eks. om overvåget samvær og udgiftsfordeling, om anden kontakt end besøg og om bedsteforældresamvær, skabe vanskeligheder.

I *internationale sammenhænge* har det værdi, hvis de nordiske lande kan optræde med den styrke, der ligger i, at lovgivningen er nogenlunde ensartet, og dermed kan betone værdierne af det nordiske kulturelle og sociale fællesskab. Nordiske deltagere har da det samme udgangspunkt og ens forudsætninger, når de tager stilling til konkrete emner, og kan samarbejde om udformningen af internationale regelsæt ud fra fælles målsætninger. Dermed er der større mulighed for, at der bliver lyttet, og for indflydelse. Spørgsmålet bliver stadig mere aktuelt, fordi familieretten, herunder »parental responsibility« og »contact« er genstand for stigende og stor interesse i EU, i Europarådet og i Haagerkonferencen, se nedenfor under 1.3.3.⁷

Formålet med redegørelsen er i første række at skabe et forhåbentligt forholdsvis solidt *grundlag* for *harmoniseringsovervejelser* ved at sammenstille de fem landes lovregler på enkeltområder samt ved at fremhæve ligheder og afdække forskelle. Samtidig er det som

7. Om internationalt samarbejde om samvær se Danielsen i Hyldestskrift til Jørgen Nørgaard, 2003, s. 307-18.

nævnt under 1.1 forsøgt på mere centrale områder at belyse baggrunden og argumentationen for de ulige opfattelser samt i begrænset omfang at omtale, hvorledes reglerne virker. Dermed skulle der være *inspiration* at hente for lovgivere, politikere og andre interesserede under fremtidige revisioner i de enkelte lande, også selv om der ikke bliver tale om fællesnordiske reformforsøg. Det er allerede aktuelt under et igangværende svensk reformarbejde. Med fremstillingen er der tillige søgt skabt et grundlag for fremtidig *forskning* og mere dybtgående analyser, hvilket mange af emnerne fortjener. *Praktikere*, som søger oplysninger om retsstillingen i andre nordiske lande kan måske også have glæde af fremstillingen. Med henblik på yderligere studier og som dokumentation er der i litteraturoversigten, under 1.5 og i noter henvisninger til de enkelte landes lovforarbejder og til nordisk litteratur.

1.3 Forudsætningerne for nyere reformer og fremtidige overvejelser

De nordiske lovgivninger om forældre og børn er undergået mange betydningsfulde ændringer i de seneste årtier, også for at tilpasse reglerne til de betydelige forandringer der er sket i samfundet og familiemønstrene. Som en indledning redegøres derfor under 1.3.1 for nogle talmæssige udviklingstendenser og under 1.3.2 for nogle faktiske forudsætninger.

1.3.1 Nogle udviklinger, statistisk belyst

Den aktuelle situation for nordiske familier og børn kan illustreres med nogle tal. Statistiske oplysninger fra de enkelte lande er i et vist omfang af sporadisk karakter, nogle indsamlet under reformovervejelser. De er ikke direkte sammenlignelige, men giver et indtryk af problemernes omfang, også fordi de nordiske lande ikke adskiller sig så meget fra hinanden befolknings- og samfundsmæssigt.

Udover befolkningstallet belyses andelen af ugifte samboende samt antallet af skilsmisser. Derudover er det de muligt at oplyse hvor mange børn, der inddrages i forældrenes skilsmisser hvert år.

	Befolkning	Samboende	Skilsmisser	Antal børn i skilsmisser
Danmark	5.3 mio.	18%	15.000	28.000
Finland	5.2 mio.	15%	13.300	30.000
Island	285.000	21%	520	1.700
Norge	4.5 mio.	15%	10.300	18.000
Sverige	8.9 mio.	—	21.000	55.000

En af de vigtigste nye nordiske udviklinger på familieområdet den sidste snes år er, at en *stor gruppe forældre ikke er gift* med hinanden. Procenterne for samboende angiver andelen af alle par, der ikke er gift med hinanden. Det er nu op mod en femtedel i et par af landene. Antallet af samboendes skilsmisser er ikke oplyst, men det antages både i Norge og i Sverige, at sandsynligheden for samlivsbrud er tre gange større for samboere med børn end for børneægtepar.⁸ Skilsmissetallene ovenfor angår kun de opløste ægteskaber.

I alle de nordiske lande fødes omkring halvdelen af alle børn nu af *ugifte mødre*. Andelen varierer fra 39% i Finland, 46% i Danmark og 49% i Norge til 55% i Sverige og 60% i Island. I Danmark er der 300.000 ugifte samlevende med 100.000 børn. Størstedelen af de ugifte mødre lever sammen med barnets fader. Det skønnes imidlertid, at 5-20% af alle børn fødes af reelt enlige mødre, igen med Danmark og Island som yderpunkter.⁹

8. Nordisk Statistisk Årbog 2003:1 s. 76 og 90, Statistisk Årbog for Island 2002, St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 10, NOU 1999:25 s. 105, NOU 1998:17 s. 18 samt Agell i SvJT 1998 s. 519. Om ældre nordiske tal se Danielsen, 1989, s. 37-40.

9. Lødrup i Nordisk Børneret I, del 1, afsnit 1.1, Faderskab, betænkning nr. 1350/1997 s. 34 og 66, Innst. O. nr. 100 (1996-97) s. 22, Statistisk Årbog for Island 2002 s. 31, Socialstyrelsen: Familjerätt 2002:5, Statistik, s. 3, Smith og Lødrup, 1998, s. 23 samt Saldeen, 2001, s. 27-28.

Der er som anført foretaget opgørelser af og beregninger over hvor mange *børn*, der hvert år *inddrages* i forældrenes separationer eller *skilsmisser*. De fleste tal ovenfor angår antagelig kun børn af gifte forældre. De *danske* og *norske* omfatter også de ugifte samlevendes, idet det er opgjort, at godt 10.000 norske børn af gifte forældre oplevede en skilsmisse i 2000, medens 7.500 børn af ugifte samboende gjorde det. Det antages *generelt* i de nordiske lande, at mellem en og to femtedele af alle børn vil opleve, at en af forældrene forlader hjemmet, før de selv flytter hjemmefra. Det er dog uklart, i hvilket omfang børn af ugifte forældre omfattes af skønnene. I Norge er det dokumenteret, at hver femte 16-årig og hver tiende 4-årige i 1996 oplevede, at deres forældre gik fra hinanden. Stigningen var på henholdsvis 40 og 60 % siden 1988. Det er beregnet, at 40 % af norske børn, født i 1992, vil opleve at forældrene vælger at flytte fra hinanden. Ifølge *finske* statistikker fra 1997 har 2.2 % af børn med gifte forældre og 8,7 % af dem, hvis forældre er samboende, gennemlevet, at familien er brudt op.¹⁰

I 1992-93 levede 75 % af de svenske børn i en traditionel familie med begge forældre og eventuelle helsøskende, medens 16 % boede sammen med den ene af forældrene. 2 % levede hos en stedfar eller -mor, medens 7 % boede i en omdannet familie med andre børn. Andre tal var, at af samtlige børn under 18 år var 19 % midt i 1980-erne enebørn, medens 12 % havde halvsøskende.¹¹

Om yderligere statistiske oplysninger om udbredelsen af ugifte forældres aftaler om fælles forældreansvar se nedenfor under 3.3.3, om hvor mange gifte der fortsætter med fælles forældreansvar efter en separation eller skilsmisse se nedenfor under 3.2.2, om børns bopæl efter samlivsbrud nedenfor under 6.6.5 og om tal om domstolenes sagsmængder nedenfor under 6.2.

10. Betænkning nr. 1279/1994 s. 37-38 med note 20, NOU 1999:25 s. 105-06 og NOU 1998:17 s. 18, Innst. O. nr. 100 (1996-97) s. 28 og Koch, 2000, s. 12, Ot.prp. nr 29 (2002-2003) s. 12, Socialstyrelsen Familierätt, 2001 og

Sjösten, 1998, s. 17, Taskinen, 2002, s. 3 samt Kartovaara og Sauli: Children in Finland, Statistics Finland, Population 2001:9 s. 30-32.

11. Saldeen, 2001, s. 31.

1.3.2 Andre forudsætninger for nyere reformer

Som tallene ovenfor under 1.3.1. viser, er *familiemønstrene under forandring* i de nordiske lande. Det stigende antal brudte familier, mængden af skilsmissebørn samt bekymringen for deres vilkår har ført til en stigende samfundsinteresse for disse børns tilværelse samt forældrenes indbyrdes relationer og dermed for lovreglerne om forældreansvar og samvær. De menneskelige, følelsesmæssige og økonomiske følger af familiers sammenbrud må ikke undervurderes. Det har også været nødvendigt at tage lovgivningsmæssige hensyn til, at ægteskabet som institution har været på tilbagegang, idet andelen af ugifte samboende som nævnt er vokset kraftigt og dermed også antallet af børn, der fødes af ugifte mødre.

For 40-50 år siden var udformningen af nye regler om børn lige som den øvrige familieretlige lovgivning noget, politikerne som regel overlod til fagfolk. Betænkninger fra sagkyndige udvalg blev sjældent ændret eller modsagt i større udstrækning, når lovforslag blev behandlet og vedtaget. I dag er situationen en anden. Der er interessesammenslutninger, i hvert fald tidligere ikke mindst fædregrupper, som med styrke fremfører deres synspunkter og frustrationer i medierne. Politikere er aktive på området og lydhøre over for fremdragne problemer, undertiden under indtryk af enkeltsager, som omtales i pressen. Der stilles spørgsmål i parlamenterne og foreslås ændringer. Dermed er der et stadigt pres på lovgiverne for forandringer. Nedsatte udvalg kan have politisk repræsentation. Regeringerne har vist vilje til at overveje kravene ved at prioritere reformarbejdet og har udarbejdet lovforslag om ændringer. De har været genstand for omfattende debatter og grundige udvalgsbehandlinger i parlamenterne, og der har været flertal for forandringer. *Området* er i høj grad blevet *politiseret*, og det langt mere end arveretten og ægtefælleretten. Dette har, som gennemgangen nedenfor under 1.5 viser, i de sidste par årtier og navnlig i det sidste ført til hyppige lovændringer.

De *mange lovændringer* gennem de seneste årtier er, måske også på grund af den store politiske og offentlige interesse samt presset for hurtige revisioner, ofte blevet til på et *spinkelt erfaringsgrundlag*. I mange tilfælde har der ganske vist været nedsat udvalg eller arbejdsgrupper, eller der er udarbejdet promemorier af sagkyndige, men med de opstillede tidsrammer har det været vanskeligt at foretage selvstændige undersøgelser og at indsamle oplysninger, hvorfor betænkninger og lovforslag i vidt omfang har måttet støttes på almindelige erfaringer og generelle udsagn fra brugere af reglerne. Familiestatistikkerne i de nordiske lande er som også nævnt ovenfor under 1.3.1. mangelfulde, og det gælder navnlig om analyser af myndighedernes sager og afgørelser. I de fleste af landene har der ikke været dybtgående juridiske vurderinger af lovregerne. Det er også begrænset, hvad der har været af psykologisk og sociologisk forskning. Der savnes f.eks. pålidelige undersøgelser af forældrenes indstilling og endnu mere af børns holdning til de gennemførte reformer med udgangspunkt i et forældrefællesskab om ansvaret, selv om nogle af reformerne har virket så længe, at der er børn, som har levet under dem, der nu er voksne.¹² Hertil kommer, at lovinitiativerne har været så hyppige, at der ofte næsten ikke er skabt en retspraksis eller indhøstet andre erfaringer med regler, der for nylig er indført, og som nu på ny ønskes ændret.

Endnu et karakteristisk træk ved lovrevisionerne har været, at *interessen* for udviklingen i *andre lande* end de nordiske har været *begrænset*. Der er i hvert fald ikke i mange lovforarbejder en dybtgående omtalte af andre landes løsninger eller henvisninger til udenlandsk litteratur eller forskningsresultater.

12. Det danske forældremyndighedsudvalg, der forberedte ændringerne i 1995 fremhævede i sin betænkning, at det var nødvendigt at vurdere fælles forældremyndighed på grundlag af generelle erfaringer, idet der samtidig i betænkningen over halvanden side foretoges en opregning af, hvilke undersøgelser, der kunne være behov

for. Det nævntes bl.a., at skulle der gennemføres ændringer i de grundlæggende elementer i den danske forældremyndighedskonstruktion, burde det ske på grundlag af større viden om børnenes og forældrenes forhold i brudte familier, se betænkning nr. 1279/1994 s. 63-64 og 71.

1.3.3 Internationale initiativer på området

En vigtig udvikling er, at *familieretten* er blevet *internationaliseret*.¹³ Det skyldes også, at forskellene på de nationale holdninger på området er mindsket meget i de seneste årtier, og at de europæiske landes love er blevet meget mere ensartede. Internationale organisationer har i stigende grad taget området op med henblik på at udforme konventioner eller rekommandationer. Ofte er målet regler om international kompetence, lovvalg og anerkendelse af andre landes afgørelser. Der er også eksempler på international ret om materielle spørgsmål med henblik på at få så ensartet en regulering på tværs af landegrænser som muligt. Dette fører til pres, når det overvejes, om konventioner skal ratificeres, og om det nødvendiggør ændringer i intern lovgivning. Er det rekommandationer, kan det være nødvendigt at opfange signaler, også fordi de enkelte medlemslande af internationale organisationer senere gennem forespørgsler kan blive stillet til regnskab, hvis de ikke er fulgt op.

Den *Europæiske Menneskerettighedskonvention* er ikke særligt rettet mod børnenes retsstilling, men navnlig art. 8 (1) om »at enhver har ret til respekt for sit privatliv og familieliv, sit hjem og sin korrespondance« og art. 14 om, at konventionsrettighederne »skal sikres uden forskel på grund af køn«, er i de senere år blevet påberåbt ved menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg i samværssager. Art. 6 om, at retssager skal afgøres inden for overskuelig tid har også betydning, se nedenfor under 13.4.4.

Det vigtigste eksempel på en betydningsfuld materiel regulering på området er *FNs børnekonvention* fra 1989. I nærværende sammenhæng gælder det ikke mindst art. 3, 9, 12 og 18. Ifølge art. 3 (1) skal ved myndighedsforanstaltninger ifølge den danske oversættelse »barnets tarv komme i første række«, se uddybende nedenfor under 2.6. I art. 18 (1) fremhæves »princippet om, at begge forældre har fælles ansvar for barnets opdragelse og udvikling«, se om fælles forældreansvar generelt nedenfor under 4.1. Af art. 9 (3) frem-

13. Lødrup, 2001, s. 289-90.

går, at deltagerlandene »skal respektere retten for et barn, der er adskilt fra den ene eller begge forældre, til at opretholde regelmæssig personlig forbindelse og direkte kontakt med begge forældre, undtagen hvis dette strider mod barnets tarv«, se herom nedenfor under 8.1. Endelig fremhæves i art. 12 (1) sikringen af, at »et barn, der er i stand til at udforme sine egne synspunkter, retten til frit at udtrykke disse synspunkter i alle forhold, der vedrører barnet; barnets synspunkter skal tillægges passende vægt i overensstemmelse med dets alder og modenhed«, se herom nedenfor under 10.1. Dette suppleres i art. 12 (2) med, at barnet skal »gives mulighed for at udtale sig i enhver behandling ... af sager, der vedrører barnet, enten direkte eller gennem en repræsentant eller et passende organ i overensstemmelse med de i national ret foreskrevne fremgangsmåder«, se nedenfor under 11.1.1. Spørgsmålet om konventionens rolle i intern ret har været overvejet i flere af landene. I Finland foretoges en summarisk inkorporering, da konventionen blev tiltrådt. I Norge er der i juni 2003 gennemført lovgivning om inkorporering af børnekonventionen. Det er sket ved at medtage konventionen i opregninger i menneskerettsloven fra 1999 samt ved ændringer i adoptionsloven m.v., men ikke i barneloven, idet der henvistes til det andet lovforslag, der var under behandling i Stortinget, se nedenfor under 1.5.4. I Danmark har et såkaldt inkorporeringsudvalg i en betænkning fra efteråret 2001 konkluderet, at bestemmelserne er generelt og vagt formulerede, og at de til dels har karakter af programerklæringer, hvorfor udvalget ikke på nuværende tidspunkt kunne anbefale, at denne specialkonvention inkorporeres. I Sverige har den såkaldte Barnkommittén foretaget en bred gennemgang af, hvorledes svensk lovgivning og praksis forholder sig til konventionens bestemmelser. Heller ikke i Sverige er det skønnet muligt at inkorporere reglerne.¹⁴

14. Om *norsk* ret se Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 17-20 og 58 og Ot. prp. nr. 45 (2002-2003), Inge Lorange Backer og Trude Haugli i Festskrift til Peter Lødrup, 2002, s. 69-88 og 317-18 samt tidligere Ot.prp. nr. 51 (1998-99) s. 30, om *danske* overvejelser,

betænkning om inkorporering af menneskerettighedskonventioner i dansk ret (nr. 1407/2001) s. 271-76 og om *svensk* ret prop. 1997/98:182, SOU 1997:116 samt Saldeen, 2001, s. 23 med note 36.

Som et supplement til børnekonventionen har Europarådet i 1996 vedtaget en »*European Convention on the Exercise of Children's Rights*«. Den indeholder som en uddybning af børnekonventionen processuelle regler om bl.a. information til og høring af børn samt om udpegning af en repræsentant for dem se mere udførligt nedenfor under 11. Af de nordiske lande har kun Sverige undertegnet konventionen. I Norge har et notat, udarbejdet i Barne- og Familiedepartementet været til høring. I Sverige er et departementspromemoria blevet offentliggjort i maj 2002, se Ds 2002:13. Spørgsmålet om en tiltræden behandles nu i de respektive ministerier.

Europarådet har yderligere i 2002 afsluttet arbejdet med en »*Convention on Contact concerning Children*«. Den blev åbnet for undertegnelse i maj 2003. Også den er tænkt som et supplement til FNs børnekonvention. Konventionen indeholder nogle almene principper for afgørelse af samværsspørgsmål med henblik på at lette anvendelsen af sådanne afgørelser i andre lande samt at få dem anerkendt og fuldbyrdet i andre lande. Der er tillige bestemmelser om sikkerhedsforanstaltninger, som garanterer, at afgørelserne følges, og at barnet tilbageleveres efter samværets afslutning, f.eks. bøder, pas- eller pengedeponering, samt om forhåndsbesked om, hvorvidt en afgørelse vil blive anerkendt og kan fuldbyrdes i en bestemt stat. Konventionen omfatter anden kontakt end besøg, f.eks. i form af breve eller telefonsamtaler, samt kontakt med andre nærstående end forældrene. Se om spørgsmålene nedenfor under 8.¹⁵

Der bortses i denne opregning fra nyligt afsluttede og igangværende arbejder i EU og i Haagerkonferencen, idet de angår international kompetence, internationalt lovvalg og andre internationalprivatretnlige spørgsmål. Det samme gælder nylige ændringer i den nordiske ægteskabskonvention, der dog kort er omtalt ovenfor under 1.2.

15. Om konventionen se Danielsen i Hyldestskrift til Jørgen Nørgaard, 2003, s. 307-13.

1.4 Generelle tendenser i nordisk lovgivning

Selv om det i nogen grad foregriber beskrivelsen i det følgende, er det fundet nyttigt i dette indledningskapitel at fremhæve nogle *generelle træk* i de omfattende og hyppige nordiske *lovgivningsreformer* i de sidste årtier, som beskrives nedenfor under 1.5. Mange af dem er ens i alle landene, enkelte er modsatrettede.

Børnenes forhold og selvstændighed er blevet forbedret og effektiviseret. Lovgivningen er blevet *mere børnecentreret* og har ofte et børneperspektiv. Hensynet til, hvad der er bedst for barnet, som et overordnet princip, når der skal træffes afgørelser om dets fremtid er blevet understreget, se nedenfor under 2.6. Dette gælder navnlig, hvis forældrene er uenige, og myndighederne skal afgøre tvisten. Love og forskrifter må aldrig tilpasses, hvad der er mest hensigtsmæssigt for forældrene og de professionelle, hertil er barnet alt for vigtigt, og det kan let lide skade i en tilspidset tvist. Børns muligheder for at få deres grundlæggende rettigheder og behov tilgodeset er blevet forbedret med tilkendegivelser om, at de skal have større selvbestemmelsesret og medindflydelse med alderen og modenheden, se nedenfor under 10. Derudover har de fået bedre muligheder for at komme til orde under domstolenes behandling af forældrenes tvister, selv om de ikke har partsstatus, se nedenfor under 11. Dermed søges tilkendegivet, at børn, selv om de ikke er små voksne, er selvstændige personligheder med egne behov, meninger og ønsker, når de bliver ældre og mere modne. Et andet element er at sikre børnene en god opvækst i harmoni og tryghed.

Samtidig er der en klar tendens til at *udsondre børneretten* og dermed at betone *forældreskabets selvstændighed*. Reglerne er løsgjort fra ægteskabsretten og skilsmisseprocessen. Baggrunden er bl.a. de mange samboende, og at der ikke ved ophøret af deres forhold pligtmæssigt skal tages stilling til deres fremtidige forhold. Derudover har det som gennemgået nedenfor under 3.2.2 betydning, at det forudsættes, at forældrenes fællesskab om børnene i hvert fald som hovedregel fortsætter uafhængigt af en separation eller en

skilsmisse, medmindre en af dem ønsker det opløst. Tidligere gik samfundets bestræbelser ud på at bevare ægteskabet. Lykkedes det ikke, accepteredes bruddet. Det betød, at den ene af forældrene fik forældreansvaret og den anden måske en begrænset kontakt med barnet. Nu tilkendegives det forældrene, at de bør prioritere børnenes velfærd ved begge at spille en rolle i barnets dagligdag også efter en samlivsophævelse og ved at bidrage til et uselvisk samarbejde. På den anden side kan det ikke undgås, at ægteskabelige problemstillinger, herunder formuedelingen, spiller en rolle, hvis spørgsmålet om børnenes fremtid skal afgøres under en skilsmissesag. Overvejelser om børnebidrag kan ligge bag forsøg på at få en ordning, hvor barnet bor lige meget hos begge forældre, eller om et udvidet samvær. Økonomien og den fremtidige erhvervs-situation har betydning for mulighederne for at skabe en ramme om børnene. Bitterhed som følge af ægteskabets forlis og mod den tidligere partner med en fortsat kamp med andre undertoner spiller også ind ved at skabe eller forstærke konflikter om børnene.

Forældres ligeværdige fællesskab om ansvaret er som nævnt søgt styrket. Det viser sig ved, at det store antal ugifte samboende med børn har fået en simpel og ukompliceret mulighed for at indgå aftaler eller fremkomme med tilkendegivelser om et fælles ansvar eller gemensam vårdnad, ligesom ugifte fædre har fået adgang til at få kontakt med deres børn, se nedenfor under 3.3.3 og 8.1.2. Forældre-stabiliteten er forsøgt øget ved hovedreglen om, at det fælles ansvar fortsætter, selv om forældrene har ophævet samlivet, for at barnets relationer til dem begge kan bevares i videst muligt omfang, også selv om de eventuelt har dannet nye familier. Det er vigtigt, at børn har en stabil, tryk og forudsigelig opvækst, og at indbyrdes konflikter mellem forældrene undgås. Forældrene har et stort ansvar for at adskille barnets og deres egne behov, så barnet får førsteprioritet. I nogle af de nordiske lande kan domstolene, selv om den ene af forældrene modsætter sig det, bestemme, at det fælles forældreansvar skal bevares eller indføres, se nedenfor under 4.6, og i disse lande er der mulighed for at få en afgørelse om, hvor barnet skal bo, uden at røre ved fællesskabet, se nedenfor under 7.3. Der er drøftelser om holdningen til vekselvis bo-

ende, hvor barnet bor lige meget hos begge forældre, se nedenfor under 7.4.

Lovgiverne tilstræber i børnenes interesse at *bevare* deres *kontakt* med forældre, som ikke har dem boende, også selv om de ikke har del i forældreansvaret. Navnlig flere fædre ønsker og får samvær end tidligere, hvilket har ført til diskussioner, om det overordnede hensyn til børnenes velfærd tilsidesættes ved, at samvær nægtes eller afbrydes i for få tilfælde, navnlig hvis der har været vold i familien eller forældrenes konfliktniveau er højt. Samværs- og umgängesafgørelser individualiseres i øget omfang i stedet for at forlade sig på et standardiseret normalsamvær, samtidig med at der er en tendens til at udvide omfanget. Andre kontaktformer end besøg er indført i nogle lande. I visse situationer er der adgang til samvær med bedsteforældre og andre nære slægtninge. Se i det hele nedenfor under 8.

Der er omfattende *bestræbelser* på at *forlige* forældrene om børnenes fremtid, idet det findes værdifuldt for børnene, hvis de kan samarbejde. Aftaler anbefales som den første og foretrukne løsning, idet de åbner op for fleksible og praktiske løsninger, som kan danne grundlag for et godt samarbejde i fremtiden, se nedenfor under 5. Erfaringsmæssigt er forældre mere motiveret for at efterleve egne aftaler og kompromisser end en afgørelse, de har fået dikteret. Samfundet har sat betydelige ressourcer ind med et øget antal tilbud om professionel bistand til forældrene med forligsforhandlinger i form af vejledning, børnesagkyndig rådgivning, konfliktmægling og samarbejdssamtaler også for at nedbringe antallet af tvistsager, myndighederne skal afgøre, se nedenfor under 12.3. Derfor lægges også vægt på, at domstolene bistår parterne i retssager med at blive enige om løsninger, de kan stå inde for, se nedenfor under 13.5.2-3.

Et nøgleord i moderne børnelovgivning er *ligestilling*. Det har to vinkler, ophævelsen af tidligere tiders sondring mellem *børn født i og uden for ægteskab* og kønsneutralitet. Det har været et mål i videst muligt omfang at fortsætte udviklingen i retning af at ophæve forskelle mellem børn af gifte og ugifte forældre, en sondring der tidligere gav sig udslag i to forskellige børnelove om disse grupper

med brug af et begreb som ægtebørn. Alle børn bør så langt som muligt stilles ens. Nogle uligheder kan ikke undgås på grund af nødvendigheden af en retlig registrering af fader- og forældreskab, selv om der er forsøgt hensyntagen til det stigende antal ugifte samboende forældre, se bl.a. nedenfor under 3.3.

Samtidig er samfundsudviklingen gået i retning af øget ligestilling mellem kønnene, hvilket har ført til en stræben mod at *stille mødre og fædre ens* med hensyn til muligheden for at få forældreansvaret, for at have barnet boende og for at få samvær, hvilket bl.a. er sket ved at fjerne lovregler, som gav mødrene en fortrinsstilling med hensyn til små børn, se nedenfor under 6.6.5. Det hænger også sammen med den øgede faktiske ligestilling som følge af gifte og samboende kvinders stigende erhvervsfrekvens, der har ført til, at flertallet af børn ikke tilbringer dagtimerne som små eller efter skoletid hjemme hos mødrene, men i daginstitutioner. Opgaverne i hjemmet er blevet fordelt i højere grad, og fædrene spiller en større rolle i de daglige rutiner og dermed i børnenes liv end tidligere. Fædrenes retlige situation er blevet forbedret, ikke mindst de ugifte der har fået større muligheder for fælles ansvar om og samvær med børnene, selv om der ikke er noget samliv med moderen, se nedenfor under 3.3 og 8.1.2. Denne styrkelse af fædrenes retsstilling og af børnenes rettigheder indebærer på den anden side naturnødvendigt en svækkelse af mødrenes retlige og forhandlingsmæssige position.

Der er nogen forskel på holdningen i de nordiske lande til samfundets rolle ved fastlæggelsen af børnenes fremtidige tilværelse og dermed til, hvilken indflydelse myndighederne skal have på forældreansvarsanliggender. Dette er en afvejning af, om området skal *privatiseres* og være forældrenes eget problem, ud fra devisen forældre ved bedst, og af i hvilket omfang, der skal være offentlig styring ved at tillægge *myndighederne* en *kontrollerende* og dermed beskyttende *rolle* af hensyn til barnets bedste. Det viser sig ved noget varierende indstillinger til, i hvilket omfang forældrenes aftaler skal forelægges for myndighederne til godkendelse, se nedenfor under 5.2. Opfattelsen af, om et domstolsskab fællesskab skal kunne påtvinges en af forældrene, og om der i uenighedstilfælde

skal kunne afsiges dom om, at børn skal bo lige meget hos begge forældre, er heller ikke den samme i alle landene, se nedenfor under 4.6 og 7.4.3. Ligeledes varierer det noget, hvilke enkeltviser myndighederne tilbyder forældrene at afgøre, se nedenfor under 4.3.

Lovgivningstraditionen varierer noget. Navnlig i de finske, norske og svenske love findes tilkendegivelser om samfundets syn på børnenes situation og forældrenes relationer som vejledning for borgerne. Der er tilkommet et *pædagogisk sigte*. Målgruppen er især forældre, der ikke på egen hånd kan nå rimelige ordninger for børnenes fremtid, men som på den anden side ikke står så langt fra hinanden, at myndighederne må afgøre deres tvist. Der findes f.eks. i lovene anvisninger om forældreansvarets indhold, om beslutninger under et fælles ansvar, om kontakten med begge forældre og om børns medindflydelse. Formålet er navnlig at meddele budskaber for at ændre opfattelser, at sætte standarder, at indvirke på indstillingen hos forældre og andre, som omgås børnene i det daglige, og at påvirke indholdet af forældrenes aftaler. Erfaringerne er, at der står stor respekt om lovregler, og at de fleste retter sig efter dem. Udsagnene kan også have indflydelse på domstolens vurdering i tvistsager, f.eks. af om forældrene er egnede til at have barnet boende og til at have børn på samvær. Med denne teknik får lovene en særegen karakter af rammelove. Et problem med sådanne mere generelt holdte udtalelser, hvis indhold ikke kan uddybes gennem retspraksis, er risikoen for, at forældre, interessegrupper og professionelle aktører, f.eks. jurister og rådgivere fra andre faggrupper, fortolker dem forskelligt. I Danmark og Island har lovgiverne generelt været meget tilbageholdende med at indføre bestemmelser, der kan betegnes som *programerklæringer* af pædagogisk karakter eller med et engelsk udtryk som »soft law«. Det er vanskeligt at sikre, at sådanne regler overholdes, herunder fordi myndighederne ikke tilbyder afgørelser af tvister på disse områder, ligesom overtrædelse må være usanktioneret, idet der ikke kan ske tvangsfuldbyrdelse.

De nordiske lovregler på området, som de blev udformet i 1980-erne og 1990-erne, har haft en *begrænset levetid*, bortset fra i Finland, hvilket fremgår af gennemgangen nedenfor under 1.5. Den er betydeligt kortere end på andre familieretlige områder, hvor aktiviteten det sidste tiår har været begrænset. Den *danske* lovgivning fra 1985 holdt kun i 7 år, før et nyt udvalgsarbejde blev iværksat efter en folketingsbeslutning med omfattende ændringer og en selvstændig lov i 1995 som resultat. De *islandske* regler fra 1992 blev ændret både i 1993 og 1995, før en helt ny lov blev gennemført i marts 2003. I Norge førte Barne- og Familiedepartementets initiativ i 1997 ved at udarbejde et høringsnotat til ny lovgivning, men også til nye udvalgsarbejder og et omfattende lovforslag, som blev gennemført i juni 2003. De *svenske* regler i Föräldrabalken 6 kap. har været under næsten konstant ændring siden 1973, herunder med tre udvalgsbetænkninger i 1980-erne og en midt i 1990-erne. Senest er overvejelser om lovændringer sat i gang i Sverige i umiddelbar tilslutning til, at Riksdagen tog stilling til ny lovgivning og som resultat af drøftelser i parlamentsudvalgene. I sommeren 2002 er der nedsat et nyt parlamentarisk udvalg.

Den *finske lov* fra 1983 indtager på mange måder en *særstilling*. Den er meget koncentreret med en anden opbygning og andre sondringer end de andre landes love. Den forekommer i højere grad end de andre landes love at være præget af de strømninger, der var fremherskende dengang, navnlig i USA. Der er kun to kapitler med materielle regler, et med fem almene bestemmelser og et om vårdnadshavere med syv paragraffer. Hovedsondringen går mellem aftaler og afgørelser, og der er en almen regel om tredjemænds muligheder for at blive vårdnadshavere. Der er der ikke særregler om samvær, om ugifte fædre og om dødsfaldssituationen. Loven har vist sig meget smidig og åben og har kunnet anvendes under de ændrede forhold de sidste tiår. Det er måske også grunden til, at der stort set ikke i Finland synes at have været politiske krav om ændringer.

1.5 Nyere lovgivning og reformovervejelser i de enkelte lande

1.5.1 Danmark

De første *danske* ændringer af forældremyndighedsreglerne i nyere tid blev gennemført i forbindelse med loven fra 1969 om ægteskabs indgåelse og opløsning med systematiske ændringer og en vis styrkelse af den ugifte fars retsstilling. Overvejelser om yderligere ændringer blev foretaget af Ægteskabsudvalget af 1969 i betænkning nr. 4 fra 1974 om vilkårene for separation og skilsmisse (nr. 719/1974) og navnlig i betænkning nr. 8 om samliv uden ægteskab I (nr. 915/1980) kapitel 6, hvor en række spørgsmål om bl.a. fælles forældremyndighed blev behandlet. I en slutbetænkning fra 1981 (nr. 985/1983) omtalte Børnekommissionen en række spørgsmål om børns familieretlige stilling, se s. 21-22. I 1985 indførtes et nyt kapitel 2 i loven fra 1922 om umyndighed og værgemål med titlen »forældremyndighed« med omfattende ændringer. Grundlaget var en arbejdsgruppebetænkning fra 1983 »Forældremyndighed og samværsret« (nr. 985/1983). Loven blev vedtaget med et meget snævert flertal. Blandt hovedpunkterne var en adgang for skilte og ugifte forældre til at aftale fælles forældremyndighed, og at alle forældre uden del i forældremyndigheden fik samværsret. Loven bygger på den forudsætning, at fællesskabet kræver enighed om alle væsentlige spørgsmål, idet parterne skal kunne løse problemerne sammen, efterhånden som de opstår.

Forældremyndighedskapitlet blev ti år senere afløst af en helt ny lov nr. 387 af 14. juni 1995 om forældremyndighed og samvær, kaldet forældremyndighedsloven, forkortet Fml, med §§ 1-33. Grundlaget var et arbejde i det såkaldte forældremyndighedsudvalg, som resulterede i betænkningen »Fælles forældremyndighed, samværsvanskeligheder, børnesagkyndig rådgivning« (nr. 1279/1994). Loven indebar bl.a. en forbedring af ugifte fædres retsstilling, en adgang til at fastsætte samvær under fælles forældremyndighed, indførelse af andre kontaktformer end samvær samt styr-

kelse af den børnesagkyndige rådgivning. Senere er loven på enkelte punkter ændret ved lov nr. 461 af 7. juni 2001 som resultat af Børnelovsudvalgets »Betænkning om børns retsstilling« (nr. 1350/1997), idet den fælles forældremyndighed fortsætter efter en separation og skilsmisse, ligesom det er resultatet, hvis ugifte forældre underskriver en omsorgs- og ansvarserklæring. Se om retsudviklingen se Danielsen, 1997, s. 41-47.

Den danske lovgivningstradition og kompetenceopdeling, hvor de administrative statsamter med Civilretsdirektoratet som overordnet myndighed har opgaver på området, betyder, at loven suppleres med *administrative forskrifter*. Det drejer sig om den såkaldte forældremyndighedsbekendtgørelse, senest bekendtgørelse nr. 874 af 24. oktober 2002 om forældremyndighed og samvær. Derudover udsendtes i forbindelse med lovens ikrafttræden den såkaldte forældremyndighedsvejledning, Civilretsdirektoratets vejledning nr. 214 af 20. december 1995 om forældremyndighed og samvær. I november 1999 er der udsendt en vejledning om behandlingen af samværsager.

Efter gennemførelsen af loven i 1995 har danske diskussioner navnlig vedrørt samværspraksis. Efter drøftelser med Folketingets Retsudvalg i 2001 har Justitsministeriet anmodet Socialforskningsinstituttet om at foretage en undersøgelse af reglerne og af statsamternes og Civilretsdirektoratets praksis på samværsområdet samt af virkningerne af forskellige ordninger ud fra et ønske om at få klarlagt, hvordan udviklingen forløber, navnlig for barnet, se Folketingstidende 2000-01, tillæg B, bilag 71. Derudover har det i efteråret 2002 været drøftelser i Folketinget om børns mulighed for at komme til orde og om fuldbyrdelsesreglerne. Herefter har justitsministeriet i foråret 2003 iværksat en undersøgelse af fogedretternes praksis i forældremyndigheds- og samværsager.

1.5.2 Finland

Den *finske* lag angående vårdnad om barn och umgängesrätt 8.4.1983/361, kaldet vårdnadslagen, forkortet VUL, med §§ 1-22, blev gennemført på grundlag af et lovforslag RP nr. 224/1982 rd,

der findes på svensk, og hvor der er kortfattede bemærkninger – 30 sider. Propositionen var baseret på et forslag fra en lille arbejdsgruppe, som arbejdede i 1981, se Holh Uud Työr (1981) og La-VO 9 (1982). Det besluttedes at udforme en særlig lov i stedet for som tidligere at indføje reglerne i förmyndarskapslagen. Loven, der trådte i kraft i 1984, er ændret ved lov 4.3.1994/186, som navnlig vedrører internationalprivatlige spørgsmål, se lovforslag RP 60/1993. Endvidere er der sket ændringer ved 16.8.1996/620 i forbindelse med gennemførelse af en særlig lag om verkställighet av beslut beträffande vårdnad om barn och umgängesrätt 16.8.1996/619, se lovforslag RP 96/1995. Lovene er suppleret af Förordning angående vårdnaden om barn och umgängesrätt 28.6.1994/556 og Förordning om verkställighet av beslut om barn och umgängesrätt 18.10.1996/729.

1.5.3 Island

Den islandske børnelov nr. 76 15 marts 2003, forkortet BLI, med kapitlerne V–VIII og §§ 28-52 om forældremyndighed og samvær afløste den første islandske børnelov fra 1981 og den næste fra 1992. Den blev forberedt af det stående familieretsudvalg med tre medlemmer. Blandt de vigtigste nydannelser er en adgang til at træffe samværsafgørelser under bevarelse af fælles forældremyndighed og en mulighed for at inddrage samværsspørgsmålet under en retssag om forældremyndighed i stedet for efterfølgende at rette henvendelse til sysselmanden herom. Reglerne om, i hvilket omfang andre end forældrene kan få forældremyndighed, er strammet. Aldersgrænsen for, hvornår barnet skal have mulighed for at komme til orde under en retssag, er ophævet, idet der nu lægges vægt på modenheden. Reglerne om midlertidige afgørelser er udbygget. De islandske regler er i det følgende gengivet fra en uofficiel dansk oversættelse. Loven trådte i kraft den 1. november 2003.

1.5.4 Norge

Den norske barnelov, lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre, kaldet barneloven, forkortet bl., blev gennemført på grundlag af en betænkning fra Barnelovutvalget med titlen »Lov om barn og foreldre (barneloven)«, NOU 1977:35, se også lovforslaget Ot. prp. nr. 62 (1979-80) og Stortingets Justiskomitees indstilling Innst. O. nr. 30 (1980-81). Kapittel 5 og 6 med overskrifterne »Foreldreansvaret og kvar barnet skal bu fast« samt »Samværsrett m.m.« med §§ 30-47 er ændret i 1987, 1989, 1992, 1997 og 2003. Ændringerne fra 1987 vedrørte forbud mod vold mod børn. Revisionen ved lov 3. marts 1989 nr. 8 omhandlede nye regler om samvær, når forældrene ikke har levet sammen siden barnets fødsel og om inddrivelse af tvangsmulkt, se Ot. prp. nr. 44 (1987-88) og Innst. O. nr. 23 (1988-89). Fra 1993 gennemførtes tvungen mægling. De ganske omfattende lovændringer ved lov 13. juni 1997 nr. 39, der bl.a. omhandlede aftaler om delt omsorg, foreldreansvaret efter dødsfald og bedsteforældresamvær, blev forberedt af Barne- og Familiedepartementet med et »Høringsnotat med forslag til endringer i barneloven kap. 1-6« fra oktober 1995, se Ot. prp. nr. 56 (1996-97) og Innst. O. nr. 100 (1996-97), se Smith og Lødrup, 1998, s. 13.

Barne- og Familiedepartementet udsendte en rundskrivelse om lovændringerne i 1997, Rundskriv Q-18/97 10. december 1997.

Som følge af drøftelserne i Stortingets familie-, kultur- og administrasjonskomite om ændringerne i 1997 nedsattes det såkaldte Barnefordelingsprocesudvalget, som afgav betænkning i 1998, »Barnefordelingssaker – avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted«, NOU 1998:17. I december 2002 blev der fremsat et lovforslag, Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) om endringer i barneloven m.v. med undertitlen Nye saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene m.v. Blandt de vigtigste nydannelser er, at aldersgrænsen for, hvornår et barn skal høres under forældrenes retssag, er nedsat til 7 år. Der er omfattende ændringer af fremgangsmåden ved forberedelsen af retssager med inddragelse af sagkyndige og mulighed for midlertidige prøveordninger. Der

er også en omfattende ændring af lovens systematik og dermed af paragrafnummeringen. Stortingets familie-, kultur- og administrationskomite afgav indstilling i maj 2003 om uændret vedtagelse af lovforslaget, Innst. O. nr. 96 (2002-2003), og loven er vedtaget i juni 2003, se lov 20. juni 2003 nr. 40. Der forestår et stort opfølgingsarbejde i departementet inden lovens ikrafttræden den 1. april 2004. I det følgende gengives de norske lovbestemmelser med de nye formuleringer og paragrafnumre.

Endvidere blev spørgsmålet om de ugifte samboendes forhold behandlet i en betænkning »Samboerne og samfunnet«, NOU 1999:25.

Barne- og familiedepartementet har i slutningen af april 2003 afgivet en stortingsmelding om familiepolitik, »Om familien – forpligtende samliv og foreldreskab«, se St. meld. nr. 29 (2000-2003). I et indledende afsnit behandles værdigrundlaget. Af betydning i nærværende sammenhæng er navnlig afsnit 2 om forpligtende samliv og afsnit 3 om forpligtende forældreskab. Her drøftes bl.a. delt bosted som et virkemiddel, se pkt. 3.3, og fælles forældresansvar for ugifte forældre, der afgiver en samboerklæring, se pkt. 3.4.2.4. Endvidere foreslås mæglingsordningen styrket, se pkt. 3.4.3.

1.5.5 Sverige

De *svenske* regler findes i föräldrabalken fra 1949, forkortet FB, 6 kap. »Om vårdnad, boende och umgänge« med 1-22 §§ og i 21 kap. »Om verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge« med 1-16 §§, SFS 1998:319 omtryck. Reglerne har været genstand for adskillige reformer siden 1973. I 1990-erne har der næsten været tale om konstante revisionsovervejelser, se Saldeen, 2001, s. 13-20 og 66-73 samt Sjösten, 2003, s. 31-35. Ændringerne i 1973 var en konsekvens af den nye giftermålsbalken i 1973, se prop. 1973:32. Skylden for ægteskabets forlis skulle ikke længere tillægges betydning ved vårdnadsafgørelser. Samtidig indførtes øgede muligheder for, at faderen til en ugift mors barn kunne få overført vårdnaden, idet han skal bedømmes på samme måde som moderen. En mere omfattende revision blev gennem-

ført i 1976, hvor der bl.a. indførtes adgang for skilte og ugifte forældre for at få gemensam vårdnad, se prop. 1975/76:170 og 1975/76:33 LU. Den terminologiske forskel mellem børn født i og uden for ægteskab blev afskaffet.

I 1977 nedsattes »Utredningen om barnens rätt«. I en første delbetænkning foresloges forbud mod aga, se SOU 1978:10. Den anden delbetænkning, »Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m.«, SOU 1979:63, indeholdt forslag om omfattende ændringer, som imidlertid fik en blandet modtagelse. I et lovforslag, der blev gennemført i 1983, blev de kun fulgt delvist, se prop. 1981/82:168 og 1982/83:17 LU. Barnets rettigheder blev udtrykt tydeligere i lovteksten, og mulighederne for at få gemensam vårdnad blev styrket, ligesom der blev indført regler om særlige vårdnadshavere i bl.a. misbrugstilfælde og plejehjemssituationer. I 1987 offentliggjorde udvalget sin tredje betænkning »Barns rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m.«, se SOU 1987:7. Efter en hearing udarbejdede departementet en promemoria »Vårdnad och umgänge«, Ds 1982:52, hvori de forslag, det vurderedes burde gennemføres, blev fremlagt. Sigtet mod enighedsløsninger frem for tvistafgørelser blev fremhævet, hvilket ville indebære, at barnets adgang til at komme til orde ville få mindre praktisk betydning. Med disse forarbejder vedtoges i 1991 nye ændringer, se prop. 1990/91:8 og 1990/91:13 LU. Kommunerne skal tilbyde forældre, som er uenige om vårdnad og umgänge, såkaldte samarbejdsamtaler, ligesom domstolene kan tage initiativet til sådanne samtaler. Muligheden for gemensam vårdnad blev udvidet, idet ordningen skulle fortsætte, så længe forældrene ikke modsatte sig det. Ugifte forældre kan anmelde aftaler om gemensam vårdnad i forbindelse med anerkendelse af faderskabet. Domstolene skal tage hensyn til barnets behov for nær kontakt med begge forældre. Vårdnadshavaren skal give oplysninger, som kan fremme samværet. De midlertidige afgørelser ændredes til at kunne angå, hvor barnet skal bo. Med virkning fra juli 1993 skal der ved samværsbeslutninger tages hensyn til risikoen for, at barnet i forbindelse med samværsudøvelse udsættes for overgreb m.v., se prop. 1992/93:139 og 1992/93:22 LU.

Spørgsmålet om børnenes retsstilling blev genstand for en departementspromemoria i 1994: »Barns rätt att komma till tals. Regler för familjerättsliga och sociala mål och ärenden«, se Ds. 1994:95. Lovændringer, der gennemførtes i 1995, og som trådte i kraft den 1. januar 1996, indebærer, at der ved bedømmelsen af barnets bedste skal tages hensyn til dets vilje under hensyntagen til dets alder og modenhed, samt at barnets indstilling skal klarlægges under vårdnadsutredningen, se prop. 1994/95:224 og 1995/96:2 LU.

I 1993 nedsattes et nyt udvalg, »Vårdnadstvistutredningen«, med den opgave at undersøge, hvorledes ændringerne i 1990 var gennemført. Betænkningen »Vårdnad, boende, umgänge«, SOU 1995:79, førte til den seneste reform i 1998, se prop. 1997/98:7 og 1997/98:12 LU, som betoner vigtigheden af forlig og af at bistå forældrene med i så vid udstrækning som muligt at blive enige. Et andet mål er øget anvendelse af gemensam vårdnad ved at indføre adgang til særskilte boende- og umgængesafgørelser under bevarelse af den gemensamme vårdnad og til at bestemme gemensam vårdnad, selv om den ene af forældrene modsætter sig dette. Princippet om barnets bedste blev understreget. I 2000 er der gennemført ændringer, som bl.a. indebærer, at det er muligt at gennemføre tvister om vårdnad uden hovedforhandling, se Saldeen, 2001, s. 19.

Om den seneste lovændring har Socialstyrelsen i september 1998 udsendt Meddelandeblad nr. 9/98 till socialnämnder, länsstyrelser m.fl., ligesom Svenska Kommunförbundet har udsendt et Cirkulär, 1998:174.

Efter de seneste lovændringer er der taget nye initiativer. I 1998 blev der udpeget en sagkyndig, som har udarbejdet en promemoria, »Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar samt en språklig och redaktionell översyn av 6 kap. föräldrabalken«, som forelå i 1999, se Ds. 1999:57. Det foreslås, at ugifte forældre automatisk får gemensam vårdnad, når der er gået tre måneder, efter at faderskabet er bekræftet, hvis ingen af forældrene forinden har anmeldt, at hun eller han modsætter sig dette, se nedenfor under 3.3.4. En anden sagkyndig har bistået Justitiedepartementet med at overveje, bl.a. hvad der bør gøres, for at Sverige skal kunne ratificere

den europæiske konvention om udøvelse af børns rettigheder. Som resultat af overvejelserne er i foråret 2002 offentliggjort en departementspromemoria, »Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser«, Ds. 2002:13, se nedenfor under 11. Begge promemorier har været på høring, og de overvejes i Justitiedepartementet.

I juni 2002 nedsatte regeringen en parlamentarisk kommitte, 2002 års vårdnadskommitte, der skal vurdere ændringerne fra 1998 om vårdnad, boende og umgänge, se Dir. 2002:89. Særligt skal det undersøges, hvorledes socialnämnderna har klaret sine nye opgaver, hvad reformen har betydet for bestræbelserne for at fjerne vårdnadsspørgsmål fra domstolene og at hjælpe i forældrene med i så stor udstrækning som muligt at blive enige, samt hvorledes de nye regler om gemensam vårdnad og boende er blevet anvendt, og hvilke følger reformen har haft på dette område. Arbejdet skal have et børneperspektiv, og spørgsmålene skal ses med barnets øjne. Udvalget skal være færdigt med sit arbejde i slutningen af 2004.

1.6 Nordisk samarbejde om reglerne om forældreansvar og samvær

Med lovgivningsaktiviteten i 1980-erne og 1990-erne, beskrevet ovenfor under 1.5, er det ikke underligt eller overraskende, at reglerne om forældreansvar og samvær ikke har været omfattet af nogen form for nordisk familieretssamarbejde, siden Familieretskommissionerne afgav betænkninger i 1920-erne. Den danske kommissionsbetænkning fra 1921 indeholdt dog kun paralleltekster omfattende Danmark og Norge. Der har ikke i nyere tid været egentlige forhandlinger mellem udvalg og ministerier med henblik på ensartede løsninger, og der har ikke været harmoniseringsdrøftelser forud for fremsættelse af lovforslag.

På den anden side fremgår det af betænkninger m.v., at det er sædvanlig praksis som et led i forberedelsen af ny lovgivning i et samlefsnit at omtale anden nordisk lovgivning i forskelligt

omfang, se f.eks. den danske betænkning 1279/1994, bl.a. s. 30-32, samt den norske NOU 1998:17, bl.a. s. 33-35 og Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 22-25. Den svenske Vårdnadstvistutredningen orienterede sig om lovgivningen m.v. under besøg bl.a. i Danmark, Finland og Norge, se SOU 1995:79 s. 45, og som bilag findes sammenstillinger af udenlandsk ret, se s. 167-240. Som et karakteristisk eksempel på ønsket om en nordisk retssammenligning anføres i direktiverne til det nye svenske udvalg, at det skal redegøre for og tage hensyn til gældende ret og igangværende lovgivningsarbejde i Norden. Der skal redegøres for virkningerne for nordisk retslighed af de forslag, som fremlægges. De nordiske studier har ofte inspireret til parallelle nydannelser, men der er mange tilfælde, hvor der ikke er taget hensyn til regler og løsninger, som findes i andre nordiske lande. Eksempler herpå vil blive fremdraget i det følgende.

1.7 Generelt om harmoniseringsmuligheder

Generelle overvejelser om mulighederne for at harmonisere de nordiske landes regler om forældreansvar og samvær viser, at *tilvejebringelse af enighed* vil blive *kompliceret*. Det spiller en betydelig rolle, at de fleste af lovene er fra 1990-erne eller er undergået omfattende ændringer i samme årti. Samtidig er det et område, hvor der ikke i noget tidsrum i nyere tid har været et nordisk samarbejde eller dyberegående udveksling af forslag og synspunkter trods de mange reformer. Til trods herfor er andre nordiske landes løsninger af enkeltspørgsmål også i de senere år blevet vurderet i udvalg og ministerier, når de samme problemer var fremme i de enkelte lande. Det kan være vanskeligt at foreslå ensartethed på væsentlige og principielle områder, hvor udvalg, der tildels har været præget af politiske medlemmer, for få år siden eller ganske nylig med styrke har forkastet en løsning, som er valgt og synes at virke i andre nordiske lande, hvor regeringen har godkendt argumentationen mod sådanne lovregler eller har undladt at følge forslag, der var i overensstemmelse med anden nordisk ret, og hvor parlamentet har vedtaget loven med den afvigende løsning. Ved-

rørende visse spørgsmål har lovgiverne i enkelte lande også valgt at gå enegang i bevidsthed om, at nyordningen næppe ville vinde nordisk genklang.

Harmoniseringsmulighederne har i hvert fald på kortere sigt også sammenhæng med, at der i Danmark og Finland ikke er tegn til *reformovervejelser*, samtidig med at der i marts 2003 i Island er gennemført en helt ny børnelov og i Norge i juni 2003 ganske omfattende ændringer, se udførligt ovenfor under 1.5. Det eneste land, hvor der derfor er aktuelle initiativer, er i Sverige med det parlamentariske udvalg, der er nedsat i sommeren 2002, og som skal afslutte arbejdet i slutningen af 2004. En harmonisering inden for de nærmeste år forudsætter derfor, at de øvrige lande er indstillet på at samarbejde om forslag på enkeltområder.

Som det fremgår af gennemgangen af harmoniseringsmulighederne i slutningen af de enkelte kapitler, er der *enkelte* mere *grundlæggende*, betydningsfulde og principielle *spørgsmål*, navnlig om det fælles forældreansvar, som er emnet under 4. Det gælder fastlæggelsen af beslutningsbeføjelserne og afgrænsning af, i hvilket omfang der skal være enighed. Endnu vigtigere er, om der skal være adgang til at få myndighederne til at afgøre andre enkelttvister end om bolig og samvær, samt om der skal kunne afsiges dom om et fælles forældreansvar, den ene af forældrene ikke ønsker. Et andet væsentligt emne er adgangen til at få en afgørelse om, hvor barnet skal bo, uden at det fælles ansvar berøres. Yderligere et er, om domstolene skal kunne bestemme en nogenlunde ligelig deling af børnenes tid hos forældrene. Se nedenfor under 7.3 og 7.4. Her kræves antagelig en politisk stillingtagen, for at der kan iværksættes harmoniseringsforsøg.

På en lang række andre enkeltområder er valgt *forskellige tekniske løsninger*. Mange af dem er blevet til efter nyere overvejelser, men har ikke langtrækkende konsekvenser, og en del af dem har antagelig ikke videregående politisk interesse. De har heller ikke indbyrdes sammenhæng og kan derfor behandles hver for sig, i øvrigt uden at der er behov for større undersøgelser og analyser. Her skulle der være langt bedre muligheder for at nå ensartede regler, hvis regeringer i lande, hvis lovgivning afviger fra flertallet

af de andre landes, tillægger nordisk retsenhed vægt, og harmoniseringen findes af så stor betydning, at der tages initiativer med henblik på et samarbejde for at udarbejde ensartede ændringsforslag.

Et lidt specielt men alligevel alment emne er, at grundholdningen til udformningen af lovene og den anvendte teknik varierer. Navnlig gælder det spørgsmålet, om lovene skal rumme andet end retsregler, der kan håndhæves og er sanktionerede, som opfattelsen hidtil har været i Danmark, eller om samfundet gennem *lovbestemmelser af programmæssig karakter* bør søge at tilkendegive god forældreskik og dermed prøve at påvirke holdningerne hos forældrene og generelt, som den norske lov er det bedste eksempel på. Der er også stor forskel på den knappe finske lov og de mere ordrige regler i de andre lande, med den danske forældremyndighedslov som en mellemløsning, der ligger tættest på den finske. Det har den betydning, at der i de mere omfattende love er tilkendegivelser vedrørende spørgsmål, som ikke eller knapt er berørt i de andre landes love. Det vil være lettere at indpasse nogle af reglerne fra de andre landes love i den danske lov end i den finske.

Om harmoniseringsovervejelser på enkeltområder henvises til slutafsnittene i kapitlerne 2-10.¹⁶

1.8 Indpasning i lovgivningen

Reglerne om forældreansvar og samvær er *indpasset* på *forskellig måde* i nordiske lovgivninger. Den *islandske* børnelov omfatter til-lige regler om moder- og faderskab, herunder procesregler, om børns forsørgelse, om inddrivelse af bidrag samt processuelle regler om forældremyndigheds- og samværssager og om gennemtvungelse. Den *norske* barnelov rummer også regler om, hvem der er mor og far, og de processuelle regler herom, fostringspligt og brugen af loven, når nogen af parterne har tilknytning til udlandet. Den *svenske* föräldrabalken indeholder yderligere kapitler om

16. For en oversigt se i stikordsregistret under »Harmoniseringsmuligheder.«

faderskab og retssager herom, om adoption, om underhållsskyldighed, om omyndighed, om förmyndare og föräldrars förmyndarförvaltning, om god man och förvaltare, om vård av rätt i dödsbo, om tillsyn med förmyndare m.v. og om överförmyndare samt om verkställighet af domme og aftaler om vårdnad, boende eller umgänge. I Danmark og Finland er reglerne opdelt i særlige love. I *Danmark* er der en særlig lov om forældremyndighed og samvær, en adoptionslov, en såkaldt børnelov, der alene omhandler moder- og faderskab og en lov om børns forsørgelse. En tilsvarende opdeling findes i *Finland* med en lov angående vårdnad om barn og umgængesrett, en adoptionslov, en lov om faderskab, en lov om moderskapsunderstød og en lov om vårdbidrag för barn. Traditioner og tidspunkter for lovenes tilblivelse har sikkert spillet en rolle for disse forskelle. Det ville være ambitiøst at forsøge at koordinere og at skabe nordiske love med nogenlunde samme indhold. Det ville imidlertid være af værdi og lette forståelsen af lovene, hvis de regler, der beskrives i Nordisk Børneret I og II, i alle landene kunne samles i en stor børnelov. For praktikere, der skal sætte sig ind i reglerne i andre nordiske lande, ville det lette informationsøgningen. Om loven også skal omfatte adoptionsreglerne er en smagssag, men med et pædagogisk og internationalt sigte taler meget for særlige adoptionslove.

Mindre radikale er overvejelser om *opbygningen af afsnittene* om forældremyndighed og samvær og deres indpasning i lovgivningen. I *Danmark* er der særlige kapitler om forældremyndighed, om samvær m.v., om midlertidige afgørelser, om børnesagkyndig rådgivning og om sagsbehandlingen. I den *islandske* børnelov er der et kapitel om forældremyndighed, et om retssagerne herom, et om gennemtvungelse af forældremyndighedsafgørelser og et om samværsret. I den *norske* lov er der et kapitel om foreldreansvar og et om samværsret samt et nyt om sagsbehandlingen. I de *finske* og *svenske* love er der et samlekapitel om vårdnad, boende och umgänge samt særlige kapitler om rettergangen. Om der skal være et, to eller flere kapitler er en smagssag – en opdeling fremmer nok overskueligheden, men det skulle være overkommeligt at finde frem til en fælles løsning.

2 Forældreansvarets indhold

2.1 Problemstillinger

Det er naturligt i et indledningskapitel om materielle problemstillinger at redegøre for, *hvad det indebærer* for forældre at *have ansvaret* for deres børn. Det kan lette forståelsen af de følgende kapitler. Derfor beskrives indholdet af forældreansvaret, og hvilke beføjelser forældrene har til at træffe beslutninger vedrørende børnene på det personlige område under 2.2, navnlig ved at gengive de fem nordiske landes lovregler herom. I tilslutning hertil redegøres under 2.3 for, hvornår forældrenes ansvar *ophører* på grund af de unges alder eller ægteskab. Under 2.4 behandles et specialspørgsmål om forbud mod *vold* mod børn og anden krænkende behandling. Det ansvar, der er bogens emne, omhandler kun personlige spørgsmål, hvorfor der under 2.5 redegøres for *afgrænsningen* af emnet og dermed af bogen over for de økonomiske spørgsmål samt underhold eller bidrag.

Et andet hovedafsnit i kapitlet omhandler det internationalt betonedede grundprincip om, at hvad der er *bedst for barnet* kommer i første række, når der skal træffes afgørelser om det. Det gennemgås under 2.6, herunder med en omtale af generelle regler om kriteriet, se nedenfor under 2.6.2, og en sammenfattende redegørelse for, hvilken rolle kriteriet spiller i lovenes enkeltregler, se nedenfor under 2.6.3.

Som det tredje emne i kapitlet behandles nogle *terminologiske* spørgsmål, se under 2.7.

Til sidst er der under 2.8 nogle overvejelser om mulighederne for nordisk harmonisering på de områder, der behandles i kapitlet.

2.2 Indholdet af forældreansvaret og lovregler herom

Der er *ikke* i noget nordisk land gjort forsøg på en *mere omfattende lovregulering* af forældreansvarets indhold, *pligterne* og *beføjelserne*. I *norske* forarbejder og teori anføres, at det ikke er enkelt og hensigtsmæssigt at give udtømmende eller mere præcise retsregler om forældrenes omsorgspligt. Mulighederne for kontrol og retlige sanktioner, hvis pligten ikke opfyldes, er desuden små. Det er let at enes om, at det er meget væsentligt for børn og unge at have god menneskelig kontakt med forældrene. Det er også vigtigt, at de unge søger og får råd og vejledning. Selv om dette er vigtige elementer i ansvaret, kan de ikke fremtvinges ved lovgivning, og i en del tilfælde mangler forældrene evne til at tilfredsstille børnenes væsentlige behov. Også i *dansk* teori er der taget afstand fra en lovmæssig præcisering eller uddybning af forældremyndigheden. Det er vanskeligt i en lov mere dækkende at beskrive, hvad den medfører, og at fremhæve nogle forhold som mere væsentlige end andre. En opregning af, hvad barnet har krav på i forhold til indehaveren, vil også kunne lede til modsætningsslutninger i forhold til det, der ikke er nævnt. Endvidere ville en nærmere uddybning i betydelig grad få karakter af programerklæringer af mere pædagogisk karakter, idet sådanne rettigheder ikke kunne gennemtvinges, se også ovenfor under 1.4. Med den danske løsning har forældrene en udstrakt frihed til at bestemme med et betydeligt spillerum for individuelle vurderinger.¹

De nordiske regler om forældreansvar og vårdnad angår »*personliga angelägenheter*«, som det konstateres i den finske VUL 4 § 3 st. De økonomiske områder holdes udenfor, se om afgrænsningen nedenfor under 2.5. I en indstilling fra et norsk stortingsudvalg blev det opregnet, at adgangen til at bestemme bl.a. omfat-

1. Ot. prp. nr. 62 (1979-80) s. 20
samt Smith og Lødrup, 1998, s. 77,

betænkning nr. 985/1983 s. 60-61
og Danielsen, 1997, s. 58-59.

ter valg af skoletype, samtykke til adoption og ægteskab, navnevalg, indmeldelse i trossamfund, samtykke til medicinske indgreb, udstedelse af pas samt flytning udenlands, se uddybende nedenfor under 4.2.3-4.2.4.²

Den *danske* Fml § 2, stk. 1, er i overensstemmelse med en grundholdning om at undgå principerklæringer og programudtalelser, se herom ovenfor under 1.4, ordknap: »Forældremyndighedens indehaver skal drage omsorg for barnet og kan træffe afgørelse om dets personlige forhold ud fra barnets interesse og behov.« Overraskende anføres i loven om børns forsørgelse § 13, stk. 1, 2. pkt.: »Barnet skal forsørges, opdrages og uddannes under hensyn til forældrenes livsvilkår og barnets vilkår.« Børnelovsudvalget foreslår reglen omformuleret til en ren forsørgelsesregel.³

De *andre* landes lovregler er *mere udførlige* og beskrivende. Foruden at være vejledende for forældrene har de betydning for andre, der tager sig af og bestemmer over børn, f.eks. institutioner som børnehaver og skoler. Indirekte er beskrivelserne udtryk for faktorer og kriterier, som domstole og andre myndigheder skal tage i betragtning, når der skal træffes afgørelser om barnets fremtid ud fra, hvad der er bedst for barnet. Meningen er at påvirke holdningerne til opdragelsen.⁴ For at give et mere dækkende billede af indehavernes ansvar og beføjelser kan det være nyttigt at gengive bestemmelseernes ordlyd, ligesom de er illustrerende som retssammenligning.

Den *finske* VUL 1 kap. »Allmänna stadganden« indledes med følgende regler:

»1 §. Vårdnad om barn. Syftet med vårdnaden om barn är att trygga en balanserad utveckling och välfärd för barnet enligt dess individuella behov och önskemål. Vårdnaden bör trygga positiva och nära människokontakter i synnerhet mellan barnet och föräldrarna.

2. Innst. nr. 100 (1996-97) s. 21.

3. Betænkning nr. 1389/1997 s. 164.

4. Lovforslag RP nr. 224/82 s. 18 og 66 samt Savolainen, 1997, s. 79, Saldeen, 2001, s. 74-75 og Sjösten, 2003, s. 39.

Barnet skal ges en god vård och uppfostran samt ägnas en med hänsyn till barnets ålder och utveckling behövlig tillsyn och omsorg. Barnet bör såvitt möjligt ges en trygg och stimulerande uppväxtmiljö samt en utbildning som motsvarar dess anlag och önskemål.

Barnet bör uppfostras så att det får förståelse, trygghet och ömhet ... Barnet bör stödas och uppmuntras i sin utveckling till självständighet, ansvarsfullhet och vuxenhet.

...

4 §. Vårdnadshavarens uppgifter. Vårdnadshavaren skall trygga barnets utveckling och välfärd på det sätt som stadgas i 1 §. Vårdnadshavaren har i detta syfte rätt att bestämma om barnets vård, uppfostran och boningsort samt i övriga personliga angelägenheter.

...

Vårdnadshavaren företräder barnet i dess personliga angelägenheter, om inte i lag är annorlunda stadgat.»

I forarbejderne understreges, at når der træffes beslutninger, skal der handles inden for de grænser, principperne for og formålet med vrðnaden sætter, ved fremfor alt at holde sig, hvad der er bedst for barnet for øje, og ved at respektere det som en selvstændig personlighed. I et pluralistisk samfund, hvor familien har selvbestemmelsesret, må beskrivelsen nødvendigvis blive ganske almen. Interessant er, at barnet har fået en fremtrædende plads i Finlands *grundlag* (11.6.1977/731) som trådte i kraft den 1. januar 2000. Her anføres: »Barn skall bemötas som jämlika individer och skall ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva». ⁵

Den islandske BLI § 28, stk. 1 og 3-4, blev udbygget i 2003. Forældre skal ifølge stk. 1 drage omsorg for deres børn, vise dem respekt og varetage forældremyndigheds- og opdragelsesforpligtelserne,

5. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 11, Saarenpää, 1996, s. 417 og lovforslag RP 309/1993 rd.

efter hvad der tjener barnet bedst. De skal efter stk. 3 sørge for, at børn får den lovmæssige undervisning og belære dem om virkelyst og moralsk bevidsthed. Børnene skal have en uddannelse og erhvervsmæssig træning i overensstemmelse med deres evner og interesser. Forældremyndigheden indebærer efter stk. 4 såvel ret som pligt til at bestemme om børnenes personlige forhold, herunder hvor de skal bo, samt til at repræsentere barnet juridisk.

I den norske bl. § 30, første og andet ledd, anføres:

»§ 30. Innholdet i foreldreansvaret.

Barnet har krav på omsut og omtanke frå dei som har foreldreansvaret. Dei har rett og plikt til å ta avgjerder for barnet i personlege tilhøve innanfor dei grensene som §§ 31 og 33 set. Foreldreansvaret skal utøvast ut frå barnet sine interesser og behov.

Dei som har foreldreansvaret, er skyldige til å gje barnet forsvarleg oppseding og forsyting. Dei skal syte for at barnet får utdanning etter evne og givnad.«

De norske regler er blevet betegnet som principerklæringer bortset fra bestemmelsesretten, som i større grad har retlig betydning. »Omsut og omtanke« indebærer en pligt til at dække barnets behov for tryghed, opmærksomhed og kærlighed, pleje og tilsyn samt give det mulighed for leg og samvær med andre. Med »opseding« forstår loven den omfattende vejledning i samkvem mellem mennesker, barnet har behov for at lære. Med »forsyting« menes pligten til at sørge for et sted at bo, mad, klæder osv. Loven siger intet om de værdinormer, der skal formidles, og forældrenes ønske om at opdrage børn i deres egen kulturtradition må respekteres, selv om denne er forskellig fra den norske. Kvaliteten af omsorgen og opdragelsen kan ikke prøves efter barneloven, men efter barnevernsloven, som kan siges at sætte en nedre grænse for, hvad samfundet vil tolerere, idet barnevernet kan gribe ind, hvis omsorgen ligger under et vist mindstemål, se også nedenfor under 9.3.1. Første ledd, andet punktum regulerer også forholdet til udenforstående, idet ingen andre end forældrene kan træffe beslutninger for barnet. Derudover fastlægges retsstillingen, hvis kun den ene har

foreldreansvaret, idet denne da udøver bestemmelsesretten. Endelig reguleres forholdet til barnet, idet det er forældrene, der som hovedregel har bestemmelsesretten. I tredje punktum understreges, at ansvaret ikke er tillagt forældrene for deres egen skyld. Dette indebærer ikke, at de altid skal rette sig efter barnet, men de må vurdere, hvad der kan gavne det på kortere og længere sigt. Uddannelse skal efter andet ledd ske ud fra barnets intellektuelle evner og hele dets personlighed.⁶ Noget særegent for norsk ret er, at det i andre bestemmelser præciseres, hvilket indhold pligterne har for den, barnet bor fast hos, jf. § 37, og hvilke beslutninger, der kan træffes under samvær, jf. § 42, andet ledd. Disse regler omtales nedenfor under 4.2.4 og 8.2. § 31 og § 33, hvortil der henvises i bestemmelsen, er gengivet nedenfor under 10.3 og 10.6.

Den *svenske* FB 6 kap. indledes med følgende regler:

»1 §. Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart ...

2 §. ... Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

...

11 §. Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter ...«.

Samlet kan af de nordiske regler *udledes*, at forældre har pligter i materiel henseende og af ideel karakter, både sociale og følelses-

6. NOU 1977:35 s. 123, Lødrup, 2001, s. 303, Smith og Lødrup, 1998, s. 76-81 samt Sandberg, 2002, s. 1404.

mæssige. Børnenes fysiske behov skal tilfredsstilles, både for så vidt angår de større spørgsmål med et længere tidsperspektiv, som hvor det skal bo og gå i skole og de mere dagligdags som påklædning og mad. Forældre skal med omhu og forståelse drage omsorg for at opdrage børnene ud fra deres interesser og behov. De skal være under opsyn og tilstrækkeligt tilsyn under hensyn til deres alder, udvikling og øvrige omstændigheder. De skal sikres tryghed og velfærd, en balanceret udvikling samt et godt og stimulerende opvækstmiljø ud fra de individuelle behov. Omsorgspligten indebærer også pligter af mere ideel karakter for at tilgodese de psykiske behov. Børn skal sikres en tilfredsstillende skolegang eller undervisning og en passende uddannelse efter deres evner, interesser og ønsker. Den sociale tilpasning med trygge, positive og nære menneskekontakter skal udvikles, ligesom børn skal stimuleres til at tilegne sig almene kundskaber, normer, grænser og spilleregler samt belæres om virkelyst og moralsk bevidsthed. Der skal vises børn forståelse og ømhed, ligesom de bør støttes i deres udvikling til selvstændighed, ansvarsfuldhed og et voksenliv.⁷

Internationalt er der tendenser til at nedtone forældrenes retigheder ved at bruge begrebet »parental responsibility«, hvad også den nordiske diskussion om terminologien viser, se nedenfor under 2.7.1 og 2.8.4. Forældre har dog som anført i den *islandske* BLI §28, stk. 4, den *norske* bl. §30, første ledd, annet punktum og den *svenske* FB 6 kap. 11 §1 pt. både ret og pligt til at træffe bestemmelse i spørgsmål om barnets personlige anliggender.

2.3 Ophør ved 18-års alderen og ægteskab

Forældremyndigheden *ophører* generelt, når barnet fylder 18 år, se den *danske* Fml §1, den *finske* VUL 3 §2 st. og den *svenske* FB 6 kap. 2 §1 st. 2 pt. Kun i den danske Fml §1 og §20 anvendes udtrykket

7. Om indholdet se tillige Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 437-39, Danielsen, 1997, s. 58-64, Saldeen, 2001,

s. 74-75, Sjösten, 2003, s. 36-41 og 128-29 samt Taskinen, 2002, s. 19-22.

»unge«. I den islandske BLI § 28, stk. 5, fastlægges grænsen gennem en henvisning til, at et barn er berettiget til forældremyndighed, til det bliver myndigt. Da myndighedsalderen i Island ifølge myndighedsloven fra 1997 § 1, stk. 2, også er 18 år, er aldersgrænsen i realiteten den samme. Om børns og unges selvbestemmelsesret, deres medindflydelse samt deres rolle, når myndigheder behandler forældrenes tvister, se nedenfor under 10 og 11.

I den norske lov er der ikke nogen udtrykkelig regel om foreldreansvarets ophør. I Stortingskomiteen begrundedes det med, at en 18-års grænse i sig selv ikke vil have nogen betydning for den del af ansvaret, som omhandler den faktiske ansvars- og omsorgsfølelse, forældre i almindelighed vil have også over for børn, som er blevet myndige. Omsorgen ophører dog antagelig, når den unge fylder 18, smh. også indirekte bl. § 33.⁸

I de ovennævnte danske, finske og svenske forældremyndighedsregler er der gjort en tilføjelse om, at myndigheden ophører, hvis de unge indgår ægteskab, før de fylder 18 år. Retstilstanden er den samme i Island, idet en person, som indgår ægteskab, bliver myndig. Indgåelse af registreret partnerskab har samme virkning. En senere skilsmisse er uden betydning. I Norge må det antages, at indgåelse af ægteskab ikke indvirker på foreldreansvaret. I ingen af landene har det, at de unge lever i et samlivsforhold, betydning.

2.4 Forbud mod vold mod børn og anden krænkende behandling af dem

I alle de nordiske lande er der regler om forbud mod at udsætte børn for vold og anden krænkende behandling, herunder det der i Danmark kaldes revselse, på svensk aga. I den danske Fml § 2, stk. 2, bestemmes, at »forældremyndigheden medfører pligt til at beskytte barnet mod fysisk og psykisk vold og anden krænkende

8. Smith og Lødrup, 1998, s. 87.

behandling«. Den *islandske* BLI § 28, stk. 2, svarer til den danske regel. Den *finske* VUL 1 § 3 st. 2 pt. lyder således: »Barnet får inte undertryckas, agas eller utsättas för annan kränkande behandling.« I den *norske* bl. § 30, tredje ledd, er der en tilsvarende regel: »Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare«. I den *svenske* FB 6 kap. 1 § 2 pt. anføres på samme måde, at »barn ... får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling«.

I *Sverige* suppleres den generelle regel om, at barnets bedste kommer i første række ved afgørelsen af vårdnadstvister med en understregning i FB 2 a § 2 st. 2 pt., af, at »risken för att barnet utsätts för övergrepp ... eller annars far illa skall beaktas«, se tillige nedenfor under 6.5.3.

Reglerne har paralleller i FNs *børnekonvention*. I art. 16 (1) anføres, at »intet barn må udsættes for vilkårlig eller ulovlig indblanding i sit privat- og familieliv, sit hjem eller sin brevveksling, eller ulovlige angreb på sin ære eller sit omdømme«. I art. 19 (1) nævnes »beskyttelse af barnet mod alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbrug, vanrøgt eller forsømmelig behandling, mishandling eller udnyttelse, herunder seksuelt misbrug«.

Bestemmelserne indebærer, at vold mod børn er strafbar i samme omfang som vold mod andre. Afstraffelse som et led i børneopdragelsen må ikke finde sted. Grænsen for strafbarhed må findes i straffelovene. I norsk ret anføres, at spontane lette klaps på hånden eller buksebagen som en spontan reaktion godtages, medens ørefigner og anden mere markant afstraffelse er forbudt. Den finske højesteret har dømt en vårdnadshaver for at have »försakat barnet smärta genom at lugga det och knäppa till det med fingret«. Reglerne i børnelovgivningen omfatter anden krænkende behandling. I den udstrækning husarrest accepteres, må den begrænses til, hvad der kan være tjenligt som opdragelsesmiddel, og den må ikke medføre nogen form for fysisk eller psykisk skade. Det må kun være i forholdsvis kort tid, ikke i mørke eller i små rum eller under andre usædvanlige forhold, der kan medføre fare for angst-

prægede reaktioner. Krænkende behandling kan også være integritetskrænkelser, f.eks. nedrakning eller latterliggørelse af barnet. Både i Norge og Sverige antages, at forældre som hovedregel ikke må åbne børns breve, når de er modne nok til selv at læse dem, medmindre der er mistanke om et strafbart forhold.⁹

2.5 Afgrænsning af forældreansvaret over for andre områder, navnlig værgemål og förmynderskap

Som det fremgår af forældreansvarsreglerne og beskrivelsen ovenfor under 2.2 af indholdet omhandler de personlige spørgsmål. Beslutninger om børns *økonomiske* forhold er i alle landene udskilt til særlige love, i *Danmark* værgemålsloven fra 1995, i *Finland* lov om förmynderverksamhet fra 1999, i *Island* af myndighedsloven fra 1997 og i *Norge* vergemålsloven fra 1927, eller for så vidt angår *Sverige* til særlige kapitler i föräldrabalken. I Norge og Sverige er der blandt forældremyndighedsreglerne en henvisning til disse regler, se den norske bl. § 30, fjerde ledd. I den svenske FB 6 kap. 2 § 3 st. anføres f.eks.: »Om ansvaret i frågor som gäller barnets ekonomiska förhållanden finns bestämmelser i 9-15 kap.« Det er værgerne, der har beføjelserne til at administrere barnets formue og til at indgå retshandler af økonomisk indhold på dets vegne. Værgemål er ikke omfattet af denne redegørelse.

Som altovervejende hovedregel er værgerne og indehaverne af forældreansvaret *de samme*.

Denne grundregel findes i den i den *danske* værgemålslov § 2, i den *finske* lov om förmynderskap 4 §, i den *islandske* værgemålslov § 51, i *Norge* i vergemålsloven § 3 og i *Sverige* i FB 10 kap. 2 §. Selv

9. Sandberg, 2002, s. 1405, Lødrup, 2001, s. 303, Smith og Lødrup, 1998, s. 79-80 og 85, Walin og Vängby, 2001,

pkt. 6:6 og Sjösten, 2003, s. 38-39 samt den finske HD 1993:151.

om det skulle blive besluttet at fratage værgemålet eller fritage herfor og dermed at udpege andre end forældrene som værger, har dette ikke i sig selv betydning for forældreansvaret.

Den nordiske *opdeling* af opgaverne på de personlige og økonomiske områder i forskellige love gav ikke anledning til overvejelser, da den *danske* værgemålslov fra 1995 blev forberedt, bortset fra at arbejdsaftalereglerne blev flyttet over blandt forældremyndighedsreglerne, se herom nedenfor under 10.4. I forarbejderne til den *finske* VUL lagdes megen vægt på, at de personlige spørgsmål blev klart adskilt fra förmynderskapet. Forældrenes særlige rolle blev overvejet af den *svenske* förmynderskapsutredningen i betænkningen »Föräldrar som förmyndare« fra 1988, og de gennemførte regler er nu genstand for nye overvejelser, idet en særlig utredare er udpeget i 2002 bl.a. med henblik på denne opgave men også for at overveje reglerne i FB om voksne under godmannsskap og förvaltarskap. Det *norske* vergemålsudvalg, der er nedsat i 2001, skal ifølge mandatet bl.a. overveje, »om det bør gjelde særlige regler for barn, eventuelt om regler om foreldres vergemål for barn hører hjemme i barnelovgivningen fremfor i vergemålslovgivningen ... Hvis man kommer til, at vergebegrebet bør beholdes i forhold til mindreårige, kan det i så fall være grunn til å vurdere forenklinger og unntak fra en del kontroll- og saksbehandlingsregler der foreldrene er verge.«¹⁰

Yderligere kan om afgrænsningen nævnes, at den omsorgspligt, der omtales ovenfor under 2.2, ikke i sig selv indebærer en pligt til at forsørge eller *underholde* barnet eller til at betale *børnebidrag*. Forældremyndighedens indehaver har imidlertid i kraft af reglerne om forsørgelse oftest også selv have disse pligter over for børnene. Spørgsmålet om underhold til børn er et af de to hovedemner i Nordisk børneret I, se del 2.

10. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 10, Föräldrar som förmyndare, SOU 1988:40 og prop. 1993/94:251.

2.6 Hensynet til barnets bedste

2.6.1 Nogle grundlæggende overvejelser

Hvad der er bedst for barnet som et væsentligt hensyn i børneretten har længe været et grundprincip. Udgangspunktet er nu FNs *konvention om barnets rettigheder*, hvor begrebet introduceres i art. 3 (1), der i den danske oversættelse lyder: »I alle foranstaltninger vedrørende børn, hvad enten disse udøves af offentlige eller private institutioner for socialt velfærd, domstole, forvaltningsmyndigheder eller lovgivende organer, skal barnets tarv komme i første række«. I den norske gengivelse af konventionsteksten er ordvalget nu: »skal barnet bests«, medens den svenske og finske formulering er: »skall barnets bästa komma i främsta rummet«. Ordlyden i den engelske version er: »the best interest of the child shall be a primary consideration« og i den franske »l'intérêt supérieur de l'enfant doit être une considération primordiale«.

Udformningen af dette centrale princip gav anledning til mange overvejelser i den arbejdsgruppe, som stod for det forberedende arbejde om børnekonventionen. I en *svensk* betænkning, »Barnets bästa i främsta rummet« fra den såkaldte barnkommittén, som havde til opgave at foretage en bred gennemgang af, hvorledes svensk lovgivning og praksis forholder sig til konventionen, redegøres for disse overvejelser. Princippet er udsprunget af to grundlæggende tanker, nemlig at børn har fuldt menneskeværd, samt at de er sårbare og behøver særlig støtte og beskyttelse. Konventionen kræver ikke, at hensynet til barnets bedste altid skal være udslagsgivende, men det skal spille en rolle og veje tungt, når der skal træffes beslutninger. Børnene skal sættes i fokus. Hvis andre interesser skønnes mere betydningsfulde, skal myndighederne godtgøre, at der er foretaget en afvejning af de relevante hensyn, ligesom der skal redegøres herfor i afgørelserne. Beslutningerne skal med andre ord rumme et børneperspektiv. Under det forbe-

redende arbejde blev det vurderet, at en formulering, som genfindes i bl.a. engelsk børnelovgivning, nemlig at »the best interest of the child shall be the paramount consideration«, var for vidtrækkende. Der kan være konkurrerende interesser, som er lige så vigtige eller måske endnu vigtigere.¹¹

Efterfølgende har kriteriet givet anledning til mange fortolkninger og kommentarer. I det *norske* lovforslag fra december 2002 anføres, at det er vanskeligt at definere barnets bedste i loven og at give generelle regler for alle sager. Barnets bedste bør bero på en konkret individuel vurdering i hver enkelt sag. Der har udviklet sig retningslinjer om de hensyn, som normalt har betydning for afgørelserne i retspraksis, noget som synes mest hensigtsmæssigt for denne sagstype. En nylig svensk spørgeskemaundersøgelse viste, at der blandt professionelle var usikkerhed om begrebet og en opfattelse af, at det var utilstrækkeligt defineret.¹²

2.6.2 En generel lovregel

Den *finske* VUL indeholder i 10 § 1 st. en almen tilkendegivelse: »Ärende som angår vårdnad om barn och umgängesrätt skall avgöras framför allt enligt vad som är bäst för barnet. I detta syfte skall särskild uppmärksamhet fästas vid hur vårdnaden och umgängesrätten bäst kan ordnas i framtiden«. I de generelle regler i 8 § 1 st. 2 pt. om godkendelse af aftaler og i 9 § 4 st. om domstolsafgørelser er der mere kortfattede bemærkninger om, at myndighederne skal »beakta barnets bästa och barnets egna önskemål«, idet der henvises til 10 §. Ordene »framför allt« anvendes ikke, men loven er også fra tiden før barnekonventionen.

I den *svenske* FB 6 kap. indførtes i 1998 som 2 a § 1 st. en generel indledningsbestemmelse, også kaldet en portalbestemmelse: »Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt

11. SOU 1997:116 s. 127-29 og prop. 1997/98:182 s. 13.

12. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 28. Om barnets bedste se også Kurki-Suonio, 2002, s. 420 og 1995 s. 169-70,

SOU 1997:116, afsnit 6, Sjösten, 2003, s. 42, Rejmer, 2003, s. 115-36 og i SvJT 2002 s. 143 samt Schiratzki, 2002, s. 27-37.

detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge«. Vårdnadstvutredningen, som foreslog reglen og anvendte ordene, »skall vad som är bäst för barnet vara avgörande för rätts ställningstaganden«, henviste naturligt nok til barnekonventionen, men også til at nogen generel bestemmelse ikke fandtes i den svenske lovgivning, samt til at en regel i kapitlets indledning skulle betone princippet. Utredningen omtalte den tidligere betænkning »Barnets rätt 2« og redegørelser fra psykiatere. En af disse nævnte, at man snarere burde tale om »den mindst dårlige løsning«, idet ulemper altid findes. Nogen definition eller opregning af elementerne i hensynet findes ikke. Begrebet forandrer sig med tiden, og bedømmelsen beror på omstændighederne i det enkelte tilfælde. Det er derfor ikke muligt i en lovregel at præcisere indholdet, idet fleksibiliteten vil gå tabt. Der henvises imidlertid til reglerne om vårdnads indhold, se ovenfor under 2.2. I lovforlaget anføres, at reglen ikke indebærer nogen forandring i gældende ret, men er en tydeligere markering af, at barnets bedste er et udgangspunkt for bedømmelsen, samt at mere præcise regler i kapitlet tager sit afsæt i den almene regel. Formuleringen fra den officielle svenske konventionsoversættelse blev anvendt. Princippet gælder for domstolene, men også når socialnämnden skal tage stilling til forældres aftaler, ligesom det skal anvendes ved midlertidige beslutninger.¹³

I det *norske* bl. § 48 findes som den første bestemmelse i sagsbehandlingskapitlet en lignende ny generel regel med overskriften »det beste for barnet« og med ordlyden: »Avgjerder om foreldreansvar, om kvar barnet skal bu fast og om samvær, og handsaminga av slike saker, skal først og fremst rette seg etter det som er best for barnet«. Med en så generel og centralt placeret regel synliggøres det grundlæggende princip bedre, og det klargøres, at også de processuelle bestemmelser om valg af konfliktløsningmodel

13. SOU 1995:79 s. 74-75 og prop.

1997/98:7 s. 46-48 og 103-05.

må have barnets bedste som normativt princip. Samtidig bliver loven mere overskuelig for brugerne end den nuværende spredte lovgivningsteknik. Reglen er oprindelig foreslået af Barnefordelingsprocesudvalget, der henviste til, at det med reglen som overordnet norm præciseres, at hensynet til barnet også er vigtigt i selve afgørelsesprocessen. Den retter sig til alle, der behandler barnefordelingssager, dvs. dommere, advokater, sagkyndige og mæglere. Bestemmelsen fik mange kommentarer i Stortingskomiteen med delte meninger. Flertallet har anmodet regeringen om at vurdere en lovændring, så barnets rettigheder bliver retningsgivende i barneloven.¹⁴

2.6.3 Kriteriet barnets bedste i enkeltbestemmelser

Lovteknikken i de tre lande med specialregler af materiel karakter om domstolsafgørelser om ansvaret, barnets bopæl og samvær, afhængig af i hvilke situationer de træffes, og om godkendelse af aftaler har ført til, at kriteriet hensynet til barnets bedste gentages mange gange. Det sker med mere eller mindre fine nuancer i afvejningen. Den *finske* VUL indeholder med den ovenfor beskrevne lovgivningsteknik ikke særlige kriterier, bortset fra en tilføjelse om ændringssager. I *Norge* ophævedes særreglerne med enkeltkriterier bortset fra bestemmelsen om ændringssager samtidig med indførelsen af den generelle § 48. Enkeltreglerne i *Danmark*, *Island* og *Sverige* gengives og omtales nedenfor i sammenhæng med en gennemgang af de situationer, hvor der er behov for en afgørelse eller en godkendelse. Derfor foretages på dette sted kun en summarisk sammenfatning.¹⁵

14. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 26-28 og 82-83, Innst. O. nr. 96
(2002-2003) s. 18-19 samt NOU
1998:17 s. 16, 40 og 93.

15. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 81-82.

Om de såkaldte *førstegangsafgørelser*, hvor domstolene ikke tidligere har haft anledning til at tage stilling til en forældretvist, er der i de tre lande bestemmelser, som indeholder en direkte henvisning til, hvad der er bedst for barnet, se nedenfor under 6.4. Ved *godkendelse af aftaler* er kriteriet i nogle af landene mindre strengt, se nedenfor under 5.2. Godkendelse skal ifølge den danske lov meddeles, medmindre aftalen strider mod, hvad der er bedst for barnet, medens kravet efter den svenske regel er, at det ikke er åbenbart, at aftalen er uforenelig med barnets bedste.

På den anden side skærpes kriteriet mere generelt i *ændrings-tilfælde*, se nedenfor under 6.7. Den danske regel er den strengeste, idet »retten, når særlige grunde taler derfor, (kan) overføre forældremyndigheden ... hvis det er bedst for barnet, navnlig på grund af væsentligt forandrede forhold«. I Finland og Island kræves ændrede forhold, medens det ifølge den norske regel kræves, at særlige grunde taler for det. Endelig anvendes kriteriet barnets bedste i de tre lande i *dødsfaldssituationen*, se nedenfor under 9.2, men igen med nuancer, hvis den efterlevende af de biologiske forældre vil påtage sig ansvaret, og domstolen skal træffe en afgørelse.

Det svenske lagråd, der skulle tage stilling til den såkaldte portalbestemmelse gengivet ovenfor under 2.6.2 påpegede, at den valgte lovgivningsteknik nødvendiggør ændringer også i andre regler i 6 kap. Dette arbejde blev overladt til en særlig utredning, som har gennemgået enkeltreglerne og er fremkommet med forslag til nye formuleringer. De gældende bestemmelser fandtes forenelige med såvel intentionerne såvel i barnekonventionen som i 2 a §. Alligevel foreslås i utredningen formuleringer som »om det är nödvändigt för barnets bästa«, »om det är bäst för barnet« og »om det inte strider mot barnets bästa«.¹⁶

16. Ds 1999:57 s. 86-97

2.7 Terminologi

2.7.1 Forældreansvar

Det *grundlæggende ordvalg* er *ændret* i nyere nordiske love. Tidligere anvendtes i Norge det samme begreb, som stadig anvendes i Danmark, foreldremyndighed eller på nynorsk foreldremakt. I børneloven i 1981 valgtes i Norge udtrykket *foreldreansvar* for at understrege forældrenes pligter over for deres børn, ligesom formålet var at undgå ord som myndighed eller magt, der kunne bidrage til visse værdiforestillinger, som hørte fortiden til. Der blev tillige lagt vægt på, at den holdningsændring, der generelt tilstræbtes, ville blive mere effektiv, hvis betegnelsen ændredes. I Danmark førte tilsvarende overvejelser i 1985 til bevarelse af begrebet, selv om udtrykket myndighed var med til at forstærke opfattelsen af, at forældrenes vigtigste opgave var at udøve magt, og at det ikke i tilstrækkelig grad udtrykte det ansvar, forældrene også har. I myndighed ligger ikke blot en bestemmelsesret, men også en pligt til at beskytte og tage vare på børnene. Det anførtes, at erstattedes foreldremyndighed med foreldreansvar, ville den juridiske afgrænsning blive langt snævrere, end hvad udtrykket rent sprogligt omfatter, hvilket kunne give anledning til misforståelser. I den islandske børnelov anvendes i den uofficielle danske oversættelse i en kapiteloverskrift »forældrepligt og foreldremyndighed«, medens der i paragrafoverskrifterne anvendes ordet foreldremyndighed. Det islandske udtryk er mere ansvarsbetonet, end oversættelsen antyder.¹⁷

I Sverige anvendes ordet *vårdnad*, en forkortelse af omvårdnad. Samme udtryk anvendes i Finland. Den svenske Vårdnadstvistutredningen foreslog det erstattet med *föräldraansvar*, for at plig-

17. NOU 1977:35 s. 46 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 72, betænkning nr. 985/1983 s. 24-25, Danielsen,

1997, s. 54-55 med henvisninger og Lund-Andersen, 2003, s. 51 med note 2.

terne kunne komme tydeligere til udtryk i loven, og for at man kunne undgå en sammenblanding med den juridiske og faktiske vårdnad. I lovforslaget beholdtes vårdnadsbegrebet. I bemærkningerne henvistes bl.a. til, at forældre, som aldrig har haft eller frtages den retlige vårdnad, alligevel har et ansvar for barnet, både retligt og moralsk. En ændring af terminologien kunne i mange tilfælde modvirke betoningen af forældrenes ansvar. Det juridiske indhold af ordet ansvar ville også blive snævrere end betydningen i almindelig sprogbrug. Hertil kommer, at ansvaret i Sverige kan tillægges personer, som ikke er forældre. Yderligere er anført, at det engelske »parental responsibility« er mere vidtrækkende end vårdnad, som nærmest svarer til »custody«.¹⁸

I FNs *børnekonvention* art. 5 tales om »det ansvar og de rettigheder og pligter, forældrene har«. Europarådet har i 1984 vedtaget en rekommandation om »parental responsibility«.

2.7.2 Andre udtryk

Også på enkeltområder er der forskellig sprogbrug i de nordiske lande.

Der har vist sig behov for et udtryk, som beskriver, hos hvem barnet *bør til daglig*. Det skyldes bl.a., at det i Finland, Norge og Sverige er muligt for myndighederne at træffe bestemmelse herom, se nedenfor under 7.3 med gengivelse af lovbestemmelserne. I Finland anvendes vendingen »att barnet skall bo hos den ena föräldern«. I Norge findes et begreb, daglig omsorg, der nu i loven er erstattet med ordene »kvar barnet skal bu fast«, fordi der i den almindelige forståelse af omsorgsbegrebet ligger noget andet og mere end det, man juridisk tidligere omtalte som daglig omsorg, der er noget alle forældre skal vise over for deres børn. I Sverige svarer det til »vem ... barnet skall bo tillsammans med« eller

18. SOU 1995:79 s. 69-73 og prop. 1997/98:7 s. 37-38. Se også Saldeen, 2001, s. 67-68.

»barnets boende« og her bruges særlige udtryk som boforældre og faktisk vårdnadshavare.

Aftaler eller beslutninger om, at barnet skal *opholde sig lige meget* hos forældrene, se herom nedenfor under 7.4, benævnes i Danmark deleordninger. I Norge er betegnelsen delt bosted eller omsorg, medens den svenske beskrivelse er *växelvis boende*. Navnlig de danske og svenske udtryk antyder måske en mere matematisk ligedeling, som måske ikke nødvendigvis skal være fremtidens løsning, se under 7.5.2. Der bliver muligvis snarere tale om, at barnet har bopæl hos begge forældre.

I Danmark anvendtes tidligere ordet samkvem om forældrebesøg. I 1985 ændredes det til samværsret og i 1995 til *samvær*. I Norge tales om samværsrett, i Sverige og Finland om *umgänge*. I Sverige har ordene samvaro og vistelse været overvejet.¹⁹ I nyere lovgivning i andre lande samt i den seneste Europarådskonvention anvendes det noget bredere begreb kontakt, som også omfatter andet end besøg. Se nedenfor under 8.7. I Finland er der et par særlige udtryk *närföräldrar* og *fjärrföräldrar*.

Derudover kan der være grund til at nævne et specielt problem omkring *lovenes betegnelser*. I Danmark og Finland rummer titlerne på de specielle og begrænsede love ordene forældreansvar og vårdnad, samvær og umgänge, som præcist angiver indholdet. I Island og Norge kaldes de mere omfattende love børneloven, medens den ligeledes mere omfattende svenske lov har titlen *Föräldrabalken*, se om lovenes emner og omfang ovenfor 1.8. Vårdnadstvistutredningen foreslog titlen ændret til barn- och föräldrabalken for at fremhæve barnets rettigheder, som forældrene må respektere, men forslaget blev ikke fulgt.²⁰

19. Prop. 1997/98:8 s. 37-38.

20. Saldeen, 2001, s. 67-68.

2.8 Harmoniseringsmuligheder

2.8.1 Noget om forældreansvarets indhold og udstrækning

Grundlæggende har forældreansvar eller -myndighed og vårdnad det samme *indhold* i de nordiske lande. Spørgsmålet om, hvilken *beskrivelse* der skal være i lovene, har nøje sammenhæng med holdningen til programudtalelser i loven, se overvejelser herom ovenfor under 1.7. Det vil have pædagogisk værdi, hvis redegørelserne kunne gøres mere ensartede, og det er mere et spørgsmål om forhandlinger om udformningen end om realiteter. Som vejledning er der fordele ved en mere udførlig regel.

Dernæst taler meget for i Norge, som i de andre lande, af klarhedsgrunde at lovfæste *18-års aldersgrænsen*, der allerede synes at være fremherskende. Det vil også skabe større ensartethed, hvis det bestemmes, at det norske foreldreansvar ophører, når en ung under 18 år indgår *ægteskab*.

Et særligt spørgsmål er, hvilken afgrænsning der skal være af indholdet i *forhold* til *værgemålsloven*. Det angår bl.a., om bestemmelserne om arbejdsaftaler, se nedenfor under 10.4, har forældreansvarskarakter, eller om de er økonomiske værgemålsregler, idet løsningen er forskellig i de nordiske lande. Dragning af paralleller fra det personlige område til værgelovgivningen kunne også bidrage til, at barnets selvstændige rolle og medindflydelse fik en mere ensartet karakter på de to områder. Det danske værgemålsudvalg, som afgav betænkning i 1993, havde ikke reglerne om børn og unge som centrale i arbejdet og fremhævede, at dyberegående overvejelser om en revision af bestemmelserne om denne persongruppe måtte kræve en samlet gennemgang af større børns rolle, hvilket faldt uden for udvalgets opgave.²¹ Med de igangværende revisionsovervejelser vedrørende børns økonomiske forhold

21. Betænkning nr. 1247/1993
s. 323 og 328.

både i Norge og Sverige, ville det være værdifuldt, hvis et samarbejde herom kunne føre til en harmonisering af reglerne om værgemål for mindreårige til inspiration for de andre lande.

2.8.2 Generel indledningsbestemmelse om barnets bedste

Også fordi alle de nordiske lande har tilsluttet sig FNs børnekonvention med art. 3, hvorefter »the best interest shall be a primary consideration«, spiller *barnets bedste* en væsentlig rolle i lovgivningerne. Spørgsmålet er, hvor fremtrædende en plads, hensynet skal have.

Den første overvejelse er, om de andre lande skal følge de norske og svenske eksempler ved at indføre en *indledningsbestemmelse*, hvor hensynet slås fast som grundlæggende, se herom ovenfor under 2.6.2. Det afhænger noget af lovgivningsteknikken og fremgangsmåden med hensyn til enkeltbestemmelserne. Meget taler for, at Danmark og Island følger trop. Forholdene i Finland er på grund af den særlige lovgivningsteknik noget anderledes.

Et andet spørgsmål er, hvorledes *hensynet* skal *kvalificeres*. Her er man antagelig bundet af de officielle oversættelser af konventionen. Det er imidlertid et spørgsmål, om de anvendte formuleringer tilstrækkeligt afspejler den engelske originaltekst. Det forekommer, som om nuancerne og tilkendegivelserne i art. 3 om afvejningen i nogen grad er gået tabt. Hensynet til hvad der er bedst for barnet, synes at have fået større vægt i de nordiske versioner end det var tilsigtet, da FNs børnekonvention blev udformet.²² Norge har måske givet løsningen. Før var oversættelsen: „skal der først og fremst tas hensyn til hva som gavner barnet best.“ I forbindelse med inkorporeringen af børnekonventionen i 2003 ændredes den til: „skal barnets beste være et grunleggende hensyn.“ Ordlyden af bl. 48 § blev ikke ændret.

22. Se i samme retning Schiratzki, 2002, s. 28 og Trude Haugli i Festskrift til Peter Lødrup, 2002, s. 317.

2.8.3 Anvendelse af kriteriet barnets bedste i enkeltbestemmelser

Med en generel indledningsbestemmelse, som omtalt ovenfor under 2.6.2 og 2.8.2, må det overvejes, om det er *nødvendigt* med *enkelbestemmelser*, som indeholder momenter og kriterier, hvori ordene bedst for barnet eller lignende indgår, se den summariske gengivelse ovenfor under 2.6.3. Med de valgte lovgivningsteknikker kan de være vanskelige at undgå, selv om de nyligt gennemførte norske lovændringer i nogen grad viser vejen. Hvis enkeltkriterierne bevares, bliver det et spørgsmål, om de er hensigtsmæssigt udformede. Sådanne overvejelser er aktuelle i Sverige med forslag om bevarelse af enkeltbestemmelser med visse ændrede formuleringer, men en afgørelse herom er endnu ikke truffet. De forskellige fine nuancer i enkeltbestemmelserne kan være vanskelige at forstå og at arbejde med i praksis, herunder fordi de kan give anledning til overvejelser om, hvorvidt det er hensigten at svække eller skærpe grundreglen. Det er en tanke værd, om forskellene afspejler realiteter, og om noget ville gå noget tabt i forhold til et bredere publikum eller i regelanvendelsen, hvis ordvalgene gøres mere ensartede. Fremgangsmåden med gentagelser kan måske på den anden side være med til at understrege betydningen af princippet. Særlige hensyn gør sig sikkert gældende i ændringssager, hvad de finske og norske eksempler viser, se navnlig nedenfor under 6.7 og 6.9.

2.8.4 Sprogbrugen

Sprogbrugen i love med stor betydning for et bredt publikum er vigtig. Derfor er der grund til at fremhæve den svenske sproglige og redaktionelle gennemgang af lovreglerne på grundlag af departementspromemorian fra 1999, omtalt ovenfor under 1.5.5.

Det ville være værdifuldt, hvis det i lovgivningen i højere grad end det sker i dag, tilstræbes at anvende *begreber*, som er *fællesnordiske*, så forvirring undgås. Samme ordvalg vil være af stor værdi,

når der søges oplysninger om retsstillingen i et andet nordisk land, ligesom det kan lette forståelsen af reglernes rækkevidde i sager på tværs af landegrænserne og i internationale sammenhænge. For en dansk og norsk er det vanskeligt helt at forstå meningen med og rækkevidden af ord som *vårdnad* og *umgänge*, og det modsatte gælder måske for en finsk eller svensk om *samvær* eller *samværsrett*. Samtidig er det vigtigt, at begreberne ikke er værdiladede og ikke har uheldige psykologiske virkninger. Ud fra et harmoniseringssynspunkt er det beklageligt, at der ikke i sin tid kunne opnås enighed om, hvorvidt det er ansvaret, myndigheden eller *vårdnaden*, der skal fremhæves, når det må erkendes, at ingen af de valgte ord er uden mangler, se ovenfor under 2.7.1. Ansvar er mere dækkende for forældrenes forpligtelser, om end det er unøjagtigt og måske stødende for nogle, at forældreansvaret kan fratages ved at tillægge den anden af forældrene det alene. Ordet ansvar indebærer navnlig positive og negative pligter, men også en beføjelse eller ret til at handle for at opfylde forpligtelserne. Skal der søges tilstræbt nordisk ensartethed i begrebsdannelsen, forekommer det nærliggende som et kompromis at vælge det norske *foreldreansvar*. Med en sådan ændring må fælles forældremyndighed og gemensam *vårdnad* blive til fælles *forældreansvar* og gemensamt *föräldraansvar*. I denne bog er det, uanset at den er skrevet på dansk, valgt at anvende samlebegrebet forældreansvar i stedet for forældremyndighed.

Det skulle heller ikke være umuligt at finde frem til fælles betegnelser for *bopælsafgørelser*. Det norske ordvalg »bo fast hos« antyder måske, at der er andre bopælsmuligheder end de faste. I Danmark anvendes bopælsbegrebet som noget mere entydigt, og mindre fast tilknytning betegnes som ophold. Derfor vil det være nærliggende at anvende ordet bopæl uden kvalifikationer.

Det svenske udtryk om børnene, der efter aftale eller afgørelser skal *bo lige meget* hos begge forældre, vexelvis boende, kan muligvis give associationer til en matematisk ligedeling. Hvilket ordvalg, der skal foretrækkes, afhænger i nogen grad af overvejelser om

den fremtidige retsstilling. Skal ordninger, hvor barnet bor hos begge forældre, som det nævnes nedenfor under 7.4 og 7.5.2, udvides til at dække ulige perioder, må det antagelig foretrækkes at anvende et ord som udtrykker, at barnet bor hos begge.

En ændring af ordene samvær og umgänge til *kontakt*, der er ved at trænge igennem internationalt med brugen af det engelske udtryk »contact«, er meget nærliggende, ikke mindst hvis forslaget om generelt at indføre andre mere indirekte kontaktformer end besøg slår igennem, se nedenfor under 8.7.

Der er grund til at understrege, at ændringer af sprogbrugen vil ske med henblik på en fjernere fremtid. Erfaringsmæssigt er det vanskeligt at få indarbejdet nye udtryk. I Danmark tales stadig om barnets tarv næsten tyve år efter, at det blev erstattet med det mere internationale, hvad der er bedst for barnet. Erfaringerne i andre lande er de samme.

3 Hvem har forældreansvaret?

3.1 Problemstillinger

Efter i kap. 2 at have redegjort for, hvad det indebærer at have forældreansvar, er det naturligt at gennemgå, *hvem* der er *indehavere af pligterne*. Det er emnet for dette kapitel. Reglerne kan ses i lys af FNs børnekonvention art. 18 (1) om, at det skal tilstræbes, »at begge forældre har fælles ansvar for barnets opdragelse og udvikling«. Dermed er fælles forældreansvar som retligt instrument, som også omtalt ovenfor under 1.4, blevet styrket i de nordiske lande i de sidste årtier, idet der lægges vægt på, at fællesskabet bevares, også efter at forældrene skilles. I praksis er det blevet den foretrukne ordning, som afspejler samfundets opfattelse af, hvad der er bedst for børnene. Derigennem har børnene for at føle sig værdsat og for at kunne udvikle sig uden følelse af skyld eller af at være fornægtet og begge forældre mulighed for at få deres følelsesmæssige behov dækket. Fællesskabet kan bidrage til at mindske gnidningerne mellem forældrene og skabe bedre forudsætninger for at gøre en skilsmisse fredelig.

I dette kapitel behandles *gifte forældres retsstilling* først, både normalsituationen, hvor ægteskabet består, og situationen hvor der gennemføres en separation eller en skilsmisse, se nedenfor under 3.2. Som det fremgår af redegørelsen er hovedreglen, at der er et fælles ansvar uanset familiesituationen. Om aftaler og afgørelser om ophævelse af fællesskabet og om en anden retsstilling se nedenfor under 5-8.

Et aktuelt og vigtigt spørgsmål er de *ugifte forældres situation*. Det skyldes som gennemgået ovenfor under 1.3.1, at et stort antal forældre ikke gifter sig. Særligt er det de ugifte fædres forhold, der har været genstand for overvejelser i de seneste årtier. De er ikke

særligt nævnt i børnekonventionen, der lægger vægt på familien som sådan uanset forældrenes ægteskabelige status. Retsstillingen behandles under 3.3. Også her er de lovmæssige bestræbelser, at forældrene skal have ansvaret for børnene i fællesskab.

Med denne udvikling må det afklares, hvorledes det legale *fællesskab* kan og skal *udøves*, når forældrene har bragt deres indbyrdes relationer til ophør og bor hver for sig. Det er emnet for kap. 4. Spørgsmålet om fysisk ligestilling med hensyn til børnenes tid i form af deleordninger omtales nedenfor under 7.4, og samvær med den, der ikke har barnet boende, nedenfor under 8. Et træk har været, at myndighederne i tre nordiske lande har fået mulighed for at træffe beslutninger om, hos hvem børnene skal bo, i dem alle om samværet med den anden af forældrene, uden at fællesskabet om pligterne berøres, se nedenfor under 7 og 8, og i de samme tre har adgang til at bestemme, at der skal være fælles foreldreansvar eller gemensam vårdnad, selv om den ene af forældrene modsætter sig dette, se nedenfor under 4.6.

Specialspørgsmålene om, hvem der er indehavere af ansvaret, hvis en af forældrene dør, og om muligheden for at andre end forældrene kan blive det, behandles nedenfor under 9.

3.2 Gifte forældre

3.2.1 Giftes fællesskab om ansvaret

I alle de nordiske lande følger det direkte af loven, at *gifte forældre* har *fælles foreldreansvar* fra barnets fødsel, jf. den *danske* Fml § 4, stk. 1, og den *islandske* BLI § 29, stk. 1, fælles foreldreansvar, jf. den *norske* bl. § 34, første ledd, eller gemensam vårdnad, jf. den *finske* VUL 6 § 1 st. 1 pt. og den *svenske* FB 6 kap. 3 § 1 st. Det gælder, uanset om ægteskabet er indgået før eller efter barnets fødsel, se særligt den *finske* 6 § 2 st. og den *svenske* 3 § 1 st. 2 pt.

I den *danske* Fml § 4 findes som 2. pkt. en *særregel* om, at moderen har forældremyndigheden alene, hvis forældrene er separerede ved barnets fødsel, medmindre samlivet genoptages, idet faderen

stilles, som om han ikke havde været gift med hende. Der kan således afgives omsorgs- og ansvarserklæring, med den virkning, at der bliver fællesskab, se herom nedenfor under 3.3.3, men det kan kun ske i statsamtet. Der kan også indgå en aftale om fælles forældremyndighed efter § 6. Efter de nye *islandske* og *norske* faderskabsregler, gælder pater est ikke, hvis barnet fødes efter en formel separation, jf. BLI § 2, stk. 1 og bl. § 3, første ledd, annet punktum, men hvis ægteemandens faderskab fastslås, indtræder det fælles foreldreansvar, der er en følge af, at forældrene er gift, jf. § 34, første ledd. *Finske* og *svenske* forældre har fortsat gemensam vårdnad, selv om der er truffet beslutning om betænkningstid med henblik på skilsmisse.

En anden *dansk specialbestemmelse* er Fml § 10 om, at »er der truffet aftale eller afgørelse ... om, at en af forældrene skal have forældremyndigheden alene, genindtræder den fælles forældremyndighed, hvis gifte, herunder separerede, forældre genoptager eller fortsætter samlivet. Er forældrene ugifte eller fraskilte, får de ikke på ny fælles forældremyndighed, medmindre de indgår aftale herom. ...« Retsstillingen er sikkert den samme i de andre lande uden nogen lovregel.

3.2.2 Myndighedernes rolle ved separation eller skilsmisse

I alle de nordiske lande, bortset fra i Island, *fortsætter* gifte forældres fælles forældremyndighed også *efter* en *separation* eller *skilsmisse*, medmindre en af forældrene tager skridt til at få fællesskabet bragt til ophør. Fællesskabet baseres således på passivitet. Dette er særligt tydeligt i Danmark og Norge, medens domstolene i Finland og navnlig i Sverige udøver en vis officialvirksomhed med en begrænset kontrolfunktion og indgribensadgang.

Ifølge den *islandske* BLI § 31, stk. 1, 1. pkt., skal der altid træffes bestemmelse om forældremyndigheden, når forældrene bliver separeret eller skilt. Islandske forældre henvises ifølge § 31, stk. 2, til at aftale, at forældremyndigheden forbliver hos dem i fællesskab. Kravet om stillingtagen gælder også ved ophør af samliv, der er

registreret i folkeregistret, idet sådanne samboende har fælles forældremyndighed i henhold til loven, se nedenfor under 3.3.1. At dette sker, kontrolleres ved, at en flytning ikke kan registreres, hvis der er fællesbørn, før der foreligger en godkendt aftale fra sysselmanden om forældremyndighedsspørgsmålet.

I *Danmark* fandtes indtil 2001 en regel svarende til den gældende islandske. Efter ophævelsen af Fml § 7 indgår forældremyndighedsspørgsmålet ikke blandt de vilkår, der nødvendigvis skal tages stilling til, når der meddeles separation eller skilsmisse. Baggrunden for ophævelsen var et ønske om at ligestille ægtefæller og ugifte samlevende, idet der ikke ved sidstnævnte gruppes samlivsophævelse skal tages stilling til forældremyndigheden. Hertil kom, at en betydelig del af separations- og skilsmisseforældrene tidligere aftalte fortsat fælles forældremyndighed.¹

I de administrative regler anføres, at under vilkårsforhandlingerne i statsamtet forud for administrativ bevilling til separation eller skilsmisse skal forældrene vejledes om, at den fælles forældremyndighed fortsætter, medmindre de indgår aftale om forældremyndigheden.

I *Norge* fremgår den automatiske fortsættelse forudsætningsvis af i bl. § 34, annet ledd, annet punktum: »Inntil avtale eller avgjerd om foreldreansvaret ligg føre, har dei foreldreansvaret saman«. Ifølge en Forskrift om saksbehandlingen for fylkesmannen ved separasjon og skilsmisse m.v., fastsat af Barne- og familiedepartementet 18. november 1992, § 3 skal fylkesmannen, dersom ægtefællerne ikke er enige om forholdet til børnene, orientere dem om, at spørgsmål om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast og samværsrett kan tages op under separations- eller skilsmissegagen eller i en særskilt senere sag. Fylkesmannen kan, hvis det findes hensigtsmæssigt, forsøge at forlige parterne.

1. Folketingstidende 1999-2000, til-læg A, lovforslag L. 198. Om det, der tidligere i Danmark betegnedes som pligt-mæssig stillingtagen og om en

ældre nordisk retssammenligning se Danielsen, 1989, s. 361 og 409 samt Graversen i Juristen 1990 s. 36-37.

I den *finske* ægteskabslov 32 § 1 st. findes følgende regel:

»I ärenden som gäller äktenskapsskillnad eller samlevnadens upphörande skall domstolen på ett initiativ uppta frågan om hur vårdnaden av makarnas barn och umgängesrätten skall ordnas med hänsyn till barnets bästa.«

Finske domstole skal *ex officio* tage vårdnadsspørgsmålet op under en skilsmisssag, men kan ikke træffe en afgørelse, hvis ikke en af forældrene kræver det. Ordningen er et udslag af, at domstolene ikke skal blande sig i forældrenes forhold til børnene, når de skilles, hvilket igen hænger sammen med, at skilsmisser som regel er en enkel disposition, fordi betingelserne er blevet så lempelige, og idet processen er blevet simplificeret. I praksis har ægtefællerne ofte, inden de indsender en ansøgning om skilsmisse, indgået en aftale om vårdnaden og umgänget og fået den godkendt af socialnämnden.²

Svenske domstole har en endnu mere *aktiv rolle* under skilsmisssager. Ifølge FB 6 kap. 3 § 2 st. 2 pt. skal retten »i domen erinra om att vårdnaden alltjämt är gemensam«. Retten kan efter 5 § 3 st. 2 pt. i skilsmisssager »utan yrkande anförtra vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa«. Domstolene skal således under skilsmisssager være opmærksomme på børnenes fremtidige situation, og vårdnaden må ikke lades uomtalt. Selv om forældrene ikke under sagen ønsker nogen stillingtagen til spørgsmålet, bør domstolen underrette socialnämnden, inden sagen afgøres. Brug af undtagelsesreglen om indgriben kommer kun på tale, hvis det er kommet frem, at den ene af forældrene er uegnet, og brugen af ordet »uppenbart« markerer, at uforeneligheden med barnets interesser skal være af særlig alvorlig karakter. Vårdnadstvistutredningen foreslog i 1995, at 3 § 2 st. skulle ophæves. Dette blev ikke fulgt op i lovforslaget, selv om udviklingen går i retning af gemensam vårdnad

2. Lovforslag RP nr. 224/1982
s. 25-26, Aulis Aarnio og Urpo
Kangas: Familjeförmögenhetsrätt,

2002, s. 33, Kurki-Suonio, 2000,
s. 194, Savolainen, 1997, s. 82 og
Saarenpää, 1996, s. 424.

i stadig større omfang efter forældrenes skilsmisse. Begrundelsen var, at uanset at der formodentlig er ringe risiko for, at forældrene ikke er klar over retsstillingen, mindskes den yderligere ved, at domstolen minder herom.³

Statistikker fra *danske* statsamter har vist, at 75 % af forældre, der fik separation eller skilsmisse i 1999, aftalte fælles forældremyndighed. Det var dermed før lovændringen, som indbærer, at der ikke skal tages stilling til spørgsmålet. I *Norge* fortsatte 96 % ifølge mæglere i et stedligt begrænset forskningsprojekt fællesskabet efter en samlivsophævelse og 84 % efter separationen. I *Sverige* bestod den gemensamma vårdnad for 95 % af børnene et halvt år efter separationsårets udløb. I *Island* er det knap halvdelen. I *Finland* har skilte forældre gemensam vårdnad over 57 % af alle syvårige. Jo ældre finske børn er, des mere almindeligt er det, at barnet kun har en vårdnadshaver, uden at det vides, om det skyldes en ændret aftalepraksis, eller at forældrene bringer fællesskabet til ophør, når barnet bliver ældre.⁴

3.3 Ugifte forældres forældreansvar

3.3.1 Nogle generelle overvejelser

Børns og *fædres retsstilling*, hvis forældrene *ikke* er gift med hinanden, har givet anledning til mange overvejelser i de nordiske lande i de seneste årtier. Vigtigt er det store antal børn født uden for ægteskab, hvoraf de fleste har samboende forældre, se om tal ovenfor under 1.3.1. Der er et hensyn at tage til børnene, der har brug for begge forældre. Yderligere har et mål med nyere børnelovgivning været i så høj grad som muligt at sidestille disse børn med børn af gifte forældre. Ligestillingssynspunkter, også i forhold til fædrene,

3. SOU 1995:79 s. 83, prop. 1997/98:7 s. 52, Ds 1999:57 s. 92-94 og Wickström, 2001, s. 220 og 226.

4. Adfærd og valg ved skilsmisse og forældremyndighed, Ribe Statsamt, 2000, s. 5, St. meld. nr. 29 (2002-2003)

s. 17-19, NOU 1998:17 s. 18, SOU 1995:79 s. 55, Statistisk Årbog for Island 2002 s. 63 samt Kartovaara og Sauil: Children in Finland, Statistics Finland, Population 2001:9 s. 33-34.

har særlig vægt for denne gruppe, herunder fordi det har støtte i Den Europæiske Menneskerettighedskonvention art. 14 og i FNs børnekonvention art. 18 (1), sidstnævnte regel gengivet ovenfor under 3.1, se også ovenfor under 1.3.3 og 1.4.

Ugifte fædres forældreansvar har nær *forbindelse* med *faderskabsreglerne*, der behandles i Nordisk Børneret I, del 1. Hvis moderen ikke er gift, søger myndighederne at få fastslået, hvem der er barnets far og dermed har biologiske og legale bånd til barnet. Sammenhængen er udtrykt af et dansk udvalg med bemærkningen: »Uden faderskab, ingen forældremyndighed«. På den anden side har en faderskabsanerkendelse i dag ikke i sig selv betydning for forældremyndigheden. Tanker om en samlivs pater est har været fremme. Her stødes på vanskeligheden, at forældrenes relationer, herunder mulige samboforhold, ikke er officielt registreret, bortset fra i Island, og at det derfor ikke umiddelbart er muligt at afgrænse gruppen objektivt. I ingen af de nordiske lande er en løsning, hvorefter en folkeregistertilmelding lægges til grund, fundet anvendelig, fordi en del reelt samboende ud fra en række forskellige motiver og hensyn vælger at have hver sin adresse

Derfor er den danske faderskabsregel, som beskrevet nedenfor under 3.3.3, blevet, at forældrene kan underskrive en erklæring om deres fælles omsorg og ansvar for barnet. Sammenhængen mellem faderskab og forældremyndighed viser sig også ved retssager, hvor moderen senere ønsker at frigøre sig fra faderens indflydelse og kontakt med barnet ved at anmode om at få genoptaget faderskabssagen. Selv efter en ophævelse af faderskabet forbliver en finsk mand dog vårdnadshaver.⁵

Island indtager en *særstilling*, idet det er muligt at registrere samboforhold i folkeregistret. Det er ikke nok, at parret har fælles registeradresse. Der skal indsendes en særlig blanket, hvoraf fremgår, at de anmoder om at deres samliv på deres fælles adresse registreres. Der skal være underskrifter fra begge. Reglen kan ikke anven-

5. Betænkning nr. 1279 / 1994
s. 78-79, SOU 1995:79 s. 78 og Kangas

i Tidsskrift, udgiven av Juridiska
Föreningen 2001, s. 322.

des af to af samme køn. Med denne ordning er det muligt i BLI § 29, stk. 1, som en legal regel at bestemme, at mand eller kvinde, som har registreret deres samliv i folkeregistret, begge har forældremyndigheden. Islandske stedforældre indtager en anden særstilling, omtalt nedenfor under 9.3.4.

3.3.2 Ugifte mødres eneansvar

I alle de nordiske lande, bortset fra i Island, har den *ugifte moder forældreansvaret alene* fra barnets fødsel, også selv om forældrene samlever, jf. den *danske* Fml § 5, stk. 1, den *finske* VUL 6 § 1 st. 2 pt., den *norske* bl. § 35, første ledd og den *svenske* FB 6 kap. 3 § 1 st. 1 pt. Ifølge den *islandske* BLI § 29, stk. 2, udøver moderen kun forældremyndigheden alene, hvis forældrene hverken er gift eller har registreret samlivet.

3.3.3 Aftaler og tilkendegivelser om fællesansvar

Spørgsmålet om ugifte fædres personlige retsrelationer til deres børn er generelt løst ved, at de kan indgå en *aftale med moderen* om, at der skal være fælles forældreansvar. Det tilstræbes, at så mange som muligt gøres bekendt med denne mulighed, at det er let at indgå disse aftaler, og at myndighedernes indblanding begrænses. I Island gælder aftalemuligheden ved siden af den legale regel og i Danmark som supplement til omsorgs- og ansvarserklæringen. Aftalen kan være resultatet af en rådgivning eller mægling, se herom nedenfor under 12.3. I alle landene kan der indgås forlig om fælles forældreansvar under en retssag, anlagt af faderen, hvilket i Finland og Sverige kræver, at domstolen godkender aftalen, se herom nedenfor under 3.3.5.

Siden 2002 har der været et *dansk alternativ* til aftaler. Børne-lovsudvalget, hvis hovedopgave var at foreslå nye faderskabsregler, overvejede i sin betænkning fra 1997 en samlivserklæring og dermed en vis forenkling af sagsgangen. Erklæringen skulle have betydning for forældremyndigheden. I denne forbindelse drøftedes, om moderen kunne tænkes at ville afgive erklæringen uover-

lagt og efterfølgende fortryde, at der var indtrådt fælles forældremyndighed. Der blev imidlertid lagt vægt på, at faderen efter erklæringen kunne siges at have en berettiget forventning om at få del i forældremyndigheden. Moderen kan under alle omstændigheder undlade at underskrive erklæringen. Resultatet blev en ny regel i børneloven nr. 460 af 7. juni 2001 § 2, stk. 1, om, at »fødes et barn af en ugift kvinde, anses en mand som far til barnet, hvis han og moderen skriftligt erklærer, at de sammen vil varetage omsorgen og ansvaret for barnet«. Det kræves ikke, at parterne erklærer, at de lever sammen, hvilket udvalget havde forslået. I lovforslaget anføres, at et sådant krav, der ville være uden selvstændigt indhold, kunne give anledning til misforståelser. Tilkendegivelsen er således blevet en fremadrettet såkaldt *omsorgs- og ansvarserklæring*. Ifølge bekendtgørelse nr. 451 af 13. juni 2002 om registrering af faderskabet i forbindelse med anmeldelse af barnets fødsel §§ 2-4 sker registreringen hos folkekirkens ministerialbogsfører på grundlag af oplysninger i fødselsanmeldelsen. Skal faderskabet registreres efter børnelovens § 3 vedlægges omsorgs- og ansvarserklæringen, jf. bekendtgørelsen § 3. Erklæringen afgives på en godkendt blanket, som jordemoderen eller lægen udleverer til moderen. Den underskrives af forældrene personligt. Herigennem bekræfter de også at kende retsvirkningen af erklæringen, og på blankettens bagside er en vejledning, herunder om at de får fælles forældremyndighed. Underskrifterne og dateringen skal være bekræftet af en advokat eller af to vitterlighedsvidner, medmindre erklæringen afgives ved personligt møde for ministerialbogsføreren. Modtages erklæringen først efter barnets fødsel, henvises forældrene til statsamtet med henblik på anerkendelse af faderskabet. Her kan de også underskrive omsorgs- og ansvarserklæringen. Med en sådan erklæring har forældrene uden videre fælles forældremyndighed, jf. Fml § 5, stk. 1, som ændret i 2001. Efter at faderskabet er anerkendt, kan fælles forældremyndighed kun opnås ved aftale. Rejses der, efter at erklæringen er afgivet, en faderskabssag, og bliver resultatet, at den registrerede mand ikke er faderen, bortfalder den fælles forældremyndighed, men ikke før sagen

er endelig afgjort. Den retlige forskel mellem en almindelig faderskabsanerkendelse og en omsorgs- og ansvarserklæring er alene forældremyndighedsspørgsmålet.⁶

Aftaleadgangen gælder fortsat i *Danmark*, og siden 1995 har *aftalerne* blot skullet *anmeldes* til statsamtet, jf. Fml § 6. Adgangen blev samtidig i høj grad sammenkædet med faderskabsanerkendelsen. Bor forældrene sammen, udleveres der nu en formular til anmeldelse af fælles forældremyndighed sammen med blanketten om faderskab, medens den i andre tilfælde først udleveres, når faderskabet ligger fast, se forældremyndighedsbekendtgørelsens § 1. Anmeldelsen er en gyldighedsbetingelse.⁷

Ifølge den *norske* bl. § 35, annet ledd, skal ugifte forældre blot sende *melding* til folkeregistret om deres aftale. Ved at give bedre information og indføre en enklere fremgangsmåde tilstræbes, at langt flere fædre i fremtiden får fælles foreldreansvar. Det sker ved, at skemaet for faderskabsanerkendelse indeholder en rubrik med en frivillig aftale om »at dei skal ha foreldreansvaret saman«. Der skal således tages udtrykkelig stilling til spørgsmålet. Der kræves ikke vitterlighedsvidner. I blanketten er der nederst på siden tre afkrydsningsrubrikker med angivelse af, at foreldreansvaret skal være fælles, eller at moderen eller faderen skal have ansvaret alene, og plads til to underskrifter. Aftalen er ikke gyldig, før en sådan melding er sendt.⁸

I *Sverige* kan ugifte forældre indsende deres aftale til forskellige myndigheder. Efter FB 6 kap. 4 § 2 st. nr. 1 kan forældrene få gemensam vårdnad gennem *registrering* hos socialnämnden i forbindelse med, at nævnet godkender en faderskabsbekræftelse. Efterfølgende kan der ske anmeldelse til skatteverket, som står for folkebogføringen, under forudsætning af at de og barnet er svenske statsborgere, jf. nr. 2. I disse anmeldelsessituationer foretages

6. Betænkning nr. 1350/1997 s. 65-68 og 274-75, betænkning nr. 1279/1994 s. 78-82, Anne Louise Bormann i *Juristen* 2002 s. 218-19, Lund-Andersen, 2003, s. 54-55 samt Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 448-49.

7. Betænkning nr. 1279/94 s. 52 og 81-84, Lund-Andersen, 2003, s. 56-57 samt T:FA 2000.193 V.

8. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 22 og 41, Innst. O nr. 100 (1996-97) s. 21-22, Smith og Lødrup, 1998, s. 29 samt Rt. 2000 s. 1545.

ingen prøvelse af, om aftalen er i barnets interesse. Endelig kan anmeldelse ifølge FB 6 kap. 4 § 1 st. indgives ved at anlægge retssag, idet retten da skal træffe beslutning i overensstemmelse med den fælles anmodning, hvis ikke gemensam vårdnad er åbenbart uforenelig med barnets bedste. Det særlige kriterium for domstolsgodkendelse skyldes, at sagerne er indispositive, se nedenfor under 13.4.2. Af de almindelige regler i 6 kap. 19 § 2 st. følger, at domstolen skal give socialnämnden mulighed for forinden at give oplysninger. Det gør næppe nogen forskel, om forældrene bor sammen eller ej. Anmeldelsesordningen foreslås bevaret, selv om der, som omtalt nedenfor under 3.3.4, i Sverige overvejes andre muligheder.⁹

De finske og islandske love indeholder ikke særregler om ugifte forældres forældremyndighedsaftaler og dermed ikke en forenklet fremgangsmåde. Som omtalt nedenfor under 5.3 skal *finske* forældre aftaler om gemensam vårdnad ifølge VUL 8 § 1st. forelægges for socialnämnden til *godkendelse*, hvorunder der skal tages hensyn til barnets bedste og dets egne ønsker. Socialmedarbejderne skal på egen hånd eller efter anmodning i forbindelse med faderskabsanerkendelsen bistå forældrene med at indgå en aftale, og der kan anvendes en simpel standardformular.¹⁰ Efter den *islandske* BLI § 32, stk. 5, skal aftaler godkendes af sysselmanen, der kan nægte godkendelse, hvis aftalen strider mod, hvad der er bedst for barnet eller mod loven. Der er ikke en særlig islandsk sammenkædning med faderskabsanerkendelsen, f.eks. ved brug af samme blanket eller information. Aftaler kan være aktuelle, f.eks. for at faren kan få barselsorlov.

I *Danmark* viser en opgørelse i statsamtterne i 1999 og dermed før nyordningen med indførelsen af omsorgs- og ansvarserklæringen, at 81 % af de ugifte samboende aftalte fælles forældremyndighed i forbindelse med barnets fødsel. I *Sverige* aftalte 95 % af de ugifte samboende gemensam vårdnad, medens det var 50 %,

9. Ds 1999:57 s. 40 og 107 og Sjösten, 10. Savolainen, 1997, s. 81. 2003, s. 50-53.

hvis forældrene ikke boede sammen, eller der var tvivl om faderskabet. De forenklede danske aftalemuligheder, der indførtes i 1995, viste sig at have virkning, idet kun 40-50 % af de ugifte forældre indgik sådanne aftaler før ændringen.¹¹

3.3.4 Nyere norske og svenske overvejelser om de ugifte fædre

Spørgsmålet om en yderligere styrkelse af de ugifte fædres retsstilling har været overvejet i Norge og Sverige i de senere år.

Det norske Barne- og Familiedepartementet fremhævede i et høringsnotat fra 1995, at gruppen af ugifte enlige mødre er meget sammensat. Der kan være forældre, som har et forhold, men som ikke bor sammen, og der kan være tilfælde, hvor barnet er resultatet af en flygtig forbindelse, så moderen og faderen knap kender hinanden. Samboudvalget har i en betænkning »Samboere og samfunnet« fra 1999 foreslået en ordning, der i nogen grad ligner den nye danske, se ovenfor under 3.3.3. Samboere, som venter eller har fået et barn, skal skriftligt kunne bekræfte, at det er deres fælles barn, og at de sambor. Dermed anses fader- og moderskabet for fastslået, og der er fælles foreldreansvar for barnet.¹²

I en stortingsmelding om familiepolitikken i foråret 2003 har regeringen gennemgået samboudvalgets forslag og høringsinstansernes syn. Regeringen foreslår som udvalget at indføre fælles foreldreansvar for samboere, når faderskabet er erkendt og godtaget skriftligt af moderen, og parret har erklæret, at de bor sammen. Som begrundelse anføres bl.a., at en samboende far har lige så nære relationer til barnet som en gift. Manglende foreldreansvar vil bringe faderen i en vanskelig situation ved samlivsbrud. Moderen har fuld afgørelsesmyndighed og kan flytte til udlandet uden hans samtykke. Med ordningen undgås, at moderen kan nægte faderen del i ansvaret, og at han kan unddrage sig dette. Alle

11. Statsamternes virksomhedsregnskab 2000, betænkning nr. 1279/94 s. 52 og betænkning nr. 1350/1997 s. 65-66 samt Socialstyrelsen: Familie-

rätt, Statistik 2002:5 s. 3 og Ds 1999:57 s. 40.

12. NOU 1999:25, s. 103-08 og 139.

børn bør som udgangspunkt have juridisk tilknytning til begge forældrene. Reelt enlige mødre bør fortsat som udgangspunkt have ansvaret alene. Begrundelsen er, at hun i de fleste tilfælde har hovedansvaret. Felles forældreansvar som hovedregel vil pålægge moderen en søgsmålsbyrde. I dag er det faderen, der må anlægge sag for at få del i ansvaret. Sådan bør det fortsat være. Det er også muligt, at flere mødre vil undlade at opgive faderens navn, hvis faderskab automatisk ville føre til del i ansvaret.¹³

I Sverige blev Vårdnadstvistutredningen i betænkningen fra 1995 stående ved den gældende ordning. Regeringens såkaldte Pappa-grupp foreslog, at gemensam vårdnad skulle være det eneste juridiske begreb og gælde automatisk, når faderskabet var fastslået. I direktiver fra 1998 til en utredning anførte Justitiedepartementet bl.a., at et barn har behov for begge forældre, og at de begge har et ansvar for barnet, selv om de bor hver for sig. Dette taler mod generelt at gøre forskel på børn, hvis forældre bor sammen, og dem der ikke gør det. Også den omstændighed, at forældre ofte betragter sig som en familie, selv om de bor hver for sig, taler mod en særbehandling af samboende. I en departementspromemorie fra 1999 var konklusionen, at der ikke bør indføres en regel om automatisk gemensam vårdnad for alle ugifte forældre, heller ikke med visse undtagelser eller kun for samboende. Der findes ikke nogen registrering af samboforhold eller nogen definition, som hurtigt eller sikkert kan konstatere, hvem der var vårdnadshaver, hvis samboforhold var afgørende. Ifølge forslaget, der blev resultatet af undersøgelsen, skal forældre, som ikke er gift med hinanden på det tidspunkt hvor barnet fødes, have gemensam vårdnad, når der er gået tre måneder, efter at faderskabet er fastsat gennem en bekræftelse, som er godkendt af socialnämnden, såfremt ingen af forældrene forinden har anmeldt, at hun eller han modsætter sig det. Sker det, fortsætter moderen som eneindehaver. Der kræves således en aktiv stillingtagen fra en af forældrene, for at fade-

13. St. meld. nr. 29 (2002-2003)
s. 25-26.

ren ikke får del i ansvaret. I forbindelse med faderskabsbekræftelsen kan forældrene informeres om retsstillingen. Socialnämnden kan tilbyde forældrene støtte i form af samarbejdssamtaler. Gennem anmeldelsen har en mor, som har været udsat for alvorlige overgreb, en enkel og smidig mulighed for at få vårdnaden alene. Reglen skal efter forslaget ikke gælde, hvis faderskabet fastslås ved dom, idet såvel praktiske som saglige grunde taler imod, at gemensam vårdnad da skulle indtræde automatisk. Muligheden for at opnå gemensam vårdnad gennem anmeldelse af en aftale, se herom ovenfor under 3.3.3, skal bevares for dem, som hurtigere vil have et fælles ansvar. Forslaget har været til høring, men der er endnu ikke taget stilling til dets skæbne.¹⁴

3.3.5 Den ugifte fars muligheder ved dom

Kan en *ugift far* ikke formå moderen til at medvirke ved en tilkendegivelse eller en aftale om fælles forældreansvar, har han i alle landene mulighed for at *anlægge* en *retssag* herom. Det gælder dog først, når hans faderskab er fastslået ved anerkendelse, bekræftelse eller dom, og det kan ikke ske under en faderskabssag ved retten. I alle lande kan han blive eneindehaver. En *islandsk* særregel om ugifte fædres muligheder ved dom blev ophævet i 2003. I den *norske* bl. § 34 om forældreansvaret, når forældre ikke er gift, er der ikke længere nogen henvisning, men reglerne om førstegangsaftørelser må anvendes ved uenighed. I *Sverige* gælder den almindelige regel i FB 6 kap. 5 § 1 st., og faderen er ligestillet med moderen ved afgørelsen af vårdnadsspørgsmålet, men reglerne er navnlig tænkt anvendt, når et samlivsforhold opløses.¹⁵ I *Finland* gælder på samme måde de almindelige regler om uenighed om forældremyndigheden.

Det er et spørgsmål, om man kan tænke sig en sådan retssag, medens forældrene lever sammen. Det vil ikke forbedre samar-

14. Ds 1999:57 s. 61-71, Ds 1995:2, SOU 1995:79 s. 78-79 og Saldeen, 2001, s. 79-81.

15. Beckman og Höglund, 2001, B IV:11.

bejdsklimaet. I de lande, hvor det som omtalt nedenfor under 4.6, er muligt at afsige dom om fælles forældreansvar, kan en retssag dog have et særligt perspektiv, hvis faderen anlægger sagen, medens han bor sammen med moderen, og de har barnet hos sig. I Norge antages han i sådanne tilfælde relativt kurant at få medhold i en påstand om fælles foreldreansvar, hvis ikke personlige egen-skaber gør ham uegnet hertil.¹⁶

Danmark har som det eneste land en særregel om ugifte fædres adgang til at få en retsafgørelse om overførelse af forældremyndigheden med henblik på at blive eneindehaver. Det skyldes, at der generelt skal være opfyldt ganske strenge betingelser for, at en overførelse kan ske, se nedenfor under 6.7, og at der ikke er adgang til at afsige dom om fælles forældremyndighed mod moderens ønske. Reglen forudsætter, at samlivet er ophævet, eller at forældrene aldrig har boet sammen. Har danske »forældre, der ikke er gift med hinanden, levet sammen i længere tid, uden at de har fælles forældremyndighed, og kræver faderen forældremyndigheden ved samlivets ophør, afgør retten« ifølge Fml § 12, stk. 1, »under særligt hensyn til, hvad der er bedst for barnet, hvem af forældrene der skal have forældremyndigheden alene«, og kriteriet er dermed det samme som ved andre førstegangsafgørelser, se nedenfor under 6.5-6.6. I andre tilfælde kan overførelse til faderen efter stk. 2 ske, »hvis ændringen er bedst for barnet«. For at sagen kan henføres under stk. 1, skal sagen være anlagt inden for nogle måneder efter samlivsophævelsen, medmindre udskydelsen skyldes særlige forhold.¹⁷

16. Sandberg, 2002, s. 1407.

samt Danielsen, 1997, s. 223-25 og

17. Lund-Andersen, 2003, s. 73-74,

T:FA 1999.79 og 175 Ø.

Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 450-51

3.4 Harmoniseringsmuligheder

3.4.1 De gifte forældre

Det er nu i alle landene, bortset fra i Island, et grundprincip, at gifte forældre *fortsætter* med at have et *fælles ansvar* for deres børn, også *efter* at de er blevet *separeret* eller *skilt*, medmindre en af forældrene rejser spørgsmål om en ændring i retsstillingen, se ovenfor under 3.2.1. En islandsk lovændring vil fremme retsenheden.

Et andet spørgsmål er, om domstolene skal have en *kontrolfunktion* med hensyn til børnenes fremtid, når der skal træffes en afgørelse om *skilsmisse*. Navnlig svenske domstole har mulighed for at gribe ind i ekstraordinære tilfælde, hvor det skønnes, at barnet er i en risikosituation, men der er også en finsk lovregel om denne situation, se ovenfor under 3.2.2. Svenske overvejelser om overgang til den retstilstand, der længe har været gældende i Norge, og som nu er indført i Danmark, og hvorefter fællesskabet altid fortsætter, indtil en af forældrene vil noget andet, endte i 1998 med negativt resultat, selv om der var et betænkningforslag herom. Domstolenes muligheder for *ex officio* at bestemme noget, ingen af forældrene har bedt om, er et udslag af det grundlæggende østnordiske princip om en vis myndighedskontrol med enige forældre, se også nedenfor under 5.2. En harmonisering vil være ønskelig, også af forståelsesmæssige grunde, hvis ægteskabet skal opløses på tværs af nordiske landegrænser. Det kan måske være vanskeligt at få Sverige til at opgive sit fornyligt fastholdte krav, men spørgsmålet forekommer ikke stort.

3.4.2 Ugifte fædre

Der er nordisk enighed om, at forældres *fælles ansvar* for deres børn i videst muligt omfang bør udstrækkes til *ugifte*, navnlig hvis de lever i et *samlivsforhold*. Kun i Island kan samliv registreres, og der-

med er der mulighed for automatisk at give dem fælles forældremyndighed. I alle de andre lande er løsningen en *aftale* med begge forældre som aktive medvirkende, der kan indgås med en enkelt procedure, efter at der er vejledt om retsvirkningerne, og som skal registreres hos myndighederne. I relation til forældremyndighedsspørgsmålet er der yderst ringe forskel på de aftaler, forældrene indgår. Om det så, som i Norge, skal have karakter af ekstra underskrifter på en påtegning på fødselsanmeldelsen om foreldreansvaret, om aftalen som i Danmark består af en fælleserklæring om omsorg og ansvar for barnet eller om den, som efter den norske regerings forslag skal være en samboerklæring har mindre betydning både teoretisk og praktisk. Også ved danske omsorgs- og ansvarserklæringer klargøres det for moderen, hvilke retsvirkninger hendes skridt vil have med hensyn til forældremyndigheden. Aftaleprocenten er meget høj. Se i det hele ovenfor under 3.3.3. Den manglende islandske og finske specialregulering af de ugifte forældres aftalemuligheder indebærer, at den særlig lette adgang, der er lagt stor vægt på i de andre lande, ikke eksisterer her, idet aftalerne skal gennem en sædvanlig godkendelsesprocedure. En opgivelse af godkendelseskravet i disse særlige tilfælde og dermed en forenklet procedure vil indebære en tilnærmelse til de andre landes lovgivning, og dermed en øget harmonisering.

Som nævnt er der i Danmark gennemført en særregel om en omsorgs- og ansvarserklæring og i Norge går regeringen ifølge stortingsmeldingen fra 2003 ind for en lignende *erklæringsregel*. Ud fra harmoniseringssynspunkter og ønsker om dansk-norsk ensartethed er det tankevækkende, at den danske regel ikke omtales i meldingen, og at der derfor ikke er overvejelser om, hvorvidt erklæringen skal angå et samboforhold eller som resultatet blev i Danmark være en fremadrettet tilkendegivelse.

Den *reelle skillelinje* går ved de igangværende *svenske tanker* om automatisk fælles forældremyndighed for ugifte forældre, som de begge har mulighed for at fragå ved en tilkendegivelse inden en vis frist, se ovenfor under 3.3.4. Der er grund til at understrege, at forslaget kun vil gælde, hvis forældrene begge har medvirket ved at få faderskabet fastslået gennem en faderskabsbekræftelse, og ikke

hvis det er fastslået med dom. Også i disse tilfælde vil moderen således have medvirket, om end det er med hensyn til faderskabet, og hun må antages at være gjort bekendt med retsvirkningerne også med hensyn til vårdnaden, idet hun skal vide, at hun har adgang til at anmelde, at hun vil have enevårdnad. Regeringen har endnu ikke taget stilling. Tilsvarende tanker har ikke været fremme i de andre lande. Gennemføres forslaget, er det et eksempel på enegang uden harmoniseringsdrøftelser og -overvejelser.

Meget, også harmonisering, men tillige ligestillingshensyn, taler for at *afskaffe* de *danske kriterier* i Fml § 12, stk. 2, der gælder, hvis ugifte fædre anlægger retssag for at få forældremyndigheden, se ovenfor under 3.3.5, og dermed at følge det nye islandske forbillede. Sker dette bliver retsstillingen som i de andre lande, nemlig at de almindelige regler om førstegangsafgørelser gælder.

4 Fælles forældreansvar, når samlivet er ophævet

4.1 Problemstillinger

Så længe begge forældre bor sammen med deres børn, er der ikke de store problemer om, *hvem der bestemmer*. De må finde frem til et naturligt samarbejde og løse eventuelle konflikter indbyrdes, idet der må være en ordening på forholdene, de begge kan leve med. Det afspejler sig da også i, at de efter loven begge har eller kan få forældreansvaret, se ovenfor under 3.2.1 og 3.3.3.

Anderledes er situationen, hvis *forældrene ikke bor sammen*. Her er det naturligt at tage udgangspunkt i FNs børnekonvention art. 18 (1) om, at det skal tilstræbes, at »begge forældre har fælles ansvar for børnenes opdragelse og udvikling«. Denne holdning har fundet udtryk i lovgivningen om, at det legale fællesskab normalt fortsætter efter en separation eller skilsmisse, se ovenfor under 3.2.2. De færreste forældre tager da også initiativ til at få fællesskabet bragt til ophør ved eller efter en separation eller en skilsmisse, ligesom de fleste ugifte bevarer deres aftale om fælles forældreansvar eller gemensam vårdnad, efter at de er flyttet fra hinanden. Der er i de nordiske lande bred enighed om værdien af et fortsat fællesskab, idet det betoner barnets interesse i at have to forældre, som begge deltager aktivt i dets liv og i beslutninger af betydning for fremtiden. Det kan også bidrage til, at forældrene bevarer et godt eller rimeligt forhold til hinanden. Det har bl.a. givet sig udslag i, at fællesskabet kan bevares i Finland, Norge og Sverige, selv om der anmodes om en afgørelse om, hvor barnet skal bo, se nedenfor

under 4.2.1 og under 7.3, og at det samme gælder i alle landene, uanset om den, der ikke har barnet boende, ønsker en afgørelse om samvær med barnet, se nedenfor under 8.1.2.

Reglerne om det fælles ansvar fastlægger ikke, *hvorledes fællesskabet* skal virke og *udøves*, når forældrene ikke bor sammen. Det er emnet i dette kap. 4, som handler om nogle vigtige og principielle spørgsmål, de vigtigste i hele bogen. De kan betegnes som nogle af grundpillerne i forældreansvarsretten og har stor politisk og offentlig bevågenhed. Samtidig er der meget forskellige holdninger i de nordiske lande til, *hvilke forudsætninger* der skal være opfyldt for, at et fællesskab kan virke. Det ene udgangspunkt er det dansk-islandske, hvorefter et fællesskab er forbeholdt enige forældre med den følge, at hver af dem har krav på at få det bragt til ophør, hvis de ikke bor sammen, og den ene føler, at samarbejdet ikke fungerer, se nedenfor under 4.6.3. Det andet yderpunkt er den finske løsning, hvorefter et fællesskab kan pålægges forældrene, selv om den ene er modstander heraf, men således at der ikke alene er adgang for myndighederne til at bestemme, hos hvem af forældrene barnet skal bo, og hvilket samvær der skal være, men også at fastlægge hvem der kan træffe afgørelse om bestemte enkeltspørgsmål, de ikke kan blive enige om, se nedenfor under 4.3 og 4.6.1-2. Mellemgruppen er Norge og fra 1998 Sverige. Her kan der bestemmes fælles foreldreansvar eller gemensam vårdnad mod den enes ønske med adgang til at træffe bopæls- og samværs- eller umgængesafgørelser, medens der ikke er mulighed for at få myndighedernes afgørelse af andre enkelttvister, se nedenfor under 4.2.2, og 4.6.1-2. De nævnte spørgsmål har nær sammenhæng med, hvor langt kravet om enighed rækker, samt hvad det overlades den, der har barnet boende, at afgøre på egen hånd, hvilket der redegøres for under 4.2.3-4. De nævnte spørgsmål har været genstand for mange lovgivningsmæssige overvejelser midt og sidst i 1990-erne, den offentlige debat har været omfattende, og praktiske spørgsmål har været forelagt domstolene. Derfor redegøres der i det følgende ikke alene for de enkelte landes lovregler men også for argumentationer og begrundelser.

Redegørelsen omfatter, hvorledes konkrete beslutninger træffes, se nedenfor under 4.2.3 om vigtigere afgørelser, og under 4.2.4 om dagligdagens beslutninger. Under 4.3 omtales den finske adgang til at opdele beslutningsbeføjelserne. I 4.6 gennemgås adgangen til at bestemme et fællesskab, den ene af forældrene ikke ønsker.

Derudover omtaltes under 4.4-4.5 et par specialområder. Det drejer sig om udlandsrejser og om tilfælde, hvor den ene af forældrene er forhindret i at træffe beslutninger.

4.2 Udøvelse af fælles forældreansvar

4.2.1 Enighed og samarbejde

Da fortsat fælles forældremyndighed efter en skilsmisse blev en mulighed i de nordiske lande, valgtes som nævnt under 4.1 *forskellige* lovgivningsteknikker og *konstruktioner*. Det gælder navnlig hvor langt kravet om, at forældrene kan blive enige, rækker, og i hvilket omfang det skal være et frivilligt alternativ.

I Danmark og Island har indstillingen også efter lovændringerne i 1990-erne og selv efter den islandske lov fra 2003 været, at forældre med et fællesskab skal være enige om alle vigtigere spørgsmål. De får ikke tilbud om myndighedernes bistand til løsning af enkelttvister, heller ikke med en afgørelse om hos hvem barnet skal bo. Kan de ikke enes, er den eneste mulighed for konfliktløsning at bringe fællesskabet til ophør. I den *danske* Fml §8 er det udtrykt derhen, at »lever forældrene ikke sammen, eller agter en af dem at ophæve samlivet, kan hver af dem kræve, at den fælles forældremyndighed skal ophøre«. I *Island* er retsstillingen den samme, idet der ikke kan afsiges dom om fælles forældremyndighed, jf. BLI § 34, stk. 2, 2. pkt. Dermed er der en ensidig adgang til at få fællesskabet opløst, f.eks. hvis der er uenighed om et spørgsmål, en af forældrene anser for vigtigt, hvilket sker ved, at en af dem anmoder om at få tillagt forældremyndigheden alene. En modifikation i grundholdningen er dog indførelsen i Danmark i

1995 og i Island i 2003 af adgangen til at få en afgørelse om samvær under bevarelse af den fælles forældremyndighed, se nedenfor under 8.1.2.¹ Om retsstillingen i de *andre lande* se bl.a. ovenfor under 4.1 samt nedenfor under 4.2.2 og 4.6.

Der *vides meget lidt* om, hvorledes fællesskabet og samarbejdet mellem skilte forældre udøves i praksis, herunder i hvilket omfang den, der har barnet boende, i realiteten træffer beslutninger på egen hånd, og hvilken rolle den anden af forældrene spiller. Empiriske undersøgelser ved udspørgen af et repræsentativt udvalg af forældre findes ikke, se også ovenfor under 1.3.2. Nogle har sikkert et godt samarbejde med rådslagninger, som fører til enighed. I andre tilfælde træffer den, der har barnet boende, antagelig også betydningsfulde og vidtrækkende beslutninger uden at spørge, og uden at den anden tager stilling. Det afhænger igen af magtforhold, en måske begrænset interesse for barnet, realistiske overvejelser af virkningen af en protest eller viden om de begrænsede sanktionsmuligheder. Der kan også være et manglende ønske hos den, der er uenig, om at overtage den faktiske omsorgsforpligtelse, hvilket kan blive følgen af den eneste mulighed for indgriben, som findes i dag i de fleste nordiske lande, en dom om at barnet skal flytte til vedkommende. En sidste gruppe udgøres af forældre, der har et modsætningsforhold til den, der har barnet boende eller er uenig i dennes dispositioner, og som ønsker at gøre sin indflydelse gældende, se om retsstillingen i sådanne situationer nedenfor under 4.7.1.

Enighedsprincippet's betydning afhænger i nogen grad af, i hvilket omfang myndighederne påser, at begge forældre deltager i en beslutning. Udgangspunktet burde måske være, at i der i hvert fald på visse områder kræves to underskrifter eller en dokumentation for eneforældremyndighed. Nogle myndigheder er sikkert strenge, f.eks. ved pasudstedelse, måske som følge af en direkte lovregel. Andre, f.eks. ved hospitalsindlæggelse eller lægebehandling, skole-

1. Betænkning nr. 1279/1994 s. 69-72
og s. 87-88 og Danielsen, 1997,
s. 152-59.

eller klaseskift, går måske ud fra, at den af forældrene, der henvender sig, har en fuldmagt, måske stiltiende, fra den anden af forældrene, eller i hvert fald at forældrene er enige.

4.2.2 Særligt om betydningen af afgørelser om barnets bopæl

I Norge har der, siden børneloven blev gennemført i 1981, været mulighed for under bevarelse af det fælles foreldreansvar at få domstolene til at *afgøre tvister* om, hos *hvem* af forældrene *barnet* skal bo, og om *samværet* med den, der ikke har barnet boende, se også nedenfor under 7.3 og 8.1.2. Dermed kan forældres stridsspørgsmål i nogen grad fjernes, og med en dom om, at der skal være samvær, kan det være lettere at acceptere, at barnet bor hos den anden. I Sverige ændredes retsstillingen i 1998, så den svarer til den norske. Det forudsættes således, at det fælles ansvar med de deraf følgende krav om enighed om andre spørgsmål er en realistisk mulighed, selv om det på grund af uenighed har været nødvendigt at få domstolen til at afgøre, hos hvem barnet skal bo eller om forældrekontakten. I Finland har grundsynet siden 1983 ligeledes været at bevare og om nødvendigt etablere gemensam vårdnad så langt som muligt. Der er de samme muligheder for at få tvistafgørelser om, hvor barnet skal bo, og om at der skal være umgänge som i Norge og Sverige, men der er yderligere adgang til opdeling af andre beslutningsområder og dermed at indføre såkaldt begrænset gemensam vårdnad, se nedenfor under 4.3. Spørgsmålet om bopæls- og samværsaftgørelser behandles udførligt nedenfor under 7 og 8.²

Tvistløsningsmulighederne og adgangen til at afsige dom om fælles forældreansvar mod den enes ønske, se herom nedenfor under 4.6, hænger nøje sammen. I Danmark fastslog Forældremyndighedsudvalget i betænkningen fra 1994, at indførelse af en sådan tvangsmulighed kræver, at myndighederne skal kunne tilbyde at løse i hvert fald de vigtigste af de underliggende tvister,

2. Prop. 1997/98:7 s. 51 og
SOU 1995:79 s. 89-90.

som er årsagen til den manglende enighed. Dermed må tvangen kombineres med noget, der i det mindste svarer til den norske ordning. I forarbejderne til den *svenske* lovændring i 1998 anførtes da også, at beslutter domstolen gemensam vårdnad mod den enes vilje, kan en afgørelse om bopæl eller umgänge blive aktuel. Omvendt nævntes, at adgangen til at træffe bopælsafgørelser vil berede vejen for en øget anvendelse af gemensam vårdnad og yderligere markere dette som hovedreglen.

I Danmark blev grundholdningen som nævnt fastholdt ved lovændringen i 1995 på et tidspunkt, hvor de seneste svenske overvejelser forud for lovændringen i 1998 ikke var kendte.³ Den *islandske* retsstilling er den samme, og den har ikke givet anledning til overvejelser om ændringer forud for den nye børnelov fra 2003.

4.2.3 Krav om enighed ved andre vigtigere beslutninger

Det er et generelt træk i nordisk ret, om end med undtagelser, at *forældre* med fælles ansvar *skal være enige* om løsning af de problemer, der opstår om barnets personlige forhold. Enighedskravet er lovfæstet i den *finske* VUL 5 § 1 st. om »samarbete mellan vårdnadshavare«: »Barnets vårdnadshavare ansvarar gemensamt för de uppgifter som hör till vårdnaden om barnet och fattar gemensamt beslut som gäller barnet, om inte annorlunda är stadgat eller bestämt«. I *Sverige* fremgår samme retsstilling af de meget generelle regler i FB 6 kap. 11 §, jf. 13 § 1 st., om at de begge »har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter«. I *Norge* kan princippet udledes af en modsætningslutning fra bl. § 37, gengivet nedenfor under 4.2.4.

Uanset de nævnte grundsynspunkter er det kun om mere *væsentlige spørgsmål* og ved foranstaltninger af mere indgribende betydning, der skal være enighed, se om dagligdagens beslutninger nedenfor under 4.2.4.

3. Betænkning nr. 1279/1994
s. 69-72.

I *norske* lovforarbejder findes opregninger af, hvad forældre med felles foreldreansvar skal afgøre i fællesskab, nemlig valg af skole-type, udstedelse af pas, navnevalg, indmeldelse af trossamfund, samtykke til medicinske indgreb, samtykke til adoption og ægteskab samt flytning udenlands. I en *finsk* gennemgang nævnes yderligere valg af nationalitet. Særligt om flytning til udlandet se bl. § 40, første ledd, annet punktum, omtalt nedenfor under 4.4.⁴ I ældre *svenske* forarbejder er anført, at »när det gäller beslut av mera ingripande betydelse för barnets framtid, t.ex. frågor som rör barnets skolgång och bosättning, måste ... bägge föräldrarna delta«. I en nyere betænkning fortolkes det derhen, at ved gemensam vårdnad er handlefriheden for den, der har barnet boende, stærkt begrænset, når det gælder bosætning. Sammesteds nævnes ansøgning om pas og navnevalg.⁵ Disse udsagn tillægges stadig megen vægt, selv om det kritisk er anført, at de stammer fra en tid, hvor gemensam vårdnad var et frivilligt alternativ.

Retsstillingen er også i dag efter den overvejende *svenske teori*, at den, barnet bor hos, og som ønsker at *flytte inden* eller uden *for landets grænser*, ikke på egen hånd kan bestemme, at barnet skal følge med. Det gælder også, selv om der er truffet en beslutning om, hos hvem barnet skal bo, idet det ikke samtidig afgøres, hvor det skal være. Flyttespørgsmålet har givet anledning til en svensk diskussion, til dels de lege ferenda, men også om, hvorvidt reformen i 1998 med adgang til at bestemme gemensam vårdnad mod den enes vilje indebærer en ændring, måske i form af en dynamisk fortolkning af begrebet daglig omsorg. Gennemføres flytningen alligevel uden enighed, kan det være tegn på, at vårdnaden eller barnets bopæl bør ændres.⁶

Beslutninger om *skolebytte* kan efter de *svenske* forarbejder heller ikke henføres under daglig omsorg, hvilket Justitieombuds-

4. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 55-56 og Innst. O. nr. 100 (1996-97) s. 21, Sandberg, 2002, s. 1408 samt Taskinen, 2001, s. 25.

5. Prop. 1975/76:170 s. 178 og Ds 1999:57 s. 73 og 79-80.

6. Sjösten, 2003, s. 131 og i JT 1999-2000 s. 351, Wickström i JT 2002-03 s. 331-35 og i SvJT 2001 s. 890, Schiratzki, 2002, s. 94-96 og i JT 1998-99 s. 1049, Walin og Vängby, 2001, s. 6:56, Renström i JT 1999-2000 s. 233 samt 2002/03- JO 1 s. 364.

manden i nogle nyere afgørelser har fastholdt, idet det kritiseredes, at en ledelse for en skole ikke havde undersøgt, hvem der var vårdnadshavere og ikke havde forespurgt den anden af forældrene om dennes indstilling til skolebyttet. I en ny teoretisk fremstilling nævnes yderligere, at der kræves enighed om valg eller bytte af »daghem ... fritidshem«, medens det i den anden bog delvis de lege ferenda anføres, at udtalelsen i forarbejderne om skoleflytning i forarbejderne er uaktuel. Valg af forskole hører antagelig under dagligdagens beslutninger se nedenfor under 4.2.4.⁷

I Danmark, hvor der ikke i øvrigt har været særlige overvejelser om, hvad bopælsforældre kan afgøre på egen hånd, har Civilretsdirektoratet i en konkret sag behandlet *helbredsspørgsmål*. Den ene forældremyndighedsindehaver kan uden den andens accept lade barnet undergive almindelige lægelige undersøgelser og behandlinger. Derimod kræver f.eks. større kirurgiske indgreb eller behandling med kraftig medicin samtykke fra den anden. Det samme gælder ved undersøgelser, der f.eks. kræver ikke ubetydelige legemsindgreb. Det bemærkes i afgørelsen, at den nærmere afgrænsning ikke ses behandlet i retspraksis, administrativ praksis, den familieretlige litteratur eller lignende. Om sagsbehandlingen anføres, at der ikke den familieretlige lovgivning stilles krav om udtalelse fra den anden forældremyndighedsindehaver inden foretagelse af dagligdags undersøgelser og behandlinger som beskrevet. Opfyldelsen af god forvaltningsskik kan kræve indhentning af en udtalelse fra den anden indehaver. Om det konkret foreliggende spørgsmål udtalte direktoratet, at en børnepsykiatrisk undersøgelse af et barn, der af det offentlige var anbragt uden for hjemmet uden samtykke, ikke var en dagligdags disposition som kunne foretages uden samtykke fra den anden forældremyndighedsindehaver. I en ny svensk fremstilling nævnes, at vaccinationer kræver enighed, medens der må gøres en undtagelse ved akut behandling. Senest er i et norsk høringsnotat om ændringer af faderskabs-

7. Sjösten, 2003, s. 132, Ryrstedt, 2002, s. 14, Wickström i SvJT 2002 s. 336-40 og Schiratzki, 2002, s. 96.

reglerne anført, at private DNA-test af børn kun kan foretages, hvis forældrene er enige.⁸

Om *religiøs opdragelse* og om tilknytning til trossamfund er nyligt i Sverige henvist til Menneskerettighedskonventionens første til-lægsprotokol art. 2, der må fortolkes således, at indmeldelse i en religiøs friskole kræver samtykke.

Er forældrene *uenige* om en afgørelse, som kræver begges med-virken, bliver der ifølge de *svenske* forarbejder og teorien i princip-pet *ikke besluttet noget*, og den ønskede ændring kan ikke iværk-sættes. De eksisterende forhold forbliver bestående, hvilket f.eks. indebærer, at barnet ikke kan skifte skole. Skal skolegangen begyn-de, og kan forældrene ikke blive enige om hvor, må barnet begyn-de i den offentlige skole, inden for hvis naturlige optagelsesområ-de, det bor. Forældrene kan, som det er beskrevet, havne i en slags status quo situation. Som en sidste udvej må der under henvisning til samarbejdsvanskelighederne eller langtrækkende modsætnin-ger anlægges retssag om, at vårdnaden tillægges den ene af dem. Ifølge den svenske Vårdnadstvistudredningen bør denne udvej anvendes med den yderste restriktivitet, og kun hvis den aktuelle tvist ikke kan løses på nogen anden måde. I Norge anføres mere lakonisk, at det ikke er regler om, hvad der skal ske, hvis foræl-drene ikke bliver enige.⁹

4.2.4 Dagligdagens beslutninger

Af det der er anført ovenfor under 4.2.3 om vigtigere og indgri-bende *beslutninger*, fremgår modsætningsvis, at den af forældrene, der har barnet boende hos sig, på egen hånd kan træffe afgørelser af mere *dagligdags karakter*.

Kun i Norge er det *lovreguleret*, hvad bopælsforældre kan træffe beslutning om uden at indhente samtykke fra den anden, se bl. § 37:

8. T:FA 2003.151 C, Schiratzki, 2002, Ryrstedt, 2002, s. 16-17 og i SvJT 2003 s. 97-98, Rejmer, 2003, s. 143-44 og s. 341, Wickström i JT 2002-03 s. 345, Ot. prp. nr. 73 (2001-02) s. 12. Saldeen, 2001, s. 77 og Lødrup, 2001, s. 304.
9. SOU 1995:79 s. 88, Ds 1999:57 s. 73 og 80, Sjösten, 2003, s. 132-33,

»Har foreldra sams foreldreansvar, men barnet bur fast saman med berre den eine, kan den andre ikkje setje seg mot at den barnet bur saman med, tek avgjerder som gjeld vesentlege sider av omsuta for barnet, m.a. spørsmålet om barnet skal vere i *barnehage*, *kor i landet* barnet skal *bu* og andre større avgjerder om dagleglivet«. I lovforslaget opregnes andre afgørelser, den, der har barnet boende, kan træffe på egen hånd: »mat og klær, leggetider, venner, følge opp skole, tilsyn og stell«. Nordmændene har således løst det spørgsmål, som kan give anledning til de største vanskeligheder, nemlig om der kan flyttes inden for landets grænser uden at spørge, og svaret er, at det er muligt. Af adgangen til at flytte indenlands følger også, at vedkommende på egen hånd kan ændre folke-registeradressen. Som yderligere eksempler, der falder ind under § 37, er i teorien anført valg af idrætsaktivitet eller indmeldelse i en skolefritids- eller børnepasningsordning samt indenlandske ferier i den udstrækning, det ikke krænker samværsretten. Bestemmelsen må læses i sammenhæng med bl. § 42, annet ledd, omtalt nedenfor under 8.2 om, hvilke afgørelser, der kan træffes under samvær, selv om den, der har barnet på besøg, ikke har del i foreldreansvaret.¹⁰

Regeringen har i en stortingsmelding om familiepolitikken i april 2003 tilkendegivet, at en ordning med udgangspunkt i at forældre har samme afgørelsesmulighed i såvel store som små spørgsmål knyttet til barnet uafhængigt af, hvor meget det bor hos hver af forældrene, ikke er gennemførlig. Regeringen mener, at strenge restriktioner mod en flytning er et alvorligt indgreb i folks privatliv, som også vil være i strid med menneskerettighederne.¹¹

De *svenske* regler er senest *fortolket* derhen, at forældre, hvis ingen af dem er direkte forhindrede, altid skal deltage i afgørelser, som har med vårdnaden at gøre. Det ligger dog i sagens natur, at bestemmelsesretten udøves af enten den ene eller den anden, afhængig af hvem der for øjeblikket er nærværende, og af hvor-

10. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 39 og 55-56, Smith og Lødrup, 1998, s. 120 samt Sandberg, 2002, s. 1408.

11. St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 23-24.

ledes forældrene har tilrettelagt udøvelsen. Det er nødvendigt, at den, barnet bor sammen med, uden at spørge og uden samtykke fra den anden kan træffe afgørelser, som gælder den *daglige omsorg*, og dette er gældende ret uden en lovregulering. Dette gælder spørgsmål om barnets mad, klæder og sovetider samt som regel også beslutninger om barnets fritid og ferier. Justitieombudsmanden har i flere nyere afgørelser vurderet, at spørgsmålet om barnet skal gå i *førskole* i normale tilfælde bør kunne henføres under den daglige omsorg, i hvert fald hvis den er kommunal. Bliver der tale om religiøse eller ideologiske forskelle, kan sagen stille sig anderledes. Socialstyrelsen har om afgrænsningen anført, at beslutninger om, hvorvidt barnet skal deltage i en *farlig fritidsaktivitet*, eller om et *længere ferieophold*, uden at nogen af forældrene er med, *ikke* kan henføres under den daglige omsorg. Ifølge teorien er det uafklaret, hvilke typer beslutninger der indgår i den daglige omsorg, og retsstillingen er blevet betegnet som usikker. Senest er udtrykt tvivl, om det er gældende ret, at spørgsmålet om børneomsorg hører under daglige spørgsmål, idet det fremhæves, at en extensiv fortolkning af begrebet risikerer at give gemensam vårdnad et tyn-dere indhold, end det var hensigten, da 6 kap. 13§ blev til.¹²

Den svenske Vårdnadstvistutredningen *föreslog* i 1995 for at markere hovedreglen udtrykkeligt en summarisk regel om, at »den vårdnadshavare som barnet bor tillsammans med får dock ensam besluta i frågor som gäller den dagliga omsorgen om barnet«. I betænkningen blev det uddybet derhen, at til den daglige omsorg hører beslutninger om bl.a. barnets tøj, sovetider og hvorledes barnet skal tilbringe fritiden, ligesom det kan bestemmes, hvor barnet skal tilbringe sine ferier, i det omfang det ikke krænker den andens umgängesrätt, herunder tage barnet med på kortvarige rejser til udlandet. Regeringen fulgte ikke forslaget om en udtrykkelig regel, herunder fordi det ikke altid er let i loven at afgøre, hvad der kan

12. Ds 1999:57 s. 73-81, Sjösten, 2003, s. 130-31 og i JT 1999-00 s. 350-51 og 1998 s. 104, Wickström i JT 2002-03 s. 338 og i SvJT 2002 s. 329-30 og

335-39, Walin og Vängby, 2001, s. 6:56, Saldeen, 2001, s. 77-78, Ryrstedt i JT 2000-01 s. 425 samt Schiratzki i JT 1998-99 s. 1049-51.

henføres til den daglige omsorg. Bestemmelsesretten beror ifølge sagens natur på, hvorledes forældrene har tilrettelagt udøvelsen af vårnaden. Det var ikke kommet frem, at der i praksis skulle være opstået sådanne konflikter mellem forældrene, at der fandtes behov for en lovregel. Standpunktet, at der ikke skal lovgives, er fastholdt i en departementspromemoria i 1999. I argumentationen anføres bl.a., at jo mere udtømmende og tydeligt loven regulerer beslutningsretten, jo mere konfliktdæmpende kan virkningen være. På den anden side er der en risiko for, at en sådan regel indebærer en unødvendig begrænsning af forældrenes samarbejde. I de fleste tilfælde er en opdeling af beslutningsretten unødvendig. En regulering efter de retningslinjer, vårnadvistutredningen foreslog, løser ikke afgrænsningen. En mere detaljeret bestemmelse kan ikke indeholde et fuldstændigt katalog over de beslutninger, den, der har barnet boende, kan træffe alene. Der er derfor risiko for, at en sådan regel i stedet i mange tilfælde vil skabe eller uddybe konflikter. En lovregel forudsætter også, at der ikke er nogen tvivl om, hvem af forældrene der har barnet boende. Regeringens stillingtagen er *kritiseret*, idet usikkerheden om grænse-dragningen betegnes som ulykkelig, ligesom den kan modvirke brugen af gensam vårnad. Der henvistes også til, at når det i forarbejderne anførtes, at der ikke havde vist sig noget behov for en regel, gik denne argumentation på forholdene før den gennemgribende reform i 1998.¹³

I *direktiverne* fra sommeren 2002 til det nye svenske reformarbejde anføres bl.a., at et hovedspørgsmål er, hvilke følger de nye regler om gensam vårnad har haft. Et særligt spørgsmål er beslutningsretten. Det skal overvejes, om reglerne er hensigtsmæssigt udformet, når der kan besluttes gensam vårnad mod den enes vilje. Det skal tilstræbes, at regelsystemet udformes, så fællesskabet fungerer i det daglige uden alt for stor tilsidesættelse

13. SOU 1995:79 s. 85-88, prop. 1997/98:7 s. 51-55, 1997/98:LU s. 39-40, Ds 1999.57 s. 73-83, Ryrstedt,

2002, s. 19, Saldeen, 2001, s. 77, Schiratski i JT 1998-99 s. 1049-55 og Sjösten i JT 1999-2000 s. 351.

af princippet om, at forældrene skal kunne enes om det, som vedrører barnet. Det er vigtigt, at reglerne stemmer overens med den familieretlige regulering i øvrigt, idet også forældre, som bor sammen, kan have vanskeligheder ved at komme overens. Bestemmelsesretten ved gensam vårdnad bør så langt som muligt og hensigtsmæssigt være den samme for forældre, der bor sammen, og som lever hver for sig.

4.3 Myndighedernes muligheder for at afgøre enkelttvister eller at opstille betingelser

Der er *ikke* efter nordiske lovgivninger, bortset fra i Finland, mulighed for en nærmere *regulering* af afgørelser, der indebærer fælles forældreansvar eller gensam vårdnad eller af bopælsafgørelser *ved* at opstille *betingelser*. I kontrast hertil er der i alle landene hjemmel til eller praksis for at opstille vilkår eller betingelser i samværs- og umgængesafgørelser, se nedenfor under 8.4.1. Spørgsmålet blev i 2000 afgjort i en *norsk* højesteretskendelse. Lagmannsretten havde valgt en mellemøsning ved at beslutte fælles foreldreansvar med den begrænsning, at faderen ikke kunne modsætte sig, at moderen tog børnene med til Tyskland. Højesterets flertal slog bl.a. fast, at udviklingen er gået i retning af, at domstolene er blevet overladt spørgsmål af mere detaljeret karakter, f.eks. hos hvem barnet skal bo fast. De udførlige forarbejder til ændringen i 1997 indeholder ikke antydninger af, at domstolene har adgang til at fastsætte mellemøsninger, hvor de funktioner, ansvaret består af, splittes op. Når det gælder den nærmere afgrænsning af samværsretten, er det udtrykkeligt i bl., se nu § 43, tredje ledd, slået fast, at der kan opstilles vilkår. Flertallet fandt derfor, at lagmannsrettens afgørelse byggede på en urigtig lovanvendelse og ophævede afgørelsen. Mindretallet var enig i, at de funktioner, som foreldreansvaret består af, som hovedregel ikke kan opsplittes, men fandt, at spørgsmålet,

om barnet skal flytte til udlandet, indtager en særstilling, hvorfor disse dommere ville stadfæste lagmannsrettens dom.¹⁴

I *Finland* er der *hjemmel* til at *opdele vårdnadsopgaverne*, se VUL 9 § 3 st. 1 pt.: »Domstolen kan vid behov ge föreskrifter om vårdnadshavarens uppgifter, rättigheter och skyldigheter samt, om barnet har två eller flera vårdnadshavare, besluta om uppgiftsfördelningen mellan vårdnadshavarna«. Dermed kan der blive tale om begrænset *gemensam vårdnad*. Beslutningerne kan skræddersys efter barnets behov, idet der kan skabes en hensigtsmæssig opgavefordeling mellem indehaverne af vårdnaden, og de spørgsmål, de hver for sig skal kunne afgøre eller være enige om, kan fastlægges. Domstolene er dermed ikke skematisk bundet til beslutningsalternativerne i 9 § 1 st., men der kan ikke træffes materielle afgørelser. Adgangen er særlig nyttig, hvis de to indehavere bor forskellige steder i landet, eller hvis det på grund af specielle omstændigheder ikke i alle tilfælde er muligt i fællesskab at træffe beslutninger i overensstemmelse med lovens hovedregel. Det kan også være spørgsmål, som vækker stærke konflikter, f.eks. om valg af trossamfund eller af skole i tosprogede familier. Det er tillige muligt at træffe en afgørelse til fordel for andre end forældrene, se herom nedenfor under 9.3.2. Hjemmelen anvendes så vidt det er oplyst temmelig tit, og muligheden er ganske populær. Advokater og dommere søger ofte et kompromis i tvistsager ved at dele ansvaret som en mellemløsning mellem *gemensam vårdnad* og en *eneindehaver*. Både i aftaler og afgørelser kan der være en liste med fordeling af opgaverne. Der er imidlertid ikke foretaget undersøgelser af, i hvilket omfang reglen anvendes og hvordan. Det afhænger måske også af lokale traditioner og den enkelte dommers holdning, ligesom det muligvis i nogen grad er et byfænomen.¹⁵

14. Rt. 2000.185.

2000, s. 195, Savolainen, 1997, s. 80

15. Lovforslag RP 224/82 s. 21,
Taskinen, 2002, s. 23-26, Kurki-Sunio,

og 1982 s. 49 samt Saarenpää, 1996,
s. 422-23.

De vigtigste spørgsmål, der i praksis træffes bestemmelse om, er om skole, børnehave, helbredsansliggender, religion og navn. Bliver der noget tilbage af fællesskabet, er der adgang til at få oplysninger om barnet fra myndighederne, se tillige nedenfor under 8.7.2, ligesom det, hvad er vigtigt, har betydning for værgemålet, idet begge forældre da er værger. Fra praksis kan nævnes følgende *eksempler* på ansvarsopdelinger under gemensam vårdnad:

- Den ene af forældrene kan træffe beslutninger om barnets bopæl, børnehave, skole, pas og trossamfund alene.
- Den ene af forældrene træffer de fleste beslutninger alene, medens de i fællesskab beslutter om barnets bopæl, børnehave, skole, pas og trossamfund.
- Den ene af forældrene varetager alle opgaver inden for vårdnaden, men den anden har ret til at få oplysninger om barnet direkte fra forskellige myndigheder.
- Den, som barnet bor hos, træffer beslutninger om alt andet end ændring af barnets navn, hvilket forældrene skal afgøre sammen.
- Den, som barnet bor hos, kan bestemme, hvor bopælen skal være, medens alle andre beslutninger træffes i fællesskab.

På et enkelt område er der på det seneste i Norge indført en konfliktløsningsadgang, nemlig med hensyn til *udlandsrejser*, se nedenfor under 4.4. Det er også muligt, at det i den svenske åbning over for afgørelser om *växelsvis boende*, se nedenfor under 7.4.3, må indbygges, at der må ske en nærmere regulering af, hvorledes den skal virke udover en fastlæggelse af perioderne.

I de seneste svenske lovforarbejder *dröftades* den finske løsning. Den blev afvist både af Vårdnadstvistutredningen i 1995 og af Justitiedepartementet, bl.a. fordi den ikke ville stemme med ønsket om, at forældrene så langt som muligt skal enes om spørgsmål vedrørende barnet. I en departementspromemorie fra 1999 nås samme resultat. En sådan ordning går mod de seneste års svenske lovgivningsambitioner, nemlig at fremme enighedsløsninger, og antallet af forældretvister ved domstolene ville sandsynligvis blive forøget. Der erindredes også om, at forældrene har mulighed for at få støtte

og hjælp i form af samarbeetssamtal. I *teorien* er den gældende ordning fundet mangelfuld, idet opløsning af den gemensamma vårdnad ikke er en adækvat måde at løse tvister på, fordi det kun bør ske i undtagelsestilfælde. Senest er de lege ferenda som muligheder peget på en tvistløsning i domstol, navnlig for så vidt angår flytning, idet der her er et betydeligt praktisk behov, eller på en opdeling af opgaverne mellem forældrene. Som en yderligere mulighed nævnes, at der udpeges en til at træffe beslutninger, hvis forældrene ikke kan enes, eller at der i speciallovgivningen indføres automatisk virkende hjælperegler i tilfælde af manglende enighed.¹⁶

Det danske Forældremyndighedslovsudvalg ridsede *problemstillingen* omkring tvistløsningsmuligheden hårdt op i betænkningen fra 1994. Det anførtes, at det kunne komme på tale, at en af forældrene kunne anlægge sag for at få afgjort, om barnet skulle i privatskole eller i gymnasiet. På samme måde kunne det blive med religiøse spørgsmål. Uenighed om lægebehandling kunne også forekomme. Lidt på overdrevet kunne der blive diskussion om barnets fritidsaktiviteter, f.eks. medlemskab af en fodboldklub eller musikundervisning. Med en vid adgang til tvistløsning vil der blive større muligheder for samfundsstyrede livsmønstre med en slags offentligt forældreskab. Dybest set var det ifølge udvalget et spørgsmål, hvad det offentlige skal administrere på dette personlige, private område, og hvilke opgaver forældremyndighedsindehaverne selv skal løse.¹⁷

Ex tuto bemærkes, at tilbageholdenheden med at overlade det til myndighederne at træffe afgørelse af tvister mellem forældremyndighedsindehavere sættes i perspektiv ved, at det samme ikke gælder om de *økonomiske spørgsmål*. Herom bestemmes i den danske værgemålslov fra 1995 §3, stk. 5, at er værgerne uenige, træffes afgørelse af statsamtet. En tilsvarende regel findes i den svenske FB 12 kap. 12 § 2 st. 1 pt. hvoraf fremgår, at kan de, som

16. SOU 1995:79 s. 83, prop.
1997/98:7 s. 51-52, Ds 1999:57 s. 83,
Ryrstedt, 2002, s. 19 og 69-76 og
i SvJT 2003 s. 342-45 samt Wickström

i JT 2002-03 s. 346-67 og i SvJT 2002
s. 334-35 og 346-47.

17. Betænkning nr. 1279/1994 s. 70,
delvis gengivet i Ryrstedt, 2002, s. 74.

udøver forvaltningen i fællesskab, ikke enes om et bestemt spørgsmål, gælder den opfattelse, som overformynderen tiltræder. Den *finske* lov om förmyndarverksamhet 30 § 3 st., den *islandske* værgemålslov § 51 og den *norske* vergemålslov fra 1927 § 3, tredje ledd, indeholder tilsvarende regler.

4.4 Flytning til udlandet og udlandsrejser med barnet

Under en ordning med fælles forældreansvar må en beslutning om, at *barnet* varigt skal *flytte* til *udlandet*, utvivlsomt høre under de væsentlige spørgsmål, hvorom der kræves enighed, se ovenfor under 4.2.3. Alligevel er samtykkekravet udtrykkelig fastlagt i den *norske* bl. § 40, første ledd, annet punktum: »Dersom foreldre har foreldreansvaret saman, må begge samtykkje til at barnet skal flytte til utlandet« og i den *islandske* BLI § 28, stk. 8. Spørgsmålet har i nogen grad sammenhæng med, hvem der kan få udstedt et pas til barnet eller få det optaget i eget pas, og hvilke dokumentation for et samtykke, der kræves efter speciallovgivningen, noget der ikke behandles her.

I de nordiske lovgivninger er der mere generelle regler om *børne bortførelser*, når der er en tvist, eller der verserer sag om barnets fremtid. Det sker på grund af de internationale konventioner på området, ikke mindst Haagerkonventionen fra 1980, samt gennemførelseslovene, herunder for at fastlægge hvornår handlingen er ulovlig. En sådan regel i den *danske* Fml § 3 slår fast, at »har forældrene fælles forældremyndighed, og er de uenige om, hvem af dem der skal have forældremyndigheden alene, skal begge give samtykke til, at barnet forlader landet«. Ifølge den *finske* VUL 32 § 1 st. anses en bortførelse eller tilbageholdelse for at være ulovlig, hvis »det kränker den rätt att ta vård om barnet som en person ... har enligt rättsordningen i den stat där barnet omedelbart före bortförandet eller kvarhållandet var bosatt, och ... denna rättighet faktiskt utövades, enskilt eller gemensamt, vid tidpunkten för bortförandet eller kvarhållandet, eller skulle ha utövats om bortföran-

det eller kvarhållandet inte hade ägt rum«, medmindre vårdnadshaveren har godkendt udrejsen udtrykkeligt eller stiltiende. I den *norske* bl. § 40, annet ledd, bestemmes på tilsvarende måde, at »er foreldre usamde om kven som skal ha foreldreansvaret eller kven barnet skal bu fast saman med, må barnet ikkje flytte ut av landet før saka er avgjort«. Der skal således foreligge en tvist, men der behøver ikke at være anlagt retssag. Det er nok, at der er anmodet om mægling, men der må da udvises en vis aktivitet med at få indledt en sag. Den *islandske* BLI § 35, stk. 4, indeholder en lidt anden konstruktion, idet retten under en verserende sag om forældremyndighed efter anmodning fra den ene af forældrene ved kendelse kan bestemme, at barnet ikke må bringes ud af landet, før sagen er afsluttet. Ifølge den *danske* Fml § 23 kan Civilretsdirektoratet midlertidigt tillægge den ene af forældrene forældremyndigheden, hvis der er risiko for, at den anden vil bringe barnet ud af landet og derved foregribe en afgørelse om forældremyndigheden.¹⁸

I den *norske* bl. § 41, første ledd, første og annet punktum, er der en særregel om *kortere udlandsrejser*, selv om der er felles foreldreansvar: »Den som har sams foreldreansvar eller foreldreansvaret åleine, kan ta barnet med på stuttare utanlandsferder. Har foreldre sams foreldreansvar, kan retten i orskurd setje forbod mot utanlandsferd med barnet, dersom det er uvisst om barnet vil kome attende. Forbodet kan gjelde ei enkelt reise eller ålment, og kan også setjast i ei sak om foreldreansvaret, kven barnet skal bu saman med eller samværsrett ...«. I annet og tredje ledd er der regler om foreløbige afgørelser om passet, om at barnet kan anbringes på et neutralt sted under sagen og om foreløbigt politiforbud i hastesager. Reglen om ferierejser har naturligvis særlig betydning for forældre af udenlandsk oprindelse. For bopælsforældre begrænses rejsemuligheden af det samvær, den anden har krav på, og rejser under samvær er begrænset til dets varighed. Endvidere skal rejsen være »stuttare«, og en 4-ugers grænse er nævnt. Reglen i annet ledd indebærer en særegen norsk mulighed for at få myn-

18. Danielsen, 1997, s. 98-104 og Børnebortførelser. Rapport fra en

arbejdsgruppe under Justitsministeriet, 2003, s. 11-13.

dighedernes afgørelse af en forældretvist om et enkeltspørgsmål. Retten kan således nedlægge forbud mod en enkelt rejse eller generelt, eventuelt med en tidsbegrænsning. Betingelsen er, at der er objektive holdepunkter for en risiko for, at barnet ikke vender tilbage. Sandsynliggørelse kan ikke kræves, idet ordlyden i loven er »uvisst«. Vedkommendes tilknytning til det andet land vil være af stor betydning.¹⁹

Som nævnt ovenfor under 4.2.3 foreslog den *svenske* Vårdnadstvistutredningen, at vårdnadshavare skulle kunne tage barnet med på kortvarige rejser til udlandet, men det blev ikke fulgt op i lovforslaget.

4.5 Forhindring, fuldmagt m.v.

I de nordiske lande er der to forskellige løsninger om tilfælde, hvor en *indehaver* af forældreansvaret er *forhindret* i at medvirke ved beslutninger. Den ene gruppe regler indeholder en legal fuldmagt, den anden kræver myndighedsmedvirken.

I den *finske* VUL 5§ 2 st. og i den *svenske* FB 6 kap. 13§ 2 st. er der næsten enslydende bestemmelser om, at hvis en af indehaverne som følge af fravær eller rejse, sygdom eller anden grund er forhindret i at deltage i beslutninger om barnet, er dennes *samtykke ikke nødvendig*, hvis udsættelse med beslutningen vil medføre *ulemper*. Beslutninger af væsentlig eller indgribende betydning for barnets fremtid kan denne ene af forældrene dog ikke træffe alene, medmindre hvad der er bedst for barnet åbenbart kræver det. Som eksempler på væsentlighed nævnes i finske forarbejder flytning, særligt til et andet sted i landet eller udlandet, uddannelse og lægebehandling, specielt hvis det drejer sig om en omfattende operation eller medicinsk behandling for en alvorlig sygdom. I svenske forarbejder nævnes skolegang og bosætning.²⁰ Ifølge den *islandske*

19. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 49-52, Innst. O. 100 (1996-97) s. 12-13, Rundskriv Q-18/97 10 december 1997 s. 13, hvor spørgsmålet om pasudstedelse omtales, Sandberg,

2002, s. 1412 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 120-21.

20. Lovforslag RP nr. 224/1982

s. 20. Se også Wickström i SvJT 2002 s. 330 og Walin og Vängby, 2001, 6:56.

BLI § 28, stk. 7, kan den ene træffe de nødvendige beslutninger om barnets personlige forhold, hvis den anden er forhindret i at varetage sine forældrepligter.

Ifølge den *danske* Fml § 25 kan *statsamtet*, bl.a. hvis den ene eller begge indehavere af forældremyndigheden er »forhindret i at træffe bestemmelse om barnets personlige forhold, ... afgøre, hvem forældremyndigheden skal tilkomme, så længe forhindringen varer«.

I *svensk teori* antages, at en udenforstående tredjemand, der skal handle efter forældres anvisninger, f.eks. vedrørende en lægelig behandling eller et skoleskift, i almindelighed må kunne gå ud fra, at den af forældrene, vedkommende har kontakt med, handler i forståelse med den anden af forældrene. Findes der særlig anledning til at antage, at der er meningsforskelle, må dette dog undersøges nærmere. I *dansk teori* anføres på tilsvarende måde, at tredjemænd ofte kan have grund til at tro, at den ene af forældrene handler på begge vegne, og er dette tilfældet, og er der ingen fuldmagt, må den anden protestere straks. I forhold til offentlige myndigheder må den anden forælder, hvis denne er uenig, søge at hindre, at dispositionen får virkning ved at henvende sig til den skole, daginstitution m.v., hvormed aftalen er indgået. Spørgsmålet har sammenhæng med, om udenforstående har mulighed for at konstatere, hvem der har forældreansvaret, se om registrering af ændringer heri nedenfor under 5.3.²¹

4.6 Felles foreldreansvar eller gemensam vårdnad mod den enes ønske

4.6.1 Regler og lovgivernes tilkendegivelser

De fleste fællesskaber efter samlivsbrud er resultatet af forældrenes aftale herom, eller er en følge af at ingen af dem aktivt tager skridt til at bringe forholdet til ophør ved at anlægge sag herom.

21. Sjösten, 2003, s. 129-30, Wickström i JT 2002 s. 341-42, Danielsen,

1997, s. 65-66 og Lund-Andersen, 2003, s. 52-53.

Det er et vigtigt *spørgsmål*, om *myndighederne* skal kunne *bestemme*, at det *felles foreldreansvar* eller den *gemensamma vårdnad* skal *fortsætte* eller *iværksættes*, selv om forældrene ikke er enige herom. Problemet kan foreligge i *forskellige situationer*. Normalt vil det opstå, efter at der har været fællesskab i en periode, uden at forældrene har boet sammen, idet den ene, normalt den barnet bor hos, anmoder om, at ordningen bringes til ophør, medens den anden ønsker den bevaret. I visse tilfælde kan ønsket om felles foreldreansvar komme fra en, der ikke har del i forældremyndigheden, f.eks. ved at en ugift far anlægger sag herom. I så fald vil det antagelig som regel opstå under en sag, hvor der principalt, alternativt eller subsidiært nedlægges påstand om overførelse af foreldreansvaret. Et tredje tænkt tilfælde er, at den af forældrene, der har ansvaret alene, ønsker at den anden skal have del i ansvaret, men denne nægter at være med. Normalt vil det antagelig ikke være at pålægge foreldreansvaret til en, som ikke ønsker det. Det gælder således, hvis begge modsætter sig det, eller i almindelighed hvis de begge anmoder om at få vårdnaden alene.²² De nordiske lande har haft *forskellige holdninger* til muligheden for en dom om felles ansvar, selv om den ene modsætter sig det. I Norge har adgangen til at bestemme felles foreldreansvar mod den enes vilje eksisteret siden 1981 og i Finland siden 1983. Den blev indført i Sverige i 1998. I *Danmark* og *Island* findes muligheden *ikke*.

I *finske* forarbejder forud for loven i 1983 anføres, at det i reglen kun bliver aktuelt med *gemensam vårdnad*, hvis forældrene er enige herom. Ellers er det for det meste ikke sandsynligt, at de kan samarbejde tilfredsstillende. Princippet er ikke uden undtagelser. I teorien anføres, at det uden eller med nøje forskrifter, se herom ovenfor under 4.3, er muligt at træffe afgørelse om *gemensam vårdnad*, også selv om forældrene ikke er enige, under forudsætning af at dette er i overensstemmelse med, hvad der er bedst for barnet. Lovteknisk kommer denne mulighed i første række, fordi den nævnes først i VUL 9 § 1 st. Særligt hvis der er tale om mindre børn,

22. Innst. O. nr. 30 (1980-81) s. 14
og Sjösten, 2003, s. 55-56.

kan det være hensigtsmæssigt at tilkende begge forældre vårdnaden og samtidig at bestemme, hvor børnene skal bo. Som tilfælde, hvor eneforældremyndighed er den mest realistiske løsning, selv om begge forældre er egnede, er nævnt, at den ene af forældrene flytter til udlandet. Det kan også være, at begrænset gemensam vårdnad ikke kan løse problemerne i konfliktsituationer, idet barnet ikke må gøres til et redskab for forældrenes stadigvarende tvister. Det har betydning, om der er en langvarig og dyb konflikt, eller om forældrene er enige om det meste, idet der kun er tale om en overgangskrise. Vigtigt er, om forældrene har samme livsholdning, og om der er udsigt til, at de kan lære at samarbejde, herunder om vigtigere spørgsmål.²³

I Norge, hvor spørgsmålet ikke er lovreguleret, nævntes i *forarbejderne* til loven af 1981, at fælles foreldreansvar undtagelsesvis kan fastsættes mod den ene af forældrenes ønske, men ikke mod begge. I et lovforslag fra 1996 blev det om den norske ordning fremhævet, at der skal tages udgangspunkt i, hvad der er bedst for barnet, og det at finde en god løsning først og fremmest for barnet må være det overordnede mål. Forældre må under alle omstændigheder forholde sig til, at de har et barn sammen, og at de skal samarbejde også i fremtiden på grund af barnet. De må have forbindelse, f.eks. om samvær og bidrag. Der er ikke grund til at tro, at afgørelser, som falder ind under foreldreansvaret, rummer fare for større uenighed, end når det gælder samværsordninger, og det er kun i helt ekstreme konfliktsituationer, at samvær nægtes, fordi forældrene ikke kan forholde sig til hinanden på fornuftig måde. Departementet mener som følge heraf, at det ikke er rimeligt, at den ene af forældrene kan få foreldreansvaret alene, blot fordi vedkommende ønsker, at den anden ikke skal have del i det. Imidlertid kan modviljen være så stor, at det er formålsløst at fortsætte med fælles foreldreansvar. Hvis der ikke er forhold hos den, som ønsker del i ansvaret, der gør denne uegnet hertil, mener departementet, at han eller hun normalt bør få medhold i kravet om fel-

23. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 21, Taskinen, 2001, s. 25 og Saarenpää, 1996, s. 418.

les foreldreansvar. Også hvis forældrene aldrig har boet sammen, bør der foreligge tungtvejende grunde for at nægte felles foreldreansvar. At barnet som regel ikke har samme nære forhold til vedkommende, gør imidlertid, at vurderingen bliver mere åben. Generelt bør det lægges til grund, at det for de fleste børn vil være et gode, at begge forældre indehaver ansvaret, men det er åbenbart, at der findes undtagelser. Forældrenes evne til at samarbejde om de spørgsmål, der falder ind under foreldreansvaret, må vurderes. Hvis den, der har ansvaret alene, ønsker, at den anden skal have et medansvar, men denne nægter dette, kan felles ansvar næppe siges at være til barnet bedste. I lovforslaget anføres yderligere, at det ikke er fundet hensigtsmæssigt at lovfæste adgangen til at påtvinge foreldreansvaret med en opregning af kriterierne, som skal tillægges vægt. I Stortingskomiteen henviste alle medlemmer, bortset fra et, til, at det ikke var rimeligt, at den ene af forældrene får ansvaret alene, blot fordi vedkommende ønsker, at den anden ikke skal have det. Udvalget tilsluttede sig således departementets vurdering, herunder at det ikke var hensigtsmæssigt i loven at opregne de kriterier, der skulle lægges vægt på, idet der som altid må foretages konkrete vurderinger med udgangspunkt i det enkelte barns situation.²⁴

I Sverige indførtes ved lovændringen i 1998 samme retsstilling som i Norge og Finland, men med en udtrykkelig *lovregel*. Dette var resultatet af en udvikling fra en regel indført i 1990 om, at gemen-sam vårdnad kom på tale, ikke kun når forældrene var enige herom, men også når ingen af dem udelukkede det. Nu fastslås i FB 6 kap. 5 § 1 og 2 st., at »står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten efter vad som är bäst för barnet förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna. Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det.« I Vårdnadstvistutredningens betänk-

24. Ot. prp. nr. 62 (1979-80) s. 28-29,
Innst. O. nr. 30 (1980-81) s. 14-15,

Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 42-43
og Innst. nr. 100 (1996-97) s. 22.

ning fra 1995 beskrives afvejningen i det enkelte tilfælde derhen, at det ikke vil være bedst for barnet at bestemme gemensam vårdnad, hvis den ene er uegnet som indehaver. Det kan også være tilfældet, f.eks. hvis en af forældrene har mishandlet den anden eller begået forbrydelser mod denne. Forældres modstand mod et fællesskab må ikke negligeres. Den kan bero på et ønske om at beskytte barnet. Er der risiko for, at barnet vil få det dårligt, skal domstolen givetvis tage hensyn hertil. I lovforslaget tilføjes, at muligheden må anvendes med stor forsigtighed og lydhørhed, idet der skal foretages en helhedsbedømmelse af samtlige omstændigheder og behov. Modstanden må bedømmes ud fra forudsætningerne i det enkelte tilfælde. Det kan være, at konflikten er så dyb og alvorlig, at det er umuligt for dem at samarbejde om spørgsmål vedrørende barnet. Stadige trakasserier kan være omstændigheder, der gør det vanskeligt med en beslutning, som i fremtiden kræver enighed. Ofte er det da bedst for barnet, at den ene af forældrene bliver eneindehaver. Der må ikke mere eller mindre rutinemæssigt træffes beslutning om gemensam vårdnad mod den enes ønske.²⁵

I *direktiverne* fra sommeren 2002 til det nye svenske reformarbejde slås fast, at et udgangspunkt vedrørende gemensam vårdnad er, at der ikke skal ske tilbagegang til ordningen, som var gældende før 1998, og som indebar, at modstand fra den ene af forældrene udelukkede denne vårdnadsform. Derimod skal der bl.a. være særlig opmærksomhed på, hvorledes reglerne om gemensam vårdnad anvendes, når der forekommer overgreb eller mistanke herom. Om overvejelser om beslutningsretten se ovenfor under 4.2.3. Senest er i *teorien* nævnt muligheden for i loven tydeligere at anføre, hvilke omstændigheder der skal tages i betragtning, når domstolene afgør vårdnadsspørgsmålet, eventuelt ved stærkere at fremhæve barnets behov for tryghed og de risici for barnet, som er forbundne med stærke og langvarige konflikter mellem forældrene.²⁶

25. SOU 1995:79 s. 82, prop. 1997/98:7 s. 49-51 og 106 samt prop. 1990/91:8 s. 31-34.

26. Wickström i JT 2002-03 s. 347.

4.6.2 Retspraksis og teori

I en række tilfælde har *norske domstole* truffet afgørelse om et fællesskab, som forældrene ikke var enige om, og Højesteret gjorde det for første og hidtil eneste gang i 1994. I *teorien* anføres, at barnet normalt er tjent med, at begge fortsat har foreldreansvaret. Hvis det kan skade samarbejdet og øge konflikten og dermed blive en belastning, kan det ikke accepteres. Hensyn bør også tages til, at det at blive frataget ansvaret kan virke urimelig hårdt. Skal den ene have ansvaret alene, må der foreligge særlige grunde, f.eks. at en anden løsning vil øge konfliktniveauet og dermed skade barnet. Der kan også være dybe modsætninger mellem forældrene, som f.eks. har udspring i vold. Normalt vil det være uegnet, som fører til, at vedkommende fratages foreldreansvaret. Søgsmålsbyrden er lagt på den, som ikke ønsker fælles foreldreansvar. Dette kan dog være tvivlsomt, hvis der er gået flere år, siden barnet har boet sammen med den ene af forældrene, og der ikke i praksis har været noget fællesskab.²⁷ Der foreligger overraskende nok ikke undersøgelser af, hvor ofte spørgsmålet har foreligget i praksis, samt hvilket resultat dommerne er nået til og med hvilken begrundelse, eller oplysninger om nyere domme fra norske overordnede retter. Trykt lagmannsretspraksis er yderst begrænset. Endnu mindre er der undersøgelser af, hvorledes børn og forældre vurderer, at ordningerne virker i praksis.

I Sverige kom der, i modsætning til i Norge, hurtigt et par *højesteretsdomme* om anvendelse af reglerne. I den første dom fra 1999 ønskede moderen, der havde haft de tre børn boende mest, ensam vårdnad. Högsta Domstolen fastslog, at lovgivningen forudsætter, at gemensam vårdnad normalt er bedst for barnet. Det er kun, når der er oplyst »särskilda omständigheter«, som taler mod gemensam vårdnad, at den skal betros den ene af forældrene alene. Selv i det konkrete tilfælde, hvor der var visse meningsforskelle mellem forældrene, så deres samarbejde ikke var gnidningsfrit, var disse

27. Rt. 1994 s. 992, Lødrup, 2001, s. 308 og Smith og Lødrup, 1998, s. 116-19.

vanskeligheder langt fra af en sådan art, at domstolene ikke burde træffe beslutning om gemensam vårdnad. De tre børn skulle blive boende hos moderen, da de behøvede stabilitet og kontinuitet i hverdagen. I en anden dom året efter konstaterede Högsta Domstolen, at en af forældrene kan være uegnet som vårdnadshaver, fordi vedkommende har begået vold mod den anden af forældrene eller barnet. Konflikten mellem forældrene kan også være så dyb og alvorlig, at det er umuligt for dem at samarbejde om barnet. I den konkrete sag fik moderen vårdnaden alene. Faderen i sagen var dømt for mishandling halvandet år tidligere i en samværssituation. Dette indebar ifølge højesteret ikke, at han var uegnet som opdrager, men det betragtedes som et eksempel på forældrenes vanskeligheder ved at samarbejde. Der var i sagen også andre eksempler på en dyb og alvorlig konflikt, og der var ikke omstændigheder, som tydede på, at relationerne kunne forbedres inden for den nærmest overskuelige tid. Der er også enkelte nyere trykte *hovrättsdomme* om gemensam vårdnad trods konflikter, som i et tilfælde indebar, at forældrene havde vanskelighed ved at kommunikere. I samtlige sager havde barnet haft et temmelig omfattende, velfungerende samvær. I en dom nåedes det modsatte resultat, idet gemensam vårdnad ville være uhensigtsmæssig på grund af den langvarige og stadig bestående konflikt. Det er anført, at det er svært at sammenfatte, hvad der kræves af uenighed for, at der bliver ensam vårdnad. I den seneste analyse af hovrättspraxis konkluderes, at det fordres, at forældrenes konflikt er så svær og dyb, at det overhovedet umuliggør samarbejde²⁸ Af en undersøgelse af 951 svenske *tingsrättsdomme* fra 1999 fremgår, at der i 158 sager eller i godt 15 % blev dømt til gemensam vårdnad mod den enes vilje. I 135 domme afslog tingsrätten at opløse en allerede eksisterende gemensam vårdnad, medens der i 23 domme blev

28. NJA 1999 s. 451 og NJA 2000 s. 345. De to højesteretsdomme er kommenteret af Saldeen, 2001, s. 97-100, af Wickström i JT 2002-03 s. 328-29 og i SvJT 2001 s. 672-73 samt af Ryrstedt i JT 2000-01 s. 425-29. Om hovrättspraxis se bl.a. RH 1998:85,

RH 1999:13 og RH 1999:100 og om en gennemgang af utrykte hovrättsdomme Sjösten, 2003, s. 63-72. De trykte domme er gengivet og kommenteret af Wickström i SvJ 2001 s. 669-73.

dømt til fællesskab for første gang, idet moderen tidligere havde haft vårdnaden alene. I seks af de 158 sager var der en tidligere dom om mishandling, men de lå nogen tid tilbage, eller volden var rubriceret som ringe eller var udøvet i affekt. En anden undersøgelse af 65 svenske tingsrättsdomme viste, at verbale konflikter ikke blev tillagt nogen større betydning, selv om stadige skændelser mellem forældrene inden for børnepsykiatrien anses for at bidrage til psykiske forstyrrelser hos børnene. Mishandling havde heller ikke betydning, medmindre den var fastlagt i en dom og var begyndt før separationen. Der toges ikke hensyn til, om børnene havde overværet eller hørt mishandlingen.²⁹

En undersøgelse af 148 *finske* ankedomme fra tre *hovrätter* i 1992-93 viste, at i 19 % var der truffet beslutning om gemensam vårdnad mod den enes vilje. Det var næsten altid den, der havde barnet boende, der protesterede, og det var i næsten alle tilfælde moderen. I en kommentar er anført, at byretterne øjensynligt har opgivet deres stærke præference for et fællesskab, samtidig med at den finske erfaring er, at gemensam vårdnad meddeles, selv om konflikten mellem forældrene har været meget alvorlig. Domstolene er nået til dette resultat, uanset at det efter socialnämndens utredning er fremstået som åbenbart, at den ene af forældrene ikke har forstået omfanget af sit ansvar. Senest er det i *teorien* fremhævet, at forældrekonflikter ifølge udsagn fra eksperter i børnepsykologi og -psykiatri må betragtes som en af de alvorligste ricisi for børns velfærd. Der kan ikke bortses fra pres, en handel om børnene, eller at fællesskabet kan være et kompromis. Derfor spørges, om den herskende opfattelse, at gemensam vårdnad skal fremmes, ikke undervurderer betydningen af konflikter, både når domstole skal træffe afgørelser og under rådgivning. En optimistisk afgørelse, hvorefter der gås ud fra, at uenigheden mindskes, og at der kan skabes samarbejdsmuligheder, indebærer en alvorlig risiko,

29. Att främja barns bästa vid tvister om vårdnad, boende och umgänge, Socialstyrelsen, 2001, s. 9-11, Sjösten,

2003, s. 55-59 og 63-72, Schiratzki, 2002, s. 108-10 og Rejmer i SvJT 2002 s. 150.

eller skaber i det mindste unødigt frygt og vanskeligheder for børnene og forældrene.³⁰

4.6.3 Den danske og islandske holdning

I Danmark og Island kræver fælles forældremyndighed begge forældres tilslutning, og ordningen kan ikke påtvinges. Ifølge den *islandske* BLI § 34, stk. 2, 2. pkt., kan der *ikke* træffes afgørelse om fælles forældremyndighed, *medmindre* begge forældrene er *enige* herom. Samme retsstilling kan udledes af den *danske* Fml § 8: »Lever forældrene ikke sammen, eller agter en af dem at ophæve samlivet, kan hver af dem kræve, at den fælles forældremyndighed skal ophøre.« Hver af forældrene har således et retskrav på at få fællesskabet bragt til ophør.

Det *danske* forældremyndighedsudvalg *overvejede* spørgsmålet om tvang forud for lovændringen i 1995. I betænkningen anførte udvalget bl.a., at indførelse af en ordning med fælles forældremyndighed, som ikke begge forældre ønsker, kræver grundlæggende ændringer i lovens opbygning og myndighedernes rolle. Domstolene måtte medvirke anderledes aktivt og detaljeret end i dag, hvor holdningen er, at barnets personlige forhold er noget, det offentlige i videst muligt omfang skal holde sig udenfor. En dom om fælles forældremyndighed mod den enes vilje kan ikke begrænses til en alment holdt konklusion herom. Der måtte i det mindste i dommen være nogenlunde præcise forskrifter om, hvor længe barnet skal opholde sig hos hver af forældrene, herunder i ferier og højtider. I tilslutning hertil kunne det komme på tale med bestemmelser, f.eks. om hvor barnet skal gå i skole og om andre vigtigere spørgsmål. Udvalget fandt det unaturligt på forældremyndighedsområdet at presse noget igennem mod forældrenes klare ønske. Tvang skønnedes at være et dårligt udgangspunkt for

30. Kirki-Suonio 2000, s. 198 og 1995, s. 188, se også Schiratzki i JT 1997-98 s. 1106.

det fællesskab om børnenes fremtid, der er forudsætningen for og meningen med ordningen om fælles forældremyndighed. Det fandtes næppe at kunne opnås ved at gennemtvinge et samarbejde. Samfundet kan gennem rådgivning forsøge at hjælpe forældrene til at samarbejde, men ikke tvinge dem hertil. Fælles forældremyndighed kunne ifølge udvalget ikke virke efter hensigten uden samarbejdsvilje og -evne og en åbenhed over for at indgå kompromiser. Lovgivning fandtes ikke at være et egnet middel til at dæmpe eksisterende modsætninger mellem forældrene og at skabe et samarbejdsklima, som ikke er til stede på forhånd og ikke kan tilvejebringes ved frivillige midler. Vejen til mere indflydelse og orientering gik efter udvalgets opfattelse over andre lovmæssige konstruktioner, nemlig en styrkelse af retsstillingen for den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden. Udvalget fandt således, at grundholdningen i den gældende danske ordning med fælles forældremyndighed som et frivilligt alternativ for motiverede forældre burde bevares. Skulle der gennemføres ændringer i de grundlæggende elementer i den danske forældremyndighedskonstruktion, burde det ske på grundlag af en større viden om børnenes og forældrenes forhold i brudte familier.³¹ Disse synspunkter gav ikke anledning spørgsmål eller diskussion, da lovforslaget blev behandlet i Folketinget.

I *Island* har der ikke været overvejelser om indførelse af en adgang til at beslutte fælles forældremyndighed mod den enes ønske, hverken i forbindelse med indførelsen af den tidligere lov i 1992 eller under udarbejdelsen af den gældende lov fra 2003.

4.7 Harmoniseringsmuligheder

Gennemgangen i dette kapitel rejser tre *grundlæggende* og principielle *spørgsmål*. Det *første* er, hvilken afgrænsning der skal være af, i hvilket omfang der skal være enighed mellem forældre med fæl-

31. Betænkning nr. 1279/1994
s. 69-72.

les forældremyndighed, herunder om det skal gælde ved flytning indenlands, og om der skal være en lovregulering, se nedenfor under 4.7.2. Det *andet* er, om der skal være adgang til at afsige dom om fælles forældreansvar mod den enes ønske, se nedenfor under 4.7.3. Det *tredje* er, om der skal være hjemmel til, at myndighederne direkte eller indirekte skal kunne afgøre tvister om andet end bopæl og samvær, se sammesteds. De andre spørgsmål, der omtales i det følgende er detaljer. Et særligt dansk-islandsk spørgsmål om indførelse af adgang til særskilte bopælsafgørelser omtales nedenfor under 7.5.1.

4.7.1 Fællesskabet og enighedskravet

Udgangspunktet i alle de nordiske lande er som nævnt, at forældrenes fællesskab om børnene og det fælles ansvar, også efter at de selv er flyttet fra hinanden, eller selv om de aldrig har boet sammen, er noget grundlæggende, og at det skal fremmes.

Under harmoniseringsovervejelser forekommer det nyttigt først at gennemgå *virkningerne* af *fællesskabet*, hvis forældrene ikke bor sammen, således som det er sket under 4.2, og at udbygge analysen. Nøgleordene i nordisk lovgivning har været *enighed* om alle *væsentlige spørgsmål*. Det indebærer navnlig en sikkerhed for, at den, der har barnet boende efter aftale eller i henhold til en dom, ikke flytter til udlandet, uden at den anden er rådspurgt og har givet sit samtykke. Der skal også være enighed om skolevalg eller skole-skift udover det normale, om barnets religiøse opdragelse og om navnet samt ændringer heraf, om større medicinske indgreb eller behandlinger samt muligvis, medmindre andet fremgår af lovgivningen, også ved flytninger indenlands, i hvert fald hvis det sker over så store afstande, at det får væsentlig indflydelse på samværet.

Enighedskravet kan undertiden *skabe problemer*, idet det kan sætte den, der ønsker at handle, ofte den der har barnet boende, i en vanskelig situation, navnlig med hensyn til flytning med barnet. Det kan f.eks. bremse egne og den nye families flytteplaner, selv om de er velbegrundede, idet de f.eks. kan skyldes et arbejdstilbud til

en arbejdsløs, en uddannelsessituation eller ønsket om at flytte sammen med en ny partner. Den, der vil respektere lovens tilkendegivelser, kan tøve med at spørge om en sådan vigtig beslutning også til gavn for barnet af angst for den andens reaktion, hvis der spørges, eller fordi vedkommende er i tvivl om, hvorvidt der kræves samtykke. Hvis den anden protesterer, kan det afholde bopælsforældre fra handling, uden at de er klar over, at sanktionsmulighederne er minimale. Det kan skade barnet, hvis det på grund af forældrenes diskussioner trækker ud med en afklaring. I sidste ende kan uenigheden føre til, at den, der ønsker en forandring og lægger vægt på, at der bliver truffet en beslutning, men som føler sig forhindret heri på grund af den andens modstand, må anlægge sag om at få ansvaret for barnet alene. I de lande, hvor domstolene kan påtvinge gemensam vårdnad, se herom ovenfor under 4.6, forudsætter et sådant resultat, at det lykkes initiativtageren at overbevise retten om, at konflikten er tilstrækkelig dyb og betydningsfuld til, at fællesskabet kan fortsætte. Først hvis og når der afsiges en dom om eneforældremyndighed, kan der da træffes en beslutning, og det kan vare lang tid, hvis sagen skal gennem to instanser.

Noget andet er, at der *ikke* er direkte *sanktionsmuligheder*, hvis den ene handler i strid med de nævnte principper og gennemfører sin beslutning på egen hånd, f.eks. ved at flytte eller ved at sætte barnet i en anden skole. Der kan ikke opnås fogedbistand til at forhindre en flytning eller til at få barnet tilbage til den gamle bopæl, som endda måske ikke længere er tilgængelig, fordi en lejlighed er sagt op, eller et hus er solgt. Et gennemført medicinsk indgreb kan være umuligt at genoprette. Den eneste mulighed, den protesterende har, er at anmode om en afgørelse om enevårdnad eller om ændring af en eventuel bopælsafgørelse, men da vedkommende ofte ikke har barnet boende, kan det være vanskeligt at overvinde status quo synspunkter, se herom nedenfor under 6.6.2. Risikoen for ikke at få medhold er stor, medmindre den gennemførte beslutning skulle være udtryk for mindreegnethed som opdrager. Det er heller ikke sikkert, at den protesterende ønsker og er parat til at påtage sig omsorgen for barnet og at have det boende hos sig. Kun

i Finland er der mulighed for at gå til domstolen og få tilladelse til på egen hånd at træffe afgørelse på et bestemt område, se ovenfor under 4.3 og nedenfor under 4.7.3.

4.7.2 Bopælsforældres beslutningsbeføjelser

Selv om det er udgangspunktet, at forældrene skal være enige om *beslutninger* vedrørende barnet, er det i alle landene af praktiske grunde fundet nødvendigt, at *den*, der har *barnet boende*, kan træffe afgørelse om de *mindre* væsentlige *spørgsmål*, der opstår i det daglige, se ovenfor under 4.2.4. Der forekommer også af oplysningsmæssige grunde at være *behov* for en *lovæssig afklaring* af, hvad der hører til dagligdagens beslutninger, eller hvor grænsen for enighedskravet går, herunder for at begrænse bopælsforældrenes fortolkningsprivilegium. I denne forbindelse henvises til retsstillingen i Norge, hvor det i en lovbestemmelse med eksempler er fastlagt, hvad der falder ind under denne betegnelse, til at der i Sverige er taget afstand fra at gennemføre en lovregulering, måske fordi den foreslåede regel var så generel, at den var næsten intetsigende, og til at de seneste diskussioner i svensk teori viser, at retstilstanden er uklar og uhensigtsmæssig.

Et særligt, men væsentligt spørgsmål er, om den der har barnet boende, skal kunne *flytte inden for landets grænser* uden samtykke fra den anden af forældrene. Er der en bopælsafgørelse, står der i domskonklusionen kun, hvem af forældrene barnet skal bo hos, men ikke hvor, idet der ikke anføres nogen adresse. Flyttespørgsmålet er afklaret i Norge med en positiv regel om, at dette er muligt, medens retsstillingen i Sverige efter ældre forarbejder, som stadig påberåbes, er, at der kræves enighed om bosætning. Det er ikke i teorien drøftet, hvor langt det svenske krav rækker, herunder om det gælder flytning inden for samme lokalområde, f.eks. for at få en større eller mere hensigtsmæssig bolig, måske en billigere. Det er også et spørgsmål, om enighedskravet kan begrundes ved flytning uden for nærområdet men inden for så kort en afstand, at forholdene for at udøve samværet ikke ændres væsentligt. Ende-

lig er det i lande med store afstande eller vanskelige transportforhold et spørgsmål, om der kræves samtykke til flytning fra den ene ende af landet til den anden. Der forekommer at være behov for en analyse, selv om flytning med barnet i hvert fald over store afstande efter almindelig sprogbrug er et væsentligt spørgsmål, der falder uden for, hvad der kan kaldes dagligdags. Samtidig kan flyttespørgsmålet rumme en væsentlig konflikt mellem flere grundrettigheder. Det er barnets behov for og moralske krav på kontakt med begge forældre, den tilbageblevnes ret til samvær, og friheden for den flyttende til selv at tilrettelægge sit eget liv og vælge sin bopæl. Det må overvejes, om der er behov for en lovregulering efter yderligere drøftelser om, om hvor langt den ene i givet fald skal kunne flytte uden den andens samtykke. Spørgsmålet har nær sammenhæng med overvejelserne nedenfor under 4.7.3 om, hvorvidt en tvist som følge af modstand mod flytteplaner skal kunne indbringes for domstolene af den, der ønsker at flytte, eller af den der vil forhindre det med henblik på en isoleret afgørelse. For en fuldstændigheds skyld bør nævnes, at der er enighed om, at en flytning til udlandet kræver samtykke, hvilket i nogle lande er lovfæstet.

Afgrænsningen af, hvad der kræves enighed om, kan give anledning til yderligere overvejelser. Det gælder bl.a. barnets indmeldelse i og udmeldelse af institutioner. Der er enighed om, at afgørelser om barnets *skolegang* udover det normale kræver samtykke fra begge. Den norske dagligdagsregel omfatter »spørgsmålet om barnet skal vere i barnehage«, og den fortolkes udvidende til at omfatte fritidshjem. Retsstillingen i Sverige er usikker for så vidt angår forskole for de 1-6 årige, idet Justitieombudsmannens vurdering er kritiseret i teorien. Dermed er forholdene, for så vidt angår *anden barneomsorg*, f.eks. daghem, familiedaghem og skolebarnomsorg, også tvivlsom. Også på dette område kan der være behov for en regulering. Det er tillige et spørgsmål, hvor omfattende en *lægebehandling* eller en operation skal være, for at der kræves samtykke.

Skal der udformes en *regel*, er det nærliggende som i den gældende norske at *opregne*, hvad der hører under daglig omsorg, og hvad den, der har barnet boende, dermed kan beslutte på egen hånd. Man kunne også ved udformningen gå den modsatte vej og opregne de vigtigere spørgsmål, hvorom der skal være enighed, men det giver måske gale signaler. Omhu og fantasi ved udformningen af en regel med eksempler og af bemærkningerne er nødvendig, selv om opregninger aldrig kan blive udtømmende.

En yderligere regulering, der må nævnes, er den norske regel om *kortere udlandsrejser* uden krav om samtykke, men med mulighed for at få et domstolsforbud, omtalt under 4.4. Det må overvejes, om en lignende regel skal indføres i de andre lande, selv om løsningen for nylig er forkastet i Sverige.

Et sidste område med forskellig lovgivning er *forhindringsituationen*, se ovenfor under 4.5. Det skulle ikke være svært at finde hensigtsmæssige fællesløsninger. Det forekommer nærliggende at have både den finsk-svenske regel og den danske.

4.7.3 Fællesskab mod den enes ønske, løsning af enkelttvister

I de nordiske lande er der valgt meget forskellige løsninger på, under hvilke omstændigheder *fællesskabet* mellem forældrene kan *fortsætte*, efter at de er flyttet fra hinanden. Det er en generel opfattelse, at er forældrene *enige*, er dette den *bedste løsning*, idet det dog i Finland, Island og Sverige er et krav, at også en sådan aftale skal godkendes for at være gyldig, se nedenfor under 5.2. Derimod er der *forskellige holdninger* til, om der skal være mulighed for at træffe en afgørelse om fortsat fælles foreldreansvar eller *gemensam vårdnad*, hvis den ene *protesterer* herimod. Muligheden findes som nævnt under 4.6 i Finland, Norge og Sverige, medens det i Danmark og Island ikke er muligt at påtvinge et fællesskab. Spørgsmålet har været nøje overvejet i to danske betænkninger i 1983 og 1994, også i lys af den norske løsning, men før Sverige overvejede

samme ordning som i Norge. I Island har en ændring af den gældende retstilstand ikke været fremme under lovrevisioner, hverken i 1992 eller 2003. Der var omfattende gennemgange i norske lovforarbejder i midten af 1990-erne og et grundigt udvalgsarbejder forud for den svenske lovændring i 1998. Den tredje mulighed er den finske mellemløsning, hvor der samtidig tilbydes forældrene individuelle løsninger, herunder på hvordan mulige tvister på enkeltområder skal løses, se ovenfor under 4.3.

Valget mellem den dansk-islandske løsning og den norsk-svenske er som nævnt meget politisk af stor betydning for børnene og samfundsmæssigt. De er begge velargumenterede, men udtryk for forskellige grundholdninger til udstrækningen af forældrenes fællesskab og forventninger til, hvad der kræves, for at det nødvendige samarbejde kan virke hensigtsmæssigt til gavn for børnene. På denne baggrund forekommer det vanskeligt i nærværende sammenhæng at tage stilling til, hvilket udgangspunkt der skal foretrækkes. Der henvises også til den begrænsede tværfaglige forskning af virkningerne af de forskellige løsninger, se ovenfor under 1.3.2 og 4.2.1.

Ved *vurderingen* af, om der skal være adgang for domstolene til at bestemme fælles forældreansvar mod den enes ønske, gør det indtryk, at de norske regler har været i kraft i mere end tyve år, uden at det øjensynligt har givet anledning til vanskeligheder, selv om oplysningerne om, hvordan de anvendes og virker, er sparsomme. Spørgsmålet om betydningen af konflikter synes imidlertid ikke at have været belyst af norske domstole. De svenske regler har kun virket i få år, og domspraksis går langt i retning af at påtvinge et fællesskab, hvilket de to højesteretsdomme og statistikker viser. Det forekommer nærliggende at nægte at tage en påstand om fællesskab til følge også uden for tilfælde, hvor den ene af forældrene er uegnet, f.eks. fordi vedkommende har begået vold. Der må antagelig lægges megen vægt på *konfliktniveauet*, herunder om forældrenes uenighed skønnes at være mere end blot forbigående, hvilke områder den vedrører, og hvorledes konflikten

indvirker på børnene fysiske og psykiske forhold. Det er hensynet til dem, ikke til den af forældrene der i givet fald mister sin del af ansvaret, der må være udslaggivende. Medmindre hjemlen bruges restriktivt, er det måske noget af en illusion, at forældre, hvoraf den ene protesterer mod fortsat fællesskab, og som er nødt til at få en dom om bopæl og samvær, har den fornødne samarbejdsvilje og -formåen, så barnet ikke udsættes for at lide skade. På den anden side taler gode grunde for, at ubegrundede anmodninger om ophævelse ikke nødvendigvis skal imødekommes

Endelig er det nærliggende at antage, at prisen for en fælles-nordisk ordning med et fællesskab, forældrene ikke er enige om, er, at den finske ordning om *adgang* til at få en *domstolsafgørelse* om *enkeltspørgsmål* også uden for samværsområdet indføres i de andre lande, selv om det kan medføre flere tvister. Der kan også anføres gode reale grunde herfor. Dermed må det overvejes at skabe mulighed for såkaldt begrænset gemensam vårdnad og dermed for skræddersyede løsninger. Nyere svenske forfattere har som nævnt ovenfor med forskellig styrke efter henholdsvis interne analyser og internationale sammenligninger været inde på både en legal opdeling af beslutningsbeføjelserne og en tvistløsningsmodel. Om det så, som i dag i Finland skal ske ved, at beslutningsbeføjelsen på enkeltområder overlades til den ene af forældrene, eller det sker ved, at domstolen træffer en materiel afgørelse om individuelle tvistspørgsmål, evt. forbyder en bestemt handling, er mindre væsentligt. Det er også et spørgsmål, om der skal være begrænsninger i, hvilke spørgsmål, der skal kunne indbringes, f.eks. gennem opregning af, hvilke områder en uenighed skal falde ind under, for at kunne være genstand for en retssag. Det kan f.eks. være flytning uden- og eventuelt tillige indenlands, skolevalg, vigtige helbredsspørgsmål, religiøs opdragelse og navn. Afgrænsningen afhænger af anden lovregulering, f.eks. om samtykke- eller erklæringskravene ved adoption og ægteskab skal afklares i lovgivningen herom. En anden mulighed er at give domstolene adgang til at afvise en stillingtagen til mindre betydningsfulde, måske bag-

atelagtige tvister, eller til at behandle dem summarisk. I lande med tradition for, at visse afgørelser kan træffes af administrative myndigheder, kunne det overvejes at henlægge afgørelser om særskilte efterfølgende tvister til dem. Antallet af mulige nye sager har i øvrigt sammenhæng med, hvor langt enighedskravet rækker. En regel som den norske med en opregning af områder, hvor den der har barnet boende, kan træffe beslutninger på egen hånd, begrænser i sig selv brugen af tvistløsningsmodellen. En udvidelse af en sådan regel f.eks. til at omfatte visse institutionsvalg ville indskrænke uenighedsrisikoen yderligere.

5 Aftaler om forældreansvar, bopæl og samvær

5.1 Nogle grupperinger

5.1.1 Aftale- og tvistgrupper

De *allerfleste forældre* er eller bliver efter en skilsmisse eller op-hævelsen af et samliv *enige* om, hvorledes ansvarsforholdene ved-rørende deres børn skal ordnes, hvor de skal bo, og hvilken foræl-drekontakt børnene skal have. Som også nævnt ovenfor under 1.4 lægges i moderne børnelovgivning med rette megen vægt på, at forældrene selv eller med bistand udefra forliges om børnenes fremtid. I Finland er anført, at aftaler, som godkendes af social-nämnden, skal være den foretrukne måde at afgøre såvel vårdnads-som umgängesspørgsmålet på. Det nye svenske udvalg, der er ned-sat i 2002, skal ifølge direktiverne tage stilling til, om reglerne bør ændres, for at 1998-reformens grundlæggende mål at lette at for-ældrene i så stor udstrækning som muligt kommer overens skal opnås.

Som indledning til en gennemgang af aftalemulighederne og ordningerne kan det være oplysende at opdele forældre i *tre grup-per*. Mange, antagelig størstedelen, bliver som nævnt *enige på egen* hånd eller med hjælp fra familie og venner. De orienterer kun myn-dighederne i det omfang, der kræves godkendelse, eller der føres kontrol med, at aftalen registreres, f.eks. ved fødslen af et barn af ugifte forældre. Barnet skal jo også tilmeldes folkeregistret på en bestemt adresse, se nedenfor under 5.3. Bolig- og navnlig sam-værsaftaler forbliver sikkert i meget vidt omfang private, selv om der i Finland og Sverige er vidtgående regler om godkendelse som

en gyldighedsbetingelse, se nedenfor under 5.2. Overenskomsterne er ofte uformelle, fleksible og ændres efter behov. For denne gruppe har det begrænset betydning, hvad der står i lovreglerne.

En *anden* gruppe forældre har *kontakt med myndighederne* før eller i forbindelse med indgåelsen af aftalen. De kan have behov for information, rådgivning eller konfliktmægling. Samfundet har mange bistandstilbud, og der lægges vægt på, at de udnyttes, før en uenighed har ført til retssag, eller inden der skal være hovedforhandling. Det kan f.eks. være børnesagkyndig rådgivning i et dansk statsamt eller hos en islandsk sysselmænd, mægling hos en norsk fylkesmann eller en finsk eller svensk samarbeitssamtal hos en kommunal socialforvaltning. Selv om der er taget initiativ til en retssag, kan det lykkes advokaterne at bringe klienterne til fornuft. Under forberedende retsmøder gøres en indsats for at få et forlig i stand, se nedenfor under 13.5.2. En rapport udarbejdet efter domstolens anmodning kan gøre udslaget, idet der indgås en aftale i overensstemmelse med anbefalingerne. Motiverne kan være mangesidige. Det oprindelige brud kan være kommet lidt på afstand, og den tid, der må forventes at gå inden en endelig dom, kan afskrække og fremme ønsket om en afklaring og ro. Omkostningerne ved at føre retssag, også advokathonorarerne, kan blive for høje. Hvor stor denne mellemgruppe er, vides ikke, ligesom der ikke forligger oplysninger om, hvornår og hvordan i forløbet enigheden opnås. Der er ikke foretaget undersøgelser af aftalernes indhold, herunder deres detaljeringsgrad, og i hvilket omfang de efterleves eller ændres. Om forligsmæglinger se nedenfor under 12.3.

Den *sidste* gruppe forældre *står så langt fra hinanden*, at de ikke under nogen omstændigheder kan blive enige, heller ikke med bistand udefra. Uenigheden er for stor, hvadenten den udelukkende skyldes stærke modsætninger om børneopdragelsen og forskellige opfattelser af, hvordan barnet vil få de bedste opvækstvilkår, eller der er mere skjulte dagsordener, andre tvister eller ren og skær bitterhed eller had mod den anden samt ønsket om hævn efter bruddet. Det er nævnt, at forældre, som fører retssager, ofte befinder sig i en næsten permanent konflikttilstand. Samtidig er uenigheden destruktiv for barnets mentale tilstand. I visse rets-

sager skyldes konflikten vold eller seksuelle overgreb, psykiske forstyrrelser eller narkotikamisbrug, og en retssag skyldes da ønsket om at beskytte barnet mod skadelige forhold. Domstolenes sager dækker således et bredt spektrum af konflikttyper og problemer. Ofte nævnes, at uenigheden omfatter 10% af alle børn. Det er tidligere skønnet, at 3-5 % af de danske forældre var så uenige, at de er nødt til at få en byretsdom for at få en løsning på forældremyndighedsspørgsmålet. I Finland anføres, at i omkring 7% af skilsmisserne er der svære og langvarige tvister.¹ Tallene afhænger af, hvorledes tvister defineres, og hvad de sættes i relation til, se om sagstal nedenfor under 6.2.

I dette kapitel behandles alle *aftaler*, hvadenten de er resultat af forældrenes private forhandlinger eller er blevet til med bistand fra myndighederne. *Hovedemnet* er *myndighedernes rolle*, når der er indgået et forlig, såfremt der er et krav om godkendelse eller registrering, se nedenfor under 5.2 og 5.3, eller hvis der er behov for at aftalen kan danne grundlag for tvangsfuldbyrdelse, se nedenfor under 5.4. Tvisterne redegøres der for nedenfor under 6. Særlige bopælsaftaler omtales under 7.2 og samværsaftalerne under 8.3.1.

5.1.2 Aftalemuligheder

I den *finske* VUL 7 § opregnes de aftalemuligheder, der findes i alle de nordiske lande, i oversigtsform. Forældrene kan aftale:

- »1) att vårdnaden om barnet anförtros båda föräldrarna gemensamt;
- 2) att barnet skall bo hos den ena föräldern, om föräldrarna inte bor tillsammans;
- 3) att vårdnaden om barnet anförtros den ena föräldern ensam;
- 4) att barnet på det sätt som föräldrarna avtalar har rätt att hålla kontakt med och träffa den förälder hos vilket barnet inte bor.«

1. Danielsen, 1989, s. 349-51
og Taskinen, 2002, s. 3.

Da den *norske* bl. som den eneste nordiske ikke indeholder egentlige godkendelsesregler, er det nærliggende her at omtale de norske lovregler om aftaler. Ifølge bl. § 34, annet ledd, første punktum, kan forældre »som separerer eller skil seg, ... aftale at dei skal ha foreldreansvaret saman eller at ein av dei skal ha det åleine«. Ifølge § 35, annet ledd, kan ugifte forældre, foruden at aftale felles foreldreansvar, enes om, at faren skal have ansvaret alene. Endvidere kan forældre efter § 64, første ledd, »gjere om avtale eller avgjerd om foreldreansvaret, om kven barnet skal bu hos fast og om samværsretten«.

Om aftaler om overførelse af ansvaret til tredjemænd se nedenfor under 9.3.3. Plejeaftaler falder uden for redegørelsen.

5.1.3 Generelt om myndighedernes rolle

I dette kapitel er det *centrale spørgsmål* som nævnt om og i bekræftende fald i hvilket omfang, hvordan og med hvilket formål *myndighederne* skal *inddrages* i forældrenes aftaler om børnenes fremtid. Der er stor forskel på nordiske myndigheders opgaver på området. Ud fra synspunktet, at forældrene ved bedst, er det i nogle lande i vid eller nogen udstrækning holdningen, at myndighederne ikke skal godkende aftalerne, se nedenfor under 5.2 og om privatisering ovenfor under 1.4.

I Norge er der principielt *aftalefrihed*, der er ingen offentlig kontrol, og myndighedsmedvirken er ikke nødvendig, se dog nedenfor under 5.4 om muligheden for at få skabt et tvangsfuldbyrdesgrundlag. Spørgsmålet om godkendelse blev drøftet i Norge i 1960-erne og 1970-erne med negativt resultat. I Danmark og Island skal aftaler om barnets bopæl og om samvær heller ikke godkendes. Områderne er ikke lovregulerede i disse lande.²

Forældreansvarsaftalerne indtager en særstilling. De er *statusændrende*, også udadtil. Der kan derfor være behov for i det mindste,

2. NOU 1977:35 s. 70 med henvisninger, Lødrup, 2001, s. 305 og Danielsen, 1989, s. 364-66.

at det af offentlige arkiver eller registre fremgår, hvem der er indehaver af forældreansvaret eller vårdnaden, idet det har betydning for, hvem der kan disponere på barnets vegne, hvilket udenforstående navnlig myndigheder og institutioner kan have behov for at vide, se om anmeldelse og registrering nedenfor under 5.3.

Retsforlig, medens forældrenes tvist behandles ved domstolene, omtales ikke her. Sagernes indispositive karakter, se nedenfor under 13.4.2, indebærer, at retten kan nægte at føre et forlig til retsbogen, hvis det findes at stride mod, hvad der er bedst for barnet. Der er store fordele ved et sådant forlig frem for en dom og vel også i forhold til private aftaler. Ofte medvirker advokaterne til at fastlægge indholdet, og det er muligt at få skræddersyede løsningsforanstaltninger. Der er ligeledes en stor grad af legitimitet, når der kan henvises til en retsbogsudskrift, samtidig med at forligsteksten kan danne grundlag for tvangsfuldbyrdelse.³

5.2 Godkendelsesordninger

I *Finland* og *Sverige* er der følt et *generelt* behov for *offentlig kontrol* med det, forældrene er blevet enige om med hensyn til vårdnaden, boendet og umgänget. Samme opfattelser er der i *Island* med hensyn til alle *forældremyndighedsaftaler*. I *Danmark* begrænses kontrollen til aftaler om *eneforældremyndighed* og om *overførelse* heraf, idet den ikke omfatter aftaler om fælles forældremyndighed. Synspunktet, der har ført til godkendelseskravet, er, at hvad der er bedst for barnet, kun kan tilgodeses ved offentligt indseende med indholdet af de nævnte aftaler, hvilket måske har sammenhæng med, at domstolene ikke under en retssag er bundet af parternes enighed, idet sagerne er indispositive, se nedenfor under 13.4.2. Det har nok også betydning, at de fleste aftaler indgås under skilsmisse-sager, hvor myndighederne i forvejen har en rolle. Endnu et hen-

3. Dalseide i Festskrift til Lødrup, 2002, s. 200.

syn er, at forældrene skal være tilstrækkeligt informerede om aftalernes rækkevidde og retsvirkninger, når de indgår dem, hvilket tilgodeses ved informationsmøder eller ved drøftelser med forældrene under godkendelsessagen, se tillige nedenfor under 12.2 og 12.3. Det kan også medvirke til, at aftalerne får et hensigtsmæssigt og praktisk indhold. Godkendte aftaler har tillige en anden karakter, idet de kun kan ændres, hvis de særlige ændringskriterier, gennemgået nedenfor under 6.7, er til stede, ligesom de kan danne grundlag for tvangsfuldbyrdelse. Værdien af godkendelsesordninger og kontrollen afhænger af, hvilke oplysninger myndighederne har eller tilvejebringer og dermed af sagsbehandlingen og afgørelsesgrundlaget. Deres begrænsede betydning kunne sikkert belyses gennem afslagsprocenten, men den er udokumenteret.

Danske godkendelsesregler er som nævnt begrænset til aftaler om, at en af forældrene får forældremyndigheden alene eller får den overført, medens aftaler om fælles forældremyndighed blot skal registreres, se nedenfor under 5.3. I Fml § 9, stk. 1 bestemmes: »Skal den fælles forældremyndighed ophøre, kan forældrene med statsamtets godkendelse aftale, hvem af dem der skal have forældremyndigheden alene ... Er en sag om forældremyndighed indbragt for retten, kan aftalen godkendes af retten« I § 11, 1. pkt., anføres: »Forældremyndigheden kan ved aftale godkendt af statsamtet overføres til den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden ...«. I begge bestemmelser er kriteriet, at »aftalen godkendes, medmindre den strider mod, hvad der er bedst for barnet«. Som led i sagsbehandlingen indkaldes forældrene til et møde i statsamtet forud for godkendelsen, jf. forældremyndighedsbekendtgørelsens §§ 2-3 og 6-7, og de oplysninger der fremgår af selve aftalen, eller som forældrene fremkommer med, er grundlaget for vurderingen. På mødet vejledes forældrene om aftalens retsvirkninger, ligesom det kontrolleres, at der foreligger en virkelig og reel enighed. Forældrene skal møde samtidigt, medmindre særlige omstændigheder taler for, at de møder særskilt. Udebliver begge parter fra mødet efter anden indkaldelse, anses anmodningen om godkendelse af aftalen for bortfaldet. En nægtelse vil kun sjæl-

dent forekomme, da der er en formodning for, at det forældrene er blevet enige om, også er det bedste for barnet.⁴

I den *finske* VUL bestemmes:

»8 §. Avtal som gäller vårdnad om barn och umgängesrätt skall ingås skriftligen och för fastställelse föreläggas socialnämnden ... När socialnämnden prövar om avtalet kan fastställas, skall den beakta barnets bästa och barnets egna önskemål så som 10 och 11 §§ stadgar. Avtalet får inte fastställas om ingendera av barnets föräldrar är dess vårdnadshavare.

Avtal som fastställts av socialnämnden är gällande och kan verkställas såsom lagakraftvunnet domstolsbeslut.«

Om domstolsbehandling af aftaler gælder ifølge VUL 10 § 2 st.: »Ärende, som gäller anförtröende av vårdnaden åt båda föräldrarna eller åt den ena föräldern eller som gäller umgängesrätten, skall avgöras i överensstämmelse med vad föräldrarna avtalar, såvida föräldrarna eller den ena av dem är barnets vårdnadshavare och det inte finns skäl att antaga, att avgörandet skulle strida mot barnets bästa«.

Med reglerne er »forældre ved bedst« princippet svækket. Formuleringen af 8 § sigter særligt mod at skabe lovstøtte for, at socialmedarbejderne som mæglere kan tilvejebringe et forlig, som tilgodeser barnets bedste. Også i finske domstole skal aftalen så vidt muligt følges, men den kan fraviges, hvis det er bedst for barnet, og der kan gives råd til forældrene. Det er ikke meningen, at dommerne i højere grad skal blande sig, hvis forældrene er enige.⁵ Dermed er der en forklaring på forskellen i kriterierne i 8 § og 10 §.

Socialnämndens rolle er først og fremmest at registrere aftalerne og dermed give mulighed for tvangsfuldbyrdelse. Reglen i VUL suppleres af socialvårdsförordningen (607/1983) 17 §, hvor-

4. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 444, Lund-Andersen, 2003 s. 58-59 og 74-76, Danielsen, 1997 s. 160-68,

201-03 og 206-19 samt 1989, s. 237-41 og 364-65.

5. Savolainen, 1982, s. 50.

efter socialvæsenet efter behov skal sørge for, at forældrene får vejledning og bistand til at indgå skriftlige aftaler. I praksis har de fleste vist sig at have behov herfor. Fordelene for barnet ved de planlagte ordninger gennemgås. De bør være tilstrækkeligt detaljerede for det tilfælde, at forældrene senere ikke er lige så enige om tidspunkterne for og omfanget af et samvær. Også telefonsamtaler, breve, pakker og kontakt via internettet hører til umgængen, og der er grund til at omtalte det i aftalen, herunder hvorledes udgifterne herved skal fordeles. I 2002 er der udsendt en Handbok för Socialväsendet med titlen: »Barnets bästa vid skilsmässa«, udarbejdet af Sirpa Taskinen, med et afsnit om godkendelse af aftaler. Som regel holdes der møde med forældrene forud for en godkendelse. Møder de ikke op, godkendes aftalen ikke. Nævnene kan ikke ændre aftalens indhold. Deres muligheder for at påvirke den ordning, forældrene er enige om, er små og kontrolopgaven ubetydelig. Selv om nævnet i princippet skulle nægte godkendelse, hindrer det ikke forældrene i rent faktisk at handle i overensstemmelse med aftalen. Noget andet er, at socialmedarbejderne har forholdsvis gode muligheder for at drøfte uhensigtsmæssige ordninger med forældrene og ad forhandlingsvejen forsøge at nå den løsning, som er bedst for barnet. Særligt bør erindres, at barnets egne ønsker og opfattelser skal undersøges efter VUL § 11, men nævnet stræber i denne sammenhæng som regel ikke efter at afklare dem.⁶

Ifølge den *islandske* BLI § 31, stk. 2-3, og § 32, stk. 1-2, kan forældre aftale fælles forældremyndighed, at den ene skal have forældremyndigheden alene, hvis de ikke lever sammen, eller at forældremyndigheden skal overføres fra den ene af forældrene til den anden. Af § 32, stk. 5, fremgår, at en aftale om forældremyndigheden får gyldighed ved sysselmandens godkendelse. Sysselmanden skal vejlede parterne om retsvirkningerne af aftalen. Godkendelse kan nægtes, hvis aftalen strider mod, hvad der er bedst for barnet eller mod loven.

I den *svenske* FB 6 kap. anføres:

6. Lovforslag RP nr. 224/1982
s. 21, Taskinen, 2002, s. 61-64,

Savolainen, 1997, s. 82-83 og
Sarenpää, 1996, s. 421.

»6 §. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala att vårdnaden skall vara gemensam eller att en av dem skall ha vårdnaden om barnet. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det enligt andra stycket.

Har föräldrarna avtalat om gemensam vårdnad, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad, skall nämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommits är till barnets bästa.«

Også boende- og umgængesaftaler skal godkendes, og kriteriet er ifølge FB 6 kap. 14 a § 4 pt. og 15 a § 2 st. 3 pt. det samme. I Svenska Kommunförbundets Cirkulär (1998:174) anføres: »Föräldrarna är inte tvungna att i ett avtal eller dom reglera umgänget med barnet. I många fall är föräldrarna överens om umgänget utan att det finns formellt reglerat.«

I FB 6 kap. 4 § 1 st. og 6 § 2 st. er der en udtrykkelig regel om, at domstolene kan afsige dom om gemensam vårdnad i overensstemmelse med forældrenes ønske om gemensam vårdnad, hvis ikke dette »är uppenbart oförenligt med barnets bästa«. Efter § 6 2 st. skal aftaler om ensam vårdnad godkendes, »om det som har överenskommits är till barnets bästa«. Tilsvarende gælder efter 14 a § 4 pt. om boendeaftaler og efter 15 a § 2 st. om umgængesaftaler. I sådanne sager skal domstolene ifølge 19 § 2 st. give socialnämnden mulighed for at fremkomme med oplysninger.

Om de sociale myndigheders sagsbehandling anføres i FB 6 kap. 17 a § 3-4 st.: »Vid sin prøvning av föräldrarnas avtal skall socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som skall pröva avtalet.

Socialnämndens beslut enligt andra stycket får inte överklagas.«

Yderligere anføres i FB 17 a § 1 st. om sagsbehandlingen, at »forældre kan enligt 5 kap. 3 § socialtjänstlagen (2001: 453) få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.« Svenska Kommunförbundet udsendte i november 1998 et cirkulær (1998:174) med vejledning om behandling af sagerne om aftalerne. Det byggede på heldagskonferencer i samarbejde med Socialstyrelsen og Sveriges Advokatförbund. Forældrene giver møde i socialnämnden for at få aftalen godkendt, hvorunder de får lejlighed til at drøfte dens konsekvenser og udformning. Samtalen anses for et vigtigt led i behandlingen. Forældrene kan få information om betydningen af gemensam vårdnad og forudsætningerne for en godkendelse samt aftalens virkninger. Er aftalen uklar, kan de få hjælp til at udforme den, så den kan godkendes. Det antages, at socialnämnden kan gøre det til et vilkår for at godkende en aftale, at også boende- og umgängesspørgsmålene er reguleret. Børnene skal ikke spørges forud for en godkendelse, se også nedenfor under 11.4. Nævnet kan ikke ændre aftalernes indhold, men kan foreslå forældrene det og bør medvirke til at få klare og tydelige aftaler, som kan danne grundlag for tvangsfuldbyrdelse. Der er en formodning for, at der sker godkendelse, ud fra princippet at forældre ved bedst, og nægtelser er sjældne. Nægtelse af godkendelse kan komme på tale, hvis aftalen præges af den enes stærke indflydelse, af retfærdighedsbetragtninger eller af økonomiske overvejelser.⁷

I alle landene er hovedreglen som nævnt, at det er *administrative myndigheder*, der har godkendelseskompetencen. I Finland og Sverige er det de kommunale socialnämnd, i Danmark statsamtterne og i Island sysselmændene. I Finland anses ordningen at være et alternativ til den tunge domstolsbehandling. Overførelsen af godkendelsesopgaverne til de svenske socialnämnd skete i 1998 efter den såkaldte finske model. Ifølge forarbejderne var det nærliggende at henlægge bistand til forældrene til kommunerne, idet socialnämnden længe har haft visse familieretlige opgaver. De har

7. Prop. 1997/98:7 s. 85-87, Sjösten, 2003, s. 50-51, 95 og 122-23 samt Schiratzki, 2002, s. 100-02.

også ansvaret for, at forældre kan tilbydes samarbeetssamtal, se herom nedenfor under 12.3, og for at der er adgang til familierådgivning. Er sagen indbragt for retten, kan domstolene som omtalt ovenfor godkende aftalerne, eller også indgår enigheden som et væsentligt led i domsbegrundelsen. Dermed undgås behandling hos flere forskellige myndigheder.⁸

5.3 Anmeldelse og registrering af forældreansvarsaftaler

Den omstændighed, at *forældres ansvarsaftaler* ændrer deres *status* i forhold til børnene, gør det nødvendigt at overveje, om det af offentlige registre skal fremgå, hvem der er indehaver.

I Danmark skal *aftaler om fælles forældremyndighed* som nævnt under 5.2 ikke godkendes, men de skal *anmeldes* til statsamtet, jf. Fml §6, 2. pkt. Det drejer sig om ugiftes aftaler herom, se ovenfor under 3.3.3, og sådanne aftaler separerede eller skilte forældre indgår, efter at der har været eneforældremyndighed i nogen tid. Ordningen var resultat af en udvikling, efter at godkendelsessagerne siden 1989 var blevet behandlet på skriftligt grundlag. Det spillede en rolle, at afslagsprocenten i 1987 var 0,04 %. Anmeldelse forventes fremover kun at ville ske i få tilfælde. Det skyldes den nye ansvars- og omsorgserklæring ugifte forældre kan underskrive, se ovenfor under 3.3.3, og at der ikke længere obligatorisk skal tages stilling til forældremyndighedsspørgsmålet ved separation eller skilsmisse, se ovenfor under 3.2.2. Anmeldelsen er en gyldighedsbetingelse, og aftalen skal indsendes senest to måneder efter, at den første af forældrene har underskrevet blanketten, jf. forældremyndighedsbekendtgørelsens §1, stk. 2, og forældremyndighedsvejledningens afsnit 2. Der foretages ingen prøvelse af aftalens indhold, dens baggrund eller forudsætninger. Ved flere lejligheder har

8. Lovforslag RP nr. 224/1982
s. 20-21, Saarenpää, 1996, s. 421
og prop. 1997/98:7 s. 80-83.

der været rejst spørgsmål om en landsdækkende dansk registrering af, hvem der har forældremyndigheden, og registermyndigheden har aktuelle overvejelser herom. Manglen på oplysninger i folkeregistret om, hvem der har forældremyndigheden over et bestemt barn, kan føre til fejl i sagsbehandlingen hos myndigheder, som f.eks. politi, skoler og børneinstitutioner, se tillige ovenfor under 4.2.1.⁹

I Norge, hvor der som nævnt ovenfor under 5.1.2 ikke er noget godkendelseskrav, blev der i 1997 indført en regel om »registrering av foreldreansvaret«, som er overskriften til bl. § 39: »Avtale eller avgjerd om foreldreansvaret skal meldast til folkeregisteret. Avtale om foreldreansvar som ikkje er meldt til folkeregisteret er ikkje gyldig.« Registreringsreglen gælder ændringer i den bestående retstilstand og dermed både aftaler om fælles- og eneforeldreansvar samt såvel førstegangs- og som ændringsaftaler. Meldingen er ifølge annet punktum et vilkår for, at aftalerne får retsvirkninger, og det gælder navnlig udadtil i forhold til f.eks. skatte- og socialmyndigheder. Det er selve meldingen, der er afgørende, ikke registreringen. En aftale kan trods anmeldelsen ikke tvangsfuldbyrdes.¹⁰ Mæglerne skal orientere forældrene om, at de må sende deres aftaler til folkeregistret, og at de fortsat har fælles foreldreansvar, hvis de gør det. I bl. § 35, annet ledd, er der en særregel om anmeldelse af ugiftesaftaler om, »at faren skal ha foreldreansvaret åleine«.

Overgang til en registreringsmodel har været *overvejet* i Finland, men der er ikke fundet noget praktisk behov herfor. Der var også mere principielle grunde. Samfundet har et rimeligt krav på, at der er en vis omend begrænset retlig kontrol med forældreaftaler, som indvirker på barnets forhold. Endelig er en godkendelsesordning i praksis lige så enkel og lettilgængelig for forældrene som en registrering.¹¹

Et andet spørgsmål er, om myndighedsgodkendelserne skal registreres i *folkeregisterne*. Ifølge den islandske BLI § 32, stk. 5, skal

9. Betænkning nr. 1279/1994
s. 84, betænkning nr. 985/1983
s. 65 og Danielsen, 1997, s. 121.

10. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 48-49
og 85.

11. Savolainen, 1982, s.48.

sysselmanen sende en kopi af den godkendte forældremyndighedsaftale til folkeregistret. I Sverige er det ifølge FB 6 kap. 17 b § pålagt socialnämnden samme dag at sende meddelelse om godkendte vårdnadsaftaler til bl.a. skattemyndighederne.¹² På tilsvarende måde er det i den finske forordning 13 § 1 st. anført, at socialnämnden skal sende en meddelelse om aftaler til befolkningsdatasystemet. Er der truffet en afgørelse, har norske domstole ansvaret for anmeldelsen.

5.4 Aftaler om tvangsfuldbyrdsesgrundlag

Private aftaler kan ikke tvangsfuldbyrdes. Det kan derimod *aftaler om forældremyndighed, bopæl eller samvær, som er godkendt af danske statsamter eller af de finske eller svenske socialnämnd, jf. den danske retsplejelov § 478, stk. 1, nr. 3, den finske verkställighetslag 1 § 2 st. og den svenske FB 21 kap. 1 § 2 st. Retsforlig* kan også danne grundlag, jf. den danske § 478, stk. 1, nr. 2, og den norske tvangsfuldbyrdseslov § 4-1, stk. 2, litra e. At de godkendte aftaler kan tvangsfuldbyrdes, er udtrykkeligt nævnt også i den finske VUL 8 § 2 st. og for så vidt angår samværsaftaler i den islandske BLI § 48, stk. 1. Se om fuldbyrdsesgrundlaget nedenfor under 14.3.

Der er gjort en undtagelse fra de uformelle norske aftalemuligheder for at *tilvejebringe et eksekutionsgrundlag*. I bl. § 55 bestemmes i første og andet ledd: »Når begge foreldre ber om det, kan fylkesmannen fastsette at ei skriftleg avtale om foreldreansvar, bosted og samvær skal kunne tvangsfullførast etter reglane i § 65. Vilåret er at avtala først og fremst retter seg etter det som er best for barnet. Trengst det, bør sakkunnige, barneverntenesta eller socialtenesta uttale seg før fylkesmannen avgjer spørsmålet.

Eit vilkår for å bringe ei sak inn for fylkemannen etter første stykket er at foreldre kan leggje fram gyldig meklingsattest.«

12. Wickström, 2001, s. 247

I lovforslagets bemærkninger anføres bl.a., at muligheden for at få skabt et tvangsfuldbyrdelesgrundlag på en enkel måde, hvis forældrene er enige, bør opretholdes. Dette vil gøre aftalen mere præventiv i forhold til samværsboykot og vil føre til, at den, der ensidigt ønsker en aftale ændret, må gå til domstolene. Kompetencen skal stadig tilkomme fylkesmannen som en restkompetence, selv om det ikke længere skal være muligt at træffe afgørelser i tvister administrativt, se nedenfor under 13.2.2. Det skal påses, at aftalen er til barnets bedste. Der skal i princippet foretages en sagsbehandling efter forvaltningslovens regler, men det lægges til grund, at der kan ske en forenklet prøvelse, idet indholdet, forældrene er kommet frem til, som regel vil være i overensstemmelse med, hvad der er bedst for barnet. Fylkesmannen kan ikke træffe en afgørelse, som afviger fra aftalen, men kun give den tvangskraft i sin helhed eller nægte at gøre det. Om barnets rolle under sagsbehandlingen se nedenfor under 11.4. Ifølge bl. § 65 første ledd, tredje punktum, er fylkesmannsvedtagelser særligt tvangsgrundlag. Dette indebærer ifølge tvangsfuldbyrdelesloven § 4-2 tredje ledd, at der under fuldbyrdelsen kan fremsættes enhver indvending, som kunne have været fremsat under et søgsmål. Det norske barnefordelingsprocesudvalg foreslog en ny bestemmelse om tvangskraft af aftaler indgået under mægling, men den genfandtes ikke i lovforslaget, idet de fleste af de hørte mæglingsinstanser fandt, at det ville vanskeliggøre arbejdet med at få forældrene til at indgå en aftale og skabe tvivl om mæglernes objektivitet.¹³

Samme retsstilling findes i *Island* for så vidt angår samværsaftaler, jf. BLI § 46, stk. 4, idet forældre kan anmode sysselmanen om at stadfæste dem. Forinden skal de vejledes om retsvirkningerne. Godkendelse kan afslås, hvis aftalen strider mod, hvad der er bedst for barnet. Med en godkendelse kan aftalen tvangsfuldbyrdes.

13. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 68-71 og 85 samt NOU 1998:17
s. 54-56.

I Danmark er der et tilsvarende fuldbyrdesproblem med samværsaftaler. Det må antages løst ved, at den ene af forældrene indbringer spørgsmålet for statsamtet, der da kan udfærdige en samværsresolution. Af statistikken fremgår, at omkring halvdelen af resolutionerne er i overensstemmelse med, hvad forældrene er eller er blevet enige om, se nedenfor under 8.4.

5.5 Harmoniseringsmuligheder

Hovedspørgsmålet under overvejelser om harmonisering af reglerne om forældrenes aftaler om forældreansvar, barnets bopæl og samvær er, om området skal være *privatiseret*, eller om der skal være en vis *offentlig kontrol*. Der er forskel på den øst- og vestnordiske opfattelse herom, med Norge som det mest konsekvente land. For forældre, der har tilknytning til forskellige nordiske lande, kan det forvirre, at reglerne ikke er de samme. Skal f.eks. norske forældre, der flere år efter aftalens indgåelse flytter til Sverige, rette henvendelse til Socialnämnden for at få en godkendelse? Der er derfor behov for en ensartet holdning.

Blandt årsagerne til *forskellen* er de finske og svenske kommunale socialnämnds centrale rolle, også som informerende og forligsmæglende. Traditionerne har sikkert betydning. Erfaringerne har måske været, at det er hensigtsmæssigt under møder at få afklaret, om enigheden er reel, og at få aftalerne justeret, så de bliver anvendelige. I Danmark og navnlig i Norge har ønsket om at give forældrene frihed til uformelt at tilrettelægge og ændre børnenes fremtid været mere fremtrædende. Der er en tiltro til, at de selv har de bedste muligheder for at vurdere, hvad der er godt for deres børn, og at det kan være vanskeligt at sætte noget i stedet for en aftale, som nægtes godkendt. Det har nok spillet en rolle, at mulighederne for at vurdere aftalens indhold er begrænsede, og afslagsprocenten er utvivlsomt lille, selv om tal herom ikke foreligger. I besparelestider er det også et spørgsmål, om der skal bruges

offentlige ressourcer på at gennemgå de mange aftaler, forældre har indgået på egen hånd, og om der er behov for en samfundsmæssig indgriben i stedet for, at de selv kan foretage justeringer, hvis det viser sig, at det de er enedes om, ikke kan fungere i praksis. Rådgivning og vejledning, evt. forligsmægling, virker måske bedre, hvis den er et frivilligt tilbud.

Efter en *afvejning* af de *modstående hensyn* må det vurderes, om et almindeligt krav om godkendelse er for vidtgående, og om der er behov for en forenkling af myndighedernes medvirken ved forældrenes aftaler. Skal ordninger af mere generel karakter bevares, er det *nærliggende* i reglerne mere klart at *præcisere*, at der kun er behov for og grund til godkendelse, hvis der er tale om aftaler om forældreansvar eller vårdnad, ikke om bopæl eller samvær, medmindre det skønnes nødvendigt for at skabe grundlag for en mulig kommende fuldbyrdelse.

På den anden side er der enighed om, at der er behov for en *offentlig registrering* af aftaler om *forældreansvar* og vårdnad, fordi de ændrer forældrenes status og beslutningsbeføjelser. For skole- og socialmyndigheder, hospitaler m.v. er det vigtigt, at de kan få at vide, hvem de skal henvende sig til om børnenes forhold, og hvilke samtykker det er nødvendigt at indhente, før der træffes indgribende beslutninger om barnet, som måske ikke kan genoprettes. En ren registreringsordning er imidlertid langt mindre ressourcekrævende end at holde møder med forældrene om deres aftale og at foretage en realitetsbedømmelse forud for en godkendelse. Bopælsaftaler skal altid registreres, men det er efter en anden lovgivning, idet det må fremgå af *folkeregisteret* hvor barnet bor.

Det erkendes, at det kan være et problem, at private aftaler ikke kan danne *grundlag* for en *tvangsfuldbyrdelse*. De islandske og norske regler viser, at der kan være behov for offentlig medvirken, uanset den grundlæggende opfattelse af at forældre aftaler er en privatsag. Det er imidlertid et spørgsmål, hvor langt hensynet rækker. En aftale, den ene har så lidt tiltro til, at der allerede ved dens indgåelse tænkes på risikoen for, at den ikke opfyldes frivilligt, er det måske ikke værd at spille myndighedsressourcer på. Sker en forelæggelse for myndighederne på et tidspunkt, hvor mislig-

holdelse af aftalen er aktuel, er der ikke længere den enighed, der er nødvendig for en godkendelse. Det er måske mere hensigtsmæssigt at bruge kræfterne, når uenigheden har vist sig. En mulighed er at give adgang til at rette henvendelse til tvangsfuldbyrdesmyndigheden med en privat aftale, men der måtte da foretages en mere indgående prøvelse af, om en gennemtvingelse vil være bedst for barnet. En sådan konstruktion kræver overvejelser om, hvem der skal være fuldbyrdesmyndighed, se nedenfor under 14.3.

6 Domme om forældreansvar, barnets bopæl og samvær

6.1 Problemstillinger

Lykkes det ikke forældrene at blive enige om børnenes fremtid med eller uden andres bistand, se om aftaler ovenfor under 5 og om bistand til at opnå forlig nedenfor under 12.3, kan det være nødvendigt for forældrene eller en af dem at henvende sig til *myndighederne* for at få en *afgørelse* på *tvisten*. Det kan dog ikke udelukkes, at begge parter affinder sig med tingenes tilstand. Som omtalt ovenfor under 5.1.1 er det et lille mindretal af alle forældre, der ikke bliver enige efter samlivets sammenbrud.

I dette kapitel gennemgås de *muligheder*, myndighederne har for at træffe afgørelser, se under 6.3, hvorefter der i 6.4-6.6 er en gennemgang af de hensyn og kriterier, der har betydning for afgørelserne. Redegørelsen er ganske omfattende for at give et billede af praksis, selv om området ikke har særlig betydning ud fra harmoniseringsvinkler. Gennemgangen bygger i vidt omfang på de analyser, der er foretaget i litteraturen, og der er kun henvisninger til ganske enkelte domme.¹ I et par afsluttede afsnit 6.7-6.8 om ændring af aftaler og afgørelser samt om midlertidige afgørelser er det i højere grad muligt at trække forskelle på de nordiske lovgøringer op.

1. Dansk praksis belyses i nogen grad efter en gennemgang af et stort antal landsretsdomme, trykt i Tidsskrift for Familie- og Arveret siden 1997,

uden at der er konkrete henvisninger, men de er i registret rubricerede under Familieret 331.2.

6.2 Antallet af afgørelser

For at belyse problemets omfang og forskellene i måden at gribe problemerne an på er det fundet nyttigt i et indledende afsnit kort at redegøre for antallet af tvister, der indbringes for domstolene og andre myndigheder, samt hvor mange der afgøres, selv om sagsstatistikkerne er meget ufuldstændige. I Sverige har Socialstyrelsen således konstateret, at Domstolsverket ikke har nogen statistik over domme og beslutninger vedrørende vårdnad, boende og umgänge. Dog kan fremlægges enkelte tal, herunder fra særlige undersøgelser til brug for reformovervejelser.²

I Danmark blev der i 1999 anlagt 4.325 byretssager om ægteskab og forældremyndighed, hvilket var en stigning på mere end 20 % det sidste tiår. Det vides ikke, hvor mange af sagerne der blev afgjort ved en dom, og hvor mange der rummede tvister om børnene, men ifølge en undersøgelse fra 1993 var det omkring 60 %. Et skøn er, at der i dag afsiges i hvert fald 2.500 domme i første instans, som rummer afgørelser af forældremyndighedstvister. En gennemgang af ankedomme fra landsretterne har vist, at der i 1984 var omkring 150 og i 1999-2000 ca. 290 om året, medens der i sidste halvår af 2001 var i hvert fald 185. Der er således konstateret en mærkbar stigning den sidste halve snes år. Hertil kommer, at danske statsamter i 2001 traf ca. 3.300 afgørelser om det overordnede omfang af samværet.³

Finske domstolsstatistikker findes næppe. Et fingerpeg fås af, at de finske socialnämnd i 2000 udarbejdede 854 vårdnadsutredninger til domstolene, medens tallet i 1996 var 732.⁴

I 2001 blev der anlagt 95 forældremyndighedssager ved de *islandske* underretter.

2. Om ældre nordiske tal se Danielsen, 1989, s. 349-54.

3. Højgaard Pedersen i T:FA 2002 s. 82, Danielsen i T:FA 2001 s. 168, betænkning nr. 1279/1994 s. 39 og Samvær. Børnesagkyndig rådgivning. Konfliktmægling. Statistik 2001, s. 9.

4. Redegørelse af 15. maj 2000 social- og hälsovårdsstatistik om »Underhåll och vårdnad av barn, Uppgiftsgiverrespons 4/2001«.

I Norge indkom der i 1994-96 omkring 1.200 barnefordelings-sager til tingretterne. Heraf blev 52 % forligt. Landsretterne afsagde i 1996 omkring 75 domme på området.⁵

I Sverige skønner Domstolsverket, at antallet af domme der afgøres efter hovedforhandling i denne type sager i 1998 var omkring 1.000, medens det midt i 1980-erne var ca. 600. Til brug for en undersøgelse af tvistige mål modtog Socialstyrelsen 951 domme fra 1999, afgjort efter hovedforhandling. Til sammenligning kan nævnes, at der i 2001 blev udarbejdet vårdnadsutredninger om 6.035 børn.⁶

Tallene viser, at der er *meget store forskelle* på antallet af sager, domstolene i de enkelte lande behandler og afgør. Der ser ud til, at danske domstole afsiger mere end dobbelt så mange domme som de finske og norske. Sverige har et meget lavt antal i forhold til indbyggertallet. Ved en sammenligning må det tages i betragtning, at der til de danske domstolstal skal lægges de administrative samværssager. Forskellene er svære at forklare. En mulighed er, at forligsbestræbelserne er mere intensive og mere succesfulde i nogle lande, både dem der finder sted, før retssagen anlægges, og under retssagsforløbet. De høje danske tal skyldes sikkert også opdelingen af kompetencen vedrørende forældremyndigheds- og samværs-sager, omtalt nedenfor under 13.2.1, der bevirker, at tvister kan tælle med i to statistikker, at bevisførelsen i danske domstole og dommene bliver mere summariske, samt at der gøres langt mindre ud af sagsforberedelsen og de forligsmuligheder, der er indbygget i den, end i de andre lande, ligesom statsamternes forligsbestræbelser navnlig angår samværet.

5. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 13, NOU 1998:17 s. 23 og 27, Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 14-15 og Koch, 2000, s. 30-34.

6. Socialstyrelsen publicerar: Att främja barnets bästa vid tvister

om vårdnad, boende och umgänge, 2001 samt Socialstyrelsen: Familjerätt 2001, Statistik. Socialtjänst 2002:5 s. 3, Rejmer, 2003, s. 146-47 samt tidigare Danielsen, 1989, s. 351.

6.3 Myndighedernes muligheder

De nordiske landes *hovedmuligheder* for at træffe afgørelser om forældrepligterne beskrives i oversigtsform i den *finske* VUL 9 § 1 st.:

- »1) att vårdnaden om barnet anförtros båda föräldrarna gemensamt;
- 2) att barnet skall bo hos den ena av sina föräldrar, om föräldrarna inte bor tillsammans;
- 3) att vårdnaden om barnet anförtros den ena föräldern ensam;
- 4) ...
- 5) att barnet har rätt att hålla kontakt med och träffa den förälder hos vilken barnet inte bor.«

I nr. 4 nævnes muligheden for at tillægge tredjemænd vårdnaden. Dette spørgsmål behandles nedenfor under 9.3.2.

Der er en række forskelle i de nordiske lovgivninger. Den første er i *hvilke situationer*, der kan kræves en afgørelse. Efter den *danske* Fml § 8 kan det kun ske, hvis forældrene ikke lever sammen, eller en af dem agter at ophæve samlivet. Det er ikke ganske afklaret, om det kræves, at ophævelsen skyldes uoverensstemmelse, men der er enighed om, at oplyser forældre, at de er flyttet fra hinanden, foranstaltes der ikke undersøgelser af grunden hertil. Den *islandske* BLI § 31, stk. 3-4, forudsætter også en samlivsophævelse. Formuleringen af den *finske* VUL § 9 1 st. nr. 1 og 2, tyder på, at der kan træffes en vårdnadsafgørelse, selv om forældrene bor sammen. I *Norge* antages, at så længe gifte forældre ikke er separeret, kan den ene ikke have eneansvar. Heller ikke i *Sverige* antages det, at en af forældrene kan have vårdnaden alene i disse tilfælde.⁷

Ifølge alle lovene kan det, som nævnt i VUL 9 § 1 st. nr. 2, bestemmes, at det fulde *forældreansvar* skal betros den *ene* af forældrene *alene*. I Danmark og Island har hver af forældrene krav på en sådan afgørelse, se den *danske* Fml § 8. Det gælder uanset den

7. Danielsen, 1997, s. 155, Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 444 samt

Sjösten, 2003, s. 54, note 23 og Sandberg, 2002, s. 1406

andens holdning til kravet, og der kræves ikke nogen begrundelse for påstanden. Ifølge den *islandske* BLI § 34, stk. 2, 2 pkt., kan der ikke afsiges dom om fælles forældreansvar. I *Finland, Norge* og *Sverige* behøver domstolene ikke at imødekomme en påstand om ensamvårdnad, jf. VUL 9 § 1 st. nr. 1, se udførligt ovenfor under 4.6.

Muligheden for, at myndighederne under bevarelse af fælles forældremyndighed kan træffe *særskilte bestemmelser* om, hvor *børnene* skal bo, jf. VUL 9 § 1 st. nr. 2, findes i *Finland, Norge* og *Sverige*, men ikke i Danmark og Island. I Sverige har domstolene en mulighed, som ikke er med i opregningen, nemlig at bestemme, at barnet skal bo vekselsvis hos forældrene. Se om bopælsafgørelser uddybende nedenfor under 7.3-4.

Samværsafgørelser, som nævnt i VUL 9 § 1 st. nr. 4, kan træffes i *alle landene*. Om samværsafgørelser se uddybende nedenfor under 8.3.2 og 8.4.

Andre muligheder har nordiske myndigheder i almindelighed ikke. Dog er der i *Finland* mulighed for at *opdele beslutningsbeføjelserne* under en ordning med *gemensam vårdnad*, se ovenfor under 4.3.

6.4 Kriterier for afgørelserne

Som fremhævet ovenfor under 2.6 kommer hensynet til, hvad der er *bedst for barnet*, i første række, når der skal træffes afgørelser om forældreansvar eller vårdnad, bopæl, samvær eller omgange. Der er tale om en ubestemt retlig standard, som ikke er særligt oplysende, og som overlader domstolene et vidt skøn. I tre nordiske lande er der specielle lovregler med kriterier, som særligt angår situationen, hvor domstolene første gang skal træffe afgørelse i en forældretvist om ansvaret eller barnets bopæl. I dem alle indgår hensynet til barnets bedste.

I den *danske* Fml § 9, stk. 2, om opløsning af fælles forældremyndighed og i § 12, stk. 1, om den ugifte faders adgang til at få forældremyndigheden overført umiddelbart efter ophør af et samlevsforhold anvendes formuleringen: »afgør retten under særligt hensyn til, hvad der er bedst for barnet, hvem af forældrene der

skal have forældremyndigheden alene«. Statsamtens første- gangsaftagelser om samvær træffes ifølge § 17, stk. 1, 2. pkt., »efter hvad der er bedst for barnet«.

I den islandske BLI § 34 om dom om forældremyndigheden anføres i stk. 2, 1. pkt., at bestemmelsen om, hvem der skal have forældremyndigheden træffes under hensyn til, hvad der er bedst for barnet.

Ved de svenske førstegangsaftagelser om gemensam vårdnad, eller om at en af forældrene skal have vårdnaden alene, skal domstolene træffe afgørelsen »efter vad som är bäst för barnet«, jf. FB 6 kap. 5 § 1 st. Samme formulering anvendes ved afgørelser om barnets boende, jf. 14 a § 1 st. 2 pt. og ved afgørelser om omgange, jf. 15 a § 1 st.

Der er ikke i nogen nordisk lovgivning en generel vejledende uddybning af de hensyn, der indgår i afgørelsen af, hvem der skal have forældreansvaret, eller hos hvem barnet skal bo, f.eks. i form af opregninger eller *checklister*, som kendes fra andre lande. Det danske Forældremyndighedsudvalg anførte i 1994, at skulle man prøve at få mere udførlige domsbegrundelser – hvad måske ikke altid er et gode – kunne en af vejene være en mere detaljeret lovregel. I så fald kunne nogle af de hensyn, der kunne indgå i en lovregel, udover dem, der er nævnt i lovgivningen, se herom nedenfor under 6.5, være:

- risikoen ved miljøskift, også kaldet »status quo«-synspunkter,
- barnets køn og alder,
- søskenderelationer,
- barnets tilknytning til hver af forældrene,
- forældrenes personlige egenskaber,
- den nye familiesituation,
- den enkelte forælders muligheder for at være sammen med og tage sig af barnet.⁸

Hensynene er uddybet nedenfor under 6.6.

8. Betænkning nr. 1279/1994 s. 103. Om en tilsvarende opregning se Smith og Lødrup, 1998, s. 98-116.

Den svenske Barnkommitté har også en gennemgang af nogle af omstændighederne, se SOU 1997:116 s. 135-36.

Heller ikke i *Finland* eller *Sverige* er det fundet muligt mere udførligt og præcist at angive, hvilke elementer der indgår i bedømmelsen ved at opstille tommelfingerregler om visse typeproblemer uden risiko for, at den fornødne fleksibilitet går tabt. Noget andet er, at begrebet barnets bedste naturligvis skal fortolkes i lys af de målsætninger og det indhold, som opstilles i lovens almindelige regler. I bemærkningerne til det *norske* lovforslag fra 2002 anføres også, at det er vanskeligt at definere barnets bedste i loven og at give generelle regler herom, idet det beror på en konkret individuel vurdering i den enkelte sag. Der har udviklet sig retningslinjer for hensyn, som normalt har betydning for afgørelserne i retspraksis, noget som synes mest hensigtsmæssigt for denne type sager.⁹

Domstolenes opgave, når der skal afsiges dom om børns fremtid, navnlig om ansvaret og bopælen, også på længere sigt, er *vanskelig*. Sådanne tvister har en særegen karakter, idet der skal træffes afgørelse mellem personer med stærke følelsesmæssige bindinger til hinanden. De angår børn, nogle af de mest sårbare i vort samfund. Sagerne er vigtigere og mere belastende end andre civile tvister. Følelserne forstærkes af, at uenigheden – forholdet til fællesbarnet – i høj grad angår noget fundamentalt i parternes liv. En dom bringer ikke nogen afslutning, forældrefunktionerne ophører ikke. Der skal samarbejdes i fremtiden om barnets kontakt, og de følelsesmæssige bindinger til barnet varer ofte livet ud. I modsætning til, hvad der er opgaven i andre civile retssager, hvor det næsten altid er forgangne begivenheder, der skal fastlægges og vurderes, er en bevisførelse om tidligere episoder og handlinger ikke relevant i disse sager, medmindre fortiden har betydning for bedømmelsen af forældreegnetheden, viljen til at samarbejde og et eventuelt konfliktniveau. I denne forbindelse spiller det en rolle, at retssagerne ofte er løsrevet fra selve samlivsophævelsen, og at forløbet siden, herunder hvorledes forældrene har indrettet sig, kan have betydning. Der er ikke tale om en belønning for tidligere

9. Betænkning nr. 1279/1994 s. 103, s. 40-42 og Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
Savolainen, 1982, s. 50, Sjösten, 1998, s. 26-29.

fortjenester og offervilje, men om en forudsigelse. Dommeren skal søge at opstille en prognose for fremtiden, afhængig af om den ene eller den anden løsning vælges – en konsekvensanalyse. Det skal vurderes, hvordan barnets opvækst vil forme sig bedst under de ændrede familieforhold. Der skal træffes et valg mellem forældrene samt deres nye miljøer, med hvad det indebærer for barnets fremtidige levevilkår, opvækst og udvikling. Jo yngre barnet er, jo vanskeligere kan det være at skønne over dets udvikling, til det fylder 18 år. Dernæst er det vanskeligt at bedømme de kommende tilværelser. Retten skal ikke sjældent, på et tidspunkt hvor forældrene er i opbrud og i færd med at etablere sig i nye miljøer, skønne over planerne og mulighederne for at realisere dem. Særlig vanskelig kan vurderingen være, hvis forældrene undtagelsesvis fortsat begge bor i det hidtidige fælles hjem under retssagen. Selv om den ene eller begge er flyttet, kan det være, at den nye bolig er midlertidig, og familiens opbrud kan forrykke forældrenes erhvervsituation. Nye parforholds betydning kan være vanskelig at bedømme. Det er på disse vilkår, dommerne skal foretage en konkret totalvurdering af, hvad der – omstændighederne taget i betragtning – tjener barnets interesser i fremtiden bedst også på længere sigt eller, som det også er sagt, vælge det mindst skadelige alternativ. Retten kan ikke give barnet sin egen gamle familie med begge forældre og søskende tilbage, men skal foretage et vanskeligt valg mellem forældre, der som regel hver for sig er egnede, men som ud fra barnets synsvinkel mangler den anden. Afvejningen rummer stærke skønmæssige elementer byggende på en helhedsvurdering, og beslutningstagerens psykologiske indsigt, viden om børn og værdisyn spiller mere ind end i andre civile sager. Skønnet kan bevæge sig mod det helt usikre. Det er vigtigt, at sagen bliver godt oplyst med barnet i centrum. Det kræver, at domstolene i vanskelige sager har mulighed for at konsultere børnesagkyndige med henblik på indsamling af oplysninger og bedømmelse af fakta, som forudsætter særlige kundskaber om børn og barndom, men sagkyndige kan have forskellige opfattelser af vægten, der skal tillægges de enkelte hensyn. Se om bevisførelsen nedenfor under 13.6. Et andet syns-

punkt er det processuelle, at retssagen ikke på nogen måde må tilsidesætte barnets velbefindende og rettigheder. Hensynet til retssikkerheden har særlig vægt ved disse fremadrettede afgørelser.¹⁰

Karakteren af de enkeltelementer i skønnet, der beskrives nedenfor under 6.5-6.6, er tvivlsomme. Nogle betegnes navnlig i Sverige som præsumptioner. Der kunne også tales om principper, vurderingstemaer eller delmomenter. Med forbehold af sproglige nuancer er der betydelig forskel på, om der er tale om en bevisbyrde-regel, som den anden af forældrene skal kæmpe imod, eller der er tale om forhold, som skal søges belyst, og som med større eller mindre vægt indgår i domstolens vurdering.¹¹ Med afgørelsernes meget skønsmæssige karakter er forudsigeligheden ikke stor. Den enkelte doms præjudikatsværdi vil normalt være begrænset, og retspraksis vil først og fremmest have betydning som retlig argumentationskilde. Analysernes værdi afhænger også af traditionen med hensyn til domsbegrundelserne. I hvert fald i Danmark er de som regel yderst kortfattede og summariske.

6.5 Lovregulerede skønselementer

I nogle nordiske lande er *enkelte af de momenter*, der skal tillægges vægt, særligt *fremhævet i lovteksten*. Det skal tages som udtryk for, at lovgiverne har villet gøre særligt opmærksom på dem. De behøver ikke nødvendigvis at betyde mere end andre vigtige omstændigheder i det enkelte tilfælde, og hvad der er bedst for barnet, er altid et overordnet hensyn.¹²

10. Dalseide i Festskrift til Lødrup, 2002, s. 191-92, Danielsen, 1997, s. 170-73, Smith og Lødrup, 1998, s. 99-100 samt Sjösten, 2003, s. 59-63.

11. Savolainen, 1997, s. 84, Danielson, 1997, s. 171 med henvisninger og 1989, s. 357-58, Schiratzki, 2002, s. 107 samt Rejmer i SvJT 2002 s. 143.

12. Prop. 1997/98:7 s. 105.

6.5.1 Større børns egne ønsker

Det første hensyn, som fremhæves særligt i lovene, er *barnets egne ønsker*. I den *finske* VUL 9 § 4 st. nævnes »barnets bästa och barnets egna önskemål« på lige fod. Den *norske* bl. § 31 om, at børn, der er fyldt 7 år, skal have lejlighed til at sige deres mening, afsluttes med: »Når barnet er fyldt 12 år skal leggjast stor vekt på kva barnet meiner«. I den *svenske* FB anføres i 6 kap. 2 b §: »Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.«¹³ I den *islandske* BLI § 28, stk. 6, findes i en regel stilet til forældrene om ansvarets indhold et grundprincip om, at barnets mening skal tillægges øget vægt, efterhånden som det bliver ældre og modnes. I den *danske* lovgivning er der ikke regler om hensyntagen til barnets ønsker. Med de lovgivningsmæssige tilkendegivelser er det vigtigt, hvorledes domstolene får kendskab til barnets holdning. Dette er emnet for en særskilt redegørelse nedenfor under 11.5.

Er de unge *op mod 18 år*, har det ikke nogen mening at træffe en afgørelse mod deres egne ønsker, og reelle tvister om så gamle og normalt udviklede er sjældne både absolut og relativt. De har det i deres magt at sætte sig ud over en beslutning, truffet mod deres indstilling, f.eks. ved som det udtrykkes at vælge med fødderne. På den anden side er der *børn*, som er så *små*, at de ikke kan tilkendegive nogen mening. Det er *mellemgruppen*, der volder problemer, både for så vidt angår afgrænsningen, og med hensyn til hvorledes deres opfattelse belyses.

Der er forskellige vurderinger af, *hvilken alder* børn skal have, før deres holdninger tillægges afgørende vægt. Kun i Norge er alderen fastlagt i lovbestemmelsen. Tilkendegivelser i regler om børns adgang til at fremkomme med ønsker, se nedenfor under 11.5, giver et fingerpeg, og her nævnes undertiden en 12-års grænse,

13. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)

s. 57-63, navnlig s. 61, se også s. 81.

samtidig med at det i den danske Fml § 29, stk. 2, er markeret, at det også kan komme på tale at høre yngre børn. En fogedforretning til gennemtvungelse af forældreansvars- eller bopælsafgørelser vedrørende større børn er næsten utænkelig. I Finland kan det ifølge en udtrykkelig lovregel ikke ske mod barnets vilje, hvis det er fyldt 12 år, i Sverige kan det, ligeledes ifølge en lovbestemmelse, kun kan ske i sjældne undtagelsestilfælde, se nedenfor under 14.8.1, og det forekommer nærliggende, at dette smitter af på de materielle afgørelser. I bemærkningerne til det islandske lovforslag fra 2002 nævnes, at det ofte anføres, at når et barn er 9-10 år, skal der tages hensyn til, hvad det siger, men at der ikke findes noget konkret alderskriterium, idet det beror på omstændighederne i den enkelte sag.

Sammenfattende kan det måske være vanskeligt at tilkende give noget bestemt om, hvor gammelt barnet skal være, før en tilkendegivet, afklaret holdning skal tillægges vægt eller have bestemmende betydning. Det må afhænge af alderen, modenheden, ønskets klarhed og baggrund samt tvistens karakter. Der kan også være risiko for, at et udtrykt ønske skyldes, at barnet frivilligt vil ofre sig, for at være hos den af forældrene, der dårligst kan klare sig, eller som barnet har medlidenhed med, hvilket kan være til skade for barnet. Tilsvarende gælder om ensidig påvirkning eller indoktrinering, måske endda skjult, fra den ene part, eventuelt instruktioner til barnet om, hvad det skal sige. Det kan også være, at det alternativ, barnet ønsker, klart ikke er en god løsning, eller at det har helt urealistiske forestillinger om, hvad en flytning til den anden part vil indebære. Barnets udsagn må således vurderes med kritiske øjne også under hensyntagen til, hvorledes de er fremkommet. På den anden side vil en afgørelse i strid med barnets klart udtalte ønske kunne skabe en uheldig konfliktsituation, ikke mindst for barnet.¹⁴

14. Danielsen, 1997, s. 183-84,
Lødrup, 2001, s. 308, Smith og
Lødrup, 1998, s. 109-10, Sjösten,

2003, s. 47, med note 28 og
Schiratzki, 2002, s. 111-14.

6.5.2 Barnets behov for kontakt med begge forældre

Et moment, der fremhæves i danske, islandske, norske og svenske lovregler om afgørelser om forældremyndighed og vårdnad, er *barnets behov for kontakt med begge forældre*. Den svenske FB 6 kap. 2 a § 2 st. 1 pt. er generelt udformet: »Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna«. Den danske Fml § 12, stk. 2, og § 13, stk. 1, om overførelse af forældremyndigheden har en tilføjelse i et sidste pkt., der mere direkte sigter på såkaldt samværssabotage: »Ved afgørelsen skal det tillægges vægt, om indehaveren af forældremyndigheden uden rimelig grund hindrer gennemførelsen af samvær.« Også den norske bl. § 43, femte ledd, sigter på hindringer for samværet: »Dersom den som har foreldreansvaret eller som barnet bor hos hindrer at ein samværsrett kan gjennomførast, kan den som har samværsretten krevje ny avgjerd av kven som skal ha foreldreansvaret eller kven barnet skal bu saman med, jf. § 64«, se også nedenfor under 8.1.1. I den islandske BLI § 34, stk. 3, findes en lignende regel om, at det skal tages i betragtning, hvorvidt den, der kræver at få forældremyndigheden, er blevet hindret samvær. En tilsvarende lovregel findes ikke i Finland, men i forarbejderne fremhæves, at der kan være grund til at ændre en aftale eller afgørelse, hvis den, der har vårdnaden, forhindrer omgange på en måde, som strider mod, hvad der er bedst for barnet.¹⁵

Med lovreguleringen indtager det, der traditionelt beskrives som den mest *omfattende* og bedst mulige *samlede forældrekontakt* en særstilling. I reglerne udtrykkes håbet om og bestræbelserne for, at barnet kan bevare gode og nære forbindelser med den, det ikke bor hos. Sagt med andre ord skal forældrenes holdning til den andens samvær vurderes. Det skal overvejes, hvem der må antages at være mest indstillet på at samarbejde om kontakten og er rede

15. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 18-19.

til at medvirke til praktiske ordninger, idet det kræver en aktiv indsats at lette barnet i at have samvær. I så henseende må det tillægges vægt, hvordan besøgsordninger har virket siden en samlivsophævelse, på samarbejdsvilje eller særlig fjendtlig holdning hos den ene af forældrene samt tilkendegivelser om, hvorledes de hver især vil planlægge samværet, hvis der træffes en bopælsafgørelse til fordel for vedkommende. En omstilling gennem en flytning kan være den pris, som skal betales, for at barnet kan få relationer til begge forældre, ikke mindst på længere sigt. Forældreansvaret bør normalt ikke betros nogen, som modsætter sig, at barnet får kontakt med den anden. I dansk landsretspraksis er der således lagt vægt på, at en far i højere grad ville kunne sikre et rimeligt og fleksibelt samvær, på at den ene af forældrene var indstillet på god kontakt og på en fars holdning til datterens behov for kontakt.

Betydningen af modstand mod kontakt svinder, hvis den, der ønsker samvær, har udøvet familievold eller af andre grunde fremstår som uegnet til at have barnet på besøg. Alt i alt må det konstateres, at samværsproblematikken kun er et af kriterierne, der indgår i det samlede skøn. I hvert enkelt tilfælde må det afgøres til sidst være, hvad der er bedst for barnet.¹⁶

Et særligt kontaktproblem er som nævnt i de danske, islandske og norske love egentlig *samværs sabotage*. Er der erfaringer for, at den, der har barnet boende, lægger hindringer i vejen for den andens samvær, indgår dette som et moment til støtte for, at der skal træffes en forældreansvars- eller bopælsafgørelse til fordel for den anden. Den offentliggjorte *danske* landsretspraksis herom viser et nuanceret billede. Den første betingelse er, at der ikke har været det foreskrevne samvær, hvilket kan nødvendiggøre fortolkning af aftalen eller resolutionen. Dernæst må den, der gør synspunktet gældende, godtgøre, at den, der har barnet boende, modvirker samværet. I en dom anførtes, at det ikke var fuldt tilstrækkelig godtgjort, at moderen ikke medvirkede til samvær, i en anden at

16. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 451, Danielsen, 1997, s. 180-82, Smith og Lødrup, 1998, s. 106, Schi-

ratzki, 2002, s. 114, Sjösten, 2003, s. 60-62 med note 45 og Saldeen, 2001, s. 102-03.

det ikke var godtgjort, at hun uden rimelig grund hindrede samvær, i en tredje at samværsproblemerne ikke skyldtes moderens hindringer, og i en fjerde at samværsuoverensstemmelserne ikke var udtryk for modvirken af loyal gennemførelse. Yderligere må det som fremhævet i den danske regel vurderes, om der har været rimelige grunde til at hindre samværet, hvilket var tilfældet i en sag, hvor faderen tidligere havde bortført barnet. Selv om der tidligere har været samværs sabotage, er der i dansk praksis en tendens til at bortse herfra, hvis kontakten nu er genoprettet. En godtgørelse af, at samværet fortsat saboteres, er heller ikke ensbetydende med, at der sker ændringer i forældremyndigheden. Kontinuitetsprincippet vandt overhånd i den første trykte danske dom efter lovændringen, hvor moderen i flere år havde modvirket samværet, hun var idømt tvangsbøder, og hun havde været sat i forvaring. Faderen var egnet. Efter oplysningerne om, at den 11-årige pige siden fødslen havde boet sammen med moderen, en skoleerklæring og dommerens samtale med pigen, fik faderen ikke forældremyndigheden overført. I en senere dom var resultatet med hensyn til en 11 måneder gammel det samme. Der er naturligvis også eksempler på, at modvirken mod samvær har haft betydning. Det gjaldt således en far, der hindrede samværet ved at bringe børnene med til Libanon.

I Norge fremhæves en højesteretsdom fra 1982, hvor en mors samvær med en nu 5-årig pige ikke fungerede. Selv om pigen havde boet hos faderen, siden hun var to, lagde Højesterets flertal vægt på, at hans holdning sandsynliggjorde, at samværsretten også i fremtiden ville byde på store problemer. Derfor ville pigen få den bedste og mest vedvarende kontakt med begge forældre, hvis moderen, der havde lovet at respektere faderens samværsret, fik foreldreansvaret, hvilket blev resultatet. Mindretallet lagde vægt på, at pigen havde det godt, hvor hun var, og at der var megen usikkerhed om, hvad en flytning til andre omgivelser og forhold ville føre til. Samme linje blev fulgt i en afgørelse fra 1991 om en dreng, der nu var 7 ½ år, og som havde boet hos moderen i næsten hele sin levetid. Hun havde i flere år modsat sig farens samvær. Højesterets flertal, som stadfæstede lagmannsrettens dom, lagde vægt

på, at kontakten mellem far og søn ville forblive brudt, hvis moderen beholdt foreldreansvaret, samt at hun ville påvirke drengens holdning til faderen. Hensynet til kontakt med begge forældre var tilstrækkeligt tungtvejende til, at foreldreansvaret skulle overføres. En dommer fandt ikke, at Højesteret havde tilstrækkeligt grundlag for en realitetsafgørelse, og ville hjemvise sagen til lagmannsretten til videre behandling.¹⁷

I Sverige nævnes navnlig en højesteretsdom fra 1998. Her blev kontinuitetsprincippet, omtalt nedenfor under 6.6.2, dog afgørende, idet moderen fik vårdnaden over en 3½-årig, som ikke havde haft kontakt med faren i tre år, idet hun havde saboteret umgængen. Der henvistes til, at hun var god og kærlighedsfuld og ville sørge for barnets materielle og følelsesmæssige behov, samt til at barnet havde boet hele sit liv hos moren og ikke havde set faderen, siden det var et spædbarn. Barnet havde behov for stabilitet og kontinuitet i tilværelsen, og en overflytning ville betyde en fuldstændig omvæltning. I en tidligere dom fra 1992 havde moderen ikke blot undladt at medvirke ved faderens umgænge, men havde også aktivt modvirket og forhindret det. Under hensyn hertil, og da faderen ikke var uegnet, burde han have haft vårdnaden. Men da den nu 9-årige datter havde boet hele sit liv hos moderen, ansås det for for stor en omvæltning at flytte hende. Den svenske praksis er sammenfattet derhen, at udgangspunktet ved umgængessabotage er, at hvis ikke andre omstændigheder taler for en anden løsning, flyttes vårdnaden. Andre har påpeget, at der må foretages en samlet vurdering med en afvejning af umgænges- og kontinuitetsprincipperne.¹⁸

17. Rt. 1982 s. 116 og Rt. 1991 s. 1148.

18. NJA 1998 s. 675, og 1992 s. 666. Førstnævnte dom er omtalt af Wickström i SvJT 2001 s. 673,

af Saldeen, 2001, s. 103-05 og af Sjösten i JT 1999-2000 s. 338-47 samt kommenteret af Schiratzki, 2002, s. 115-16 og i JT 1998-99 s. 973-77.

6.5.3 Overgreb m.v. mod barnet

Endelig findes en særlig *svensk* regel om *overgreb* m.v. i FB 6 kap. 2a § 2 st. 2 pt.: »Risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas.« Reglen kom ind nogle år efter den ovenfor under 6.5.2 gengivne regel, formentlig for at skabe mere balance.¹⁹ Der tænkes på såvel fysiske og seksuelle overgreb som psykiske. Derudover skal der bl.a. lægges vægt på, at barnet ikke kommer til at opholde sig i u hensigtsmæssige miljøer eller bliver overladt til sig selv. Se om uegnet generelt nedenfor under 6.6.1.

Betydningen af voldelighed i familien eller misbrug af børnene er hensyn, der har fået større generel opmærksomhed i de senere år. Den, der udsætter børn eller ægtefælle for overgreb, kan herigennem vise sig at være uegnet til at tage sig af barnet. Ifølge direktiverne fra juni 2002 for det nye svenske reformarbejde skal det bl.a. undersøges, hvorledes hensynet til barnet bedst tilgodeses i tilfælde, hvor den ene af forældrene har gjort sig skyldig i alvorlige forbrydelser mod den anden, særligt vold. På grundlag af undersøgelsen skal det overvejes, om der bør træffes foranstaltninger for i højere grad at varetage barnets behov og interesser. Der bør herved tages stilling til, om der skal indføres en automatisk omvurdering af vårdnaden og umgänget, hvis den ene af forældrene begår kriminelle handlinger mod den anden. Det ligger dog uden for opgaven at foreslå en ændring, som indebærer, at vårdnaden automatisk mistes i sådanne situationer.

6.6 Andre hensyn, når afgørelsen skal træffes

Udover de *lovregulerede* hensyn, domstolene skal tage, når der skal træffes en afgørelse om forældreansvar, vårdnad eller barnets bopæl, gennemgået ovenfor under 6.5, kan der, som det fremgår

19. Prop. 1992/93:139 s. 26-29 og 37-38.

af opregningen i 6.4 af dommene udledes en række andre omstændigheder, som er tillagt betydning. Nogle af de vigtigste omtales i det følgende.

6.6.1 Forældrenes egnethed som opdragere

I de allerfleste sager kan dommeren efter bevisførelsen konstatere, at begge forældre er egnede til at have ansvaret eller til at have barnet boende og giver ofte i domsbegrundelsen udtryk herfor. Undertiden kvalificeres det med, at de er lige egnede, eller at de begge er velegnede.

I relativt få sager står det efter bevisførelsen klart, at en eller begge forældre hver for sig må anses for *mindre egnede* eller *uegnede* til at få forældremyndigheden. Det kan skyldes varig sindssygdom, anden alvorlig mental forstyrrelse, alvorlig kronisk eller livstruende sygdom eller svær legemlig mangel, svært alkohol- eller stofmisbrug, professionel kriminalitet, langvarig strafafsoning eller være tilfældet, hvis der har været grove forsømmelser af pligterne over for ægtefælle eller børn. I Danmark og Norge skal forældreansvaret også i disse tilfælde altid tillægges den ene af forældrene, idet der ikke er mulighed for at overføre det til tredjemand. Afgørelsen må træffes til fordel for den mindst uegnede, og hvis barnet er anbragt uden for hjemmet, eller der på anden måde er kontakt med myndighederne, kan der lægges vægt på, hvem der bedst kan samarbejde med dem. I givet fald er det overladt til de sociale myndigheder at afgøre, om der skal gribes ind efter lov om social service. I Sverige er det meget usædvanligt at betegne forældre som uegnede, og i stedet sigtes der på en vurdering af den eventuelle risiko ved de forskellige alternativer.²⁰

Om en særlig svensk regel om forsømmelse og om en generel finsk mulighed for overførelse til tredjemand se nedenfor under 9.3.2.

20. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 445-46, Danielsen, 1997, s. 174-75,

Schiratzki, 2002, s. 108 og Sjösten, 2003, s. 57.

6.6.2 Risikoen, hvis barnet skal skifte miljø

I en gennemgang af de ulovhjemlede elementer, der lægges vægt på ved afgørelser om børns fremtid, ansvaret og bopælen, er det naturligt som et af de første at nævne hensynet til, at barnets vante tilværelse kan fortsætte, og risikoen hvis det skal skifte omgivelser og indrette sig i et nyt hjem et fremmed sted. Der tales om de mulige *uheldige følger* for barnet ved *miljøskift*, *status quo synspunkter* eller *kontinuitetsprincippet*, idet en flytning normalt vil være en belastning for barnet. Hensynet har været fremtrædende navnlig i norsk retspraksis, hvor domstolene synes at arbejde med en formodning om, at et miljøskifte er skadeligt, og at der skal foreligge særlige grunde for en afgørelse, som indebærer, at barnet skal flytte fra sin hidtidige bopæl. Det norske udgangspunkt har været en overlægeerklæring fra 1953, hvor det anføres, at et miljøskifte har meget alvorlig indflydelse på mindre børn, ganske særligt hvis dette medfører, at de samtidig mister kontakten med de mennesker, de har knyttet sig til. For en normal udvikling af følelseslivet har det afgørende betydning, at børn oplever en varm følelsesbinding til opdrageren, og at det ikke til stadighed har forskellige, som tager sig af dem. Synspunktet i retspraksis er derfor, at hvis barnet trives godt, hvor det bor med børnehave eller skole, kammerater eller fritidssysler og det omgivende miljø, skal der særlige grunde til at flytte det. I alle landene indgår i afvejningen, hos hvem af forældrene barnet har haft et godt hjem siden en samlivsophævelse, når opholdet har været nogen tid, og om det er i den tidligere fællesbolig eller andetsteds. Miljøskiftet spiller ikke så stor en rolle, hvis begge forældre skal flytte fra huset eller lejligheden. I så fald får det betydning, hvor langt der flyttes, herunder om den ene vælger at forblive i lokalområdet. Hyppig forudgående kontakt med den anden af forældrene efter en samlivsophævelse vil mindske betydningen af status quo, idet barnet da er fortrolig med det miljø, det skal flytte til, hvilket særligt gælder, hvis barnet har et nært følel-

sesmæssigt forhold til vedkommende. Risikoen ved et miljøskift vil særligt gøre sig gældende for små børn. Deres ressourcer til at klare en forandring må om muligt bedømmes individuelt. For større børn kan skolen og vennekredsen ofte være vigtig. Der er nok en tendens til, at den foreløbige faktiske beslutning om, hvor barnet skal bo, også bliver den endelige retlige afgørelse. Dette gælder navnlig, hvis barnet har det trygt og velordnet, og opholdet har varet nogen tid. Som hovedregel vil der dog ikke blive taget hensyn til ophold, som er skabt eller opretholdt i strid med den anden af forældrenes ønsker, f.eks. ved en ensidig bemægtigelse eller forhaling af sagen. Tværtimod er det muligt, at den, der efter den andens selvtægt ikke har barnet hos sig, får fordel af, at adfærdens skaber tvivl om egnetheden som opdrager. Der er dog i alle landene eksempler på, at kontinuiteten også i sådanne tilfælde har været afgørende, se også ovenfor under 6.5.2. En svensk undersøgelse viste, at i $\frac{2}{3}$ af tingsrättsdommene henvistes til status quo synspunkter.²¹ På grund af de ovennævnte synspunkter er det vigtigt, at tvistsager i tilknytning til en samlivsophævelse behandles og afgøres hurtigt, se nedenfor under 13.4.4.

6.6.3 Søskenderelationer

Ofte er forældrene trods deres tvist enige om, at deres *børn bør forblive sammen*. Også i tilfælde, hvor forældrene er uenige om dette, må det vurderes, om søskende har en sådan tilknytning til hinanden, at de bør have en fælles opvækst. Herved tages bl.a. hensyn til aldersforskellen, børnenes køn og interesser, oplysninger om familiemønstret og børnenes indbyrdes forhold samt hvert enkelt barns tilknytning til forældrene. Af betydning er, om børnene allerede i nogen tid har levet adskilt. I norsk praksis er der en klar tendens til ikke at adskille en søskendeflok. Det er anført, at betragtninger om, at forældrene, hvis de har hver sit barn, kan holde hin-

21. Danielsen, 1997, s. 175-78, Lødrup, 2001, s. 306, Smith og Lødrup, 1998, s. 100-05, hvor uddrag

af overlægerklæringen fra Rt. 1953 s. 1374 er gengivet, Saldeen, 2001, s. 105-06 og Rejmer, 2003, s. 129.

anden i skak med hensyn til gennemførelse af samvær, ikke bør tillægges vægt. Rimelighedshensyn bør ikke i sig selv føre til, at hver af forældrene får ansvaret for et af børnene. Andre har anført, at en sådan ordning kan fremme samarbejdsviljen og dermed medvirke til, at alle børn får bedre kontakt med begge forældre. En deling kan bidrage til, at bitterheden ikke bliver så stor, hvilket kan have betydning for de fremtidige relationer. I Finland nævnes, at søskenderelationer i gennemsnit er de længste i et menneskes liv, længere end tiden med forældrene. Derfor må forældrenes samarbejde være godt, hvis søskende adskilles, så relationerne bevares.²²

6.6.4 Forældrenes livssituation og personlige egenskaber

Det er vigtigt, om forældrenes tilværelse giver dem *mulighed* for at *tage sig af barnet* i fremtiden. Ved vurderingen heraf har det en vis vægt, hvem der hidtil har gjort det mest. Hvem der har været barnets primære omsorgsperson, er blevet noget af et slagord i danske landsretsbegrundelser. Det er også anvendt i en nylig danske højesteretsdom, hvor moderen bl.a. i kraft af barsels- og forældreorlovsperioder havde været den primære omsorgsperson for børnene, og de vurderes at være tættest knyttet til hende.²³

Der lægges en vis vægt på *flytteplaner*, navnlig hvis de er til udlandet. I dansk landsretspraksis har det ikke altid været udslagsgivende. I en konkret sag kunne den omstændighed, at moderen ønskede at flytte til Spanien med barnet, ikke i sig selv bevirke en overflytning. På den anden side tillagdes risikoen for flytning til udlandet og en gennemført flytning til London vægt. Det gjorde der også i en tredje sag om flytning inden for landets grænser, hvor det havde vist sig, at børnene havde haft svært ved at vænne sig til det nye miljø med ny skole og kammerater.

Forældrenes *personligheder* og egenskaber samt deres *socialle omstændigheder* spiller en rolle. Der lægges vægt på, hvem af dem

22. Danielsen, 1997, s. 185-86, Smith og Lødrup, 1998, s. 110-11, samt Taskinen, 2002, s. 23-24.

23. UfR 2000.2462 H.

der psykisk og følelsesmæssigt bedst kan tage sig af barnet under de ændrede forhold, herunder give det et stabilt hjem med omsorg og varme samt stimulere det åndeligt, se om forældreansvaret ovenfor under 2.2. Er den ene af forældrene meget autoritær eller egocentrisk, har den anden et fortrin. Stor aldersforskel mellem forældrene og dermed mellem barnet og den ene af dem kan medføre, at barnet skønnes at ville få det bedst hos den yngste. Helbredet kan have betydning, hvis den ene på grund af sin vanskelige psykiske tilstand eller fysiske lidelse vil have svært ved at drage omsorg for måske flere børn. Der er imidlertid tilbageholdenhed med i præmisserne at beskrive personerne. Der er tillige tale om vanskelige vurderinger. Der er stillet spørgsmål om, hvorvidt en intelligent, kundskabsrig, veluddannet, men uharmonisk skal foretrækkes frem for en harmonisk velafbalanceret uden uddannelse og intellektuelle interesser.²⁴ Forældrenes religion eller specielle livssyn spiller normalt ingen rolle. Tilhørsforhold til et særpræget religionssamfund kan dog være et negativt moment. I en dansk dom måtte forældrenes konflikter som følge af forskellige livsopfattelser, faderen var medlem af folkekirken, moderen af Jehovas Vidner, antages bedst at kunne løses ved, at han fik forældremyndigheden, idet han derved kunne sikre den bedste samlede forældrekontakt. Hvis begge forældre er udlændinge, kan der lægges vægt på, hvem der skønnes at være bedst til at tage sig af barnet under danske forhold. I dansk landsretspraksis er der i konkrete sager med udenlandsk islæt lagt vægt på forældrenes netværk og familie her i landet, på barnets integrationsmuligheder samt på fremmedartede opdragelsesmetoder.

6.6.5 Ligestilling mellem mødre og fædre

Som nævnt ovenfor under 1.4 lægges i nyere lovgivning stor vægt på at stille mødre og fædre ens. Tidligere regler om, at små børn kun under særlige omstændigheder bør fjernes fra moderen, eller

24. Danielsen, 1997, s. 180, Lødrup, 2001, s. 307 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 111-12.

»er barnet lite, bør mora i regelen ha foreldremakta«, er forsvundet og dermed den såkaldte morpræsumption. Spørgsmålet om faktisk ligestilling mellem kønnene, når der skal træffes afgørelser om børnene, spiller alligevel fortsat en stor rolle i den offentlige debat. Det skyldes bl.a., som gennemgået nedenfor, at statistikkerne viser, at det i de fleste tilfælde er mødrene, der får forældreansvaret eller skal have barnet boende. Som regel er forældrene enige herom.

Det danske forældremyndighedsudvalg anførte i 1995, at samfundsudviklingen ikke mindst i de sidste årtier har styrket fædrenes stilling i tvistsagerne. Kvindernes voksende og betydelige erhvervsfrekvens, også småbørnsmødrenes, har bevirket en svækelse af argumentet om, at de under ægteskabet har været hjemme og taget sig af barnet. Valget står nu oftere mellem to udearbejdende. Samtidig tilbringer børnene megen tid i børnehaver, skoler og fritidshjem, hvilket gør det mindre vanskeligt for den, der har heltidsarbejde, at have omsorgen for mindre børn. Den offentlige støtte til enlige forældre betyder en vis økonomisk udjævning. Endelig er der tendenser til, at fædre generelt tager sig mere af deres børn end tidligere. På den anden side er det urealistisk at forestille sig, at forholdene vil ændre sig dramatisk i nær fremtid, når f.eks. henses til kønsrollefordelingen, hvorefter kvinder ofte vælger deltidsarbejde, medens børnene er små, og som indebærer, at fædre sjældent tager lige så lang forældreorlov som mødrene. Udvalget fastslog, at ligestilling under tvister ikke er et spørgsmål om udformningen af lovregler, men derimod afhængig af familiestrukturen, som igen er socialt og samfundsmæssigt bestemt.²⁵

I Sverige er mødrenes naturlige fortrin særligt for så vidt små børn anerkendt i praksis, og det fremhæves, at mødre er mere egnede til at tage sig af småbørn, særligt piger, medens fædre formodes at være mere egnede vårdnadshavere for større drenge,²⁶

25. Betænkning nr. 1279/1994 s. 100-02, betænkning nr. 985/1983 s. 41 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 99.

26. Rejmer i SvJT 2002 s. 143 samt Beckman og Höglund B IV:4.

men det kan ikke tolkes så langt, at hun skal have vårdnaden, hvis ikke der er graverende forhold.

Det *danske* forældremyndighedsudvalg foretog en *statistisk undersøgelse* af fordelingen af forældremyndigheden i sager i oktober kvartal 1993. 55 % af forældrene enedes dengang om fælles forældremyndighed, og i langt størstedelen af de øvrige tilfælde, omfattende omkring 90 % af de resterende børn, var forældrene enige om, at moderen skulle have forældremyndigheden alene. Hvis spørgsmålet blev afgjort ved dom, fordi der var uenighed, fik fædrene forældremyndigheden over 25 % af børnene. En gennemgang af forældrefordelingen i separations- og skilsmissebevillinger samt i forældremyndighedsaftaler fra 1999 viste, at 75 % enedes om, at børnene skulle bo hos moderen og 8 % hos faderen. I 14 % af aftalerne blev søskende adskilt medens 3 % valgte såkaldte deleordninger. I *Finland* aftalte forældrene ifølge socialmedarbejderes oplysninger i 83 % af tilfældene om, at barnet skulle bo hos moderen, medens dette var resultatet i 73 % af dommene. I *Island* fik moderen i 2001 myndigheden over 339 børn, faderen over 24. I *Norge* blev 86-90 % af børnene boende hos moderen, efter at forældrene var flyttet fra hinanden. En anden norsk undersøgelse for nogle år siden viste, at faderen fik medhold i 30 % af sagerne både ved byretterne og lagmannsretterne. Forespørgsler til udvalgte norske byretter viste, at moderen fik den daglige omsorg i 73 % af tilfældene, medens det var i 76 %, hvis forældrene indgik aftale. Den *svenske* socialstyrelse undersøgte 951 tingsrättsdomme fra 1999, og i knap halvdelen blev resultatet gemensam vårdnad. I 278 domme fik moderen vårdnaden alene, og i 104 var der faderen, der fik den.²⁷

27. Betænkning nr. 1279/94 s. 46-49, Samvær. Børnesagkyndig rådgivning. Konfliktmægling. Statistik 2001 s. 14, St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 17-19, Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 12-13,

NOU 1998:17 s. 18, Koch, 2000, s. 66-67, Moxnes og Vinge: Foreldresamarbeid etter skilsmisse, 2000, Statistisk Årbog for Island 2002 s. 63 samt Saldeen, 2001, s. 107-09.

6.6.6 Rimelighedssynspunkter

Henvisningerne i lovreglerne til, hvad der er bedst for barnet, se herom ovenfor under 2.6, har en vis rummelighed. Med formuleringerne åbnes op for visse overvejelser af rimelighedsbetragtninger eller *retfærdighedssynspunkter*.

På denne baggrund anføres i finsk teori, at efter udformningen af loven kan andre omstændigheder tages i betragtning, i den udstrækning de ikke kommer i konflikt med interesserne for det individuelle barn, hvis fremtid er på spil. I en dansk betænkning anføres, at det med formuleringen er tilsigtet, at der stadig i et vist begrænset omfang kan tages hensyn til omstændigheder, der ligger på grænsen af kriteriet hvad der er bedst for barnet, hvis forældrene er lige egnede. Det gælder ifølge forarbejderne f.eks., hvorledes barnet bedst kan bevare kontakten med søskende, og den samlede families situation efter samlivsbruddet. Andre har anført, at hvis ingen af løsningerne udskiller sig som værende bedst for barnet, bør der i undtagelsestilfælde kunne lægges vægt på, hvem af forældrene, der har mest behov for at have barnet hos sig, og hvem der vil lide det største tab ved ikke at få det.²⁸

6.7 Afgørelser om ændring af aftaler og afgørelser

Aftaler og afgørelser om børnenes fremtid er *ikke statiske* og nok ikke alt for stabile. Uden at området er statistisk belyst er der grund til at antage, at børn i et vist omfang flytter fra den ene af forældrene til den anden. Domme har, som ændringskriterierne i lovreglerne viser, ikke samme retskraft som i andre civile sager, genoptagelsesreglerne gælder ikke, og domstolene kan ikke afvise at tage realitetsstilling til en ændringspåstand. En *ændring* kan være hensigtsmæssig af hensyn til *barnet*, der kan få *andre behov* og

28. Savolainen, 1997, s. 84, betænkning nr. 985/1983 s. 40-41,

NOU 1977:35 s. 64 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 115-16.

ønsker med alderen. De kan, når de bliver ældre tage sagen i egen hånd og flytte, og det kan være vanskeligt at få bistand til gennemtvungelse af en tilbageflytning. *Forældrenes forhold* kan også *forandres*, f.eks. med stiftelse af nye familier, ændrede arbejdsforhold og flytninger. Helt udelukkes kan det ikke, at den oprindelige afgørelse beroede på et *fejlskøn*. Ændringen kan ske ved, at forældrene *aftaler* det, og det sker sikkert ofte uformelt ved, at barnet blot flytter, eller ved at samværstider og -perioder justeres, se generelt om aftaler ovenfor under 5.

I alle landene kan *domstolene ændre* aftaler og afgørelser om forældremyndighed eller vårdnad, boende og samvær eller umgänge. Spørgsmålet er i et vist omfang lovreguleret med angivelse af kriterier af materiel karakter, idet der ikke er processuelle begrænsninger. Baggrunden for sagernes særstilling og de skærpede kriterier, der findes i nogle af landene, er ønsket om at skabe ro og stabilitet i barnets tilværelse, så det med et dansk ord ikke bliver kastebold mellem forældrene. Det er heller ikke til gavn for barnet, hvis stridbare forældre gør talrige forsøg på at få ændret den oprindelige afgørelse, med de spændinger enhver retssag indebærer. Hertil kommer samfundets interesse i, at der ikke er alt for mange sager.²⁹ Forudsætningen for, at aftaler falder ind under ændringsreglerne, er i lande, hvor godkendelse er en gyldighedsbetingelse, at en sådan foreligger, se således den finske VUL 12 §. Norske domstole kan derfor frit ændre uformelle aftaler uden de begrænsninger, der ligger i bl. § 64, annet ledd, annet punktum, se herom nedenfor. Om ændring af samværsafgørelser se tillige nedenfor under 8.6.

Kriterierne for ændring af aftaler og afgørelser er skærpet i større eller mindre grad. Det gælder dog ikke i Island og *Sverige*, hvor der ikke er materielle ændringsregler. I FB 6 kap. 5 § 3 st. 1 pt. anføres blot, at »frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda«. Svenske domstole skal således også i overflytningstilfælde »besluta efter vad som är bäst

29. Danielsen, 1997, s. 235-38,
NOU 1998:17 s. 31-32, Smith og

Lødrup, 1998, s. 125 og lovforslag
RP nr. 224/1982 s. 12-13.

för barnet», jf. 10 § 1 st. 1 pt. I *Island* ophævedes de særlige ændringsregler i 2003.

Den *danske* Fml indeholder de strengeste ændringskriterier. Retten kan »når særlige grunde taler derfor, overføre forældremyndigheden til den anden, hvis det er bedst for barnet, navnlig på grund af væsentligt forandrede forhold«, jf. § 13, stk. 1, 1. pkt.³⁰

I *Finland* kræves kun ændrede forhold. VUL 12 § har følgende ordlyd: »Avtal som fastställts av socialnämnden eller domstols beslut angående vårdnad om barn eller umgängesrätt kan ändras, om förhållandena ändrats efter det avtalet fastställdes eller beslut gavs eller då anledning härtill annars föreligger.« Der var tale om en opblødning af kriteriet, idet det tidligere krævedes, at forholdene var ændret væsentligt. I forarbejderne understreges, at formålet ikke var at lempe praksis så meget, at det fører til misbrug af ændringsadgangen ved stadige chikanemæssige anmodninger. I finsk praksis afgøres spørgsmålet ud fra barnets synsvinkel, men hvis den første sag er gennemført på normal måde, er det svært at ændre. Ændring kommer heller ikke på tale, hvis barnets faktiske forhold er uproblematisk. Det må tages i betragtning, hvilken indflydelse en væsentlig ændring i forholdene med afbrydelse af stabiliteten og kontinuiteten vil have for barnet, henset til dets fremtidige udvikling. Vanskeligheder ved at gennemføre samværet på grund af vårdnadshaveren eller det forhold, at denne er flyttet til et sted, hvor det er muligt at gennemføre en uddannelse, kan føre til overførelse.³¹

Den *norske* bl. § 64, annet ledd, annet punktum, om ændring af en aftale eller afgørelse om foreldreansvaret indeholder kriteriet: »Dom, rettsforlik og avtale med tvangskraft kan likevel berre endrast når særlege grunnar taler for det«. Reglen fortolkes derhen, at der ikke kræves stærke grunde, men blot konkrete og påviselige, så der i nogen grad er tale om en bevisbyrderegel. Hensynet til ro om barnet må ikke tillægges vægt på bekostning af den

30. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 453-54 Lund-Andersen, 2003, s. 66-69 samt Danielsen, 1997, s. 226-32, 235-56 og 380-83.

31. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 18 og 67, Savolainen, 1997, s. 87-88 og Saarenpää, 1996, s. 423-24.

løsning, der tjener barnet bedst. I en del sager er de faktiske forhold ændret, idet barnet allerede er flyttet, og så taler risikoen for miljøskift for en ændring. Retten må imidlertid føle sig relativt sikker på, at en ændring vil være bedst for barnet.³²

Hyppige ændringssager samt deres negative indflydelse på forældrenes indbyrdes relationer og dermed skadevirkningerne for børnene har givet anledning til overvejelser, om det på *andre måder* end gennem skærpede kriterier er muligt at *begrænse gentagne sagsanlæg*. Intet forhindrer i princippet stridbare forældre i at anlægge en sag om ændring af bopælen eller justeringer af samværet, selv om der foreligger en nylig dom fra en overordnet domstol, og i at fortsætte med sagsanlæg. I Norge er anført, at ubegrundede ændringsanmodninger må modvirkes ved *sagsomkostninger*, evt. rettergangs-bøder. Derudover kan ændringssager ifølge den norske bl. § 64, tredje ledd, *afgøres summarisk* uden hovedforhandling, »dersom det er openbert at det ikkje ligg føre slike særlege grunnar som nemnt i andre stykket«. Der er adgang hertil, hvis den nye sag indledes ganske kort tid efter den tidligere afgørelse, uden at der foreligger nye oplysninger eller ændrede forhold, eller hvis sagen anlægges i direkte chikanehensigt.³³

Problemerne om de hyppige ændringssager ofres en del opmærksomhed i direktiverne for den nye *svenske* komite. Det anføres bl.a., at domstolene har visse muligheder for at tage sig af gentagne processer, f.eks. at meddele dom uden hovedforhandling og at pålægge en part i en påbegyndt retssag at betale sagsomkostninger til modparten. Det skal overvejes, om der er behov for yderligere lovændringer og så fald hvilke, for at få en ordening på langvarige og gentagne retssager. Noget forbud mod at få prøvet ændring af en vårdnadsafgørelse kommer ikke på tale. Derimod skal der overvejes, f.eks. at indføre regler om, at en ny sag ikke kan indledes, før der er gået nogen tid siden seneste afgørelse, eller at der skal stilles krav om væsentligt ændrede forhold. Et udgangspunkt skal være, at barnets interesser skal varetages på bedst mulig måde, og at retssikkerheden ikke må tilsidesættes.

32. Smith og Lødrup, 1998, s. 124-26.

33. Rundskriv Q-18/97 10 desember 1997 s. 11. Om tidligere overvejelser se Danielsen, 1989, s. 359-60.

Særligt om ændring af samværsafgørelser, nægtelse og ophævelse se nedenfor under 8.6.

6.8 Midlertidige afgørelser

I alle landene er der adgang til at træffe midlertidige eller *interimistiske afgørelser*, som skal gælde så længe en igangværende sag ikke er afgjort. Baggrunden herfor er, at sagsforberedelsen kan trække ud, f.eks. fordi der skal indhentes en rapport om børnenes forhold, og at der kan være behov for en foreløbig afklaring af deres forhold, indtil sagen er afgjort. Det kan f.eks. være nødvendigt for at hindre den ene af forældrene i at flytte barnet fra det hidtidige opholdssted eller for at genoprette forholdene efter noget, der kan minde om en kidnapning. De fleste regler omhandler både forældreansvar og samvær, medens der i Danmark er særlige regler om midlertidigt samvær, se nedenfor under 8.9.

I den *danske* Fml findes et helt kap. 4 med titlen »Midlertidige afgørelser«. Ifølge § 22 har retten, hvis der er anlagt retssag om forældremyndigheden, »efter anmodning ved kendelse bestemme, hvem forældremyndigheden midlertidigt skal tilkomme. Afgørelsen træffes under hensyn til, hvad der er bedst for barnet under sagen. Afgørelsen gælder, indtil der foreligger en dom, der kan fuldbyrdes, og bortfalder, hvis sagen hæves eller afvises.« I § 24 er der en særrregel om dødsfald, og § 26 omhandler ændring af midlertidige afgørelser, hvis det er bedst for barnet. Der er ikke regler om sagsbehandlingen.³⁴

Den *finske* VUL 17 § om interimistiska förordnaden gælder på samme måde i tilfælde, hvor der er anlagt sag om vårdnaden eller umgængesrätt. Domstolen kan da »interimistiskt bestämma hos vem barnet skall bo och om umgængesrätten samt om villkoren härvid. Om särskilda skäl föreligger, kan domstolen bestämma vem som skall anförtros vårdnaden om barnet tills ärendet avgörs slutligt. Ändring får inte sökas i domstolens interimistiska förord-

34. Lund-Andersen, 2003, s. 69-73,
Nielsen og Rasmussen, 2001,

s. 456-57 samt Danielsen, 1997,
s. 423-63.

nande. Interimistiskt förordnande är i kraft tills domstolen fattar slutligt beslut i ärendet, om inte förordnandet därförinnan återtages eller ändras.» Beslutningen foregriber ikke nødvendigvis en endelig afgørelse. Derfor bør de ikke lede til større forandringer i barnets juridiske og faktiske situation, end hvad der er nødvendigt med tanke på, hvad der er bedst for barnet. Hvis der er alvorlig grund hertil, kan afgørelsen træffes, uden at modparten er gjort bekendt med anmodningen. Midlertidige afgørelser kan ændres og ophæves når som helst.³⁵

Den *islandske* BLI § 35 indeholder en udførlig regel om midlertidig kendelse om forældremyndighed m.v. Også samværet kan fastlægges midlertidigt, ligesom der under en sag om ophævelse af fælles forældremyndighed kan træffes midlertidig bestemmelse om barnets bopæl, herunder at det skal bo hos forældrene skiftevis. Kendelserne kan ændres af særlige årsager, hvis det er bedst for barnet. Det tilføjes, at kendelserne ikke er bindende for dommeren, når den endelige afgørelse skal træffes, og at denne ikke er inhabil alene på grund af den afsagte kendelse. Kendelsen bortfalder, når dommen afsiges. Dette gælder dog ikke, hvis dommeren bestemmer, at en anke skal have opsættende virkning.

Den *norske* bl. § 60 omhandler »førebels avgjerd«. Ifølge reglen kan retten efter anmodning fra en part træffe afgørelse om, hvem der skal have ansvaret, om hvor barnet skal bo og om samværet. Afgørelsen skal gælde en vis tid, eller indtil sagen er endelig afgjort. Der kan også træffes en foreløbig afgørelse, før sagen er anlagt, hvis særlige grunde taler for det. Retten kan samtidig forbyde den anden af forældrene at komme i den ejendom eller bolig, hvor barnet holder til. Dersom der ikke er behov for en omgående afgørelse, skal retten så langt som muligt give den anden mulighed for at udtale sig. Dommeren skal i givet fald fastsætte en frist for sagsanlæg.³⁶

35. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 23-24, Taskinen, 2002, s. 27, Savolainen, 1997, s. 87 og Saarenpää, 1997, s. 425.

36. NOU 1998:17 s. 30-31 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 97-98.

Ifølge den svenske FB 6 kap. 20 § kan retten træffe midlertidig afgørelse om vårdnad, boende eller umgänge for tiden, indtil spørgsmålet er afgjort ved dom eller beslutning, som er blevet retskraftig, eller forældrene har indgået en aftale om spørgsmålet, som er godkendt af socialnämnden. Retten skal træffe beslutningen, efter hvad der er bedst for barnet. Inden beslutningen træffes, skal modparten have lejlighed til at ytre sig. Retten kan indhente en såkaldt snabbytring fra socialnämnden med det formål at få aktuelle og adækvate oplysninger, hvorimod der ikke er tale om en undersøgelse eller bedømmelse. Beslutningen kan ændres når som helst. I 2001 blev der givet snabbupplysning om ca. 5.400 børn.³⁷ Har retten truffet en beslutning, som skal gælde, efter at sagen er afgjort, skal retten prøve spørgsmålet på ny. En beslutning efter bestemmelsen kan fuldbyrdes og kan når som helst omgøres af retten. I direktiverne fra juni 2002 til det nye svenske reformarbejde nævnes som en mulighed for at begrænse de samfundsmæssige omkostninger ved de midlertidige afgørelser, at det bør overvejes at indskrænke adgangen til at indbringe dem for en højere instans.

Midlertidige afgørelser er vigtige og har større betydning, jo mere der sættes ind på at udbygge sagsforberedelsen, se nedenfor under 13.5.2, med forsinkelsesrisiko til følge. Det skyldes som nævnt ovenfor under 6.6.2, er der tendens til, at foreløbige afgørelser også bliver de endelige. Samtidig træffes de nødvendigvis på et summarisk grundlag. Det er skønnet at falde uden for redegørelsens rammer at beskrive praksis på området, herunder sagsbehandling og inddragelsen af modparten, inden afgørelsen træffes, samt de hensyn der tillægges vægt. Det er karakteristisk, at reaktionen på en anmodning om en vårdnadstvistutredning eller en børnesagkyndig undersøgelse ofte er en anmodning om en midlertidig afgørelse. Dermed indgår de ofte blandt de spørgsmål, der skal tages stilling til under retsmøder under sagens forberedelse.

37. Socialstyrelsen. Familjerätt, Statistik, Socialtjänst, 2002:5, s. 3-4 og Sjösten, 2003, s. 196-201.

Skal en midlertidig afgørelse træffes, kommer domstolen til at behandle næsten samme tvist to gange med relativt korte mellemrum. Området, herunder beviskravene og processen, fortjener imidlertid opmærksomhed.³⁸

6.9 Harmoniseringmuligheder

Dette kapitel indeholder i vidt omfang sammenfattende beskrivelser af domstolspraksis i konkrete tvistsager. Det er ikke her harmoniseringer af lovregler er relevante.

Ved en vurdering af forskelligheder i lovgivningen er udgangspunktet, at det ikke i noget land er fundet hensigtsmæssigt med en mere udførlig opregning af forhold, der skal indgå i skønnet over, hvad der er bedst for barnet, en lovgivningsteknik der findes i andre lande. Som en kontrast hertil, er der som gennemgået ovenfor under 6.5 i nogle lande *lovregler*, som *fremhæver enkelte sådanne elementer*. De forskellige afgrænsninger er ikke udtryk for forskellige grundopfattelser, men for konkrete afvejninger. Alligevel kan noget sådant være problematisk, fordi det trods fremhævelserne er muligt, at andre forhold i det konkrete tilfælde bliver afgørende, når det skal vurderes, hvad der er bedst for barnet. Nedfældede regler kan derfor give brugerne et falsk billede af hvilken afgørelser, de kan forvente, og dermed urealistiske forventninger om at have en god sag. Som eksempel kan nævnes, at en dansk, der mener sig udsat for samværssabotage, kan blive overrasket, når dette under en ændringssag ikke bliver udslagsgivende, således som vedkommende har fået indtryk af ved at læse Fml §12, stk. 2, eller §13, stk. 2, fordi hensynet til kontinuiteten i barnets tilværelse, der ikke er nævnt i loven, eller barnets bestemte ønsker vejer tungere. Det er derfor rimeligt at overveje, om sådanne særregler, som ikke findes f.eks. i Finland, bør ophæves. Alternativet kan være en mere udførlig og dermed mere afbalanceret opregning af hensynene.

38. NOU 1998:17 s. 17.

Dog har hensynet til barnets ønsker, mening og vilje har særlig vægt, og at en fremhævelse heraf kan være nyttig som et supplement til en processuel regel om barnets rolle i processen. I Sverige er en sådan materiel regel nødvendig, så længe det af den skal udledes, at barnet skal have mulighed for at komme til orde, se nedenfor under 11.5.

Et andet problem er, om der skal være *skærpede ændringskriterier*, og hvor strenge de i så fald skal være. Der må være en vis ro om barnet, og unødige sager bør undgås, hvis det er muligt. Ensartethed kan mindske fristelsen til at flytte til et land med lempeligere ændringsmuligheder. Det gør indtryk, at en lovreguleret skærpelse ikke alle steder er fundet nødvendig. I hvert fald bør de strenge danske kriterier overvejes med henblik på harmonisering. Det bliver også interessant at følge de svenske overvejelser om *processuelle muligheder* for begrænsninger af antallet af ændringssager. Udover tidsfrister for nye sagsanlæg, evt. bestemt i konkrete tilfælde, mulighed for summarisk behandling og regulering gennem rettergangs bøder eller sagsomkostninger kunne det overvejes at afskære sager f.eks. om detaljer vedrørende samværet eller umgänget.

7 Særlige aftaler og afgørelser om, hos hvem barnet skal bo

7.1 Problemstillinger

Et *væsentligt* spørgsmål, når forældre flytter fra hinanden, er, *hos hvem* af dem *børnene skal bo* i fremtiden, og det er måske ofte mere betydningsfuldt, end isolerede afgørelser om hvor forældreansvaret skal placeres. Aftales det, at den ene af forældrene skal have ansvaret alene, eller afsiges der dom herom, indebærer det, at barnet skal bo hos vedkommende. Har forældrene fælles forældreansvar, skal de som udgangspunkt være enige om dette væsentlige spørgsmål, se om bopælsaftaler ovenfor under 4.2.3 og 5.1.2 samt nedenfor under 7.2. I *Finland, Norge* og *Sverige* men ikke i Danmark og Norge har domstolene mulighed for under bevarelse af fælles forældreansvar eller gemensam vårdnad at træffe afgørelse om, hvor barnet skal bo. Disse afgørelser og reglerne herom er emnet i 7.3. Et yderligere ofte diskuteret og aktuelt spørgsmål er, om domstolene kan bestemme, at barnet skal bo lige meget hos begge forældre, og det omtales nedenfor under 7.4.

7.2 Forældre aftaler om, hvor barnet skal bo

For en fuldstændigheds skyld må nævnes, at langt de fleste forældre med fælles forældreansvar sikkert bliver enige om, hos hvem af dem barnet skal bo i fremtiden. Der er ikke formkrav til *bopæls-*

aftaler i Danmark, Island og Norge, de skal ikke registreres, og de skal ikke godkendes. I Finland og Sverige er der et formelt krav om godkendelse og dermed skal aftalerne være skriftlige, se ovenfor under 5.2. En afklaring af, hvor barnet skal bo og dermed tilmeldes folkeregistret, har betydning i flere henseender. I det indbyrdes forhold kan det indvirke på bidragsspørgsmålet. Udadtil er det f.eks. afgørende for, i hvilken kommuneskole barnet skal gå.

7.3 Særskilte bopælsafgørelser

Terminologien omkring særlige bopælsafgørelser varierer. I norsk retspraksis og teori blev de tidligere betegnet som afgørelser om »daglig omsorg«. Nu er man vendt tilbage til lovens begreb »kven barnet skal bu fast hos«, fordi der i den almindelige forståelse af omsorgsbegrebet ligger noget andet og mere end det, der juridisk omtales som daglig omsorg.¹ I Finland anvendes i loven udtrykket, at barnet skal bo hos den ene af forældrene. I Sverige omtaltes afgørelser om »vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med« som boendef afgørelser. Selv om en afgørelse angår det faktiske, hvor barnet skal bo, har dette visse retsvirkninger, se ovenfor under 4.2.4 om adgang for den, der har barnet boende, til at træffe dagligdagens beslutninger. Terminologispørgsmålet er ikke aktuelt i Danmark og Island.

I den finske lov fra 1982 indgår i opregningen af domstolenes muligheder i VUL 9§ 1 st. som nr. 2, at »barnet skall bo hos den ena av sina föräldrar, om föräldrarna inte bor tillsammans«. I Norge sidestillede man, da børneloven blev gennemført i 1981, afgørelser om foreldreansvar og om, hvor barnet skal bo fast, uden at denne konstruktion synes at have givet anledning til særlige overvejelser. Reglen blev i 1997 udskilt til en særskilt paragraf for at tydeliggøre, at der kan tages stilling til dette uafhængigt af spørgsmålet om foreldreansvaret. I bl. § 36, annet ledd, konstateres: »Er foreldre usamde, må retten avgjere at barnet skal ha bu fast hos ein av dei.«

1. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 53.

I Sverige blev muligheden for at træffe boendeafgørelser under bevarelse af gemensam vårdnad indført i 1998 med følgende regel i FB 6 kap. 14a § 1 pt.: »Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna, får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med.« Det anførtes bl.a., at der kan være anledning for domstolen til at tage bopælsspørgsmålet op under en vårdnadstvist, selv om ingen af forældrene har nedlagt påstand herom. Findes gode grunde at tale for, at vårdnaden om barnet skal være gemensam selv mod den ene af forældrenes ønske, bør domstolen på en hensigtsmæssig måde give dem adgang til at nedlægge en påstand om bopælen.²

Det danske forældremyndighedsudvalg *overvejede* så sent som i 1994, men før tankerne i den svenske Vårdnadstvistutredning var kendte, om en adgang til særskilte bopælsafgørelser skulle indføres men med *negativt* resultat. Bl.a. anførtes, at med en sådan ordning ville fælles forældremyndighed blive noget andet. Fællesskabet ville blive mere begrænset og begrebet udvandet. Er forældrene uenige om et så vigtigt spørgsmål som barnets bopæl, har det knapt mening at kalde deres forhold til barnet et fællesskab. Det fælles ansvar ville i denne skikkelse efter udvalgets opfattelse snarere blive en »programerklæring«, de kan tilslutte sig trods uenigheden, end en ordning med reelt retligt indhold. Den norske afgrænsning af »daglig omsorg« nødvendiggjorde som også omtalt ovenfor under 4.2.4 en legal definition. Afgrænsningen var ifølge det danske udvalg ikke ganske vellykket og havde givet anledning til diskussioner og kritik. Det viser også de praktiske vanskeligheder ved opbygningen af en sådan ordning. I denne forbindelse bemærkede udvalget, at rettens behandling af en sådan sag, herunder bevisførelsen, vil være den samme, hvadenten det er forældremyndigheds- eller bopælspåstande, der skal tages stilling til.³

Spørgsmålet om indførelse af særskilte bopælsafgørelser har ikke været aktuelt i Island, hverken i forbindelse med loven af 1992 eller under forberedelsen af loven fra foråret 2003.

2. Sml. Sjösten, 2003, s. 59.

3. Betænkning nr. 1279/1994 s. 72.

7.4 Bopæl hos begge forældre

7.4.1 Aftaler om deleordninger eller delt bosted

I alle de nordiske lande kan forældre *aftale* og praktisere det, der i Danmark kaldes *deleordninger*, i Norge at barnet skal *bo fast hos begge*, delt bosted eller delt omsorg og i Sverige *växelsvis boende*. Det indebærer normalt, at barnet skal bo en uge hos den ene af forældrene, den næste hos den anden, eller det skal være i fjortendagesperioder. Andre muligheder foreligger også, f.eks. at barnet skal være en halv uge hvert sted eller flytte hver dag. I den islandske BLI §32, stk. 1, 2. pkt., anføres, at en aftale om fælles forældremyndighed skal indeholde en bestemmelse om, hos hvem barnet skal have fast og dermed normalt være bosat, men denne regel indebærer kun, at barnet ikke kan registreres som boende hos begge forældre. Det står forældrene frit for at aftale, hvor meget barnet skal være hos hver af dem.

Den svenske socialstyrelse har i 2001 undersøgt, hvordan børn påvirkes af *växelsvis boende*. Blandt konklusionerne er, at det er en måde, hvorpå forældre i fællesskab kan skabe et godt opvækstmiljø. Hvis der findes gode forudsætninger, kan det give barnet mulighed for hverdagskontakt med begge forældre. Det handler dog også om børns rettigheder og muligheder for at skabe deres egen tilværelse og egne relationer. Det påvirker børn at bo skiftevis hos forældrene, men det kan være den bedste løsning. For den forældregruppe, hvor tingsrätten havde truffet beslutningen, var holdningen ikke lige så positiv. Halvdelen af de udspurgte betegnede, at de ikke havde kunnet samarbejde tidligere, og at det heller ikke var lykkedes nu. Selve den retlige proces havde været en stor belastning. I halvdelen af tilfældene var ordningen ophørt trods dommen.⁴

4. Växelsvis boende. Att bo hos både pappa och mamma fast de inte bor tillsammans, Socialstyrelsen, Rap-

port, 2001, se også www.sos.se, hvor rapporten findes både som sammen-
drag og i sin helhed.

Som det danske ord deleordninger antyder, *kan* der være tale om en *matematisk lighed* af barnets tid. Den norske betegnelse synes at lægge mere vægt på, at barnet bor hos begge forældre. Er dette tilfældet, sættes bl. § 37 om dagligdags beslutninger, se herom ovenfor under 4.2.4, mere eller mindre ud af kraft, idet forældrene har samme ansvar og pligter over for børnene, med det forbehold at den direkte og daglige omsorg skifter. I Sverige anføres, at retsvirkningen af en aftale om, at barnet skal have bopæl to steder, er, at forældrene må være enige eller aftale en opdeling af beslutningsbeføjelserne. Den, der har barnet boende hos sig i øjeblikket, må dog kunne træffe helt banale dagligdags afgørelser, f.eks. om sovetider og påklædning.⁵ Endvidere har en sådan ordning stor betydning for, om der skal betales bidrag, se redegørelsen i Nordisk børneret I del 2, og måske derudover for sociale ydelser.

Det er vigtigt, at det *ikke* er muligt at *folkeregistertilmelde* barnet *to steder*. Hvis forældrene bor i forskellige kommuner, har adressen betydning for skolegang og institutionsplads. Boligstøtte og andre sociale ydelser afgøres også af barnets hjemstedskommune. I *finske*, *islandske* og *norske* aftaler må spørgsmålet om, hvor barnet skal tilmeldes, indgå, idet det ikke kan indbringes for domstolene. Ifølge *dansk* lovgivning om Det Centrale Personregister skal barnet, hvis der er fælles forældremyndighed, registreres hos den af forældrene, de er enige om. Er de uenige, må barnet forblive registreret på den hidtidige adresse, forudsat at den ene af forældrene stadig bor der. I *Sverige* afgør skattemyndighederne på grundlag af de faktiske forhold, hvor barnet skal folkebogføres. I de svenske direktiver fra juni 2002 anføres i et afsnit om folkebogføringen, at en del af problemerne ved væxelvis boende eventuelt kan imødegås ved ændringer i andre regelsæt, som det allerede er sket gennem de ændrede regler om understøttelse, samt at det ikke indgår i opgaven at overveje dobbelt folkebogføring.⁶

5. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 832-23, Ryrstedt, 2002, s. 30 og Lund-Andersen, 2003, s. 57-58.

6. Betænkning om børns forsørgelse (nr. 1389/2000) s. 25, Danielsen, 1997, s. 151-52, Sandberg, 2002, s. 1408, Smith og Lødrup, 1998, s. 122-23 samt Taskinen, 2002, s. 29 og 63.

Navnlig i Norge er anført, at *aftalefriheden* er positiv. Den blev da også *lovfæstet* i 1997 nu i bl. § 36, første ledd, annet punktum: »Dersom dei er samde om det, kan dei avtale at barnet skal bu fast hos begge«. I de øvrige lande fremgår adgangen til at aftale sådanne ordninger ikke af loven. I Danmark skal en aftalt deleordning, ligesom andre bopælsafgørelser, ikke godkendes af myndighederne. Om de *finske* og *svenske* socialnämnds *godkendelsespraksis* foreligger ikke oplysninger. I Finland anføres, at særligt når børnene er små, må det tilstræbes at de hovedsagelig skal være hos den ene af forældrene, og i øvrigt er der meget forskellige holdninger til ordninger, hvor børnene er nogenlunde lige meget hos begge.⁷

Der er ikke sikre oplysninger om, *hvor mange* ikke-samlevende forældre, der har indgået deleaftaler. I Danmark er det efter de seneste tal fra 1999 3 %. I Norge drejede det sig ifølge tal fra nyere undersøgelse 1996 om 8-10 %. I Sverige var 6 % af alle børn af separerede forældre eller op mod 30.000 børn i 1998 omfattet af ordninger med væxelvis boende. De seneste svenske tal er 17%.⁸ Tallene afhænger sikkert af, hvorledes ordningerne defineres, se også nedenfor under 7.4.2.

7.4.2 Afgrænsning over for udvidet samvær

Medmindre bopæl hos begge forældre kun omfatter en matematisk lighedeling af børnenes tid, kan det være *vanskeligt* at *afgrænse* sådanne ordninger over for *udvidet samvær*. Det skyldes, at der som omtalt nedenfor under 8.3.3 i nyere praksis er en tendens til at udvide kontaktens omfang. Betydningen af valget mellem et meget udvidet samvær og en deleordning er måske ikke så stor i forældrenes indbyrdes forhold, bortset fra det vigtige psykologiske at have samme retsstilling i forhold til barnet, forudsat naturligvis at der er fælles forældreansvar. I praksis er der muligvis en tendens

7. Lovforslag RB nr. 224/1982 s. 21 samt Taskinen, 2002, s. 4.

8. Statsamternes virksomhedsregnskab 1999 s. 29, St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 17-19, Ot. prp. nr. 29

(2002-2003) s. 12-13, Ds 1999:57 s. 41, Socialstyrelsens rapport Væxelvis boende, 2001 og Sou 2003:42, bilag 2, s. 22.

til at aftale meget udvidede samværsordninger i stedet for deleordninger på grund af bidragskonsekvenserne og for at få afklaret, hvor barnet skal tilmeldes folkeregistret. Er der tale om myndighedsafgørelser, må der på grund af de legale muligheder i Norge og Finland nødvendigvis træffes beslutning om udvidet samvær, ikke om deleordninger. Kun i Sverige har domstolene en valgmulighed. I Danmark er der det yderligere perspektiv, at det ikke er samme myndighed, der har kompetencen til at træffe forældremyndighedsafgørelser og udfærdige samværsresolutioner, idet sidstnævnte spørgsmål altid hører under de administrative statsamter.

I *Danmark* har Civilretsdirektoratet fået ombudsmandens tilslutning til, at der ikke i lovreglerne om samvær er hjemmel til at fastsætte egentlige deleordninger. Ombudsmanden henviste i sin afgørelse til, at ved den individuelle bedømmelse af spørgsmålet om samværets omfang lægges betydelig vægt på, at der tidligere havde været en deleordning. Han noterede sig, at myndighederne i nogle tilfælde efter en konkret vurdering har fastsat samvær med op til fem overnatninger over en to-ugers periode. Det er også anført, at den kontakt, der er en følge af en deleordning, ikke er samvær og derfor falder uden for området for Fml § 17, stk. 1. Desuden vil en deleordning udhule forældremyndigheden, som den er defineret i § 2, i et omfang, som ikke ses indeholdt i formålet med samværsreglerne.⁹

I det *norske* lovforslag fra 1996 er anført, at der i dag ikke er formelle skranker mod at pålægge samvær op mod halvdelen af tiden, men det er lidet sandsynligt, at dette gøres i nogen udstrækning. Det vil være vanskeligt at udforme nogen absolut grænse for, hvor meget samvær der kan pålægges. I norsk teori er anført, at i princippet kan der gives samvær op til halvdelen af tiden. Grænsen over for såkaldt delt bosted bliver da noget flydende, både faktisk og retligt, og den praktiske betydning af forbudet i bl. § 36, omtalt nedenfor under 7.4.3, er derfor mindre.¹⁰ I *Finland* er der heller ikke grænser for udvidet samvær.

9. T:FA 1998.132 C, Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 462 samt Danielsen, Tillæg 1997 s. 51-52.

10. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 54-55 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 131-32.

7.4.3 Afgørelser om væxelvis boende

Når terminologien *væxelvis boende* anvendes i overskriften er årsagen, at det kun er i *Sverige*, at myndighederne i dag har mulighed for at træffe *afgørelser* om, at børnene skal bo lige meget hos begge forældre. Det fremgår ikke af nogen lovregel, men har hjemmel i nogle få sætninger i lovforslaget fra 1997: »Domstolens dom bör kunna innebära att barnet skall bo hos en av föräldrarna eller att barnet skall bo växelvis hos var och en av dem« og »Som redan nämnts finns det ingenting som hindrar att domstolen beslutar att barnet skall bo växelvis hos föräldrarna, om detta är bäst för barnet. Avgörandet får då inte lämna öppet hur det växelvisa boendet skall utformas. Riktpunkten skall vara att föreskrifterna skall vara så noggranna, at domen kan verkställas«. Bemærkningerne fandtes ikke i betænkningen fra Vårdnadstvistutredningen. Det kan undre, at en så vigtig regel ikke fandt vej til selve lovteksten, og at der ikke er nogen begrundelse i motiverne. En svensk forsker har for nylig anført, at det muligvis kan tænkes, at lovgiveren har villet holde muligheden åben måske fremfor alt med henblik på tilfælde, hvor et tilstrækkeligt modent barn selv ønsker denne boform mod den enes eller eventuelt begge forældres vilje. I en svensk lovkommentar anføres, at det i mange tilfælde ikke er bedst for barnet, at vårdnaden udøves på denne måde. Særlig betænkeligt er det ifølge forfatterne, hvis det sker for at skabe indbyrdes retfærdighed mellem forældrene. En sådan ordning forudsætter i reglen, at de bor tæt ved hinanden, idet ofte forekommende længere rejser vil være belastende for barnet. Det har også behov for kontinuitet for så vidt angår skole, børnehave og kammeratkreds. Der kræves en omfattende børnesagkyndig undersøgelse for at afklare, om børnene overhovedet vil have det godt med vekselvis boende, i hvert fald hvis de er små.¹¹

11. Prop. 1997/98:7 s. 56 og 112, Sjösten, 2003, s. 92-93, Schiratzki, 2002,

s. 103-04, Ryrstedt, 2002, s. 17-18 samt Walin og Vängby, 2001, 6:59-60.

Der er ikke trykte svenske domme om spørgsmålet. Af en undersøgelse, Socialstyrelsen har foretaget af 951 tingsrättsdomme, afsagt i 1999, fremgår, at der var 32 domme om vekselvis boende, og de berørte 48 børn. I 24 af sagerne var forældrene enige herom, medens afgørelsen i 8 domme blev truffet mod den ene af forældrenes vilje. De fleste børn boede allerede skiftevis hos forældrene eller havde haft et omfattende omgänge.¹²

I de svenske direktiver fra juni 2002 anføres, at skulle det vise sig, at muligheden for at beslutte vekselvis boende mod den ene af forældrenes vilje har haft negative virkninger, skal det overvejes, om muligheden bør begrænses eller afskaffes.

I intet andet nordisk land er der adgang til at afsige dom om deleordninger eller bopæl hos begge forældre mod den enes ønske. Spørgsmålet har *ikke* været genstand for retspolitiske *drøftelser* i Danmark, Finland og Island.

I stærk modsætning til, hvad der er tilfældet i Sverige, har der i Norge været *dybtgående overvejelser*, om lovens udgangspunkt skal være, at barnet skal bo lige meget hos begge forældre, såkaldt delt bostad, og om der bør indføres adgang for myndighederne til at træffe afgørelse herom mod den enes ønske. Diskussionen fik en bred plads under arbejdet i 1997 med børnelovsændringerne. Resultatet blev, at der i 1997 blev indsat en bestemmelse, der nu findes i bl. § 36, annet ledd, om, at sådanne afgørelser ikke er mulige: »Er foreldra usamde, må retten avgjere at barnet skal bu fast hos ein av dei«. I et *høringsnotat* fra 1995 havde Barne- og familiedepartementet fra 1995 anført, at mange forældre er i konflikt efter et samlivsbrud. De mangler som følge heraf forudsætningerne for at praktisere en delt omsorgsordning, uden at konflikten også rammer barnet. Det er lidet hensigtsmæssigt med en hovedregel, som kun kan forventes at fungere i et mindretal af tilfælde. Mange af argumenterne for, at delt bopæl vil være en god løsning, skyldes hensynet til forældrene. Det må tages i betragtning, at børn ikke

12. Socialstyrelsen: *Tvistiga vårdnads-, boende- och umgänges-mål*, 2001, s. 8.

er en ensartet gruppe. Enkelte er robuste og kan godt forholde sig til at bo to steder. Andre har et stort behov for tryghed og kan blive stressede og utrygge af ikke at bo fast et sted. At barnet bor fast to steder kan føre til, at det mangler tilknytning og tilhørighed et sted. Også den praktiske gennemførelse med hyppige flytninger, at holde orden på hvilke ting, der er hvor, osv. kan virke opslidende. Konklusionen var, at delt bopæl forudsætter så stor grad af samarbejde mellem forældrene, at det ikke kan pålægges. En del høringsinstanser gik stærkt ind for delt bosted som lovens hovedregel. Begrundelsen var dels hensynet til den bedste samlede forældrekontakt, dels retfærdighedsbetragtninger, ligesom ligestilingsargumenter blev fremført.¹³

I *lovforslaget fra 1996* anførte departementet bl.a., at delt bopæl som lovens udgangspunkt ville betyde et større fælles beslutningsområde, og at dette ikke ville tjene barnets interesser. Flertallet i det norske stortingsudvalg var i 1997 ligeledes af den opfattelse, at delt bopæl passer for forældre, som samarbejder godt. En hovedregel, som tager mest hensyn til fordelingsretfærdighed mellem forældrene og dermed svækker hensynet til barnets bedste, vil være uheldig. Et mindretal i udvalget fremsatte et ændringsforslag om, at retten kan bestemme, at barnet skal bo fast sammen med begge forældre, selv om forældrene er uenige herom.¹⁴

Herefter fik *Barnefordelingsprocesudvalget* til opgave at vurdere, om domstolene skal kunne pålægge delt bostad for barnet, dvs. at forældrene deler den daglige omsorg, så barnet har fast bopæl hos dem begge. Udvalgets flertal fandt i betænkningen fra 1998 ikke grundlag for at foreslå ændring af gældende ret på dette punkt. Der må lægges afgørende vægt på, at forældre får hjælp til at nå frem til en aftale. Lykkes dette ikke, er der grund til at antage, at konfliktniveauet er så højt, at delt bosted ikke vil kunne fungere til barnets bedste. En adgang til at påtvinge en deleordning vil med stor sandsynlighed føre til flere retssager og tvister mellem foræl-

13. Høringsnotat 1995 s. 82-83.

14. Ot. prp. (1996-97) nr. 56 s. 56-60 og Innst. O. nr. 100 (1996-97) s. 23-24 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 122-23.

drene. Med adgang til at bestemme udvidet samvær er der mindre behov for en sådan adgang af hensyn til barnets kontakt med begge forældre. To af udvalgets medlemmer foreslog en snæver undtagelsesadgang til at bestemme delt bosted i særlige tilfælde, idet der tvivledes på, om der var grund til et kategorisk forbud. Mindretallet henviser bl.a. til det kunstige skel mellem delt bosted og udvidet samvær. Det er vanskeligt at se nogen grund til, at udvidet samvær med brøkerne 40/60 kan bestemmes mod den enes vilje, men ikke delt bosted, og at det ikke er givet, at delt bosted ikke kan være skævt fordelt. Det, der kan tale mod en afgørelse om delt bosted, er de retlige forskelle, idet der ved delt bosted kræves enighed navnlig om flytning indenlands, men også om, hvor barnet skal gå i børnehave og om større afgørelser om dagliglivet. Der henvises tillige til den svenske retsstilling. Med en snæver undtagelsesregel vil der ikke blive flere tvister. I mange sager, som afgøres ved dom, har forældrene både evne og ønsker om at lægge forholdene til rette, så barnet får det bedst muligt. Som et eksempel på anvendelse af en adgang til at påtvinge delt bosted, nævner disse udvalgsmedlemmer, at den ene af forældrene nu ønsker en sådan ordning bragt til ophør, efter at den har været praktiseret til alles tilfredshed i en række år. Et andet tilfælde er, at en teenager har et klart og velbegrundet ønske om en ordning med delt bopæl. En adgang til at træffe sådanne afgørelser vil også kunne påvirke indholdet af forældreaftaler og dermed have en holdningsskabende virkning.¹⁵

Senest er spørgsmålet behandlet i en *stortingsmelding* om familiepolitikken i april 2003. Der henvises indledningsvis til behandlingen i Odelstingets familie-, kultur- og administrationskomite af et privat lovforslag fra 2001. Flertallet her anførte, at forældrene fortsat skal have fuld aftalefrihed, og at barnets bedste som lovens udgangspunkt i de fleste tilfælde vil betyde mest muligt samvær med begge forældre. Videre anføres i meldingen, at mange har gode erfaringer med delt bosted, men ordningen betyder, at bar-

15. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 17 og NOU 1998:17 s. 84-87.

net skal have to hjem, og når man skal vurdere, om delt bosted skal være lovens udgangspunkt, bliver det en vanskelig afvejning af hensynene. Det har været fremhævet, at forældrene som udgangspunkt vil blive mere ligestillede med en sådan regel. Meget tyder på, at til trods for at der ikke er store reelle forskelle på forældrenes juridiske afgørelsesmuligheder, oplever samværsforældre i praksis at være defineret som nummer to forældre. En ordning med delt bosted stiller store krav til forældrene, og skal den fungere, må forældrene bo i rimelig afstand fra hinanden. I meldingen tilkendegives, at Barne- og familiedepartementet vil medvirke til at igangsætte et forskningsprojekt, som skal kortlægge børns og forældres erfaringer med delt bosted. Der er behov for kundskaber på dette område, ikke mindst med tanke på hensynet til børnene. Konklusionen er, at regeringen ikke ønsker, at delt bosted for børn skal være hovedreglen, når forældrene ikke bor sammen, og barneloven foreslås ikke ændret på dette punkt. Regeringen er også enig med flertallet i Barnefordelingsprocesudvalget i, at domstolene ikke bør kunne pålægge forældrene delt bosted.¹⁶

7.5 Harmoniseringsmuligheder

7.5.1 Særskilte bopælsafgørelser

Som nævnt ovenfor under 7.3 har domstolene i Finland, Norge og Sverige mulighed for uden at gøre indgreb i det fælles forældreansvar at træffe *afgørelse* om, *hos hvem* af forældrene *barnet skal bo*. Der vides meget lidt om, i hvilket omfang og hvordan adgangen anvendes. Hvis der træffes en afgørelse om gemensam vårdnad, er det i hvert fald i Finland almindelig praksis også at bestemme, hos hvem barnet skal bo. Måske er der ikke sket den forskydning fra forældreansvars- til bopæls spørgsmålet, som det var forventet. Det må da også erkendes, at en bopælsafgørelse for den af forældrene,

16. St. meld. nr. 29 (2002-2003)
s. 19-23.

der ikke får medhold, i nogen grad indebærer den samme følelse af at miste børnene som en vårdnadsdom, og at de praktiske muligheder for at have nytte af det fælles ansvar uden at have barnet boende er begrænset. Det er et vigtigt også politisk spørgsmål, om der skal være mulighed for at træffe bopælsafgørelser, og det er ikke fundet hensigtsmæssigt i nærværende sammenhæng at vælge mellem de to muligheder, herunder fordi der i Danmark og Island under nyere udvalgsarbejder, senest forud for den nye islandske lov i 2003 ikke er fundet grundlag for at indføre sådanne særskilte afgørelser. Skal en fællesnordisk løsning findes ved at indføre en sådan adgang, kan dette ske, uden at retstilstanden i disse lande ændres, for så vidt angår det endnu mere grundlæggende spørgsmål om adgang til at træffe afgørelse om et fælles ansvar, selv om den ene af forældrene er modstander heraf, se ovenfor under 4.7.3. Indføres en hjemmel hertil, er det næsten en nødvendighed at indføre særskilte bopælsafgørelser.

7.5.2 Bopæl hos begge forældre

Spørgsmålet om domstolenes adgang til at træffe bestemmelse om *vekselvis boende*, selv om forældrene ikke er enige herom, se ovenfor under 7.4.3, er ligeledes meget politisk og betydningsfuldt. I Sverige er der lovgivet om spørgsmålet i bemærkningerne, uden at der har været mere omfattende overvejelser om virkningerne af beslutninger om, at børn skal bo fast hos begge forældre. I Norge har der været forskellige politiske signaler, spørgsmålet har været grundigt udvalgsbehandlet med to forskellige indstillinger til følge, og regeringen har nu taget politisk stilling imod en sådan adgang. Samtidig skal et nyt svensk udvalg overveje spørgsmålet på ny.

Det er antageligt hensigtsmæssigt, at spørgsmålet og *afgrænsningen* over for *udvidet samvær* vurderes i sammenhæng. I alle landene accepteres, at det i nogle tilfælde er bedst for barnet, at der er et udvidet samvær, undertiden et meget udvidet samvær, se nedenfor under 8.3.3. I disse situationer kan det med megen ret hævdes, at barnet bor hos begge forældre, idet den nuværende afgrænsning mellem udvidet samvær og bopæl forekommer uklar.

Et meget udvidet samvær kunne godt afspejle sig i en domstolsafgørelse om bopæl hos begge. Det er antagelig rimeligt at opbløde retstilstanden i lande, hvor bopælsafgørelser kendes, og der skønnes behov for at løsrive sig fra forestillingen om, at vekselvis boende forudsætter lige megen tid hos forældrene. En sådan ændring vil i højere grad end den nuværende retstilstand afspejle virkeligheden og vil være af psykologisk betydning for den, der har barnet meget hos sig, uden at det er det meste af tiden.

En afgørelse om bopæl hos begge forældre forudsætter naturligvis, at den er i overensstemmelse med, hvad der er *bedst for barnet*. Vurderingen bliver den samme som i tilfælde, hvor der træffes afgørelse om et meget udvidet samvær. En række forudsætninger skal være opfyldt, f.eks. med hensyn til afstanden mellem de to forældres bopæle, muligheden for at gå i samme skole og andre institutioner, uanset hos hvem barnet for tiden bor, barnets alder, forældrenes indstilling og livsstil m.v. Derudover må en sådan afgørelse bero på et skøn over samtlige omstændigheder, herunder hvor lange opholdsperioder der skal til, for at det kan fastslås, at barnet også har bopæl hos den, hvor det bor mindst. Det vil antagelig have betydning, om barnet har sit eget værelse og har personlige ejendele m.v. begge steder, men det kan ikke være afgørende. En dom af denne art må sikkert som regel suppleres med beslutninger om, hvorledes perioderne hos forældrene skal fordeles. Hvor detaljeret afgørelsen skal være, vil afhænge af omstændighederne og forældrenes indbyrdes forhold, men også i dag må de svenske domme om vekselvis boende sikkert ofte indeholde nærmere anvisninger om, hvorledes tiden skal fordeles.

En ordning som den skitserede vil uden yderligere regulering muligt indebære en *udvidelse* af området for *begges medvirken* ved afgørelser om barnet, idet de begge må være med ved dagligdags beslutninger, der går ud over de rent banale, som må påhvile den, barnet opholder sig hos på et givet tidspunkt. Det gælder nok f.eks. om flytning indenlands og om indmeldelse i en børnehave eller en fritidsordning. Der kan være behov for en afklaring af, hvorledes en regel svarende til den norske bl. §37 om dagligdagens beslutninger, evt. udbygget, skal anvendes i disse tilfælde. Med et udvi-

det krav om enighed forstærkes behovet for at give domstolene mulighed for at træffe afgørelser om enkeltspørgsmål, eller for at fastlægge, hvem der skal kunne træffe beslutninger på nærmere afgrænsede områder, se herom også ovenfor under 4.7.2.

En ordning med bopæl hos begge forældre, hvadenten der er tale om en ligedeling af tiden eller ej, rejser en række andre problemer med hensyn til *retsvirkningerne*. Det har betydning, hvor barnet er tilmeldt folkeregistret, og efter hvilke regler det sker, afhænger af anden lovgivning end den, der behandles i nærværende sammenhæng. Det samme gælder f.eks. bestemmelser om tildeling af sociale ydelser m.v., om hvor barnet skal gå i skole, og om børnebidrag. Se om Nordisk børneret 1, del 2, pkt. 4. Løsningen er antagelig, at de tilgrænsende regelsæt må tilpasses den privatretlige ordninger.

8 Særligt om samvær eller umgänge og om anden kontakt

8.1 Grundprincipper og problemstillinger

Når det efter forældres samlivsophævelse er afklaret, hos hvem børnene skal bo, se herom ovenfor under 7, må det aftales eller afgøres, hvorledes børnene kan *bevare de personlige relationer til forældre, de ikke bor hos*. Det er en grundlæggende vurdering også internationalt, at det er bedst for børn, at de har forbindelse med begge forældre. Dette afspejler sig i nordiske lovbestemmelser, idet lovgiverne har ønsket at tilkendegive, at børn bør have en sådan kontakt, samt at begge forældre bør medvirke hertil. Dette er i overensstemmelse med FNs børnekonventions art. 9 (3), hvorefter det skal respekteres, »at et barn, der er adskilt fra den ene eller begge forældre, (har ret) til at opretholde personlig forbindelse og direkte kontakt med begge forældre, undtagen hvis dette strider mod barnets tarv«. Europarådet har i 2002 afsluttet arbejdet med en »Convention concerning contact with children«.

Reglerne om samvær, samværsrett, besøgsret eller umgänge findes i særskilte kapitler i de danske, islandske og norske love. I den svenske er der et særligt afsnit. Den finske lov adskiller sig fra de andre ved, at umgængesadgangen indgår i opregningerne i VUL 7 § og 9 §, som også omfatter andre aftaler og afgørelser. Kontaktreglerne gælder uafhængigt af, om forældrene har været gift eller ej, og uanset om der er tale om en samlivsophævelse, en separation eller en skilsmisse. I princippet er det uden betydning, om barnet i en periode har boet sammen med vedkommende, samt hvilken forbindelse de tidligere har haft med hinanden. Som ordvalget

antyder, er det den direkte kontakt i form af fysisk samvær eller besøg, der er i forgrunden.

I engelsktalende lande er *terminologien* ændret, idet »access« er ændret til »contact«. Ordet kontakt anvendes også i titlen på den nyeste Europarådskonvention. Tilsvarende tendenser er kun i begrænset omfang sporet i de nordiske lande. I den danske lov Fml har det været nødvendigt at tilføje et »m.v.« til ordet samvær i overskriften til kap. 2, fordi der er en bestemmelse i § 18 med overskriften »anden kontakt«. I den finske lov VUL 9 § nr. 5 bruges også ordet kontakt, idet domstolen kan beslute »att barnet har rätt att hålla kontakt med och träffa den förälder hos vilken barnet inte bor«. Baggrunden for, at ordet kontakt som et overordnet samlebegreb kan være hensigtsmæssig, er den begyndende indførelse af andre former for forbindelser end besøg, se nedenfor under 8.7.1. Om terminologien se tillige ovenfor under 2.7.2.

I det følgende redegøres for en række *enkeltheder* vedrørende samværsproblematikken. Blandt dem kan nævnes barnets og forældrenes, særligt den samværsberettigedes, retsstilling, se nedenfor under 8.1-8.2, samt samværsaftaler og -afgørelser, se under 8.3, herunder om samværets omfang. Der er redegørelser om vilkår i afgørelserne, herunder om overvåget samvær og om samvær i udlandet, se under 8.4. Rejseudgifter ved samvær omtales under 8.5. Det vigtige spørgsmål om ændring og navnlig nægtelse eller ophævelse af samvær er emnet for 8.6. Det er nødvendigt at omtale andre kontaktformer end besøg, se under 8.7, samt samvær med andre end forældrene, se under 8.8.

8.1.1 Barnets ret til samvær eller interesse heri

De fleste nordiske landes lovgivninger betoner udtrykkeligt *barnets ret* til samvær. Således fremhæves i den *finske* VUL 2 § 1 st.: »Syftet med umgängesrätten är att trygga barnets rätt att hålla kontakt med och träffa den förälder hos vilket barnet inte bor«, se også 7 § nr. 4 og 9 § 1 st. nr. 5. Den *islandske* BLI § 46, stk. 1, 1 pkt., indeholder en tilsvarende tilkendegivelse om, at børn har ret til regelmæssigt samvær med den af forældrene, det ikke bor hos, såfremt det ikke strider mod dets interesser. I den *norske* bl. § 42, første ledd,

første punktum, anføres: »Barnet har rett til samvær med begge foreldre, jamvel om dei lever kvar for sig.« I den *svenske* FB 15 § 1 st. er ordlyden: »Barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med«. Den *danske* Fml § 16 er anderledes udformet, idet der intet anføres om nogen ret for barnet: »Barnets forbindelse med begge forældre søges bevaret ved, at den, der ikke har barnet boende, har ret til samvær«. Det er et tilkendegivet sigte med de norske regler at påvirke den almindelige holdning. Som det fremgår af gennemgangen også under 8.1.2, er der i nogen grad tale om holdningspåvirkende tilkendegivelser, snarere end om retsregler. I det finske lovforslags bemærkninger uddybes reglen derhen, at formålet er at skabe trykke og nære familierelationer til begge forældre, og at udgangspunktet er, at ansvaret for at umgæng- et virkelig udøves, i første række påhviler begge forældre.¹

Trods tilkendegivelserne i lovreglerne om en ret for *børnene* er de snarere som anført i den danske regel *interessesubjekter* end rettighedshavere, eller også har retten moralsk karakter. Børn har ikke noget retligt krav på samvær, ingen beføjelse til eller mulighed for på egen hånd at indlede sag for at få myndighedernes medvirken til, at forældrene opfylder deres moralske forpligtelse til at holde kontakt og ingen adgang til at gennemtvinge et besøg. De har heller ikke noget krav på at blive fri for at se deres forældre, men de har medindflydelse på myndighedernes afgørelser, når de har nået en vis modenhed.²

Et problem er muligvis, at princippet om barnets ret til kontakt synes at få mere vægt end andre hensyn inden for børneretten, hvilket måske ikke har været tilsigtet. Det er som om det overordnede sigte, at afgørelserne skal træffes efter, hvad der er bedst for barnet, forsvinder lidt i formuleringerne og principerklæringerne. En vanskelighed herved er, at frustrerede fædre synes at tro, at de har fået flere rettigheder som følge af tilkendegivelserne, og at mødrene føler, at de skal tillade mere samvær, end godt er for barnet.

1. Smith og Lødrup, 1998, s. 127-28
og lovforslag RP nr. 224/1982 s. 11.

2. Danielsen, 1997, s. 297 samt
Sjösten, 2003, s. 107-09 og i JT 1999-

2000 s. 352-53 samt Anna Singer
i Vänbok til Åke Saldeen, 2003,
s. 207-22.

8.1.2 Forældrenes retsstilling

Det er *forældrenes ansvar*, at barnet får mulighed for at opretholde kontakten med dem begge.

I alle de nordiske lande, bortset fra i Danmark, understreges i lovbestemmelserne, udover fremhævelsen af barnets ret, at forældre *gensidigt* har et ansvar for, at samværet gennemføres. Den *finske* VUL 2 § 2 st. er meget generel: »Barnets föräldrar skall i ömsesidigt samförstånd och genom att beakta framför allt barnets bästa verka för att syftet med umgängesrätten vinnas enligt principerna i 1 §«. I den *islandske* BLI § 46, stk. 1, 2. pkt., er det også direkte tilkendegivet, at forældre har pligt til, i det omfang det er muligt, at træffe foranstaltninger for at sikre, at barnets samværsret respekteres. Den *norske* bl. § 42, første ledd, annet punktum, indeholder en lignende regel: »Foreldra har gjensidig ansvar for at samværsretten vert oppfylt«. Tilsvarende anføres i den *svenske* FB 15 § 2 st. 1 pt.: »Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses.«

I alle de nordiske lande har den, der ikke har barnet boende, *ret til samvær*, uanset om der er fælles forældreansvar eller ej. Det betyder, at denne kan få en myndighedsafgørelse om, at der skal være kontakt og om omfanget af samværet under bevarelse af fællesskabet. Tidligere var det i nogle lande en betingelse, at den der anmodede om en samværsafgørelse ikke havde del i forældreansvaret, men dette blev ændret i Danmark i 1995, i Sverige i 1998 og i Island i 2003. I den *norske* bl. § 43, første ledd, første punktum, anføres: »Den av foreldra som barnet ikkje bur saman med, har rett til samvær med barnet om ikkje anna er avtala eller fastsett«. I *Danmark* tilkommer retten ifølge Fml § 16 »den, der ikke har barnet boende«. Forældremyndighedsudvalget fremhævede forud for ændringen i 1995, at selv om grundsynet fortsat er, at fælles forældremyndighed er et tilbud til forældre, som mener, at de kan blive enige i hvert fald på tilnærmelsesvis samme måde, som da de boede sammen, var der grund til at anlægge en mere pragmatisk

og praktisk synsvinkel på samværsområdet. En uenighed om samværet har ikke samme fundamentale karakter som bopælstvister. Ønsker en af forældrene offentlig bistand til at få fastlagt omfanget af barnets besøg, forudsætter dette også, at vedkommende er enig i, at barnet skal bo hos den anden. Hertil kommer, at en samværsresolution kan være en ventil, der løser nogle af de konflikter, som kan opstå under fælles forældremyndighed. Det skaber fastere rammer for børns besøg og klare retningslinjer, noget der også kan være nødvendigt som legitimation over for en ny samlever. Dermed er det ikke nødvendigt at bringe den fælles forældremyndighed til ophør for at få en samværsresolution. I Sverige var baggrunden for, at dette blev reglen i 1998, bl.a. ønsket om en øget anvendelse i gemensam vårdnad.³

Den, der ikke har barnet boende, har som nævnt krav på samvær. Der er også, som det fremgår af de ovenfor gengivne bestemmelser om det gensidige ansvar, en *moralsk pligt* til at holde kontakt med barnet, og retten og pligten er udtrykkelig fremhævet i den islandske BLI § 46, stk. 2, 1. pkt. Det, svenskerne betegner *samværsvægning*, er dog ikke noget, samfundet griber ind over for, selv om en samværspligt har været overvejet både i Norge og Sverige. I Norge er tanken om, at barnets ret bør styrkes med tvangsmidler, forkastet flere gange, trods de skuffelser og bekymringer den manglende kontakt medfører. Det anføres, at det næppe er heldigt at pålægge samvær mod vedkommendes vilje. Kvaliteten bliver antagelig dårlig og samværet dermed uheldigt for barnet. Problemet med fraværende forældre må søges løst på anden måde end tvang, navnlig af hensyn til barnet. I Sverige nævnes, at der er risiko for, at et samvær, som må gennemtvinges med sanktioner, virker i den gale retning. Den manglende kontakt kan skyldes mange forskellige forhold, og en gennemtvungelse vil ikke være til gavn for barnet.⁴ Det er et problem, at *mange* børn mister kontakten med en

3. Betænkning nr. 1279/1994 s. 73
og prop. 1997/98:7 s. 62-63.

4. Ot. prp. nr. 56 (1997-98) s. 69-70,
Smith og Lødrup, 1998, s. 128, Trude
Haugli: Samværsrett – Samværsplikt?

i Retfærd nr. 60 (1993) s. 76-83,
prop. 1997/98:7 s. 60-61, betænkning
nr. 1279/1994 s. 148-49 og Danielsen,
1997, s. 298-99.

af forældrene. I Sverige er de seneste tal, at 16 % af børnene ikke har kontakt med den af forældrene, det ikke bor hos, men i halvdelen af tilfældene skyldes det dødsfald. I Norge havde 33 % af børnene ikke haft samvær den sidste måned, medens 6 % havde mistet kontakten. I Danmark har hver tiende ikke samvær.⁵

For den af forældrene, der har *barnet boende*, er der *realiteter i pligten*, idet vedkommende skal *medvirke* ved gennemførelsen af samværet. Dermed begrænses dennes beføjelser, og samværet kan siges at gennembryde beslutningsretten. I den *islandske* BLI § 28, stk. 5, anføres udtrykkeligt, at den, der har forældremyndigheden, har pligt til at sørge for, at barn har samvær, medmindre det efter myndighedernes vurdering strider mod barnets tarv og interesser. I den *svenske* FB 6 kap. 15 § 3 st. 1 pt. nævnes: »Barnets vårdnads-havare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge ... så långt möjligt tillgodoses«. Det har imidlertid begrænset praktisk betydning, at pligten fremgår direkte af loven. Først med en godkendt aftale, et retsforlig, en samværsresolution eller en umgængesdom, der fastlægger og uddyber pligten, kan den samværsberettigede kræve tvangsmidler sat i værk over for den forpligtede, for at få barnet udleveret, se nedenfor under 14.4.

I Danmark, Island og Sverige er der andre retsregler om betydningen af den mest omfattende og bedst mulige samlede forældrekontakt og om såkaldt *samværs sabotage*, når der skal træffes en forældremyndigheds- eller vårdnadsafgørelse eller en afgørelse om, hvor barnet skal bo, se uddybende ovenfor under 6.5.2.

8.2 Samværsberettigedes retsstilling i øvrigt

Der er andre *norske lovregler om retsstillingen for samværsforældre*, end dem der er omtalt ovenfor under 8.1.2. De omhandler navnlig, hvilke *beslutninger*, den, der ikke har del i forældreansvaret kan træffe under besøgene af dagligdags karakter. Vigtigere beslut-

5. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 13-14, NOU 1998:17 s. 18-19, Moxnes og Vinge: Foreldresamarbeid etter

skilsmisse, 2000, s. 85, Danielsen, 1997, s. 298 og Heide Ottosen i Juristen 1995 s. 52.

ninger, se herom ovenfor under 4.2.3, kan kun indehavere af ansvaret træffe. I bl. § 42, annet ledd, anføres: »Barnet har krav på omsut og omtanke fra den som er saman med barnet. Den som er saman med barnet, kan ta afgjerder som gjeld omsuta for barnet under samværet«. I forarbejderne anføres, at under samværet kan der træffes bestemmelse om måltider, påklædning, sengetider og kammerater. Den daglige opfølgning af skolegang nævnes også, men hermed må menes pligten til at sørge for, at barnet kommer i skole, har de nødvendige ting med og udfører hjemmearbejde til skolen. Det samme gælder fritidsforhold under samværet, medens mere faste aktiviteter må bestemmes af bopælsforældrene.

Også andre emner er lovreguleret i Norge. I bl. § 43, fjerde ledd anføres: »Den andre av foreldra skal få melding i rimeleg tid føre-åt når samværet ikkje kan finne stad som fastsett, eller når tida før samværet må aftalast nærare«. *Underretningspligten ved aflysninger* må afhænge af samværets længde, idet det f.eks. er vigtigt med et længere varsel ved feriesamvær, så der kan lægges nye planer, hvorimod eftermiddagssamvær må kunne ændres med en kortere frist. Det afhænger også af, om der er en god grund til at melde afbud.

Endelig bestemmes i bl. § 46: »Den som har samværsrett med barnet, skal så langt råd er, få uttale seg før den som har foreldre-ansvaret, tek afgjerder som vil gjere det umogeleg eller vesentleg vanskelegare å utøva samværsretten«. Reglen hjemler kun den samværsberettigede adgang til at *fremkomme* med en *mening* og ikke at nedlægge veto. Den tager særlig sigte på emigration eller udlandsophold af længere varighed, men har også betydning ved flytninger inden for landets grænser. Der er en begrænsning i ordene »så langt råd er«, idet tidsmomentet og vanskeligheder ved at finde frem til den berettigede må tages i betragtning, hvis der ikke har været kontakt i nogen tid. Teorien har kommenteret reglerne derhen, at mere end velmente råd er de ikke, idet de er ikke sanktionerede, men manglende overholdelse kan indgå i vurderingen under en forældreansvars- eller bopælssag til belysning af samarbejdsviljen.⁶

6. Sandberg, 2002, s. 1415 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 135.

I *dansk* teori behandles spørgsmålet, i hvilket omfang samværet udhuler forældremyndigheden. Den, der har barnet på besøg, kan foretage normale fritidssysler, f.eks. gå til fodboldkamp med det eller tage det med i kirke, selv om den, der har forældremyndigheden, ikke mener, at det er et godt tidsfordriv. Civilretsdirektoratet har f.eks. bestemt, at en far under samvær kan tage barnet med til religiøse sammenkomster i en frikirke mod forældremyndighedsindehaverens protest, idet der lagdes vægt på, at religionsudøvelsen ikke havde et sådant omfang og en sådan intensitet, at det konkret ville være i modstrid med, hvad det var bedst for barnet at deltage i. I teorien konkluderes, at det afgørende synes at være, om barnet kan magte og håndtere de forskellige forhold hos forældrene, f.eks. deres forskellige tro, samt om der er tale om ekstrem religionsudøvelse.⁷ Om betingelser i afgørelserne se nedenfor under 8.4.1.

Et specielt spørgsmål om beskyttelse af den samværsberettigedes rettigheder og dermed en anden indgangsvinkel er, om *bopælsforældre* kan flytte til udlandet og derved forhindre eller vanskeliggøre samværet. I den *islandske* BLI § 51 er indført en høringsregel, idet den anden af forældrene skal underrettes om den påtænkte flytning med mindst 30 dages varsel. Hvis forældrene ikke kan blive enige om, hvordan samværet da skal tilrettelægges, kan sagen indbringes for sysselmanden, der skal fremskynde sagen. Den *norske* bl. § 40, første ledd, første punktum, omhandler tilfælde, hvor der er eneforældremyndighed: »Har den eine foreldra foreldransvaret åleine, kan den andre ikkje setje seg imot at barnet flyttar ut av landet.« Af den generelle regel i § 46, omtalt ovenfor, følger dog, at vedkommende skal høres, og denne har da mulighed for at reagere ved at anlægge sag om at få foreldreansvaret overført til sig, men det kræver ifølge § 64, annet ledd, at særlige grunde taler for det. Den *svenske* Vårdnadstvistutredning foreslog en regel om, at vårdnadshaveren ikke kunne rejse til udlandet mere end 30

7. T:FA 2001.419 C og T:FA 1998.365 C samt Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 458-59.

dage uden tilladelse fra den anden af forældrene, hvis denne havde regelmæssigt umgänge. Domstolene skulle dog kunne tillade rejsen. Forslaget blev ikke gennemført, idet der ikke var grundlag for at fastslå noget reelt behov. Endvidere var der risiko for, at en sådan regulering kunne føre til yderlige konflikter. Hertil kom, at reglen ikke foresloges sanktioneret. Heller ikke i *Danmark* har overvejelser om en indsigelsesmulighed for den samværsberettigede ført til lovgivning.⁸

8.3 Aftaler og afgørelser om samvær eller umgänge

8.3.1 Aftaler

Det er sikkert sædvanligt, at forældre enes om, hvilken kontakt der skal være med barnet. Nogle aftaler er nedfældede og detaljerede, medens andre forældre indretter sig *uformelt* fra gang til gang. I *Danmark* og *Norge* forudsætter reglerne, at besøgene sædvanligvis gennemføres, uden at myndighederne behøver at blive indblandet. Rent private aftaler kan ikke gennemtvinges, se ovenfor under 5.4, herunder særligt om islandske og norske skridt for at afbøde dette, samt nedenfor under 14.4 om grundlaget for tvangsmidler.⁹

Finske og *svenske* regler giver indtryk af, at aftaler ikke kan indgås uformelt, idet der kræves *godkendelse*, for at de er gyldige. Ifølge den *finske* VUL 8 § 1 st., jf. 7 § nr. 4, skal forældres aftaler om, »att barnet ... har rätt att hålla kontakt med och träffa den förälder hos vilken barnet inte bor« indgås skriftligt og forelægges socialnämnden, der når det afgøres, om aftalen skal godkendes, skal »beakta barnets bästa och barnets egna önskemål«. I den *svenske* FB 6 kap. 15 a § 2 st. anføres: »Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge med en föräl-

8. SOU 1995:79 s. 101-04, prop. 1997/98:7 s. 78-79, Saldeen, 2001, s. 78 og betænkning 1279/94 s. 124-25.

9. Danielsen, 1997, s. 308-11 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 128.

der som barnet inte bor tillsammans med. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa». Om fremgangsmåden ved godkendelse af umgængesaftaler se ovenfor under 5.2.

I *Island* kan forældrene anmode sysselmanden om at stadfæste en samværsaftale, jf. BLI § 46, stk. 4. I lovforslagets bemærkninger er det præciseret, at en samværsaftale skal være godkendt for at kunne danne grundlag for en tvangsfuldbyrdelse. Ifølge den *norske* bl. § 55 kan samværsaftaler på tilsvarende måde stadfæstes af fylkesmannen for at skabe et tvangsfuldbyrdesgrundlag, se ovenfor under 5.4.

8.3.2 Afgørelser i tvister

Afgørelser i samværstvister skal altid træffes efter, hvad der er *bedst* for *barnet*, se generelt om dette begreb ovenfor under 2.6. I den *danske* Fml § 17, stk. 1, om »afgørelse om omfanget og udøvelsen« anføres i 2. pkt.: »Afgørelsen træffes efter, hvad der er bedst for barnet«. *Finske* afgørelser om umgængesrätt skal ifølge VUL 10 § træffes »framför allt enligt vad som är bäst för barnet«. I *Norge* er samværsaftørelser omfattet af den generelle regel i bl. § 48 om, at de først og fremmest skal rette sig efter det, som er bedst for barnet. I den *svenske* FB 6 kap. 15 a § 1 st. 1 pt. er ordvalget: »Rätten skall besluta om umgänge efter vad som är bäst för barnet«. Der lægges bl.a. vægt på tidligere aftaler, og hvordan de har virket, på hensynet til barnets daglige tilværelse og fritidsinteresser, på afstanden mellem forældrenes boliger og barnets alder samt større børns egen mening.

I *Finland*, *Norge* og *Sverige* er samværsspørgsmål altid et *domstolsanliggende*, dog er det i *Norge* fylkesmannen, der afgør rejseomkostningerne, se nedenfor under 8.5. I *Danmark* og *Island* hører samværsaftørelser under de administrative *statsamter* og *sysselmænd*. I *Island* er der i 2003 i BLI § 34, stk. 4, indført en regel om, at under forældremyndighedssager skal dommeren efter anmod-

ning fra en af forældrene eller dem begge fastlægge indholdet af samværet, hvis anmodningen fremsættes i stævningen eller i sagsøgtens svar, og det ikke lykkes at opnå forlig. Dommeren kan nægte samvær, hvis denne løsning er bedst for barnet. Selv om indholdet af samværet er fastlagt ved dom eller retsforlig, kan sysselmanden ifølge § 47, stk. 8, ændre ordningen på samme måde, som hvis samværsafgørelsen var truffet af ham selv.

8.3.3 Samværets omfang

Det anerkendes generelt, at det bør vurderes *individuelt*, hvorledes samværet skal tilrettelægges, ud fra hvad der under de givne forhold er bedst for det enkelte barn. Samtidig er det vigtigt, at afgørelserne er så klare og detaljerede, at de kan danne grundlag for tvangsfuldbyrdelse. Alligevel er der en tendens til skabelonafgørelser.

Kun i Norge er der i selve loven retningslinjer om samværets omfang med en fastlæggelse af et begreb *vanleg samværsrett*. Ifølge bl. § 43, annet ledd, giver en aftale eller afgørelse herom »rett til å vere saman med barnet ein ettermiddag i veka, annarkvar helg, 14 dagar i sommerferien, og jul eller påske«. Afgrænsningen er ikke præcis, og der er ikke fortolkningsbidrag i forarbejderne, idet barne-lovsudvalget ikke ønskede en klargøring. I forarbejderne nævnes dog, at definitionen ser ud til at passe bedst for forældre, som ikke bor for langt fra hinanden, og hvis barnet ikke er for lille. Stortingskomiteen fremhævede, at den legale definition ikke må resultere i, at der arbejdes mindre med en ordning, som passer i det enkelte tilfælde. Der er ikke tale om noget minimumssamvær, som der automatisk er ret til. Som regel vil der være behov for en større konkretisering end anvist i lovteksten. I retspraksis lægges ofte vægt på, at samværsperioderne ikke bliver for opdelte. Der peges på, at hverdagssamvær kan være uheldigt, dog afhængig af barnets alder, og af hvor tæt forældrene bor på hinanden. Udviklingen i feriemønstrene giver grundlag for mere individualisering. Endelig bliver barnets egne ønsker mere dominerende, når det bli-

ver ældre. De mindste børn har ofte flere, kortere samvær, medens større har færre, men længerevarende.¹⁰

I *Danmark* overvejede Forældremyndighedsudvalget en regel om normalt eller sædvanligt samvær med negativt resultat. Til støtte for en indførelse anførtes, at en regel, som interesserede har umiddelbar adgang til, ville kunne mindske antallet af henvendelser til statsamtterne. En anden effekt ville være, at der skabtes en model for forældre med fælles forældremyndighed, som kan hjælpe til at løse problemer og tvistsspørgsmål uden myndighedsindblanding. Blandt ulemperne blev fremhævet, at en lovregel ville kunne modvirke mulighederne for individuelt tilpassede ordninger, hvilket i dansk ret tillægges megen vægt. Derudover skaber en lovregel problemer om, hvad det indebærer. Er de forældre, der enes om hyppigere samvær, »unormale«? En vanskelighed er også, at den norske regel er upræcis. Det hidtidige udgangspunkt i dansk praksis havde været samvær hver anden weekend fra fredag aften til søndag aften samt efter anmodning en hverdageftermiddag hver anden uge, eventuelt med overnatning, medmindre konkrete omstændigheder taler herimod, nogle dage i julen og påsken samt 1-2 uger i sommerferien. I de senere år er der generelt sket en betydelig udvidelse af samværets omfang i resolutionerne, og der anlægges en langt mere individuel bedømmelse end tidligere. F.eks. kan weekendsamvær udvides, så det skal være fra torsdag aften til mandag morgen. Der lægges bl.a. vægt på forældrenes eventuelle tidligere aftaler, og hvordan de har virket.¹¹

I *Finland* er omfanget både i retsafgørelser og aftaler sædvanligvis standardiserede, selv om domstolene i princippet har skøns-mæssige beføjelser. Det typiske samvær er hveranden weekend fra fredag aften til søndag aften, hver anden jul og påske eller et par dage i disse højtider samt en eller to uger i sommerferierne. Der

10. NOU 1977:35 s. 76-77, Innst. nr. 30 (1980-81) s. 18, Lødrup, 2001, s. 310-11 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 130-31.

11. Betænkning om børns forsørgelse (nr. 1389/2000) s. 42, betænkning

nr. 1279/1994 s. 114-16, Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 461, Danielsen, 1997, s. 339-41 samt om danske tal Samvær. Børnesagkyndig rådgivning. Konfliktmægling. Statistik 2001 s. 19-22.

kan blive tale om op til seks ugers sommerferiesamvær. Beslutningerne kan også omfatte fødselsdage og andre mærkedage. Standardmodellen er kun et muligt alternativ, hvis den passer til familiens forhold. Det anses for vigtigt, at barnet træffer den anden af forældrene på hverdage, ikke kun i de mere fornøjelsesbetonede weekender, idet det på denne måde også oplever hverdagssituationen og undgår at få en fejlagtig opfattelse af samlivsforældrenes livsstil. Der er derfor en klar tendens til hverdagssamvær. Mere sofistikerede ordninger eller detaljerede forældreplaner er sjældne.¹²

I *Island* er samvær fra fredag kl. 18 til søndag aften eller mandag morgen, 3-4 ugers sommerferie samt nogle dage i højtiderne almindeligt. Hverdagssamvær er ikke sædvanligt. Længerevarende weekendsamvær kan være fra fredag til tirsdag.

I forarbejderne til den *svenske* lovændring i 1998 fremhæves vigtigheden af, at beslutninger om umgänge præges af fleksibilitet, men der fandtes ikke grundlag for lovgivningsinitiativer. Forældre anmoder ofte om »normalumgänge«, hvilket er »vartannat veckoslut, varannan storhelg, vartannat sportlov och viss angiven period under sommaren«. Sommerferiesamværet er da fire uger. Det er blevet stadig mere sædvanligt at supplere weekendsamvær med en hverdagsaften hver anden uge. En variant er samvær hver anden torsdag til mandag morgen eller hver anden onsdag til tirsdag morgen, og man er da tæt på vekselvis boende. I en svensk højesteretsdom blev der tillagt hverdagssamvær, men med en tilkendegivelse af at omfanget af samvær skal fastsættes efter en prøvelse af de individuelle omstændigheder og ikke efter skabelonmæssige principper.¹³

Et særligt spørgsmål er samvær med *små børn*, se den *danske* forældremyndighedsvejledning afsnit 3. Har den, der søger samvær, ikke boet sammen med barnet, vil det i almindelighed være bedst, at der ikke fastsættes samvær i de første fire måneder af barnets liv. Særlige omstændigheder kan efter en konkret vurdering

12. Taskinen, 2002, s. 37, Savolainen, 1997, s. 86 og Saarenpää, 1996, s. 423.

13. Prop. 1996/97:7 s. 63, NJA 1988 s. 559, Sjösten, 2003, s. 109-112 pkt. 7.2.3.2 og 7.3 samt Saldeen s. 116 med note 102.

føre til, at der først fastsættes samvær på et senere tidspunkt. Samvær med overnatning fastsættes tidligere først, når barnet var omkring 2½ år. Nu sker det efter dansk praksis, hvis barnet er vant til at sove andre steder end hjemme og er vant til at blive passet af den samværsberettigede. I disse tilfælde kan der også fastsættes feriesamvær. I *Finland* anføres, at samvær med børn under tre år skal ske hjemme hos barnet eller et andet sted, som barnet oplever som trygt. Hvis der har været nær kontakt tidligere, er der gode grunde til, at der er et hyppigt samvær, så de gode relationer bevares. Er der endnu ikke opstået sådanne forbindelser, bør der begyndes med nogle timer 1-2 gange om måneden.¹⁴

Om *udvidet samvær*, op til halvdelen af tiden, og om afgrænsningen over for vekselvis boende se ovenfor under 7.4.2.

8.4 Vilkår for udøvelse af samvær

8.4.1 Generelt

I alle nordiske lande er det noget specielt, at der er adgang til at *opstille vilkår eller betingelser* i samværs- og umgængesafgørelser, medens dette som omtalt ovenfor under 4.3 som hovedregel ikke er muligt ved forældreansvars- og bopælsafgørelser. Fastlæggelse af omfanget med begyndelses- og sluttidspunkter er en integreret bestanddel af afgørelserne, også med henblik på evt. tvangsfuldbyrdelse. Derudover kan det være nødvendigt at bestemme, f.eks. hvor og hvordan barnet skal hentes og afleveres. I princippet er der ikke grænser for, hvilke vilkår der kan stilles.

Adgangen til at indsætte betingelser er i et vist omfang lovreguleret. I den *danske* Fml § 17, stk. 1, 1 pkt., anføres, at statsamtet »kan fastsætte de nødvendige bestemmelser i forbindelse hermed«. Den *finske* VUL 9 § 3 st. 2 pt. er mere udførlig: »Då domstolen fattar beslut om umgängesrätten skall den ge närmare föreskrifter

14. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 461-63 samt Taskinen, 2002, s. 37.

om de villkor som skall gälla för umgängesrätten och rätten att hålla barnet hos sig«. I *Island* træffer sysselmanden ifølge BLI § 47, stk. 2, 1. pkt., afgørelse om samværets indhold, og hvorledes det skal gennemføres. I den *norske* bl. § 43, tredje ledd, bestemmes: »Det kan i avtale eller i dom setjast vilkår for gjennomføringa av samværsretten«. Også i *svensk* ret er det uden lovregulering forudsat, at der kan stilles betingelser. Ifølge den svenske højesteret bør detaljerede forskrifter kun meddeles i undtagelsestilfælde, idet det kan mindske samarbejdsviljen, og fordi de let kan blive uaktuelle under ændrede faktiske omstændigheder. De kan imidlertid være nødvendige, hvis et ønskeligt samvær ikke kommer i stand uden nærmere afgrænsede vilkår.¹⁵

Danske betingelseseksempler er mange. De kan angå særlige transportformer og samværsstedet. Andre eksempler er vilkår om, at der ikke må indtages alkohol under samvær, eller at barnet under besøg ikke må oplæres i Jehovas Vidners tro og ikke må deltage i stævner, møder, missioner eller lignende aktiviteter. Senest er der stillet vilkår om, at barnet ikke måtte tages med, hvor Hare Krisna tilhængere dyrkede deres religion. I Norge nævnes som vilkår, at den, der har barnet boende, skal bringe barnet til en lufthavn, hvis barnet skal flyve alene.¹⁶

8.4.2 Overvåget samvær, tilsyn eller kontaktpersoner

En mulig betingelse er at bestemme, at *udenforstående* skal *medvirke* ved *gennemførelsen* af samværet. Det kan ske ved, at offentlige institutioner stilles til rådighed, ved at tilsyn udøves af private, eller ved at der udpeges en kontaktperson. Der kan være behov herfor i afhentnings- og afleveringssituationen for at undgå konfrontationer mellem forældrene. Det kan være aktuelt under selve samværet i en overgangsperiode, hvis barnet ikke kender den samværsberettigede særlig godt på grund af længere tids manglende forbindelse og derfor skal vænne sig til kontakten. Der kan være

15. Sjösten, 2003, s. 116-17 og Saldeen, 2001, s. 116-17.

16. Danielsen, 1997, s. 356-63.

risiko for vold, for at barnet kan blive udsat for overgreb, eller for at det bortføres til udlandet, og overvågningen kan da blive af længere varighed. Forældrenes inbyrdes forhold kan være så dårligt, at et samvær, uden at andre er til stede, bliver konfliktskabende til skade for barnet.

I Danmark og Island er der udtrykkelige regler om *overvåget samvær* eller en tilsynsførende, og det offentlige har pligt til at stille ressourcer til rådighed. I de andre lande skal overvågningsmuligheden udledes af den almindelige hjemmel til at opstille betingelser. I den *danske* Fml § 17, stk. 4, er der en bemyndigelse til justitsministeren til at »fastsætte regler om overvåget samvær«. Det følges op i forældremyndighedsbekendtgørelsen med en enkelt bestemmelse § 27: »Statsamtet skal sikre, at der er mulighed for overvåget samvær, når det i det enkelte tilfælde skønnes nødvendigt. Forældrene skal ikke betale for overvågningen.« Supplerende er udsendt en cirkulæreskrivelse af 28. juni 1996 om overvåget samvær. Tilsynet bør i videst muligt omfang varetages af familie-medlemmer eller personer fra forældrenes personkreds. For så vidt angår små børn kan vuggestuen være en ramme. Kan det ikke ske, må statsamtet tilbyde en overvågningsmulighed. Se i det hele forældremyndighedsvejledningen afsnit 4. I dansk praksis fremsættes tilbuddet om overvågning for at etablere eller genoprette kontakten, hvis der er tale om et lille barn, eller det er meget lang tid siden, den berettigede har set barnet. Muligheden kan også anvendes ved mistanke om incest, ved misbrug af alkohol eller euforiserende stoffer, eller hvis der er risiko for bortførelse. I nogle sager giver overvågning en børnesagkyndig mulighed for at vurdere f.eks. samspillet mellem barnet og den samværsberettigede med henblik på en erklæring, der skal indgå i statsamtets grundlag for at træffe en mere varig afgørelse om samværet. Den enkelte sag kan være meget ressourcekrævende, hvis overvågning skal ske gennem længere tid.¹⁷

17. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 464-65. Reglerne er aftrykt og kommenteret i Danielsen, 1997, s. 395-97. Kontaktudvalget om Børnesagkyndig Rådgivning har i september 2003 udsendt en redegørelse om

Overvåget samvær. Se også Samvær. Børnesagkyndig rådgivning. Konfliktmægling, Statistik 2001 s. 15-17 samt Statsamtens Virksomhedsregnskab 2000 s. 8, og 1999 s. 8.

Ifølge den *islandske* BLI § 47, stk. 4, kan sysselmanden, når der er særlig grund dertil, efter samråd med børneværnsudvalget bestemme, at samværet skal foregå under tilsyn eller med bistand fra børneværnsudvalget eller en særlig udpeget tilsynsførende. Det antages, at myndighederne har pligt til at medvirke.

I *finsk* ret kan det i særlige tilfælde bestemmes, at umgänget skal finde sted i eget hjem under overværelse af en udenforstående pålidelig slægtning eller ven, at begge forældre skal være til stede, eller at det skal foregå i kommunen eller i foreningslokaler under overværelse af en tredjepart, f.eks. en socialmedarbejder. Der er private foreninger, som frivilligt påtager sig opgaven.¹⁸

Om den *norske* bl. § 43, tredje ledd, er anført, at muligheden for at opstille vilkår særligt tager sigte på tilsyn. Ifølge forarbejderne er det vigtigt, at retten, før noget sådant bestemmes, vurderer, om det er muligt at finde en person, som er villig til at påtage sig opgaven. Retten kan ikke pålægge f.eks. social- eller barnevernskontoret at afsætte ressourcer hertil. Følgen kan blive, at samværsretten ikke gennemføres. Tilsynet bør udøves af en person, barnet er tryk ved. I norsk praksis har et sådant vilkår været vurderet fornylig, idet Højesteret har fastslået, at samvær under tilsyn må kunne etableres, hvis moderen loyalt medvirker til at finde en tilsynsperson, samt at tilsyn med en morfar ikke lå uden for, hvad der lovligt kunne fastsættes.¹⁹

I *Sverige* kan det under forudsætning af, at der er et virkeligt behov herfor, bestemmes, at umgänget i kortere eller længere tid skal gennemføres under overværelse af en tredjeperson. Ofte går beslutningen ud på, at det skal være en kontaktperson, udpeget af socialnämnden, men det kan også være en slægtning eller en god ven. Domstolene kan ikke pålægge de sociale myndigheder at medvirke, kun anmode herom. I en konkret sag fra 1987 førte det til, at der ikke blev udpeget nogen, hvorefter Högsta Domstolen hjemviste sagen til hovrätten til omprøvelse på grund af de ændrede forudsætninger. Derfor er det vigtigt, at domstolen tager

18. Taskinen, 2002, s. 39 og Savolainen, 1997, s. 86.

19. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 66, Rt. 2000 s. 515 og 1998 s. 747, Sandberg, 2002, s. 1414, Lødrup, 2001, s. 311 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 134.

kontakt med socialnämnden, inden der træffes en afgørelse. En anden svensk regel med et noget andet sigte findes i socialtjänstlagen 3 kap. 6 §. Forældre, som ikke kan enes, kan anmode socialnämnden om at udpege en såkaldt kontaktperson, som kan bistå med at løse konflikten, og dermed være til støtte og hjælp for forældrene. Hvis barnet er fyldt 15 år, kan en sådan kontaktperson kun udpeges, hvis også barnet selv anmoder herom eller samtykker. Domstolen har ikke nogen mulighed for at pålægge kommunen at udpege en kontaktperson.²⁰

8.4.3 Samvær i udlandet

Spørgsmålet om samvær i form af *udlandsrejser* skaber særlige problemer. Der kan være frygt for, at barnet bortføres, afhængig af den samværsberettigedes tilknytning til vedkommende udland, af om der er nær familie der og af familiemæssige traditioner. Det gælder særligt, hvis barnet ønskes taget med til et land, som ikke er tilsluttet Haagerkonventionen om internationale børnebortførelser. De reelle muligheder for udlandsrejser afhænger dog også af mulighederne for at få et pas, der kan anvendes til udrejse med barnet, et lovområde som ikke behandles her.

Spørgsmålet om udlandsrejser er reguleret i den *norske* bl. § 41, fjerde ledd: »Den av foreldra som ikkje har foreldreansvaret, kan ikkje reise til utlandet med barnet utan samtykkje frå den som har foreldreansvaret. Retten kan likevel etter krav frå den som vil reise, gje samtykke til utanlandsferd med barnet, når det er openbert at barnet vil kome åttende ...«. *Forbuddet* gælder også kortvarige indkøbsture eller et weekendophold. Retten tillader udlandsrejser, hvis det er åbenbart, at barnet kommer tilbage som planlagt. Der tages f.eks. hensyn til, om der er tale om en sædvanlig charterrejse, hvor hjemrejsebilletten er inkluderet. Samtykket kan gives generelt eller til en enkelt rejse. Spørgsmålet kan tages op særskilt

20. Prop. 1997/98:7 s. 75-76, Schiratzki, 2002, s. 118-19, Sjösten, 2003, s. 113-16 samt NJA 1987 s. 15.

eller i en sag om andre spørgsmål, som foreldreansvar eller samvær generelt.²¹

I de *andre lande* er spørgsmålet ikke specielt *lovreguleret*, men med adgangen til at opstille betingelser kan udlandsferier forbydes, eller der kan opstilles særlige vilkår herfor. I *Sverige* kan det således foreskrives, at umgänget kun kan udøves i Sverige eller kun i kortere perioder i udlandet, eller at passet skal deponeres. Et forbud mod udlandsumgänge udstedes kun, hvis der er en reel risiko for, at barnet bortføres. Det er ikke tilstrækkeligt, at den berettede stammer fra et andet land og har kontakt med slægtninge der eller på anden måde har forbindelse med hjemlandet.²²

Ifølge *dansk* praksis er der intet til hinder for feriesamvær i et nordisk land. Derimod vises tilbageholdenhed med at tillade ferier i andre lande, hvis den der har barnet boende protesterer herimod. Efter en konkret vurdering har Civilretsdirektoratet dog f.eks. givet tilladelse til at tage et barn med fire dage til Holland og til en badeby i Israel.²³

8.5 Hvem skal afholde rejseudgifterne?

I alle landene er udgangspunktet og *hovedreglen*, at *den* af forældrene, *barnet besøger*, skal *betale* for rejsen og de øvrige udgifter i forbindelse med et samvær. I Island, Norge og Sverige er der regler om rejseudgifterne.

I den *norske* bl. § 44 om tilfælde, hvor forældrene ikke kan blive enige om andet, anføres: »Reisekostnadane ved samvær skal delast mellom foreldre etter storleiken på inntektene deire der foreldra ikkje blir samde om noko anna. Dersom særlege grunnar gjer det rimeleg, kan retten fastsetje ei anna fordeling av reisekostnadane.«²⁴ Afgørelsen træffes af fylkesmanden, hvis forældrene er enige

21. Sandberg, 2002, s. 1412-13, Lødrup, 2001, s. 311-12 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 120-21.

22. Prop. 1996/97:7 s. 78-79 og Sjösten, 2003, s. 116.

23. T:FA 1997.44 C og T:FA. 1997.176 C, Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 459 og Danielsen, 1997, s. 370-75.

24. Ot. prp. nr. 43 (2000-01) s. 63-64 og 101-04 samt Innst. O. nr. 127 (2000-01).

herom, og det skal efter loven fra 2003 fortsætte, selv om de fleste andre administrative opgaver overføres til domstolene.

I den *svenske* FB 6 kap. 15 b § bestemmes: »Om barnet bor tillsammans med endast en förälder, skall den föräldern ta del i kostnaderna för de resor som föränleds av barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det skall ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter. En dom eller ett avtal om kostnaderna för resor kan jämkas av rätten för tiden efter det att talan har väckts, om ändring i förhållandena föränleder det.« For at der kan blive tale om at dele udgifterne, bør de ifølge de svenske forarbejder have nogen størrelse som følge af en relativ stor afstand mellem forældrenes bopæle, og en afstand på 100 km. nævnes. Rimelighedsbedømmelsen fører til, at reglen kun gælder nødvendige udgifter, og den billigste rejsemåde med offentlige transportmidler må i almindelighed anvendes. Kun rejseudgifter ikke hotelophold er omfattet af bestemmelsen. I forarbejderne peges på en kvotedeling. Spørgsmålet er hovedsagelig positivt.²⁵

Efter den *islandske* BLI § 46, stk. 2, 2. pkt., skal den, der har samvær, betale omkostningerne herved, medmindre andet er aftalt eller bestemt af sysselmanden.

I *finsk* teori nævnes, at der i en umgængesafgørelse kan tages stilling til udgiftsfordelingen.²⁶

I *Danmark* er økonomien i samvær, at den samværsberettigede også skal betale sine egne udgifter ved at hente og bringe barnet. Er der særlige ordninger, f.eks. at den, der har barnet boende, skal sørge for noget af rejsen, kan det bestemmes, at transportudgifterne skal dækkes af samværsberettigede. Der er ikke hjemmel til at pålægge den, der har barnet boende, udgifter i forbindelse med berettigedes transport af barnet. Barnelovsudvalget har i en betænkning fra 2000 henstillet, at det i forbindelse med en eventuel kommende revision af forældremyndighedsloven overvejes, om

25. Prop. 1997/98:7 s. 33-34 og 68-75, s. 112-13, herunder om beregningen, Schiratzki, 2002, s. 121-22, Wickström, 2001, s. 257-60, Saldeen, 2001, samt Sjösten, 2003, s. 117-22.

26. Taskinen, 2002, s. 37.

der bør indføres hjemmel til at fordele særligt høje transportudgifter i forbindelse med samvær mellem forældrene.²⁷

Om fradrag i børnebidrag som følge af samvær se Nordisk børneret I, del 2, pkt. 4.

8.6 Ændring, nægtelse eller ophævelse

Der er sikkert ofte behov for at ændre eller *justere* samværsaftaler eller -afgørelser, navnlig hvis de er ganske detaljerede. Det kan være en god ide, at samværet løbende tages op til revision, f.eks. en gang om året, eller når der sker større ændringer i familiernes forhold. Der kan være anledning til at tilpasse samværsperioderne efter nye familiestrukturer, flytninger og forandringer i arbejds-situationen, ligesom barnets behov og ønsker ændres med alderen. Et andet meget mere betydningsfuldt spørgsmål er, om *kontakten* skal *afbrydes*, ved at samvær nægtes eller ophæves. Et sådant indgreb strider mod de grundlæggende synspunkter, at det er godt at bevare forbindelsen med begge forældre, men det kan være nødvendigt af hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Kontakten må ikke opretholdes på bekostning af barnets velfærd.

I de danske og islandske love er ændring eller ophævelse af samvær særlig *lovreguleret*, selv om spørgsmålet om afslag på anmodninger om samvær eller ophævelse af samvær er et meget betydningsfuldt spørgsmål. I den *danske* Fml §17, stk. 2, anføres: »Statsamtet kan ændre en aftale eller afgørelse om samvær, hvis ændringen er bedst for barnet, navnlig på grund af forandrede forhold«, og i stk. 3: »Statsamtet kan afslå at fastsætte samvær eller ophæve en aftale eller afgørelse herom, hvis det er påkrævet af hensyn til barnet«. Selv om kriteriet »påkrævet« i §17, stk. 3, er strengt, var det ifølge danske forarbejder fra 1994 hensigten, at det i konfliktfyldte familier fremover skulle være lettere at få samværet

27. Betænkning om børns forsørgelse (nr. 1389/2000) s. 36 og Danielsen, 1997, s. 311-12.

ophævet. Der skal dog være tale om alvorlige forstyrrelser og skade i familiesituationen, idet der skal være så stærke reaktioner hos den, der har barnet boende, at der risiko for at skade barnet. I praksis har især muligheden for overvåget samvær mindsket antallet af danske afslag og ophævelser. Ifølge statsamtsstatistikken protester omkring 14 % af bopælsforældrene mod fastsættelse af samvær, og i godt en tredjedel af disse eller i 8 % af det samlede antal sager meddeltes der afslag. I 54 % skyldtes afslaget barnets egen holdning, i 28 % særlige forhold hos samværsforældrene, i 22 % manglende tidligere kontakt og i 18 % særlige forhold hos barnet.²⁸

Ifølge den islandske BLI § 47, stk. 5-7, kan samværsretten ændres eller ophæves, hvis en sådan løsning menes at være det bedste for barnet. Hvis særlige forhold skønnes at bevirke, at samvær er i modstrid mod barnets tarv og behov, kan det bestemmes, at der ikke skal være samvær.

I de *andre lande* er ændringskriterierne de samme ved samværsaftaler og -afgørelser som ved spørgsmål om forældremyndighed og bopæl, se ovenfor under 6.7. I *finse teori* anføres blot, at samvær kun kan afslås i undtagelsestilfælde. Den *norske højesteret* har fastslået, at kun hvis udøvelsen af samværsretten »med rimelig grad av sannsynlighet« vil være uheldig for barnet, skal samvær nægtes.²⁹

De fleste afslag eller ophævelser sker i tilfælde, hvor *større børn* bestemt modsætter sig at skulle på besøg. I Danmark udfærdiges der normalt ikke samværsresolutioner vedrørende 14-15-årige, da de i realiteten selv bestemmer, om de vil se den anden af forældrene. I Finland og Sverige må forbudet mod eller begrænsningerne i adgangen til tvangsforanstaltninger, hvis barnet er fyldt 12 år, få betydning, se herom nedenfor under 14.8.1.³⁰

28. Betænkning nr. 1279/1994 s. 137, Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 465-66, Danielsen, 1997, s. 380-94 og Samvær. Børnesagkyndig Rådgivning. Konfliktmægling. Statistik 2002, s. 8-24.

29. Taskinen, 2002, s. 39, Savolainen, 1997, s. 86, Lødrup, 2001, s. 312-13 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 132-33 og 136-39.

30. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 466, Danielsen, 1997, s. 386 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 137.

Er der en konkret begrundet *risiko* for, at den ene af forældrene under udøvelsen vil *bortføre barnet*, vil samvær efter praksis også blive afskåret. Dette hensyn er udtrykkelig nævnt i den svenske FB 6 kap. 2 a § 2 st.³¹

Også *alvorlig kriminalitet*, især familievold eller misbrug af barnet, kan være afslagsgrund. I finsk teori nævnes, at barnet er blevet offer for eller vidne til *vold* eller *seksuel udnyttelse*, som har skabt et svært trauma. Særligt hvis der har været familievold, må det overvejes, om barnet skal beskyttes, så det ikke behøver at træffe voldsmanden, selv om barnet ikke selv har været udsat for fysisk mishandling. Også at se eller høre vold kan skade et barn. Ifølge norsk teori kan der ikke kræves samme bevisvurdering som i en straffesag. Den norske Højesteret valgte i 1994 den linje, at der overhovedet ikke kan tages nogen risiko, men en konkret bevisvurdering vil altid være afgørende. Afslag kan tillige ske på grund af andre *negative egenskaber* hos den samværsberettigede udover den normale variationsbredde, f.eks. dennes mentale tilstand, men tærsklen er forholdsvis høj.³² I de svenske direktiver fra juni 2002 til det nye reformarbejde er der et særligt afsnit om vold i hjemmet, og spørgsmålet er nævnt i den norske stortingsmelding fra 2003 om familiepolitikken.

Afslag kan også meddeles, hvis et samvær vil blive for opriven-
de på grund af forældrenes *høje konfliktniveau*. Den, der har barnet boende, kan have så stærke modforestillinger mod samværet, at det kan være skadeligt for barnet, men udgangspunktet er, at negative reaktioner ikke er nok.

Overtrædelse af vilkår vil efter omstændighederne have betydning. I finsk ret nævnes, at samværet kan ophæves, hvis den berettigede gennem sin adfærd eller ved gentagne gange at forsømme kontakten åbenbart har tilsidesat en stabil udvikling af barnets følelsesliv og velfærd.³³

31. NJA 1995 s. 727, NJA 1992 s. 93
og Danielsen, 1997, s. 392-93.

32. Danielsen, 1997, s. 389-94,
Lødrup, 2001, s. 311-12, Smith

og Lødrup, 1998 s. 137 og Taskinen,
2002, s. 39.

33. Lovforslag RP nr. 224/82 s. 19.

8.7 Andre kontaktformer

De nordiske begreber samvær og umgänge omfatter kun direkte kontakt i form af besøg eller andre former for møder. Hvis fysisk samvær af forskellige grunde ikke er mulig eller kun har et begrænset omfang, kan der i nogle tilfælde være behov for *andre former for forbindelse*, såkaldt indirekte kontakt, se nedenfor under 8.7.1. For større børn har det måske betydning, at forældrene normalt ikke kan åbne deres breve, se herom ovenfor under 2.4. En anden vigtig forbindelse til børnene er viden om, hvordan de har det, herunder om vigtigere begivenheder i deres liv. Derfor findes der regler om formidling af oplysninger om børnene til forældre, der ikke har del i ansvaret, se nedenfor under 8.7.2.

8.7.1 Telefon- og brevkontakt m.v.

I de danske og islandske love er der lovregler om *andre kontaktformer* end besøg.

Den danske Fml §18 med overskriften »anden kontakt« har følgende ordlyd: »Statsamtet kan i særlige tilfælde træffe bestemmelse om anden kontakt med barnet for den af forældrene, der ikke har barnet boende, i form af telefonsamtaler, brevveksling og lignende«. Reglen har et flerfoldigt sigte. Den kan være et supplement til samvær, hvis afstanden mellem forældrene, der f.eks. bor i hver sin verdensdel, umuliggør et samvær i sædvanligt omfang. Kontakten kan undertiden være et alternativ til fysisk samvær, hvis dette af formelle eller praktiske grunde ikke kan lade sig gøre, f.eks. hvis det vil skade barnet, eller der er risiko for bortførelse. Hjemlen kan tillige anvendes til at afstikke grænserne for kontakten, f.eks. begrænse antallet af telefonsamtaler. Behov for en myndighedsafgørelse kan også foreligge, hvis den, der har barnet boende, griber ind i kontakten uden rimelig grund. En afgørelse fra

statsamtet kan ikke gennemtvinges eller sanktioneres, f.eks. med tvangsbøder.³⁴

I den *islandske* BLI § 47, stk. 2, 2. pkt., findes en bestemmelse om breve og telefonsamtaler svarende til den danske.

I den *finske* VUL er der en *indirekte hjemmel*. Selv om loven generelt omhandler retten til at træffe den anden af forældrene, anføres i den generelle regel i 2 §, at formålet er at beskytte barnets ret til at holde kontakt med og træffe den anden af forældrene. Domstolene kan beslutte kontakt f.eks. med telefon, breve, e-post eller pakker. Selv i tilfælde, hvor samvær nægtes, kan der være anledning til at overveje, om der findes andre muligheder for, at børn kan bevare et realistisk billede af deres forældre og at opleve, at far eller mor trods alt bryder sig om dem. Slægtninge kan f.eks. være en formidlende forbindelse. Måske kan en fælles webside for barnet og forældrene være en mulighed. Det afgørende er, om barnet selv vil holde kontakt, og hvorledes det kan ske.³⁵

I *Norge* eller *Sverige* er spørgsmålet *ikke lovreguleret*. I Sverige foreslog Vårdnadstvistutredningen en regel, der lignede den danske, idet den kunne have en psykologisk effekt. I lovforslaget anførtes, at regeringen ikke var parat til at indføre en regel om anden kontakt. Der kunne ikke bortses fra, at detaljerede forskrifter kunne mindske forældrenes samarbejdsvilje. Der fandtes heller ikke redegørelser for erfaringer fra andre lande. Det er nu i en hovrättsdom fastslået, at kun direkte umgänge er omfattet af lovens regler.³⁶ Det er pålagt den nye svenske komite at redegøre for de erfaringer, der findes med anden kontakt, samt at tage stilling til, om der bør indføres mulighed for domstolene til at beslutte anden kontakt, og i så fald hvad der bør gælde. Det netop afsluttede arbejde med en Europarådskonvention om kontakt skal tages i betragtning.

34. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 466-67 samt Danielsen, 1997, s. 398-404.

35. Taskinen, 2002, s. 36 og 39-40.

36. SOU 1995:57 s. 90-97, prop. 1996/97:7 s. 64, Wickström i SvJT 2001 s. 885-86, Saldeen, 2001, s. 118 samt Sjösten i JT 1999-2000 s. 353-55.

8.7.2 Oplysninger om barnet

Det er en del af forældreansvaret at repræsentere barnet og dermed være beføjet til at rette henvendelse til børnehaver og skoler, hospitaler og læger, sociale myndigheder og institutioner for at få oplysninger. Det gælder også for den, der ikke har barnet boende, hvis der er fælles forældreansvar.³⁷

Den, der ikke har del i ansvaret, kan have en *reel og berettiget interesse* i at få *informationer*. For samhørighedsfølelsen og samværet har det betydning at vide noget om, hvordan barnet klarer sig i skolen, eller hvad det fejler samt at blive orienteret om væsentlige begivenheder i dets liv. Der er følt behov for at regulere denne indirekte kontakt i lovgivningen. Det kan ske på to måder, enten ved at *pålægge* den anden af *forældrene* en *oplysningspligt* eller ved at give den interesserede *adgang* til at gå *direkte* til *myndighederne*. Spørgsmålet har nær sammenhæng med tavshedspligtbestemmelser, og der kan i speciallovgivningen, som ikke behandles her, være regler herom samt om myndighedernes oplysningsmuligheder. Islandske, norske og svenske regler er henvendt til forældrene, medens der i dansk, islandsk og norsk børnelovgivning er bestemmelser om oplysninger fra offentlige myndigheder.

Pligten til at give oplysninger kan *pålægges forældremyndighedsindehaveren* eller den, barnet bor hos.

Ifølge den *islandske* BLI § 52, stk. 1, har den, der ikke har forældremyndighed, ret til fra den anden af forældrene at få oplysninger om barnet, herunder vedrørende dets helbred, udvikling, ophold i børneinstitutioner, skolegang, interesser og social tilknytning.

I den *norske* bl. § 47, første ledd, første punktum, bestemmes, at har den ene af forældrene foreldreansvaret alene, skal denne give den anden oplysninger om barnet, når denne bliver bedt herom.³⁸

37. Om en dansk dom om en faders aktindsigt i en datters hospitalsjournal i anledning af en incestanklage se T:FA 2000.336 Ø.

38. Innst. O. nr. 30 (1980-81) s. 19-20.

Svenske regler tager særligt sigte på et hensigtsmæssigt samvær. I FB 6 kap. 15 § 3 st. 2-3 pt. anføres: »Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, skall den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet skall umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, skall upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren«. Om reglerne er anført, at de ikke er direkte sanktionerede, og den, der har samvær, kan ikke få vårdnadshavarens beslutninger efterprøvet. De er derfor programerklæringer af holdningspåvirkende karakter, men en almindelig uvilje mod at give oplysninger kan måske vise noget om vedkommendes egnethed til at have vårdnaden. Bestemmelserne er i første række tænkt som en hjælp til den, barnet bør have umgänge med, men omfatter også andre, som kan have behov for oplysninger, for at samværet kan fungere, f.eks. socialmyndigheder som bistår med den praktiske tilrettelæggelse. Som eksempler nævnes i teorien særligt betydningsfulde beslutninger, som f.eks. at barnet skal flytte til en anden by eller til udlandet i en periode på grund af forældres studier samt oplysninger om helbredstilstanden, f.eks. om medicinske problemer. Også mindre indgribende spørgsmål bør der orienteres om, idet det er vigtigt, at den, der har samvær, ikke fremstår som en udenforstående, men kan leve med i barnets hverdag. Derfor bør der orienteres om skolegang, kammerater, mobningsproblemer og fritidsinteresser. Samværsforældre kan ikke kræve oplysninger om enhver begivenhed i barnets liv, men kun om vigtigere og mere betydningsfulde hændelser. Andre oplysninger end dem, der kan fremme samværet, er ikke omfattet af reglerne. Der kan være særlige omstændigheder, som fører til, at oplysningerne ikke gives. Der kan f.eks. være forhold, som barnet ikke ønsker, at den anden af forældrene får kendskab til.³⁹

39. Sjösten, 2003, s. 140-42 og Saldeen, 2001, s.117-18.

Andre regler *retter sig til myndighederne* og har dermed i højere grad et retligt indhold.

En *dansk* regel i Fml § 19 har overskriften »orientering om barnet«:

»§ 19. Den af forældrene, som ikke har forældremyndigheden, har ret til efter anmodning at få orientering om barnets forhold fra skoler, børneinstitutioner samt social- og sundhedsvæsenet. Myndigheden eller institutionen kan nægte at give oplysninger, hvis det er til skade for barnet. Der må ikke gives fortrolige oplysninger om forældremyndighedsindehaverens forhold.

Stk. 2. Statsamtet kan i særlige tilfælde efter anmodning fra indehaveren af forældremyndigheden eller en af de i stk. 1 nævnte institutioner fratage den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden, adgangen til at få orientering efter stk. 1. En afgørelse efter 1. pkt. har virkning fra det tidspunkt, hvor institutionen modtager meddelelse om afgørelsen.«

Reglen indebærer, at det er muligt for *institutionerne* at *give oplysninger uden* at komme i *strid med tavshedspligten* og uden at kunne mødes med *indsigelse* fra forældremyndighedsindehaveren. Der er ikke tale om aktindsigt, og der er ikke krav på at få kopier af sagsakter, idet orienteringen typisk sker mundtligt. Den berettigede har ikke beføjelse til aktiv kontakt med institutionen f.eks. i form af deltagelse i forældremøder. Ved fratagelse af adgangen til at få oplysninger vil grundsætningen i Fml § 17, stk. 3, gengivet ovenfor under 8.6, være vejledende. Det kan komme på tale, hvis pligten vil være en uforholdsmæssig belastning, f.eks. på grund af gentagne henvendelser til institutionen vedrørende mindre vigtige spørgsmål om barnet. I en konkret sag skulle orientering gives til faderen, selv om moderen havde adressebeskyttelse. I to sager blev orienteringspligten ophævet, i den ene fordi det var en urimelig belastning for skolen, i den anden fordi faderen havde begået grove seksuelle overgreb mod barnet.⁴⁰

40. Betænkning nr. 1279/1994
s. 120-24, Nielsen og Rasmussen,
2001, s. 467-68 samt Danielsen, 1997,

s. 404-16, T:FA 2001.153 C, T:FA
2000.149 C og T:FA 2000.229 C.

Den *islandske* BLI § 52, stk. 1, om forældres oplysningspligt, omtalt ovenfor, suppleres i stk. 2-5 med regler om ret til at få oplysninger om barnet fra børneinstitutioner, skoler, hospitaler, sundheds- og socialinstitutioner, socialudvalg, børneværnsudvalg og politi, men ikke om indehaveren af forældremyndigheden. Institutionerne og myndighederne kan afvise at give oplysninger, hvis de interesser, den ene af forældrene har i at udnytte oplysningerne, må vige for stærkere almene eller personlige interesser, herunder hvis de menes at kunne være skadelige for barnet. Afslag kan indbringes for sysselmanen inden to måneder efter, at vedkommen har fået meddelelse om afgørelsen. Under særlige omstændigheder kan sysselmanen efter ønske fra forældremyndighedsindehaveren beslutte at fratage den anden retten til at få oplysninger fra institutioner m.v.

Også den *norske* regel i bl. § 47, om forældreoplysninger, omtalt ovenfor, indeholder regler om oplysninger fra andre:

»Den andre har også rett till å få opplysningar om barnet frå barnehage, skule, helse- og sosialvesen og politi, om ikkje teieplikta gjeld andsynes foreldra. Slike opplysningar kan nektast gjeve dersom det kan vere til skade for barnet.

Avslag på krav om opplysningar etter første stykket andre punktum kan påklagast til fylkesmannen ...

I særlege høve kan fylkesmannen avgjere at den som ikkje har foreldreansvaret, skal tape opplysningsretten etter paragrafen her.«

Det kræver anmodning i det enkelte tilfælde at få oplysninger, og den, der ikke har foreldreansvar, kan ikke forlange at blive holdt løbende orienteret om barnets skolegang. Det kræves ikke, at anmodningen er konkretiseret, idet det må være nok at spørge mere åbent om, hvordan det går. Reglen hjemler i sit udgangspunkt ikke ret til at deltage i forældremøder, idet det kræver samtykke fra indehaveren af ansvaret.⁴¹

41. Rundskriv F-36-98 af 25. marts 1998 fra Kirke-, Uddannings- og Forskningsdepartementet.

I *Finland* giver VUL 9 § 3 st. 1 pt. om begrænset gemensam vårdnad, omtalt ovenfor under 4.3, mulighed for at få oplysninger fra skole, børnehave, myndigheder og institutioner. Den, der beholder en mere eller mindre begrænset del af vårdnaden, bevarer adgangen til at få disse informationer. Högsta Domstolen er for nylig gået videre, og har bestemt, at forældre, som ikke er vårdnadshavare, har ret til få information fra myndigheder om barnet, hvis oplysningerne kan anses at være til barnets bedste.⁴²

I *Sverige*, hvor området ikke er lovreguleret, er det anført, at den, der ikke har del i vårdnaden, i almindelighed ikke har mulighed for at få oplysninger fra myndighederne om barnet. Informationer om hospitalsophold og fra skolen er således stærkt begrænset. Tavshedspligtsbestemmelserne kan beskytte barnet.⁴³

8.8 Samvær med bedste- og stedforældre samt andre nærstående

Spørgsmålet, om barnet skal kunne *bevare kontakt* med *andre* end forældrene, er vigtigt. Det har værdi at kende sine bedsteforældre og eventuelt også andre nære slægtninge. Kontakt på tværs af generationer har stor betydning for alle parter. Som regel er der løbende kontakt og et naturligt frivilligt samvær. Ofte er bedsteforældre et stabilt holdepunkt for børnene, når forældre bryder deres forhold. Hvis begge forældre lever, er det mest nærliggende, at de selv tilrettelægger forbindelsen, især når børnene er små. Dermed bliver den baseret på frivillighed. I den *svenske* FB 15 § 3 st. findes noget af en programerklæring herom: »Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses«. Situationen er speciel, hvis barnet er anbragt uden for hjemmet ved de sociale myndigheders foranstaltning, og sådanne tilfælde behandles ikke her.

Spørgsmålet om samvær med andre end forældrene er lovreguleret i Island, Norge og Sverige, mens det i Danmark og Finland

42. HD 2003:7.

43. Prop. 1990/91:8 s. 42 og Sjösten, 2003, pkt. 8.4.

kun er forældre, der har ret til samvær. Reglerne er forskelligt udformet og tager sigte på forskellige situationer. I Sverige er der en mere generel regel om fremgangsmåden, når der fremsættes anmodning, idet der er indskudt et mellemled, socialnämnden. De fleste andre regler angår tilfælde, hvor den ene af forældrene er død. I Norge er der derudover en specialregel for situationer, hvor der er givet afslag på forældresamvær og i Island en mere vidtrækkende regel om tilfælde, hvor det er umuligt at udøve samvær.

Den generelle *svenske* tilkendegivelse i FB 6 kap. 15 § 3 st., gengivet ovenfor, følges op i 15 a § 1 st. 3 pt., der som nævnt er af mere *processuel* karakter vedrørende fremgangsmåden, andre end forældre skal følge, idet det fastslås: »Om umgänge begärs av någon annan [end en af forældrene], får talan föras av socialnämnden«. Det er således kun forældrene, der kan gå direkte til domstolene. Bedsteforældre og andre slægtninge skal henvende sig til de sociale myndigheder, som afgør, om sag skal anlægges, og da optræder som part. Der må foretages en undersøgelse og vurdering af, om det påtænkte samvær er til gavn for barnet, inden nævnet beslutter, om det vil indbringe spørgsmålet for domstolene. Efter forarbejderne er det kun i specielle tilfælde, der er anledning hertil. Hvis det sker, må domstolen bedømme, om der foreligger en så nær tilknytning mellem barnet og vedkommende, at barnet har behov for samvær og i hvilken udstrækning. Reglen er ikke begrænset til særlige personkategorier eller situationer. I praksis kommer umgänge navnlig på tale med tidligere plejeforældre, stedforældre, eller når den ene af forældrene er døde, dennes forældre.⁴⁴

I islandsk og norsk ret er der udtrykkelige regler om slægtningesamvær, efter at den ene af *forældrene* er *afgået ved døden*. Ifølge den *islandske* BLI § 47, stk. 3, kan nære slægtninge til den afdøde kræve, at sysselmanen fastsætter samvær for dem med barnet ud fra hensynet til, hvad der er bedst for barnet. I den *norske* bl. § 45, første ledd, om dødsfaldssituationen bestemmes: »Når den eine av foreldra eller begge er døde, kan slektningane til barnet eller andre, som er nær knytte til barnet, krevje at retten fastset om dei skal ha

44. Sjösten, 2003, s. 142-43 og Schiratzki, 2002, s. 117.

rett til å vere saman med barnet, og kva for omfang samværsretten skal ha.« Reglen giver ikke andre end forældre ret til samvær, men mulighed for at få spørgsmålet afgjort ved domstolene. Bestemmelsen gælder, uanset om det er den efterlevende eller andre der har forældreansvaret. Ikke kun slægtninge kan fremsætte anmodning, men også andre der er nært knyttet til barnet. Det kan f.eks. være en afdød mors samlever, som også barnet har boet sammen med. I praksis er reglen mest aktuell for personer på afdødes side. Der kræves ikke stærke grunde til at anmode, men nær tilknytning.⁴⁵

Den norske dødsfaldsregel er i 1998 suppleret med § 45, annet ledd, om bedsteforældresamvær i tilfælde, hvor *den ene af forældrene er nægtet samvær*: »I sak om samværsrett mellom foreldra kan ein forelder som vert nekta samvær krevje at avgjerdsorganet fastset om hans eller hennar foreldre skal ha rett til å vere saman med barnet og kva for omfang samværsretten skal ha. Samvær for besteforeldra kan berre fastsetjast på vilkor av at den som er nekta samvær ikkje får møte barnet.« Det særlige ved reglen er, at bedsteforældrene ikke som i dødsfaldssituationen selv kan tage initiativet, men må overlade det til den, der er nægtet samvær. Formålet er, at barnet kan bevare en kontakt med den del af familien, som den, der er nægtet samvær, ikke er i stand til at formidle.⁴⁶

Den islandske BLI § 47, stk. 3, omtalt ovenfor, er den mest vidtrækkende, idet den udover i dødsfaldssituationen gælder for tilfælde, hvor det er *umuligt* for den ene af forældrene at *udøve* sine *samværspligter* med barnet, og hvor nære slægtninge til den forhindrede kan få samvær. Reglen kan anvendes, hvis sysselmanen har afskåret samværet, men også hvis samvær ikke er muligt af andre grunde. Det kan være, fordi den, der skulle have samvær, bor i en anden verdensdel, afsoner langvarig fængselsstraf uden orlovs-muligheder, eller psykisk eller fysisk er ude af stand til at have kontakt med barnet. Reglen kan antagelig ikke anvendes, selv om den, der har samvær, lever så langt borte, at denne kun ser barnet et par

45. Ot. prp. nr. 44 (1987-88) s. 21-22, NOU 1977:35 s. 132 og Sandberg, 2002, s. 1414.

46. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 61-63, Sandberg, 2002, s. 1415 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 129 og 139.

gange om året, ligesom en faktisk undladelse af at se barnet ikke bringer reglen i anvendelse. Den anvendes navnlig af bedsteforældre.

I *Finland* har bedsteforældre *ikke mulighed* for at få samvær uafhængigt af forældrene. Barnets adgang til at træffe anden familie hører under vårdnaden og er derfor afhængig af indehaverens samtykke. Det antages imidlertid, at domstolene efter anmodning fra en af forældrene eller på eget initiativ i en vårdnadsafgørelse med hjemmel i den almindelige regel i VUL 9 § 3 st. 2 pt. om adgang til at opstille vilkår, gengivet ovenfor under 8.4, kan bestemme, at forældremyndighedsindehaveren eller den, barnet bor hos, skal tillade barnet at besøge bedsteforældre m.v. på en måde, som fastsættes i afgørelsen.⁴⁷

I *Norge* er det flere gange *overvejet*, om andres adgang til samvær skulle *udvides*. I 1980-erne angik drøftelserne navnlig stedforældre, som i længere tid havde virket som barnets sociale forældre, og stedsøskende. Blandt modargumenterne var, at der er en mangfoldighed af familiekonstellationer. En lovfæstet ret for flere til samvær ville indebære en opsplittet tilværelse for barnet og medføre flere problemer for familien end være en hjælp for barnet. En lovændring ville tillige føre til en øget belastning for den, der har barnet boende, og afgørelsen om, hvem et barn skal være sammen med, er en naturlig del af foreldreansvaret. I et lovforslag fra 1997 er uddybende anført, at det kun er i tilfælde, hvor forældrene ikke er villige til acceptere, at andre end den berettigede ser barnet under samvær, at det kan være aktuelt for bedsteforældre eller andre at få adgang til på egen hånd at anlægge sag. Der kan rejses spørgsmål, om det vil være rimeligt at indføre en sådan adgang, og om det tjener børnenes interesser. De kan risikere at blive indblandet i en konflikt mellem forældrene og bedsteforældrene, og der vil blive åbnet op for flere konflikter med risiko for hyppige søgsmål. Barnet kan også have vanskeligt ved at forholde sig til flere fastsatte samvær, som skal løbe parallelt. Når det bliver ældre, afgør det i høj grad selv spørgsmålet. Barne- og Familiedeparte-

47. Savolainen, 1997, s. 87 og Saarenpää, 1996, s. 422.

mentets vurdering var, at man skal være varsom med at give andre personer rettigheder, som gør dem til konkurrenter med hensyn til barnet, idet forældrene skal konkurrere med sine egne forældre om at få samvær. I en stortingsmelding fra april 2003 nævnes, at den udvidede familie har stor værdi. Bedsteforældre, tanter, onkler og andre voksne er vigtige barnets liv. Samværsspørgsmålet omtales dog ikke i sammenhængen.⁴⁸

I *danske* regler er der *ikke hjemmel* til, at andre end forældre kan få samvær. I udvalgsbetænkninger er der ikke taget endelig stilling til samvær for bedsteforældre m.v., navnlig fordi spørgsmålet faldt uden for det sidste kommissorium. I en *betænkning* fra 1983 var opfattelsen, at det i en række tilfælde vil være værdifuldt for et barn at opretholde kontakt til en voksen person, som det har haft nær forbindelse med, selv om denne ikke er en af barnets forældre. Det kan f.eks. være i situationer, hvor den efterlevende af forældrene, der ikke har haft barnet boende, tillægges forældremyndigheden efter indehaverens død, og hvor barnet kan have tætte relationer til afdødes ægtefælle eller samlever. Det kan også være i forhold til plejeforældre eller personer, der har haft forældremyndigheden over barnet i en periode. Arbejdsgruppen afstod fra at stille forslag om en sådan bestemmelse, Den fandt, ligesom tidligere Børnekommissionen, at der kan være en vis risiko for, at en sådan kontakt vil miste sin værdi for barnet, hvis den giver anledning til konflikter. Derfor bør en kontakt i disse tilfælde ske i forståelse med indehaveren af forældremyndigheden. Spørgsmålet blev taget op igen i en betænkning fra 1994. Efter en gennemgang af den nordiske lovgivning anføres bl.a., at det har stor værdi for barnet at kende sine bedsteforældre og andre slægtninge. Sociale kontakter kan også være bevaringsværdige, f.eks. med en forhenværende stedfader, selv om de udviklede moderne familiestrukturer, der kan rumme flere hold særbørn, kan komplicere mulighederne for at opretholde forbindelsen med tidligere familiemedlemmer.

48. Ot. prp. nr. 44 (1987-88) s. 21-22,
Ot. prp. nr. 56 (1997-98) s. 62-63 og
St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 5-8.

Flere myndighedsstyrede samværsordninger kan på den anden side give anledning til betænkeligheder, herunder fordi det kan være svært for barnet at have et nogenlunde normalt fritidsliv, hvis det er optaget mange weekender af at opfylde forskellige samværsresolutioner. I så henseender har den skete udvidelse af forældrenes samvær også betydning. Barnelovsudvalget har i en betænkning om børns forsørgelse anført, at det retspolitiske spørgsmål, om det er tidssvarende og rimeligt, at stedforældre ikke har ret til samvær, ligger uden for kommissoriet.⁴⁹

Den nye *svenske* komite skal undersøge praksis og overveje, om der er anledning til ændringer, så visse nærstående får mulighed for selv at gå til domstol under visse forudsætninger i stedet for som nu at skulle rette henvendelse til socialnämnden.

8.9 Midlertidigt samvær

Som nævnt ovenfor under 6.8 omfatter de fleste landes *midlertidige afgørelser* både forældreansvar, bopæl og samvær. I Danmark er der en særregel om midlertidigt samvær, måske på grund af de særlige kompetenceregler, se herom ovenfor under 8.3.2, der bevirker, at statsamtet træffer afgørelsen, selv om det sker under en verseerende retssag om forældremyndighed. Den *danske* Fml § 26 gælder både under sager om forældremyndighed og om samvær. Der kan efter anmodning træffes afgørelse om midlertidigt samvær under hensyn til, hvad der er bedst for barnet under sagen. Under en forældremyndighedssag lægges vægt på, at barnet bevarer kontakten med begge forældre under sagen. Der vil således kunne fastsættes samvær ud over det, der i øvrigt ville være normalt. Også under en verseerende samværs sag kan der træffes en midlertidig afgørelse.⁵⁰

49. Betænkning nr. 985/83 s. 45-46, betænkning nr. 1279/94 s. 125-27 og betænkning nr. 1389/2000 s. 21.

50. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 460 samt Danielsen, 1997, s. 452-61.

8.10 Harmoniseringsmuligheder

På samværsrettens område er der ikke de store principielle og grundlæggende uligheder, men forskelle med hensyn til brugen af programudtalelser, f.eks. om barnets moralske ret til samvær, vedrørende den valgte lovteknik og med hensyn til detaljer. Der er *betydelige variationer* i, hvor mange *enkeltheder* der reguleres om, med de finske og norske love som yderlighederne. Dette er et mere politisk spørgsmål, men ikke stort. I Danmark præges området af, at samværsafgørelser træffes administrativt, og at Civilretsdirektoratet som supplement til lovbestemmelserne udsteder bindende administrative forskrifter samt generelle vejledninger og orientering om konkrete mere principielle afgørelser, hvorfor området er mere reguleret end i de andre lande.

Der er dog et *par* mere *vigtige* og principielle *spørgsmål*: Det første er, om der skal lovgives om anden kontakt end samvær. Det næste er samvær med andre end forældre. Disse to emner har sammenhæng med, om den nordiske lande skal tilslutte sig den nye Europarådskonvention om kontakt med børn, og begge spørgsmål skal overvejes under det igangsatte svenske reformarbejde.

Det forekommer hensigtsmæssigt og i overensstemmelse med internationale tendenser, som er kommet til udtryk i Europarådskonventionen, at de lande, der ikke allerede har denne mulighed, følger de andre landes eksempel og lovgiver om *anden form* for *kontakt* end besøg og møder, f.eks. bestemme, at der skal være mulighed for at sende breve, e-mails eller pakker samt telefonere med barnet, uden at den, der har barnet boende, må lægge hindringer i vejen herfor. Behov for anden kontakt forekommer i en række situationer, beskrevet under 8.7.1 at være i barnets interesse som et alternativ til direkte kontakt også på tværs af nordiske landegrænser. En myndighedsafgørelse kan have betydning for familierelationerne, selv om det står klart, at der ikke er mulighed for at sætte magtmidler bag.

Det forekommer ligeledes naturligt at indføre regler om adgang for *andre end forældrene* til at få en *afgørelse* om *samvær*, se ovenfor under 8.8. Det er vigtigt, at barnet ikke i de hyppige skilsmisse-situationer mister forbindelsen med den gren af familien, det ikke har naturlig kontakt med gennem den af forældrene, det bor sammen med. Internationalt går tendensen både efter praksis i henhold til Den europæiske Menneskerettighedskonvention og efter den nye Europarådskonvention i retning af at udvide kredsen af samværsberettigede. Kommende regler i Danmark og Finland, hvor muligheden for slægtningsamvær ikke findes, bør i hvert fald omfatte tilfælde, hvor den *ene* af *forældrene* er afgået ved *døden*, og der bør da antagelig være adgang for bedsteforældre og stedforældre, samt måske for andre med familieband til barnet til direkte at rejse en sag herom. Dermed må de svenske procesregler overvejes, så der ikke længere skal være nødvendigt at gå gennem de sociale myndigheder.

Der bør antagelig være en vis mulighed for slægtningsamvær også *uden for dødsfaldssituationen*, hvis det ikke er muligt med forældrenes bistand at opretholde denne kontakt. En regel herom bør i hvert fald som den norske regel omfatte tilfælde, hvor der foreligger en myndighedsbeslutning om, at den berettigede er *afskåret* fra samvær, men sikkert også hvor det som efter den islandske bestemmelse er *umuligt* for den berettigede at udøve sine samværsforpligtelser. Det er et åbent spørgsmål, at man skal gå endnu videre til trods for, at der er grænser for, hvor mange myndighedsbestemte samvær der kan indpasses i barnets tid, se også ovenfor under 8.8. Der må i denne sammenhæng tages hensyn til, at et sådant samvær kan forstærke en mulig konflikt mellem de interesserede slægtninge og forældrene.

Om *initiativspørgsmålet* bemærkes, at den norske regel, der uden for dødsfaldstilfælde overlader til den, der er nægtet samvær, at rejse spørgsmålet, ikke findes at tilgodese slægtningsinteresser i tilstrækkeligt omfang. Det er muligt, at der i andre tilfælde end efter et dødsfald bør indføres en vis forhåndsbedømmelse af, om der skal gives tilladelse til sagsanlæg, f.eks. en forudgående tilladelse fra retten, eller måske som i Sverige at sagen skal anlægges af social-

nämnden efter en forudgående prøvelse, selv om det kan forekomme unaturligt, at det da bliver nævnet og ikke den interesse-rede slægting, der er part i retssagen.

Blandt de mere *praktisk* betonedede *spørgsmål*, der er løst på forskellig måde, og hvor en harmonisering kan overvejes er:

Der kan være gode grunde til at overveje en ophævelse af den norske bl. § 43, annet ledd, om *normalsamvær*, se ovenfor under 8.3.3, som ikke har nogen parallel i de andre lande, idet den ikke er dækkende med den igangværende udvikling i retning af stadig mere samvær. Den større mobilitet i samfundet kræver også mere individuelle afgørelser.

Det bør i Danmark overvejes at indføre regler om fordeling af særligt store *samværsudgifter* i stil med de norske og svenske, se ovenfor under 8.5. Måske bør den finske praksis af oplysningsgrunde også lovfæstes.

Det anbefales at overveje, om det er muligt at lovgive om en adgang til inden for rammerne af et sædvanligt samvær at *rejse til udlandet* med barnet, se ovenfor under 8.4.3. En far, der bor i Malmø, bør antagelig kunne tage barnet med på en Tivolitur til København, og det forekommer rimeligt, at et norsk barn kan tages med på endags indkøbstur til Sverige. Der bør være mulighed for at hindre dette, hvis der er en bortførelsesrisiko. Spørgsmålet har sammenhæng med muligheden for at få udstedt et pas til barnet eller få det indføjet i samværsforældres pas, og pas-spørgsmål behandles ikke her.

Det kunne overvejes at *styrke* mulighederne for *overvåget kontakt* ved det offentliges foranstaltning, se ovenfor under 8.4.2, således at det også i andre lande end i Danmark og Island er muligt som en praktisk anvendelig betingelse at foreskrive noget sådant.

Endelig kunne det overvejes at tilvejebringe større ensartethed med hensyn til reguleringen af *oplysningsmulighederne*, se ovenfor under 8.7.2, også fordi dette vil være en lettelse for forældre, der har et barn boende i et andet nordisk land. I denne henseende har regler om oplysninger fra myndighederne særlig betydning, fordi de har et retligt indhold.

9 Forældreansvar til andre, herunder ved dødsfald

9.1 Problemstillinger

Ovenfor under 3 er redegjort for, hvornår forældrene er indehavere af ansvaret, gifte såvel som ugifte, medens der under 5 og 6 er en mere generel omtale af mulighederne for at aftale eller få en afgørelse om fordelingen af ansvaret mellem dem efter en samlivsophævelse, en separation eller en skilsmisse. I dette kapitel behandles nogle specialspørgsmål om, hvem der kan være *indehaver* af ansvaret i *særlige situationer*, og dermed hvornår ansvaret kan tillægges andre end forældrene. Under 9.2. redegøres for retsstillingen, hvis en af *forældrene* eller de begge *dør*. Under 9.3 er der en gennemgangen af adgangen til at *overføre* forældreansvaret til *andre* end forældrene, hvad enten det er ved *dom*, se 9.3.2, eller ved *aftale*, se 9.3.3. Under 9.2.4 og 9.3.4 behandles en islandsk regel om *stedforældres* retsstilling efter loven. Derudover behandles under 9.4 betingelserne for at *to* eller *flere* kan få ansvaret i *forening*.

9.2 Forældreansvaret efter dødsfald

9.2.1 Generelt

Børn, der mister deres forældre ved *dødsfald*, før de fylder 18 år, er i en ganske særlig situation. Det gælder ikke mindst, hvis begge dør, eller det er en eneindehaver af ansvaret, som gør det. I den *danske* Fml §§ 14-15, i den *islandske* BLI § 30, i den *norske* bl. §§ 38

og 63 samt i den svenske FB 6 kap. 9 § er der særregler om sådanne tilfælde.

I *Finland* findes der ikke materielle særregler om dødsfald, idet situationen er omfattet af de generelle regler i VUL 9 § 1 st. nr. 3 og 4. I 14 § 2 st. er der en processuel særregel om udvidelse af kredsen, der kan tage initiativ til en vårdnadssag: »Om barn till följd av vårdnadshavarens död saknar vårdnadshavare, kan ansökan göras även av barnets släkting eller annan som står barnet nära.«

9.2.2 Legal videre- eller overførelse til den efterlevende

I alle de nordiske lande *forbliver* forældreansvaret hos den *efterlevende* af forældrene, hvis der var *fælles forældreansvar* eller *gemen-sam vårdnad*, da den anden af forældrene døde, jf. den *danske* Fml § 14, stk. 1, den *islandske* BLI § 30, stk. 1, den *norske* bl. § 38, første ledd, og den *svenske* FB 6 kap. 9 § 1 st. 1 pt. Det er også retsstillingen i *Finland*, selv om der ikke er nogen lovregel herom.¹ Hvis forældrene levede adskilt, kan det betyde, at barnet skal flytte til efterlevende.

I Norge er man ved en lovændring i 1997 gået videre med reglen i bl. § 38, annet ledd: »Bur barnet saman med begge foreldra og den eine av dei døyr, får den attlevande foreldreansvaret aleine, jamvel om berre den avdøde hadde foreldreansvar.« Den efterlevende skal ikke anlægge sag og får ansvaret automatisk. Ifølge forarbejderne bør det meldes til folkeregistret, at vedkommende har foreldreansvaret, hvorved bemærkes, at bl. § 39 om anmeldelse som en gyldighedsbetingelse ikke gælder i disse tilfælde. Reglen har betydning for ugifte samboende forældre, som ikke har fået registreret nogen aftale med den følge, at den afdøde mor havde foreldreansvaret alene.²

1. Savolainen, 1997, s. 81.

2. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 43-47 og 84, Sandberg, 2002, s. 1409 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 75

I *Island* findes en lignende endnu videre regel i BLI § 30, stk. 3, idet det ikke er en betingelse, at barnet boede sammen med den efterlevende ved dødsfaldet.

9.2.3 Yderligere om efterlevendes retsstilling

Retsstillingen for den efterlevende af forældrene har tiltrukket sig særlig opmærksomhed. Der kan være *andre* end den efterlevende, barnet har større tilknytning til ved dødsfaldet. Navnlig kan det dreje sig om en stedfar eller -mor, som dannede familie med afdøde og barnet, men det kan f.eks. også være bedsteforældre eller andre slægtninge, der har haft barnet boende i en længere periode under en enlig mors sygdom. Problemet er, om de skal have *mulighed* for at få *ansvaret* overført, selv om der er en efterlevende, og denne har eller får ansvaret uden videre ved dødsfaldet. Et *andet spørgsmål* er, om en *efterlevende*, som er uden del i ansvaret på dødsfaldstidspunktet, skal have *fortrinsret* til at få tillagt forældreansvaret i konkurrence med andre interesserede. Om islandske stedforældre se nedenfor under 9.2.4.

I Danmark og Norge har *andre* med tilknytning til barnet under visse omstændigheder adgang til at *søge* at få tillagt *forældreansvaret*, selv om efterlevende legalt har eller får det, se herom ovenfor under 9.2.2, hvis de føler tilknytning til barnet og mener at have et bedre omsorgstilbud. Ifølge den *danske* Fml § 14, stk. 1, 2. pkt., er det muligt, hvis barnet ikke boede hos den efterlevende forældremyndighedsindehaver. Ifølge den *norske* bl. § 63, første ledd, kan »andre innan seks måneder etter dødsfaldet reise sak med krav om å foreldreansvaret og få bu fast saman med barnet«. Den norske bestemmelse gælder i situationer, hvor »den som får foreldreansvaret etter § 38 første stykket, ikkje budde saman med barnet, eller den av foreldre som får foreldreansvaret etter § 38, andre stykket, ikkje hadde foreldreansvaret da den andre døydde«. I teorien henvises til, at barnet kan bo i en ny familiestruktur med en stedfar eller -mor og halvsøskende, og der kan være opstået et socialt forældreskab, som barnet ikke bør rives bort fra, til trods at efter-

levende havde del i ansvaret ved dødsfaldet. Det kan også være, at barnet er stærkt knyttet til afdødes forældre, som ønsker at tage sig af barnet, samtidig med at der ikke har været særlig kontakt med den efterlevende, som måske bor i en anden del af landet, så barnet skal flytte og vil miste sit lokalmiljø.³

Anmoder andre om at få tillagt forældreansvaret, selv om efterlevende har del i det, er *kriteriet* efter af den *danske* Fml § 14, stk. 1, 3. pkt., at en sådan anmodning »kun imødekommes, hvis hensynet til, hvad der er bedst for barnet, taler imod, at forældremyndigheden forbliver hos den efterlevende«. Også i *Norge* skal retten selvstændigt lægge vægt på den biologiske tilknytning mellem den efterlevende og barnet. Efter bl. § 63, femte ledd, kan forældreansvaret tillægges efterlevende i forening med andre, f.eks. en onkel eller tante, der skal have barnet boende, men det forudsætter, at den efterlevende havde del i ansvaret ved dødsfaldet, se tillige nedenfor under 9.4, hvor reglen er gengivet. Det kan tænkes, at ansvaret tillægges den efterlevende far og den afdøde mors mandlige sambo i forening.⁴

En *dansk* særregel om indgriben, inspireret af en konkret *drabs-sag*, blev indsat under folketingsbehandlingen. I Fml § 14, stk. 1, 4-5 pkt., anføres: »Bor barnet ved dødsfaldet hos den efterlevende, og har denne forvoldt den anden forældremyndighedsindehavers død, kan en anden anmode om at få tillagt forældremyndigheden. Anmodningen kan kun imødekommes, hvis det er af afgørende betydning af hensyn til barnet, at forældremyndigheden ikke forbliver hos den efterlevende.« Det suppleres af stk. 3: »Har en af forældrene forældremyndigheden alene, og har denne forvoldt den anden af forældrenes død, kan en anden anmode om at få tillagt forældremyndigheden. Anmodningen kan kun imødekommes,

3. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 84, Sandberg, 2002, s. 1409, Lødrup, 2001, s. 302 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 75.

4. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 45 og Sandberg, 2002, s. 1409.

hvis det er af afgørende betydning af hensyn til barnet, at forældremyndigheden ikke forbliver hos den efterlevende.»⁵

Fører reglerne, beskrevet ovenfor under 9.2.2, til, at den efterlevende af barnets forældre ikke automatisk er indehaver af forældreansvaret, har denne ofte en *fortrinsstilling*. Ifølge den danske Fml § 14, stk. 2, 2. pkt., imødekommes efterlevendes anmodning, »medmindre hensynet til, hvad der er bedst for barnet, taler imod det«. Siden 1997 er der offentliggjort 11 danske landsretsafgørelser om bestemmelsen, og i fire af dem fik bedsteforældrene forældremyndigheden i konkurrence med den efterlevende af forældrene. Den norske bl. § 63, annet ledd, annet punktum indeholder følgende regel: »Det skal leggjast vekt på om den attlevande av foreldra ønskjer foreldreansvaret.« Dette udtrykker, at normalordningen er, at børn vokser op med deres forældre, men barnets bedste er afgørende. Ifølge en rundskrivelse vil den biologiske tilknytning være et af de momenter, der skal indgå i afvejningen. Reglen er ikke ment at skulle styrke forældrenes interesser på bekostning af, hvad der er bedst for barnet. Hvis børnene er vokset op med sociale forældre og nye søskende, vil dette kunne veje tungere end biologi. I bemærkningerne til lovforslaget fra december 2002 henvises til en højesteretsdom fra 2002, hvorefter udgangspunktet for vurderingen var, at den efterlevende overtager foreldreansvaret og den daglige omsorg for barnet, dersom vedkommende er velegnet og ønsker det. Den svenske FB 6 kap. 9 § 2 st. er mere neutral, idet det anføres, at »rätten [skall] på ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden anför tro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare«. Dog anføres i teorien, at den efterlevende alligevel har en principiel fortrinsstilling. En islandske regel om situationen blev ophævet i 2003, og efterlevendes har ikke længere nogen særstilling.⁶

5. Danielsen, 1997, s. 265-68 og 280-81. I Finland og Sverige kan den efterlevende drabsmand fratages vårdnaden i medfør af VUL 9 § 2 st. eller FB 6 kap. 7 § 1 st., omtalt nedenfor under 9.3.2.

6. Rundskriv Q-18/97 10 december 1997 s. 11, Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 27 og Rt. 2000 s. 1460, Sjösten, 2003, s. 83 og Saldeen, 2001, s. 94. De danske domme er offentliggjort i T:FA under rubrikken 331.5.

I den *finske* lov er der som nævnt ikke materielle særregler om dødsfaldssituationen. Andres muligheder for at få vårdnaden fremgår af den generelle regel i VUL 9 §, omtalt nedenfor under 9.3.2, og den efterlevende af forældrene har ikke nogen legal fortrinsstilling. Slægtninge eller andre, som står barnet nær, kan anmode om at få vårdnaden, og i så fald har det ikke nogen betydning, om begge forældre eller den ene af dem lever. Det kan tænkes, at den ene af forældrene, som har været eneforsørger, dør, og hvor der kan være spørgsmål om at betroe vårdnaden til stedforældre eller andre, som står barnet nær, i stedet for den efterlevende.⁷

9.2.4 Islandske stedforældres stilling

Islandske stedforældre har en ganske særlig stilling. De bevarer forældremyndigheden, hvis deres ægtefælle eller registrerede samlever dør, jf. BLI § 30, stk. 1-2, se nedenfor under 9.3.4.

9.2.5 Andre dødsfaldsregler

Hvis *begge* forældre dør, skal der nødvendigvis tages stilling til, hvilken eller hvilke udenforstående der skal have forældreansvaret. Det samme gælder, hvis kun den ene dør, og den efterlevende af forældrene ikke har del i ansvaret, ikke får det tillagt automatisk efter den norske eller islandske regel og ikke anmoder om at få det.

Dødsfaldssituationen har i nogle lande givet anledning til særregler, bl.a. om hvem der tager *initiativet* og om *kriterier*. I *Danmark* har de sociale myndigheder en særlig forpligtelse til i fornødent omfang at medvirke til at finde en egnet forældremyndighedsindehaver, hvis ingen melder sig, jf. lov om social service § 37. Ifølge Fml § 14, stk. 2, bestemmes det under hensyn til, hvad der er bedst for barnet, hvem der skal have forældremyndigheden. Kompetencen til at træffe afgørelse i disse sager er tillagt statsamtet, også selv om der er tvist, men ifølge stk. 6 er der adgang til fuld domstolsprøvelse af statsamtets afgørelser. Efter § 30 skal der i

7. Savolainen, 1997, s. 81 og 1982 s. 51-52.

almindelighed indhentes en erklæring fra en efterlevende, som ikke har del i forældremyndigheden, inden den tillægges andre. I § 24 er der en særregel om midlertidige afgørelser.

I den *finske* VUL er gruppen, der kan tage et initiativ, udvidet i dødsfaldssituationen, idet ansøgningen foruden af socialnämnden kan indgives af slægtninge eller andre, der står barnet nær, se 14 § 2 st., gengivet ovenfor under 9.2.1. Sagen afgøres efter den mere generelle regel i 9 §, 2 st. se herom nedenfor under 9.3.2.

I den *islandske* BLI § 30, stk. 5, bestemmes, at bevirker et dødsfald, at ingen har forældremyndigheden, overgår forældremyndigheden til børneværnsudvalget. Det antages, at andre interesse-rede, f.eks. bedsteforældre eller tidligere stedforældre kan anlægge sag for at få forældremyndigheden, formentlig med udvalget som modpart.

Fører et norsk dødsfald til, at ingen længere har foreldreansvaret, skal lensmannen eller tingretten ifølge den *norske* bl. § 38, tredje ledd, have oplysning herom i dødsfaldsmeldingen. Ifølge bl. § 63, tredje ledd, skal ansvaret tillægges en eneansøger »utan når det er fare for at barnet ikkje vil få forsvarleg stell, eller det vil lide skade på annan måte«. I sagskapitlet i den norske bl. er der i § 63 med flere ledd særligt om behandlingen af disse sager. Ifølge fjerde ledd »skal dei næraste slektningane til barnet eller dei som barnet bur saman med, ha høve til å uttale seg. Retten kan sjå bort frå uttaleretten etter dette stykket når særlege grunnar gjer uttale uturvarende«. Om barnets retsstilling er der en henvisning til § 31, se herom nedenfor under 11.5. Af syvende ledd fremgår, at hvis ingen melder sig, skal retten underrette barnevernstjenesten. I sjette led er der en særlig vilkårsregel: »Retten kan setje som vilkår for avgjerda at barnet i ei viss tid ikkje skal kunne flyttast frå heimen der det bur, dersom flyttinga kan vere uheldig for barnet, og det ikkje er rimeleg grunn til å flytte.«

Ifølge den *svenske* FB 6 kap. 9 § 1 st. 2 pt. skal retten, hvis begge forældre er døde, »på anmälan av socialnämnden eller när förhållandet annars blir känt anförtra vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare«. Efter forarbejderne bør der tages

hensyn til, under hvilke forhold barnet er vokset op, medens forældrene levede, og hvilken tilknytning det har haft til den efterlevende eller nogen anden voksen, f.eks. stedforældre eller slægtninge.

I Danmark var området med forældredødsfald tidligere også omfattet af *værgeregler*, idet der i nogle dødsfaldstilfælde blev udpeget en værge, som automatisk tillige blev indehaver af forældremyndigheden. I 1985 ændredes det, idet forældremyndighedsspørgsmålet altid skal afklares først, hvorefter forældremyndighedsindehaveren tillige bliver værge og dermed også skal varetage de økonomiske opgaver. I Norge er der fortsat en dobbeltkompetence. Fører et dødsfald i Norge til, at ingen længere har foreldreansvaret, og ingen efter bl. § 63, tredje ledd, anmoder om at få det tillagt, har barnevernet pligt til at placere barnet midlertidigt, eventuelt overtage omsorgen efter barnevernslovens § 4-12. I så fald må der udpeges en værge, jf. vergemålslovens § 6, som i sådanne tilfælde får bestemmelsesretten også i personlige forhold efter lovens § 39. Vergemålsudvalget er gjort opmærksom på dette problem.

Om muligheden for at tildele flere i forening forældreansvaret se nedenfor under 9.4.

9.2.6 Tilkendegivelser om ansvaret efter et dødsfald

I alle de nordiske lande, bortset fra i Finland, er der lovregler, hvorefter forældre kan udforme *vejledende tilkendegivelser* om, hvem der skal udpeges som indehaver af forældreansvaret i tilfælde af dødsfald. Muligheden benyttes f.eks. af forældre, der sammen skal på en længere rejse, eller af enlige alvorligt syge mødre.

I den *danske* Fml § 15 om det, der noget misvisende kaldes børnetestamenter, bestemmes, at forældremyndighedsindehavere »kan tilkendegive, hvem der efter deres død bør have tillagt forældremyndigheden. Tilkendegivelsen følges, medmindre hensynet til, hvad der er bedst for barnet, taler derimod. Den efterlevendes fortrinsstilling efter § 14 gælder dog uanset en modsat tilkendegivelse«. Ifølge den *islandske* BLI § 30, stk. 6-7, skal foræl-

dremyndighedsindehavernes bestemmelse efterleves, medmindre den strider mod loven, eller hensynet til hvad der er bedst for barnet taler for noget andet. I den *norske* bl. §63, femte ledd, tredje punktum, der blev overført fra værgemålsloven i 1997, anføres, at »har foreldre skriftleg gjeve uttrykk for kven dei ønskjer skal ha foreldreansvaret etter at dei er døde, bør det leggjast vekt på det«. I den *svenske* FB 6 kap. 10 a § 4 st. nævnes, at hvis der skal udpeges en vårdnadshavare efter forældrenes død, og de eller en af dem har tilkendegivet, hvem de ønsker om vårdnadshavare, skal denne udpeges »om det inte är olämpligt«. *Finske* regler i förmyndarverksämhetslovgivningen omhandler kun det økonomiske værgespørgsmål, men tilkendegivelser vedrørende vårdnaden ses også.⁸

I de fleste landene er der ikke *formkrav*. Dog anføres i den *norske* bl., at tilkendegivelserne skal være skriftlige. Efter den *islandske* BLI § 30, stk. 7, skal tilkendegivelserne underskrives i overværelse af sysselmanen eller en advokat. Det skal klart anføres, at udstederen har underskrevet eller vedkendt sig sin underskrift i dennes nærvær og efter forudgående vejledning om retsvirkningerne. I *Danmark* er det ikke ualmindeligt, at tilkendegivelserne oprettes for notaren, hvilket har den fordel, at de indgår i et centralt testamentsregister. Dermed får skifteretten på grund af den obligatoriske forespørgsel til registret ved alle dødsfald kendskab til dokumentet, som kan videregives til statsamtet.

Tilkendegivelserne er *ikke bindende*, men vil være et blandt flere elementer i afgørelsen. Deres værdi afhænger af indholdet, herunder en eventuel god begrundelse for ønsket, hvor lang tid der er gået siden oprettelsen, og hvorledes den indsattes kontakt med barnet har været i tiden op til dødsfaldet og derefter. Har der været forældrekonflikt, må afdødes ønsker afvejes over for efterlevendes forhold og den udpegedes tilknytning til barnet. I en *norsk* rundskrivelse anføres, at en erklæring, begge forældre har afgivet i forening fornylig, vil veje langt mere end en ubegrundet erklæ-

8. Betænkning nr. 985/1983 s. 100-02, Danielsen, 1997, s. 290-94,

Ot.prp. nr. 56 (1996-97) s. 47-48 og 84, Smith og Lødrup, 1998, s. 76.

ring fra den ene af forældrene, som er dateret for år tilbage. Det er en fordel med en god begrundelse.⁹

9.3 Tredjemænds muligheder uden for dødsfaldssituationen

9.3.1 Situationer, hvor spørgsmålet opstår

Der kan opstå spørgsmål, om ansvaret kan tilkomme eller *overføres* til *andre end* en af *forældrene*, eller om de skal kunne få en afgørelse om, at barnet skal bo hos dem. Det gælder også uden for dødsfaldssituationen. Stedforældre, bedsteforældre, plejeforældre og andre kan have et ønske om at få et ansvar eller et medansvar for børnene. Plejeforældrenes problem løses i nogle lande ved en adgang til tvangsadoption. Kun ansvars- og vårdnadsvinklen omtales her. Om tredjemænds mulighed for at få samvær se ovenfor under 8.8.

Der er *flere* nordiske *løsninger* med hensyn til *tredjemænds muligheder* for at få forældreansvaret eller vårdnaden. I Finland og Sverige kan der ske *overførelse ved dom*, medens forældrene ikke kan indgå aftale om overførelse, se nedenfor under 9.3.2. I Danmark og Island er der ikke nogen mulighed for at træffe afgørelse om overførelse, hvorimod der i disse lande er en *aftaleadgang*, omtalt nedenfor under 9.3.3. I Island er der derudover *legale regler* om, at stedforældre har forældremyndigheden direkte efter loven, se under 9.3.4. I Norge kan foreldreansvaret ikke overføres til udenforstående under en barnefordelingssag eller ved aftale. Omfanget af de finske og svenske ordninger kan måske bedst illustreres ved at gengive den vidtrækkende finske VUL § 14 1 st. om initiativadgangen: »Ärende som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt görs anhängigt genom ansökan som kan göras av barnets föräldrar

9. Danielsen, 1997, s. 294 og
Rundskriv Q-18/97 10. desember
1997 s. 11.

gemensamt, den ene föräldern, barnets vårdnadshavare eller socialnämnden.« I 2 st. er der som omtalt ovenfor under 9.2.1 en særrregel om dødsfaldssituationen.

Spørgsmålet, om andre end de biologiske forældre kan blive indehavere af ansvaret eller vårdnaden, har *nogen sammenhæng* med sociallovgivningens regler om *anbringelse* af børn *uden for hjemmet* i tilfælde af omsorgssvigt. I *Danmark* har en sådan frivillig eller tvangsmæssig anbringelse ved børne- og ungeudvalgets beslutning aldrig indflydelse på forældrenes retsstilling, bortset fra de faktiske begrænsninger der følger af, at barnet ikke længere opholder sig i hjemmet. Der er derfor i anbringelsessituationer ikke noget forældremyndighedsspørgsmål at tage stilling til, og sager om manglende omsorg hører altid under danske sociale myndigheder. I *Norge* tilkommer adgangen til at træffe afgørelse om foreldreansvaret barnevernsnämnda, hvis barnet er anbragt uden for hjemmet, se den norske barnevernslov §§ 4-18 og 20. I *Finland* og *Sverige* findes, som gennemgået nedenfor under 9.3.2 muligheder for afgørelser også efter regler i børnelovgivningen. Børneforsorgslovgivningen uddybes ikke her. Der er heller ikke fundet anledning til en nærmere gennemgang af de særrregler i den svenske FB 6 kap. 10 a - c §§, som er nødvendige på grund af adgangen efter 7-9 §§ til at udpege udenforstående som vårdnadshavare.

Et særligt spørgsmål er, i hvilket omfang overførelsen kan ske til flere i forening, og hvilke begrænsninger der skal opstilles herfor, se nedenfor under 9.4. Et andet er, om andre end forældrene kan få myndighedernes medvirken til at få kontakt med barnet, og det behandles ovenfor under 8.8.

9.3.2 Afgørelser, hvorefter tredjemænd får del i ansvaret eller får det overført

Tredjemænds mulighed for at få vårdnaden afhænger både i *Finland* og *Sverige* af, om *socialnämnden* vil tage et *initiativ*, idet udenforstående privatpersoner ikke bortset fra i dødsfaldstilfælde selv

kan anlægge sag, jf. VUL 14 § 1-2 st. og FB 6 kap. 7 § 4 st. og 8 § 2 st. I Finland anføres, at nämndens mulighed er et udslag af, at den sociale kontrol udstrækkes til at omfatte, hvorledes vårdnaden ordnes. Adgangen kan i begge lande anvendes i almindelige vårdnadssager, hvor socialnämnden er blevet hørt af retten. Samtidig får de sociale myndigheder to muligheder i omsorgssvigttilfældene. De kan vælge den privatretlige vårdnadsvej og kan dermed måske komme uden om særlige regler, der måtte gælde om tvangsanbringelse, herunder f.eks. at det er andre myndigheder eller forvaltningsdomstole, som har kompetencen, og eventuelle frister for varigheden af foranstaltningerne. I den seneste teoretiske svenske fremstilling antages, at nævnet er part, hvis det har taget initiativet, og nævnet skal som følge heraf fremlægge resultatet af sine undersøgelser. Tidligere ansås spørgsmålet om partstilling for tvivlsomt.¹⁰

Den *finske* lovgivning rummer den mest vidtrækkende adgang til at tillægge andre end forældrene vårdnaden. Ifølge VUL 9 § 1 st. nr. 4 kan domstolen bestemme »att vårdnaden om barnet vid sidan av eller i stället för föräldrarna anförtros en eller flera personer som gett sitt samtycke till detta«. Muligheden for at betro andre vårdnaden *ved siden af forældrene* kan vælges, f.eks. såfremt det vil lette barnets dagligdag og betrygge varetagelsen af omsorgen, hvis forældrene ikke kan klare opgaverne alene. Det kan f.eks. være en ny partner, som ønsker et medansvar, eller bedsteforældre som får vårdnaden sammen med en enlig moder, der er narkotikamisbruger, eller som af andre grunde har behov for støtte.

Hvis begge forældre eller en af dem har vårdnaden, kan *overførelse* til tredjemænd af *hele ansvaret* ifølge VUL 9 § 2 st. kun ske, »om med hänsyn till barnet synnerligen vägande skäl talar för detta«. Der kræves således ud fra barnets synspunkter tungtvejende grunde til, at forældre fratages vårdnaden, og der skal mere til end i saget om overførelse af vårdnaden til den ene af forældrene alene.

10. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 26, Saarenpää, 1996, s. 418, Walin og

Vängby, 2001, 6:40 samt Beckman og Höglund, 2000, B IV:4.

Det er på den anden side ikke nødvendigt, at forældrene på væsentlig måde har gjort barnet uret eller har forsømt deres pligter. Reglen kan også anvendes, hvis barnet efter barnskydslagen er anbragt uden for hjemmet på grund af forældrenes forsømmelse. I praksis er reglen benyttet, hvis barnet i lang tid har boet hos bedsteforældre, andre slægtninge eller plejeforældre, der med henblik på kontinuiteten skønnes at være de væsentligste skikkelser i barnets hverdag, fordi forholdet til forældrene er afbrudt. Selv i plejesituationen er der ikke noget minimumskrav om, hvor længe forholdet skal have bestået, og der er ikke lagt vægt på årsagen til, at det er etableret. Den retsstilling, der skabes, behøver således ikke at være en afspejling af en naturlig familie eller en adoption. Om brug af reglen ved dødsfald se ovenfor under 9.2.3.¹¹

Den *svenske* lov indeholder noget tilsvarende regler, selv om de sociale myndigheders rolle i *forsømmelsessituationen* øvrigt er fastlagt i socialtjenstlagen, se også henvisningen i FB 6 kap. 14 § om retten for børn og forældrene til at få støtte og hjælp fra socialnämnden efter reglerne i denne lov. I FB 6 kap. 7 § 1 st. anføres: »Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden«. Efter 2 st. »skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare«. Ifølge 3 st. gælder de samme principper, hvis det er en eneindehaver, som gør sig skyldig i misbrug eller forsømmelse. Efter 4 st. er det socialnämnden, der tager initiativet, men retten kan gøre det af egen drift i sager om skilsmisse eller i andre sager om ændringer af vårdnaden efter 5 §. I princippet er det ikke nødvendigt, at der efter lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vårdnad av unga, forkortet LVU,

11. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 21-22 og 26, Taskinen, 2002, s. 26-27, Savolainen, 1997, s. 84-85 og 1982, s. 51-52 samt Saarenpää, 1996, s. 422.

2§ er truffet en omsorgsbeslutning. Det vil imidlertid være undtagelsen, at der indledes en sag efter FB 6 kap. § 7 uden en forudgående anbringelse af barnet efter LVU, og her tilkommer kompetencen länsrätten. Ifølge socialtjänstförordningen (1981:750) skal nævnet rette henvendelse til domstolene, hvis det får at vide, at der bør gribes ind i vårdnadsspørgsmålet. Baggrunden for reglen er, at en inddragelse under forsorg ikke i sig selv betyder, at vårdnaden fratages forældrene, men den indebærer naturligvis en indskrænkning i deres beføjelser. Det er også en forudsætning, at der er en anden egnet, som er villig til at påtage sig opgaven, og som barnet kan eller bør acceptere som vårdnadshaver.¹²

FB 6 kap. 8 § 1 st. indeholder endnu en svensk specialregel om *plejeforhold*: »Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, skall rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet«. Dermed kan den retlige vårdnad flyttes over til dem, der har den faktiske omsorg for barnet. Også i disse tilfælde er det ifølge 2 st. socialnämnden, der må tage initiativet. For at en anvendelse af reglen kan komme på tale kræves i almindelighed, at barnet har boet hos plejeforældrene i flere år. Reglen skal forhindre, at et barn, som har slået rod i og har en stærk binding til plejehjemmet, rykkes ud fra det miljø, hvor det har fundet sig til rette og føler større tryghed og følelsesmæssig forankring end hos forældrene. Overførelse kan ikke ske, hvis forældrene har haft god kontakt med barnet under opholdet. Har forældre ikke vist interesse for det, har kontakten været sporadisk, eller er den foregået under opslidende forhold, kan en overflytning af vårdnaden derimod blive aktuel.¹³

12. Sjösten, 2003, s. 75-79, Wickström, 2001, s. 230 og Saldeen, 2001, s. 93.

13. Sjösten, 2003, s. 80-82, Wickström, 2001, s. 233 og Saldeen, 2001, s. 93-94.

9.3.3 Overførelse til tredjemænd ved aftale

I Danmark og Island er der regler om *overførelse til tredjemænd ved aftale*. Efter den *danske* Fml § 11 kan forældremyndigheden »ved aftale, godkendt af statsamtet overføres til den af forældrene, der ikke har forældremyndigheden eller til andre. Aftalen godkendes, medmindre den strider mod, hvad der er bedst for barnet«. Det kræver medvirken af både forældremyndighedsindehaverne og dem, der skal have forældremyndigheden overført til sig. Ifølge § 30 skal der indhentes en erklæring fra den af forældrene, der ikke har del i forældremyndigheden, medmindre dette kan være til væsentlig skade for barnet eller medføre uforholdsmæssig forsinkelse af sagen, se om fremgangsmåden forældremyndighedsbekendtgørelsens § 5. Ifølge bekendtgørelsen §§ 3 og 6-7 afholdes der normalt et møde med parterne, hvorunder de vejledes om retsvirkningerne. Ifølge bekendtgørelsens § 3, stk. 4, kan statsamtet med parternes samtykke anmode kommunalbestyrelsen og dermed de sociale myndigheder om en udtalelse om dem og barnet. Ved overførelse til tredjemænd, der i forvejen har en såkaldt plejetilladelse fra myndighederne, kan det være hensigtsmæssigt at vide, hvorledes plejeforholdet er forløbet. Har de ikke en sådan tilladelse, kan det i hvert fald i nogle tilfælde være rimeligt at få afklaret, om ansøgerne efter de sociale myndigheders vurdering opfylder betingelserne for at få en sådan. Baggrunden for reglen er bl.a., at selv om forældrene ikke magter at have et barn boende, kan det være, at de ønsker at bevare visse retlige relationer til det og derfor ikke ønsker at bortadoptere det med fuldt familieskifte til følge. På den anden side kan det være utilfredsstillende for plejeforældre, hvadenten de er i slægt med barnet eller ej, at der blot etableres et plejeforhold, idet forældrene i så fald bevarer det retlige ansvar. En overførelse kan være et alternativ til adoption, som kan accepteres af både forældre og plejeforældre.¹⁴

14. Betænkning nr. 985/1983 s. 80
og Danielsen, 1997, s. 203-14.

Ifølge den *islandske* BLI § 32, stk. 3, kan forældrene ved en aftale overføre forældremyndigheden til andre, såfremt børneværnsudvalget anbefaler det. Hvis den ene af forældrene har forældremyndigheden alene, skal den anden have ret til at udtale sig.

Efter den *finske* VUL § 8 1 st. 3. pt. er der *forbud* mod sådanne overførelsesaftaler, idet det anføres, at »avtalet får inte fastställas om ingendera av barnets föräldrar är dess vårdnadshavare«. Heller ikke i *Sverige* kan der indgås aftale om, at andre skal have vårdnaden.¹⁵

9.3.4 Islandske legale regler om stedforældre

I den *islandske* BLI § 29, stk. 3, bestemmes, at hvis den ene af forældrene, der ikke er gift og har forældremyndigheden alene, indgår ægteskab eller indleder et samliv, har stedfaderen eller -moderen også forældremyndigheden. Det forudsættes, at samlivet er registreret og har varet uafbrudt i mere end et år. Om registreringsordningen se ovenfor under 3.3.1. Det gælder dog ifølge 2. pkt. kun, så længe ægteskabet eller samlivet består. Da der ikke er særregler i den islandske partnerskabslov, bliver også registrerede partnere af samme køn som moderen eller faderen legale indehavere. Det samme er ikke tilfældet ved registreret samliv, idet det kræves, at samlivet er mellem personer af forskelligt køn. Ifølge § 29, stk. 4, overføres en række regler til andre end forældre, der er indehavere af forældremyndigheden. Det gælder § 28 om ansvars indhold, § 30, stk. 5-6 om tilkendegivelser med henblik på dødsfald samt § 32, stk. 3-5 og §§ 34-35 om aftaler og domme om forældremyndigheden. Stedforældre som indehavere af forældremyndigheden har alligevel måske i nogen grad en særstilling. I hvert fald inddrages moderens nye ægtefælle ikke som part i en retssag, faderen anlægger mod hende for at få forældremyndigheden overført til sig.

15. Lovforslag RP 224/1982 s. 11
og Saarenpää, 1996, s. 420 samt

Svenska Kommunförbundets
cirkulär (1998-174) s. 8.

Af BLI § 30, stk. 1 fremgår, at har forældre fælles forældremyndighed, og dør den ene, har den efterlevende myndigheden sammen med ægtefællen eller samlivsforældre, hvis disse har del i forældremyndigheden i kraft af § 29, stk. 3. Af § 30, stk. 2, følger, at hvis den ene af forældrene har forældremyndigheden alene, og denne dør, har stedforældre eller samlivsfæller, der også har varetaget forældremyndigheden, jf. § 29, stk. 3, fortsat forældremyndigheden efter dødsfaldet.

9.4 Overførelse af ansvaret til flere i forening

I de tilfælde, hvor det som omtalt ovenfor under 9.2 og 9.3 er muligt at overføre forældreansvaret eller vårdnaden til andre end de biologiske forældre, opstår spørgsmålet, *om* det kan ske til *to* eller *flere* i forening.

I *Danmark* er det i Fml § 11, 2. pkt., og § 14, stk. 4, bestemt, at overførelse ved aftale eller efter dødsfald kan ske til et ægtepar i forening, herunder den ene af forældrene og dennes ægtefælle. Dermed kan stedforældre få et medansvar. I loven om registrerede partnerskaber er der ikke hjemmel til, at partnerne kan få fælles forældremyndighed, heller ikke selv om der nu er indført adgang til stedbarnsadoption. Kommissionen om homoseksuelles stilling i samfundet havde i deres lovskitse i betænkningen en regel herom, men den blev ikke medtaget i lovforslaget. Ugifte samboende kan heller ikke få tillagt forældremyndigheden i forening. I den *islandske* lov nævnes kun, at der kan ske overførelse til andre, uden at der opstilles betingelser, og det vides ikke, hvorledes reglen praktiseres.

Der er ikke i den generelle regel i den *finske* VUL 9 § 1 st. nr. 4, gengivet ovenfor under 9.3.2, begrænsninger i, hvem der kan tillægges vårdnaden sammen. Den kan gives til en eller flere personer, som samtykker heri, og beføjelserne kan da, som gennemgået ovenfor under 4.3, fordeles mellem dem. Der er heller ikke noget krav om køn eller civil status, hvorfor vårdnaden kan gives

et lesbisk par, uanset om de er registreret eller ej, eller f.eks. til tre tanter.¹⁶

I den *norske* bl. findes en regel i § 63, femte ledd, første og annet punktum, specielt om dødsfaldssituationen: »Retten kan la ein person få foreldreansvaret aleine eller la sambuande mann og kvinne få det saman. Får nokon annan enn attlevande far eller mor foreldreansvaret, skal retten også afgjere om faren eller mora framleis skal ha del i foreldreansvaret.« Der er ingen antalsbegrænsning eller betingelser med hensyn til køn. Dermed er der ikke noget i vejen for, at der kan være flere indehavere, f.eks. bedsteforældre, hvor barnet bor fast, eller for at den efterlevende fader og flere slægtninge sammen kan få ansvaret.¹⁷

Ifølge den *svenske* FB 6 kap. 10 a § 2 st. kan »två personer ... utses att gemensamt utöva vårdnaden, om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden«. Efter ændringen i 2002 af loven om registreret partnerskab og lov om samlevende kan både registrerede par og ugifte homoseksuelle samlevende tillægges vårdnaden sammen.¹⁸

9.5 Harmoniseringsmuligheder

9.5.1 Dødsfald

Der er ganske *mange forskelle* på specialreglerne i de nordiske lande om *dødsfaldssituationen*. De er ikke udslag af grundlæggende politiske forskelle, men udtryk for pragmatiske løsninger på enkeltproblemer, det under lovforberedelsen er fundet hensigtsmæssigt at tage stilling til, for en afvejning af hvorledes de interesserede familiemedlemmer skal stilles, og for overvejelser om hvor detaljerede reglerne skal være. Der skulle derfor være ganske gode muligheder for forhandlinger og en harmonisering på et område,

16. Savolainen, 1997, s. 85.

17. Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 45
og 84, Sandberg, 2002, s. 1409 samt
Smith og Lødrup, 1998, s. 76.

18. Prop. 2001/02:123, SOU 2001:10
s. 25 og 84 samt Saldeen, 2001, s. 95.

hvor reguleringen beror mere på juridiske skøn eller har teknisk karakter.

Der kan være gode grunde også pædagogiske til at *lovgive* om den specielle situation, et dødsfald blandt forældrene er, hvilket i dag ikke er sket i Finland. Et af de vigtigere spørgsmål er, hvorledes en *efterlevende* skal være stillet, hvis ikke der var fælles forældreansvar ved dødsfaldet. Det er navnlig ugifte fædre, der ikke har fået en aftale med moderen herom, inden hun døde, der tænkes på. Situationen kan dog også opstå, hvis der efter gifte forældres separation eller skilsmisse er indgået aftale eller afsagt dom om, at den, der nu er afgang ved døden, skulle have ansvaret alene. Den *norske løsning*, hvis forældrene boede sammen ved dødsfaldet og dermed til regel i bl. §38, annet ledd, hvorefter den efterlevende af forældrene i denne situation uden videre får forældremyndigheden legalt, se herom ovenfor under 9.2.2, er tankevækkende. Det er et spørgsmål, om man som i den *islandske* lov skal gå videre og undlade det norske krav om, at efterlevende boede sammen med barnet ved dødsfaldet. Af harmoniseringsgrunde må det tillige overvejes, om den efterlevende af forældrene skal have en legal *fortrinsstilling* til at få ansvaret, hvis også andre ønsker det, således som det er tilfældet i Danmark og Norge, men ikke længere efter den islandske lov.

Det forekommer værdifuldt, at forældre kan *tilkendegive* deres opfattelse om, hvem der skal have forældreansvaret, hvis de skulle afgå ved døden, inden børnene bliver 18 år. Spørgsmålet om brug af tilkendegivelser kan komme på tale også uden for landets grænser, hvis forældrene, efter at dokumentet er oprettet, er flyttet til et andet nordisk land, inden brugen bliver aktuel som følge af et dødsfald. Det foreslås derfor, at den nuværende finske regel, der har et mere begrænset sigte end de tilsvarende regler i de andre lande, ændres, så den kommer til at angå vårdnadsspørgsmålet. Endvidere vil det være nyttigt, hvis formuleringerne bliver ensartede, og den svenske udformning er antagelig den bedste.

I Norge synes der i nogle dødsfaldstilfælde at være mulighed for at anvende to forskellige sæt regler, foreldreansvars- og verge-

reglerne. Det gør vurderingen af, hvorledes der skal gås frem, vanskelig og skaber en usikker retstilstand. Det vil være hensigtsmæssigt, dersom det norske udvalg, der gennemgår værgereglerne overvejer et enstrengt system, som det der blev indført i Danmark i 1985, og hvorefter det altid er forældreansvaret, der skal tages stilling til.

9.5.2 Tredjemænds muligheder uden for dødsfaldssituationen

De *islandske* regler, der er beskrevet ovenfor under 9.3.4, er de mest vidtgående, idet de indebærer, at gifte og ugifte registrerede *stedforældre* har del i forældremyndigheden legalt og dermed automatisk. Tilsvarende tanker har ikke været fremme i de andre lande og synes heller ikke aktuelle.

Et forholdsvis enkelt, men ikke uvigtigt spørgsmål er, om der som i Danmark og Island, se ovenfor under 9.3.3, skal være adgang til at *overføre* forældremyndigheden til *udenforstående* tredjemænd ved en *aftale*, de indgår med forældremyndighedsindehaverne med inddragelse af den anden af forældrene, og som skal godkendes af myndighederne. Reglen kan anvendes til, at stedforældre ved en trepartsaftale kan få ansvaret sammen med deres ægtefælle, samtidig med at den anden af forældrene fritages. Den giver også mulighed for at overføre ansvaret til et udenforstående ægtepar, f.eks. til bedste- eller plejeforældre. En sådan regel forekommer at være et hensigtsmæssigt mindre indgribende alternativ til adoption, bl.a. fordi den retlige forbindelse til den, der afgiver ansvaret, ikke afbrydes helt. Der er f.eks. stadig adgang til at få samvær, og der kan indgås en ny aftale om tilbageførelse af ansvaret. Det bør overvejes at indføre i de andre lande, ikke mindst af hensyn til stedforældre.

Det næste problem er mere vidtrækkende og i nogen grad principielt. Skal *andre* end forældrene uden for dødsfaldssituationen have mulighed for selv at *anlægge sag* eller få andre til det for at få forældreansvaret? Det kan der være gode grunde til. Plejeforæl-

dre, der har haft et barn boende i en årrække, kan ønske at få de retlige relationer afklaret uden at skride til det drastiske skridt at anmode om en adoption, som de biologiske forældre ikke samtykker i, og som derfor skal gennemføres tvangsmæssigt. Bedste-forældre og andre slægtninge kan have et berettiget ønske om at få forældreansvaret i stedet for f.eks. en enlig mor, der måske er i en tilstand, så hun er ude af stand til at medvirke ved en aftale.

9.5.3 Overførelse til flere i forening

Det sidste spørgsmål er, hvem der kan få forældreansvaret i *forening*. Det forekommer ulogisk, at danske registrerede partnere kan adoptere stedbørn, samtidig med at de ikke kan gøre brug af Fml § 11 om adgangen til at indgå aftaler, se herom ovenfor under 9.3.3. Det må være en ren forglemmelse, som det må være let at rette op på.

10 Børns selvbestemmelse og medindflydelse

10.1 Problemstillinger

Overvejelser om *børns retsstilling* og deres muligheder for selv at påvirke deres egen tilværelse tager naturligt udgangspunkt i FNs børnekonvention art. 12 (1). Her fremhæves, at staterne skal sikre, »et barn, der er i stand til at udforme sine egne synspunkter, retten til frit at udtrykke disse synspunkter i alle forhold, der vedrører barnet; barnets synspunkter skal tillægges passende vægt i overensstemmelse med dets alder og modenhed.« I Finland er børnene medtaget i grundloven i forbindelse med ændringer af de grundlæggende fri- og rettigheder: »Barn skall bemötas som jämlika individer och de skall ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva«.

Flere steder i lovgivningen, f.eks. i samværssammenhænge, se ovenfor under 8.1.1, beskrives en ret for børn. Andre steder tales om *selvbestemmelse*, *samtykkekrav* eller *medindflydelse*.¹ Børn har en væsentlig interesse på de fleste områder, der behandles i denne bog. I nogle henseender har de måske endda partsstatus. Som regel kan de ikke udøve rettighederne på egen hånd, idet de ikke har proceshabilitet eller i øvrigt retlig rådhed til at handle selvstændigt. Andre må derfor i visse henseender handle på deres vegne. Det vil typisk være indehaverne af forældreansvaret, men er værger, hvis det drejer sig om økonomiske anliggender. I dette kapitel behandles nogle mere generelle spørgsmål om børns retsstil-

1. Se om sondringerne og opdelingerne Danielsen, 1997, s. 68-79.

ling. Hovedsondringen går på, om børn har mulighed for selv at bestemme, se nedenfor under 10.2-10.5, eller om de har medindflydelse på forældrenes beslutninger, se under 10.6.

Om børns rolle, når domstole og andre myndigheder behandler sager om deres fremtid, se udførligt nedenfor under 11.

10.2 Større selvstændighed med årene

Som nævnt ovenfor under 2.3 ophører forældrenes bestemmelsesret først, når de unge fylder 18 år, medmindre de har indgået ægteskab forinden. Med så høj en aldersgrænse er der en klar, om end ikke stærk tendens til at give unge, der nærmer sig denne alder, større selvstændighed, så de kan *træffe afgørelser på egen hånd* med hensyn til afgrænsede personlige spørgsmål, afhængig af områdets karakter og deres modenhed. På disse områder opnår barnet formelle rettigheder, pligter og handlemuligheder. Dermed udtynnes forældrenes ansvar og beføjelser. I Norge findes i barneloven regler herom, se nedenfor under 10.3. Andre landes regler om børns muligheder for at træffe afgørelser på egen hånd findes i speciallovgivningen, og de behandles ikke her.²

Der har ikke været nordiske forslag eller tanker om en generel nedsættelse af 18-års aldersgrænsen.³

2. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 439. For en dansk opregning se Danielsen, 1997, s. 75-76 samt for en norsk Sandberg, 2002, s. 1406 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 88.

3. Det lå på grænsen af kommissoriet for den danske arbejdsgruppe, som udarbejdede betænkningen i 1983 og uden for opgaverne for Forældre-myndighedsudvalget, som afgav betænkningen i 1994. I dansk teori har enkelte nævnt muligheden for en nedsættelse af aldersgrænsen

til 16 år, idet en 18-års grænse næppe længere er hensigtsmæssig i de fleste forhold. Fra anden side er spørgsmålet om en genoplivning af begrebet personlig myndighed med hensyn til aftaler om personligt arbejde m.v. for unge, der er fyldt 15 år, blevet nævnt, se Inger Dübeck: Personers Rettigheder, 1997, s. 273-74, Danielsen, 1997, s. 56, Ingrid Lund-Andersen i Familieret, 2003, s. 103-04 og Taksø-Jensen: Person-, Familie- og Arveret, 1987, s. 228.

Det har i hvert fald i Danmark været holdningen, at en udvidelse af unges selvbestemmelse må ske ved ændring af *særlovgivningen* efter overvejelser af de specielle enkeltområder.

Den *faktiske situation* er imidlertid ofte en anden end den formelle regulering. Unge optræder i stigende omfang uanset manglende lovregulering selvstændigt og træffer egne beslutninger, også om vigtigere spørgsmål, uden at forældrene eller andre har nogen reel mulighed for at gribe ind. Det er karakteristisk, at det som omtalt nedenfor under 14.8.1 kan være vanskeligt at tvangsfuldbyrde beslutninger om forældreansvar og samvær over for større børn, og i både de finske og svenske regler findes en 2-års grænse. Enkeltregler og principper om de unges selvstændighed gælder kun på det personlige område. De er fortsat umyndige og kan ikke forpligte sig økonomisk. I det omfang, beslutninger indebærer økonomiske forpligtelser, f.eks. til at betale kontingenter, kan der heri ligge en begrænsning. En anden indskrænkning følger af, at de unge ofte ikke på egen hånd kan få offentlig støtte, f.eks. til uddannelse.

10.3 Norsk regulering om selvstændighed

Kun i den *norske* bl. findes et par mere generelle regler om større børns selvstændighed, og det er i norsk teori, spørgsmålet herom har fået den største omtale:

»§ 32. Utdanning, medlemskap i foreiningar.

Barn som er fylt 15 år, avgjer sjølv spørsmål om val av utdanning og om å melde seg inn i eller ut av foreiningar.

§ 33. Barnet sin sjølvråderett.

Foreldra skal gie barnet stendig større sjølvråderett med alderen og fram til det er myndig.«

I forarbejderne til § 32 anføres, at om barnet eller forældrene skal bestemme *medlemsskab*, må vurderes konkret i lys af dets alder og modenhed samt hvilken *forening*, det drejer sig om. Børn bør f.eks. langt tidligere end som 15-årige kunne bestemme, om de vil med

i et sangkor eller en idrætsforening. På den anden side må forældre kunne sætte grænser for barnets deltagelse, hvis aktiviteten er for omfattende eller går ud over dets skolegang, helbred eller udvikling. Forældre bør på den anden side sædvanligvis ikke indmelde børn i foreninger mod deres vilje.⁴

Efter § 33 får børn gradvis selvbestemmelsesret også på *andre områder* end de direkte opregnede i § 32. Det er en programudtalelse, som de unge ikke kan gennemtvunge. I dagligdags spørgsmål som tøj, frisurer, fritidsaktiviteter, sportsgrene og vennekredsen er det naturligt, at børn kan bestemme ganske tidligt. Hensynet til at opdrage dem til selvstændige, ansvarsbevidste mennesker gør sig gældende på samme måde, som når det drejer sig om medindflydelse, se herom nedenfor under 10.6. Aldersgrænser er vanskelige at opstille, idet hvem der skal have det sidste ord, afhænger af, hvad sagen angår, samt barnets alder og modenhed. Mere generelt anføres, at i det omfang et barn er tilstrækkeligt udviklet til selv at varetage egne interesser på forsvarlig måde, falder begrundelsen for forældrenes bestemmelsesret bort, og det bør kunne træffe egne afgørelser. Forældrenes faktiske muligheder for at træffe afgørelser mod børnenes ønsker bliver mindre, efterhånden som de vokser op. Noget andet er, at forældrene som nævnt under 10.2 har et økonomisk overtag. Udgangspunktet er stadig, at forældreansvaret varer, til barnet fylder 18 år. Hvis der ikke er klare lovbestemmelser, hvis der ikke kan drages naturlige analogislutninger, eller hvis det ikke er relativt klart, at barnet selv har de nødvendige forudsætninger for og tilstrækkelig modenhed til at træffe en fornuftig beslutning, må det være forældrene, der har det sidste ord.⁵

10.4 Uddannelse og arbejde

Det er et spørgsmål, om den *norske* bl. §32 om, at unge selv kan *vælge uddannelse*, indebærer, at de kan lade være. I teorien er der forskellige opfattelser herom. Nogle mener, at unge, der er fyldt 15

4. Sandberg, 2002, s. 1406.

5. Sandberg, 2002, s. 1406 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 81 og 87-89.

år, selv kan bestemme, om de vil fortsætte deres uddannelse. Andre finder, at dette område falder ind under forældreansvaret, helt til barnet fylder 18 år, idet det er en betydningsfuld afgørelse, og fordi 16-17-årig ikke altid har forudsætninger for at foretage en fornuftig vurdering af hensynene. Der må imidlertid gives de unge medindflydelse.⁶

Et andet område, tæt på uddannelsesspørgsmålet, er adgangen til at indgå *arbejdsaftaler*, noget der ligger på grænsen mellem de personlige og økonomiske spørgsmål. Det gennemgående synspunkt er, at indgåelse af sådanne aftaler kræver tilladelse eller samtykke fra indehaveren af forældreansvaret, se den *svenske* FB 6 kap. 12 § 1 st. 1 pt., der sætter barnet i første række. I FB 8 kap. om mindreåriges ommyndighed og dermed om de økonomiske forhold anføres: »Om rätt för underårig att själv taga tjänst eller annat arbete stadgas i 6 kap.« Barnet indgår selv aftaler om ansættelse og andet arbejde, men vårdnadshavaren skal samtykke i aftalen. Ifølge 12 § 1 st. 2 pt. kan unge selv opsige aftalen, og de kan, hvis de er fyldt 16 år, derefter uden nyt samtykke indgå en anden lignende aftale. Efter den *danske* Fml § 20 kan unge, som er fyldt 15 år, der med forældremyndighedsindehaverens samtykke på egen hånd har påtaget sig arbejde, som gør dem i stand til selv at sørge for eget underhold, selv ophæve aftalen og påtage sig lignende arbejde, hvis de er fyldt 15 år. Reglerne blev i 1995 overført fra myndighedslovens regler om værger til forældremyndighedsloven, idet de skønnedes af personlig karakter. I *Norge* findes de tilsvarende regler i loven fra 1927 om vergemål for umyndige §§ 32-33 og i *Finland* i en lov om arbejdsaftaler. Et dansk udvalg, der forberedte vergemålsloven af 1995, anførte i en argumentation som det ene standpunkt, at unge, der er fyldt 15 år, selv bør kunne indgå aftaler om personligt arbejde, idet dette måske ofte svarer til forholdene i det praktiske liv. Det kunne gøres gældende, at det ville være et tilstrækkeligt værn, hvis forældremyndighedsindehaveren til enhver tid under visse omstændigheder kunne ophæve aftalen. Heroverfor blev det anført, at en sådan selvstændighed for den unge ville være en vidtrækkende udhuling af forældremyndigheden. I reali-

6. Smith og Lødrup, 1998, s. 87-88.

teten ville ordningen betyde, at forældrene for de 15-18 årige fik begrænset indflydelse på uddannelsesforløbet. Reglen blev herefter ikke realitetsændret.⁷

10.5 Selvstændig bolig

Endnu et vigtigt spørgsmål er, om unge kan *flytte hjemmefra*. I norsk teori antages, at forældrene har bestemmelsesret herom, helt til de unge er fyldt 18 år, idet dette er en beskyttelse af de mindreårige og dermed en del af omsorgspligten. De unge kan således ikke flytte mod forældrenes vilje, og forældrene kan tvinge dem til at flytte tilbage. I dansk teori sættes spørgsmålstegn herved, idet forældre under nutidens forhold rent praktisk ikke kan forhindre unge 15-18 årige i at flytte hjemmefra og at forsørge sig selv ved at arbejde.⁸

10.6 Medindflydelse

I alle de nordiske lovgivninger, bortset fra i den danske, findes *generelle bestemmelser*, tilkendegivelser eller hensigtserklæringer om, at børn og unge skal eller bør have *indflydelse* på forældrenes beslutninger på det personlige område. Reglerne giver ikke børnene vetoret, men er argumentationsret, medens der i speciallovgivningen er regler med krav om, at børnene skal samtykke i beslutningerne. Her skal kun reglerne i børnelovene omtales.⁹

I den *finske* VUL 1 § 3 st. 3 pt. anføres, at »barnet bör stödas och uppmuntras i sin utveckling till självständighet, ansvarsfullhet og

7. Danielsen, 1997, s. 417-22, Saldeen, 2001, s. 76 og Værgemålsbetænkningen nr. 1247/1993 s. 327-28.

8. Sandberg, 2002, s. 1406, Smith og Lødrup, 1998, s. 90-91 og Backer, 1985, s. 206 samt Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 439.

9. For danske opregninger se Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 440-42, Rasmussen i Skarrildhusrapporten, 1998, s. 78-101, Danielsen, 1997, s. 70-73 samt Lund-Andersen, 2003, s. 102-03.

vuxenhet«. I tilslutning til denne indledningsbestemmelsen anføres i 4 § 2 st.: »Vårdnadshavaren skall, innan han fattar beslut i barnets personliga angelägenheter, samtala om saken med barnet, om det med beaktande av barnets ålder och utveckling samt frågans natur är möjligt. När han fattar beslutet skall han taga hänsyn till barnets åsikt och önskemål.« Ifølge lovforslagets bemærkninger skal vårdnadshavaren være opmærksom på den mening og de ønsker, barnet eventuelt udtrykker. Under udøvelsen af sin beslutningsret må indehaveren handle inden for de grænser, principperne for og hensigten med vårdnaden opstiller, ved frem for alt at holde sig, hvad der er bedst for barnet, for øje og ved at respektere det som en selvstændig personlighed. Reglen er fleksibel, men med tanke på lovens grundlæggende sigte meget langt forpligtende. Den kan ses som en almen, principiel parallel til regler om aldersgrænser i anden lovgivning.¹⁰

Ifølge den *islandske* BLI § 28, stk. 6, skal forældre have samråd med deres barn, inden der træffes beslutning om barnets personlige forhold, i det omfang barnets alder og udvikling giver anledning hertil. Barnets mening skal tillægges øget vægt, efterhånden som det bliver ældre og modnes.

I den *norske* bl. findes en regel i § 31 med overskriften »Rett for barnet til å vere med på avgjerd« og med følgende ordlyd:

»Etter kvart som barnet blir i stand til å danne seg egne synspunkt på det saka dreiar seg om, skal foreldra høyre kva barnet har å seie før dei tek avgjerd om personlege tilhøve for barnet. Dei skal leggje vekt på det barnet meiner alt etter kor gammalt og modent barnet er. Det same gjeld for andre som barnet bur hos eller som har med barnet å gjere.

Når barnet er fylt 7 år, skal det få seie si meining før det vert teke avgjerd om personlege tilhøve for barnet, mellom anna i sak om kven av foreldre det skal bu hos. Når barnet er fylt 12 år ska det leggjast stor vekt på kva barnet meiner.«

10. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 11
og Saarenpää, 1996, s. 419.

Formuleringen af første ledd er ændret, så den kommer mere i overensstemmelse med børnekonventionens art. 12 (1), uden at der er tale om nogen realitetsændring. Første ledd, tredje punktum gælder i relation til alle, barnet bor hos, f.eks. plejeforældre, eller som har med barnets personlige forhold at gøre, herunder offentlige myndigheder, som sygehuse og socialforvaltninger. Retsstillingen i forhold til selvbestemmelse, omtalt ovenfor under 10.2, er noget uklar, og det er muligt, at for unge er der snarere tale om medbestemmelse eller medindflydelse end om udvidet selvbestemmelse. Pligten efter første ledd til at høre barnet afhænger dels af dets alder og modenhed, dels af spørgsmålets karakter. Barnet har ikke pligt til at udtale sig. Annet ledd må forstås således, at en 7-årig altid skal have lejlighed til at fremkomme med sin opfattelse, uanset hvilke personlige spørgsmål det drejer sig om, og at der skal lægges stor vægt på dets mening, hvis det er fyldt 12 år.¹¹

Den svenske FB 6 kap. 11 § 2 pt. er sålydende: »Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål«. I teorien fremhæves, at barnet ikke har noget legalt krav på at få sine behov tilgodeset, men en argumentationsret. Reglen udtrykker en målsætning med pædagogisk sigte. Er der ikke lovregler, anses barnet for selv at kunne handle, hvis det har tilstrækkelig modenhed. Afgørende bliver derfor evnen til at skaffe sig information, at forstå betydningen af beslutningen og at overskue konsekvenserne. Evnen må vurderes efter barnets alder, modenhed og udvikling i lys af, hvad beslutningen gælder, og hvor vanskelig spørgsmålet er. Forældrenes ret udtyndes, når barnet bliver ældre, og bestemmelsesretten overflyttes efterhånden til den unge selv, også fordi det med alderen bliver stadigt vanskeligere at gennemtvinge en beslutning mod barnets vilje.¹²

11. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 57-61 og 81, Sandberg, 2002, s. 1405-06, Lødrup, 2001, s. 304 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 86.

12. Singer, 2001, s. 84 og 436 med note 23 og Wickström, 2001, s. 240.

I Danmark fandt en arbejdsgruppe i 1983, at en eventuel regulering af indflydelsesmulighederne primært måtte ske ved særlige lovregler inden for enkeltområder. Man afstod fra at foreslå en mere generel regel, idet en sådan primært ville være holdningspåvirkende, og idet det ville være vanskeligt at sikre, at den blev overholdt, ligesom overtrædelse måtte være usanktioneret.¹³ Spørgsmålet om en udtynding af aldersgrænserne har som omtalt ovenfor under 10.2 været rejst. Det har i teorien været nævnt, at de 12-15-årige i højere grad bør inddrages i beslutningsprocessen vedrørende alle aftaler om personlige forhold. Udvalget der forberedte værgemålsloven af 1995, og som afgav betænkning i 1993, strejfede problemet. Således anførtes det om arbejdsaftaler, at en dyberegående revision af reglerne måtte kræve en nærmere samlet gennemgang af større børns retsstilling, og det faldt uden for udvalgets opgave.¹⁴

Paralleller til det tilgrænsende økonomiske område, hvor der er andre regler om unges medindflydelse, kan være illustrative. I den *danske* værgemålslov § 26 anføres i stk. 1, at »værgen skal spørge den, der er under værgemål, før der træffes beslutning i vigtigere anliggender. Dette gælder dog ikke, hvis den pågældende er under 15 år, hvis denne ikke forstår sagens betydning, eller hvis dette ikke kan ske uden betydelig vanskelighed.« Efter den *finske* lag om förmyndarverksamhet 43 § gælder generelt, at »innan intressebevakaren fattar beslut i ett ärende som hör till uppdraget skall intressebevakaren ta reda på huvudmannens åsikt, om saken kan anses vare viktig för huvudmannen och hörandet kan ske utan betydande svårigheter«. Ifølge den *norske* vergemålslov § 40, første ledd, første punktum skal værgen »hvis den umyndige er over 14 år ... høre, hva den umyndige har å si får han eller hun treffer afgørelse om den umyndiges økonomiske forhold«. Skal der undtægelsesvis udpeges en værge, findes der i den *danske* lov § 4, stk. 2, en regel om, at unge, der er fyldt 12 år skal have lejlighed til at give

13. Betænkning nr. 985/1983 s. 50-54.

tænkningen nr. 1247/1993 s. 327-28,

14. Inger Dübeck: Personers Rettigheder, 1997, s. 273, Lis Frost i Juristen 1995 s. 15-27 samt Værgemålsbe-

gængivet i betænkning nr. 1279/1994 s. 194-95.

udtryk for synspunkter under en samtale, medens der i den *finske* § 73, stk. 1, fastsættes en 5-års grænse for, hvem der skal have lejlighed til at blive hørt om udpegning af en interessebevakare.

10.7 Harmoniseringsmuligheder

Større børns og unges retsstilling generelt er et stort, vanskeligt og vigtigt område. Det falder uanset den generelle regulering i den norske bl., omtalt ovenfor under 10.2, uden for harmoniseringsgrænsen og -emnerne i nærværende sammenhæng at drøfte aldersgrænser og større børns *selvbestemmelsesret* på *specialområder*. Det kræver særlig viden om baggrunden for og formålet med lovområderne med henblik på at give unge mulighed for selv at træffe beslutninger. Der henvises herved til de initiativer, der er taget af sundhedsministerierne inden for helbredsområdet og den særstilling, de 12-årige har fået under finske og svenske tvangsfuldbyrdelsessager, se herom nedenfor under 14.6.3 og 14.8.1.

Det forekommer meget nærliggende, at der i Danmark indføres en generel regel svarende til de andre landes om børns *medindflydelse* også uden for forældretvisterne, se herom nedenfor under 11.5, selv om det må erkendes, at der i høj grad vil være tale om programudtalelser med henblik på at påvirke forældrene. Det har man kunnet leve med på værgemålsområdet længe.

Et andet vanskeligere spørgsmål er, om der som i Norge i lovreglerne skal indføres *aldersgrænser* i indflydelsesregler, og hvor lave de i givet fald skal være. Det er tankevækkende at aldersgrænsen i 2003 er nedsat til 7 år. Behovet for en bestemt grænse bliver mindre, hvis barnets rolle under tvister ved domstolene ikke skal udledes af en generel regel, hvilket forudsætter indførelse af en særlig processuel betonet regel, se nedenfor under 11.5.

11 Børns rolle under forældretvister

11.1 Indledning

11.1.1 Problemstillinger

Som det er omtalt ovenfor under 2.6 kommer, hvad der er *bedst* for *børnene*, i første række, når myndighederne skal tage stilling til deres fremtid. Der er sket en ændring i synet på børnenes situation. Som gennemgået ovenfor under 6.5.1 er der ganske stærke tilkendegivelser i finske, norske og svenske lovregler om, at et *væsentligt hensyn* ved afgørelserne er *barnets vilje*, og at der skal tillægges dets synspunkter vægt. Det jo også dem, for hvem beslutningerne har den største betydning i en vigtig opvækstperiode. At have indflydelse på eget liv kan hævdes at være en menneskeret. Dermed er det nødvendigt, at de myndigheder, der skal træffe afgørelse om forældreansvar, barnets bopæl eller samvær, skaffer sig viden om børnenes ønsker, holdninger og vurderinger, afhængigt af alderen og modenheden. I princippet er det ikke et spørgsmål, om *større børn* skal *spille en rolle*, når forældrene fører proces om dem, men om *hvilken* og *hvordan*, og dermed hvorledes barnets rettigheder under processen varetages og udøves. Dermed bør den juridiske diskussion ikke så meget gå på mulige ulemper ved, at børn høres, snarere på de fordele der kan være herved. Rollen beskrives i *FNs børnekonvention* art. 12 (1), gengivet ovenfor under 10.1, men som af hensyn til sammenhængen gentages her: »Deltagerlandene skal sikre et barn, der er i stand til at udforme sine egne synspunkter, retten til frit at udtrykke disse synspunkter i alle forhold, der ved-

rører barnet; barnets synspunkter skal tillægges vægt i overensstemmelse med dets alder og modenhed«. Det uddybes mere processuelt i (2): »Med henblik herpå skal barnet især gives mulighed for at udtale sig i enhver behandling ved dømmende myndighed eller forvaltningsmyndighed af sager, der vedrører barnet, enten direkte eller gennem en repræsentant eller et passende organ i overensstemmelse med de i national ret foreskrevne fremgangsmåder.«

Interessen for børnenes retsstilling under forældrenes tvister er forstærket at *Europarådskonventionen* fra 1996 om »exercise of children's rights«, som er undertegnet af Finland og Sverige, men ikke er ratificeret af noget nordisk land. I Norge og Sverige er der overvejelser om, hvilke ændringer der er nødvendige for at tiltræde konventionen. I Norge sendte Barne- og familiedepartementet et notat om spørgsmålet på høring i 1998, og konventionen spillede sikkert en rolle for den nye regel om repræsentation for barnet i særlige tilfælde, se nedenfor under 11.7. I Sverige offentliggjordes i foråret 2002 en departementspromemoria om emnet: »Utövan- det av barns rättigheter i familjerättsprocesser«, Ds 2002:13.

I dette kapitel gennemgås barnets rolle i en række situationer, hvor offentlige myndigheder behandler henvendelser fra eller sager mellem forældrene. Det drejer sig om børns muligheder for at deltage i forældrenes *forligsforhandlinger*, se nedenfor under 11.3, deres adgang til at komme til orde inden myndighederne *godkender* forældrenes *aftaler*, se nedenfor under 11.4, og vigtigst hvis domstolene eller statsamtterne skal tage stilling til en tvist mellem forældrene, se nedenfor under 11.5-11.6. Emnet behandles ud fra forskellige synsvinkler. Først er der et generelt afsnit om *information* til barnet, se nedenfor under 11.2. I afsnittet om *forældrenes tvister* er der en række opdelinger. Derefter redegøres for børns indflydelsesmuligheder, herunder for lovregler og synspunkter på hvor gamle de skal være, før de inddrages, se nedenfor under 11.5. Dernæst omtales, hvorledes barnets mulige holdninger belyses, f.eks. gennem redegørelser i rapporter til retten, se under 11.6.1, ved samtaler med dommeren eller i statsamtet, se under 11.6.2-3 eller

på anden måde, se under 11.6.4. Yderligere redegøres for nyere initiativer om udpegning af en repræsentant for barnet i særlige tilfælde, se under 11.7. Til sidst omtales et specielt indtil videre teoretisk problem i nordiske sammenhænge, nemlig at give barnet partsstatus, se under 11.8. Synsvinklerne er således en noget andet end i kap. 1-10. Det er myndighedernes sagsbehandling, der er det centrale, samtidig med at det er børnenes retsstilling, der behandles. Dermed har kapitlet sammenhæng med kap. 12 og 13, der også omhandler mere processuelle spørgsmål. Derfor er der ikke i dette kapitel som i de følgende noget afsluttende afsnit om harmoniseringsmuligheder, se tillige ovenfor under 1.1.

I direktiverne fra juni 2002 for det nye *svenske* udvalg anføres under henvisning til lovændringerne i 1996 og 1998, at tiden nu er moden til at vurdere reformerne. Det skal undersøges, hvorledes domstolene og socialnämnden har anvendt de nye regler, samt overvejes om de bør ændres for at skabe garantier for, at barnet kan komme til orde, og at der i tilstrækkelig udstrækning tages hensyn til dets vilje. Det er en retting for barnet, ikke nogen pligt. I forbindelse med reformen i 1996 understregedes vigtigheden af, at barnet ikke udsættes for utilbørlig påvirkning og ikke presses til at tage stilling. Særligt skal analyseres, hvilke konsekvenser reformen har haft. Har den ført til, at berettigede beskyttelsesinteresser tilsidesættes, eller har den fået andre uønskede konsekvenser? Er dette et tilfælde, skal det overvejes, hvorledes reglerne kan ændres for bedre at varetage barnets interesser.

Om barnets rolle under tvangsfuldbyrdelse se nedenfor under 14.6.3 og 14.8.1.

11.1.2 Grundlæggende overvejelser

Spørgsmålet om *børnenes rolle*, når myndighederne behandler anmodninger fra forældrene om deres fremtid, er samtidig meget *aktuelt* og *kompliceret*. Det er vigtigt, at børn tages med på råd, hvis de ønsker at få indflydelse, men der må være grænser for, hvor små børn der kan inddrages. Det kræver en vis alder og modenhed, men hvem der skal afgøre dette og hvordan er et vanskeligt pro-

blem. Samtidig må børn kunne afslå at blive inddraget i forældres strid og dermed at udtale sig. Hvis de siger noget, må de oftest leve med, at begge de tvistende forældre får kendskab til, hvad de har sagt. Samtalens form og indhold er vigtig. Det er afgørende, at samtalen foregår i et fortroligt rum, og at den, der taler med barnet, er neutral, aktivt lyttende ved at udspørge indlevende og uddybende samt tager sig den fornødne tid. Det kan skabe vanskeligheder, hvis samtalen gøres målrettet eller domineres af den, der taler med barnet. Samtidig er denne undertiden den første mulighed barnet har for at få uafhængige informationer om forældrenes problemer og fremtidsudsigterne samt for at tale med en neutral tredjeperson. Det er ikke en voksensamtale, og det kan være vigtigt med et legeelement eller andre midler til at få barnet til at slappe af, et tilbud om slik eller en læskedrik. Der kan være behov for et par samtaler, så barnet får mulighed for at overveje sin situation.¹

Trods børns og unges store interesse i sagens udfald er deres *processuelle position* vanskelig at få øje på. De er ikke parter. De har ikke nogen måde, hvorpå de kan gøre deres krav på at blive hørt gældende og endnu mindre indflydelse på den måde, hvorpå det sker. De kan ikke kræve en kendelse og kan ikke kære dommerens beslutning om ikke at ville høre på dem eller om at overlade det til andre.

11.2 Information til barnet om forældrenes planer

Den *europæiske konvention* fra 1996 om udøvelse af barnets rettigheder indeholder i art. 3 (a og c) regler om barnets ret til at blive informeret. Børn med tilstrækkelig forståelse af en sag, som berører dem, og som behandles af en retlig myndighed, skal have ret til at få alle relevante oplysninger samt til at blive orienteret om, hvad der kan blive virkningerne af, at deres ønsker opfyldes, samt

1. Hanne Warming: Børnesamtaler og høring af børn – gidseltagning

eller myndiggørelse, i Lov og Ret, 2002, nr. 5, s. 3-7.

om de mulige følger af enhver afgørelse. Informationen må gives på barnets eget niveau. Først når barnet ved, hvad der foregår, og hvilke alternativer det har, har det en reel mulighed for at danne sig sin egen opfattelse og fremføre den. Medindflydelse forudsætter viden. Svensk forskning viser entydigt, at børn er sparsomt informeret om forældrenes separation. De ved, at der sker noget, men ikke hvad. Forældrene tror, at børnene ved mere, end de gør, og at børnene har det bedre, end de selv anser at være tilfældet.²

I det *norske* lovforslag fra december 2002 indskrænkedes informationssynsvinklen til nogle bemærkninger om, at en forudsætning for at kunne deltage og udtrykke sine synspunkter er, at barnet får tilstrækkelig og relevant information. Det lægges til grund, at den, som hører barnet efter bl. § 31, giver det den orientering, som anses tilrådelig og nødvendig for at gennemføre en formålstjenlig samtale. Oplysningerne må tilpasses barnets alder og forståelse af situationen. Spørgsmålet blev uddybet i stortingsmeldingen fra foråret 2003 om familiepolitikken. Her anføres, at børn har behov for information om konsekvenserne af bruddet mellem forældrene. Den er en forudsætning for, at de kan sige deres mening, før der træffes afgørelse om deres personlige forhold. Det er imidlertid vigtigt, at børnene ikke involveres i de voksnes konflikter og tvinges til at tage stilling. Udgangspunktet er, at det er forældrenes pligt og ret at informere. Er forældrene i en vedvarende konflikt, kan den information, barnet får, blive præget heraf. I sådanne tilfælde kan det være en god løsning, at forældrene tager barnet med til mægling. Mægleren kan da hjælpe dem med at give barnet den nødvendige information ud fra dets behov og tilrettelægge, at det får lejlighed til at udtale sig, hvis det ønsker det. Det må være op til mægleren at vurdere, hvorvidt det er hensigtsmæssigt at inddrage barnet i mæglingen.³

2. Kurki-Suonio, 2002, s. 427 og Sjösten, 1998, s. 136.

3. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 62 og St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 27-28. Se også høringsnotat 1998 s. 2 og 10.

I en *svensk* departementspromemoria fra 2002 foreslås udtrykkelige regler om information til barnet. I FB 6 kap. 17 a § foreslås indsat en regel herom: »Socialnämnden skall vidare se till att barnet har fått den information i saken som inte är olämplig för barnet och som kan antas vara av betydelse för barnet ...«. En tilsvarende pligt foreslås i 19 § 1 st. for retten. Derudover skal den, der foretager en vårdnadsutredning, ifølge 19 § 4 st. »lämna barnet den information i saken som inte är olämplig för barnet och som kan antas vara av betydelse för barnet« og skal oplyse retten om »vilken information som har lämnats till barnet«. Ifølge bemærkningerne kan domstolen, hvis det findes hensigtsmæssigt, pålægge forældrene at informere barnet og skal da anvise dem om, hvilke oplysninger der skal gives. Derefter skal domstolen på hensigtsmæssig måde sikre sig, at barnet rent faktisk er blevet orienteret, og at oplysningerne er korrekte. Barnet bør få kendskab til, hvad sagen drejer sig om, hvilke konsekvenser dets indstilling kan få, og hvad en afgørelse kan indebære.⁴

11.3 Deltagelse i rådgivning og forligsforhandlinger

Som gennemgået nedenfor under 12.3 er det et væsentligt element i myndighedernes bistand til forældre, der står for eller har ophævet samlivet, at hjælpe dem med at få bragt et forlig i stand om børnenes fremtid. Dermed er det aktuelt om og hvorledes børnene inddrages i vejledningen, rådgivningen eller mæglingen.

I de *danske* regler om *vilkårsforhandlinger* og om statsamtets møder om forældremyndighed og samvær er børnene usynlige. Det var de også i et *norsk* betækningsudkast om *vejledningsmøder*. Se nedenfor under 12.2.

I den *danske* rådgivningsregel i Fml § 28, stk. 1, 1. pkt., nævnes, at »statsamtet skal tilbyde ... børn børnesagkyndig rådgivning ved

4. Ds 2002:13 s. 79-82.

uenighed om forældremyndighed og samvær«. Der er ingen aldersgrænse, idet også små børn kan have behov for rådgivning og vejledning, og der er ikke længere i forældremyndighedsbekendtgørelsen selvstændige regler, hvorimod det tidligere i § 12, stk. 2, var tilkendegivet, at tilbuddet var indskrænket til tilfælde, hvor der efter § 29 skal føres en samtale med barnet, se herom nedenfor under 11.5, se. nu bekendtgørelsens § 13. Formålet er at give børnene mulighed for at tale med en børnesagkyndig om de familieproblemer, som berører dem. Det må ikke betyde, at barnet føler at blive pålagt ansvaret for situationen. Det primære er, at børnene selv kan henvende sig til rådgiverne. I øvrigt består tilbuddene hovedsagelig i, at børnene inddrages i rådgivningen af forældrene. I forældremyndighedsvejledningen afsnit 7, andet afsnit, anføres, at rådgivningstilbudet, hvis det findes hensigtsmæssigt, fremsættes over for både forældre og børn, idet det bør sikres, at barnet hvis muligt inddrages i rådgivningen. Statsamtet kan efter en konkret vurdering tillade, at barnet medbringer en bisidder, og barnet bør, hvis det findes hensigtsmæssigt, orienteres om denne mulighed. Om børnene skal have en selvstændig rolle, afhænger af deres og forældrenes holdning samt den enkelte rådgivers vurdering. I Civilretsdirektoratets seneste statistik oplyses, at børn deltog i 19 % af rådgivningerne i 2001. Kun i 5 % deltog forældrene ikke. Mere end fire ud af ti børn, der deltog, var mellem 10 og 12 år, medens 24 % var mellem 7 og 9 og 23 % var 13 år eller ældre. Andelen af større børn, der deltog, må ses i lys af, at de skal sige ja eller nej til at deltage. I 33 % af de sager, hvor barnet deltog, var der fælles forældremyndighed.⁵

Der har været et *forsøg* i to *danske* statsamter, hvorefter der i alle familiesager blev fremsat rådgivningstilbud til børnene, uanset om forældrene var enige eller ej. Forsøgene er evalueret. Kun 20 % af sagerne ved forsøgsamterne endte med, at børnene fik rådgivning, måske fordi tilbuddene ikke blev fremsat tilstrækkeligt tydeligt eller systematisk i alle sager. Der er tillige foretaget en kvalitativ under-

5. Samvær. Børnesagkyndig Rådgivning. Konfliktmægling. Statistik

2001, s. 29-32 samt Danielsen, 1997, s. 479-81 med henvisninger.

søgelse af 14 samtaler med børn i Frederiksborg Statsamt. Blandt resultaterne fremhæves vigtigheden af, at der skabes et fortroligt rum, dels med det formål at barnet får mulighed for at tale om sine problemer, dels for at få et godt indblik i dets situation, ønsker og holdninger med henblik på rådgivningen af forældrene. Dette er igen afhængig af den børnesagkyndiges evne til at skabe tillid, og af at der afsættes den fornødne tid. Etisk er det en udfordring at forvalte børnenes oplysninger, idet det er dilemma, at den sagkyndige har et ansvar for at sortere i, hvad barnet siger ud fra en vurdering af forældrenes reaktioner. Det må undlades at videregive noget, som vil kunne forstyrre relationerne mellem barnet og dets forældre, og der må være mulighed for barnet til at trække udtalelser tilbage. På den anden side har rådgiveren en forpligtelse over for barnet til at videreformidle dets perspektiv og at arbejde på, at dette kommer til at danne udgangspunkt for forældrenes aftale. Børn deltager ikke i danske konfliktmæglinger, der er koncentreret om at løse forældrenes konflikter, som de i almindelighed ikke er aktive deltagere i.⁶

Et særligt tilbud gives i tre danske statsamter. De har i 2002 i forlængelse af tidligere forsøg tilbudt skilsmissebørn mulighed for at få børnesagkyndig *rådgivning* i *grupper* med det formål at de kan drøfte fælles problemer og tanker samt udveksle erfaringer og løsningsmuligheder. Tilbuddet er givet til børn fra ca. 9 til 15 år, og grupperådgivningerne ledes af en børnesagkyndig rådgiver og en sagsbehandler. Der er meget gode tilbagemeldinger fra såvel børnene som deres forældre i de hidtil gennemførte forløb.

Under *finske mæglinger* med forældrene træffer børnene mægleren. Denne gennemgår de spørgsmål, børnene oplever som vigtige, og deres mulige tilkendegivelser præsenteres for forældrene i en fælles session. Børns medvirken skal forberedes omhyggeligt, og det er forældrenes opgave. Ellers kan barnets loyalitetskonflikt

6. Mai Heide Ottosen: Børnesagkyndig rådgivning. Evalueret af et forsøg i to statsamter, Socialforskningsinstituttet 99:4, s. 14-15, Hanne

Warming: Det er lidt svært – men jeg må jo sige min mening, København, 2002, navnlig s. 109-115.

og angst forstærkes. Mægleren bør aftale, hvilke børn der skal deltage, men det er normalt alle. Drøftelsen foregår i et rum for lege-terapi. Barnet skal tilbydes mulighed for så frit og fortroligt som muligt at overveje familiens situation med en udenforstående. Mægleren skal være en støtte og talsmand for barnet. Opgaven er at forsøge at aktivere barnet til at udtrykke sine ideer, ønsker og forslag. Derefter skal det i fællesskab vurderes, hvorledes de forskellige spørgsmål kan løses. Resultatet af samtalen nedskrives og sammenfattes til en liste, der præsenteres for forældrene. Udformningen sker sammen med barnet. Mægleren skal ikke fortolke, bedømme eller modificere, hvad barnet har berettet, blot videregive det men kan bistå med at udforme ønsker i konkrete forslag. Det er ofte under mæglingen, at barnet for første gang taler om forældrenes skilsmisse og egne følelser.⁷

Ifølge den *islandske* BLI § 33, stk. 1, 2. pkt., kan den, der yder rådgivning, tale med barnet, hvis han mener, at det tjener barnets interesser, men det kræver samtykke fra indehaverne af forældremyndigheden.

Børnenes fremtidige rolle i de *norske mæglinger* blev drøftet i Barnefordelingsprocesudvalget. Under de pligtmæssige mæglinger, se nedenfor under 12.3, er det op til den enkelte mægler, om barnet skal inddrages. De fleste undlader en samtale med barnet og lader dette være forældrenes ansvar. Kun i 2 % af tilfældene er barnet med. Andre 12 % blev indirekte inddraget ved, at mæglerne gav forældrene til opgave at spørge om børnenes synspunkter. Mægleren har et særskilt ansvar for at påse, at børn, som er fyldt 12 år, bliver hørt, jf. bl. § 31. Hvordan det skal ske, kan der ikke opstilles generelle retningslinjer for. Det overlades til den enkelte mægler. Emnet blev ikke berørt i lovforslaget fra december 2002 men i stortingsmeldingen fra april 2003 se ovenfor under 11.2.⁸

Under *svenske samarbejtsamtaler* er det ifølge forarbejderne, under hensyn til at formålet er at forældrene skal komme overens, fun-

7. Taskinen, 2002, s. 56 og 59-60.

8. NOU 1998:17 s. 44-45 samt Eke-land og Myklebust: Foreldremekling,

Brukarperspektivet, Forskningsrapport nr. 23, Møreforskning Volda, 1997, s. 21.

det uhensigtsmæssigt, at lederne skal have en udtrykkelig forpligtelse til at afklare barnets indstilling. Noget andet er, at det er naturligt, at barnet på et tidspunkt indrages i samtalen, men dette sker som regel, når forældrene er begyndt at samarbejde eller kan drøfte de konkrete tvistpunkter. Nogen udtrykkelig regel om, at barnet skal komme til orde under samtalerne findes ikke. I 1993 forekom samtaler med børn kun i 12 %. Alligevel er det vigtigt, at børn, der er tilstrækkelig modne og som vil tilkendegive deres syn, får adgang til at gøre dette også inden for rammerne af samtalerne. Eftersom disse samtaler afgørende handler om, hvorledes vårnaden m.m. skal ordnes i fremtiden, er det hensigtsmæssigt, at barnet på et så tidligt tidspunkt som muligt orienteres og får mulighed for at være med. Den svenske Socialstyrelse har foretaget en dokumentation og vurderet samarbejtsamtal i en mellemstor by og har draget nogle konklusioner om barnets stilling. Hidtil har de hovedsagelig været rettet mod forældrene. Få kommuner har børnene med og da oftest efter opfordring fra enige forældre. Forældre, advokater, familiesekretærer og forskolepersonale har forskellige opfattelser af, hvordan samtalerne skal ske, herunder om de skal være separate. Et antal kommuner lægger så stor vægt på børnesamtalerne, at de tilbyder lederne uddannelse i, hvordan de skal få en dialog med barnet.⁹

11.4 Børns rolle, hvis myndighederne skal godkende forældrenes aftaler

Hovedreglen i nordisk ret er, at børn ikke har indflydelse på de aftaler, forældrene indgår om deres fremtid, udover den forældrene selv giver dem. De har heller ikke, med Norge som en mulig undtagelse, noget krav på, at myndighederne giver dem lejlighed til at

9. Prop. 1990/91: 8 s. 27, prop. 1994/95:224 s. 37 og prop. 1997/98:7 s. 42-43, Socialstyrelsen publicerar: Att främja barns bästa vid tvister om vårdnad, boende och umgänge, 2001

med henvisning til Margareta Hydén: Samarbetssamtal – ett socialt arbete med föräldrar, Sos-rapport 2000:7 og Sjösten, 2003, s. 165-66.

udtale sig i tilfælde, hvor forældrenes aftaler skal forelægges for myndighederne til godkendelse eller stadfæstelse, se generelt om sådanne ordninger ovenfor under 5.2 og 5.5.

Den *danske* retsstilling fremgår af ordene »eller uden nogen betydning for sagen« i Fml § 29, der er gengivet nedenfor under 11.5. I forarbejderne anføres herom: »Hvor der er enighed mellem forældrene om afgørelsen i en sag om forældremyndighed, skal barnet ikke høres«. ¹⁰

I *Finland* findes tilsvarende tilkendegivelser i lovforslagets bemærkninger. De finske socialnämnd bestræber sig i godkendelsessagerne som regel ikke på at afklare børns ønsker og holdninger. Kun hvis barnet bor hos en anden end sin vårdnadshaver, eller der i øvrigt foreligger sådanne særlige omstændigheder, at det er rimeligt at få rede på barnets mening, bør dette ske. VUL 11 §, gengivet nedenfor under 11.5, gælder ikke, hvis forældrene er enige om sagen. ¹¹

I *Island* kan samme retsstilling udledes af, at BLI § 43 om børns ret til at udtale sig under sagen findes i kapitel VI med overskriften »Retssager vedrørende uenighed om forældremyndigheden«.

I *Norge* er bl.a. bl. § 31, stk. 2, så generelt udformet, at det er muligt, at børnene som et led i den almindelige sagsbehandling skal have lejlighed til at ytre sig om, hvor de vil bo eller om samværet, hvis en forældremyndighedsaftale forelægges fylkesmanden til stadfæstelse efter § 55. Barne- og Familiedepartementet har i en Rundskriv fastslået, at barnet altid skal høres. I bemærkningerne til lovforslaget fra december 2002, lægges til grund, at fylkesmannen ofte vil foretage en forenklet prøvelse, idet indholdet af en aftale, forældrene er nået frem til, som regel vil være i overensstemmelse med barnets bedste. Fylkesmannen må imidlertid forsikre sig om, at barnet har fået anledning til at give udtryk for sit syn på sagen, jf. § 31. Hvis forældrene er enige om, hvad barnet mener, antager departementet, at dette som regel kan lægges til grund. ¹²

10. Folketingstidende 1984-85, tillæg B, s. 1632, se også Danielsen, 1997, s. 493-94.

11. Lovforslag nr. RP 224/82, s. 22.

12. Rundskriv Q-18/97 10 desember 1997 s. 9, Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 70 og Lødrup, 2001, s. 305.

I Sverige fremgår af forarbejderne til en lovændring i 1990, at den løsning, forældrene har valgt, i almindelighed antages at være bedst for barnet, og enigheden bør være afgørende, når socialnämnden behandler godkendelsessagen. Svenska Kommunförbundet har da også i et cirkulær (1998:174) anført, at hvis forældre er enige, og intet taler for at barnet har en anden opfattelse, kan det ikke anses for nødvendigt at tale med det. Skulle det komme frem, at et barn bestemt modsætter sig den løsning, forældrene er enedes om, er der grund for socialnämnden til at undersøge, om overenskomsten virkelig er til barnets bedste. I en svensk departementspromemoria fra 2002 om, hvorledes Europarådskonventionen om udøvelse af barnets ret kan gennemføres i svensk ret, foreslås retsstillingen skærpet, idet der i FB 6 kap. 17 a § om prøvelsen af forældrenes aftaler foreslås en tilføjelse om, at nævnet skal »om det inte är olämpligt, inhämta upplysningar om barnets inställning«.¹³

11.5 Børns adgang til at komme til orde under tvistsager

Navnlig hvis *domstolene* skal træffe *afgørelser* i forældrenes *tvister* om ansvaret, om hvor barnet skal bo eller om samvær, er det vigtigt, at børn får mulighed for at komme til orde, idet deres egen vurdering, som også angivet i lovregler i nogle af landene, indgår med vægt i afgørelsen af, hvad der er det bedste for det, se ovenfor under 6.5.1. De besidder en vigtig viden om deres hverdagsliv, som ikke kan fås frem på anden måde. Det står dem frit for at tie, hvis de ikke ønsker at fremhæve en af forældrene eller ikke vil blande sig i de voksnes tvister. At træffe beslutninger og tage et ansvar, hører ikke barndommen til. På den anden side har tilstrækkeligt modne børn krav på en reel mulighed for at påvirke

13. Prop. 1990/91:8 s. 59 og Ds 2002:13 s. 41 og 171-73. Se også

Sjösten, 2003, s. 178 og Wickström, 2001, s. 265-66.

beslutninger om deres egen fremtid, men som nævnt kun hvis det vil. Unge finder sikkert dette helt naturligt og ville føle sig tilsidesat, hvis de bliver holdt udenfor. Nogle børn har bestemte opfattelser, som de gerne vil viderebringe. De føler lettelse over at tale med en udenforstående om spørgsmål, som optager dem meget, afhængig af om vedkommende har tid og evner til at snakke med dem. Høring af børn udspringer af et ønske om på den mest hensigtsmæssige måde at finde ud af, hvad der er bedst for dem. Det afhænger af, om barnet har en realistisk opfattelse af de forskellige alternativer og kan udtrykke meninger og ønsker på en rimelig måde uden at være under nævneværdigt pres fra den ene eller begge forældre.¹⁴

I den *danske* Fml § 29, der er ændret i 2001 med indsættelsen af et stk. 2, anføres:

»§ 29. Er et barn fyldt 12 år, skal der, før der træffes afgørelse i en sag om forældremyndighed eller samvær, finde en samtale sted med barnet herom. Samtalen kan dog undlades, hvis det må antages at være til skade for barnet eller uden nogen betydning for sagen.

Stk. 2. Er barnet under 12 år, skal der finde en samtale sted som nævnt i stk. 1, hvis barnets modenhed og sagens omstændigheder tilsiger det.«

Der kan ikke angives nogen præcis dansk grænse for, *hvor gammelt* et barn skal være for at blive hørt efter stk. 2, eller nogen anvisning på, hvordan det skal afklares, hvornår en samtale skal undlades på grund af skaderisikoen. Det afhænger bl.a. af børnenes livssituation, og hvad de skal udtale sig om. Der er nok forskel på forældremyndigheds- og samværstvister. Navnlig i de første tilfælde er der tale om et skisma. På den ene side bør børn, der ofte er i en svær følelsesladet situation som følge af forældrenes opbrud, ikke stilles i en situation, de ikke kan overskue, og over for et valg. På den anden side er det vigtigt, at dommeren ikke træffer en afgørelse

14. Kurki-Suonio, 2002, s. 427 og
Innst. O. nr. 96 (2002-2003) s. 21-22.

i strid med barnets interesser, og børn kan blive skuffede, hvis de ikke får indflydelse. Stk. 2 kan skabe problemer, idet det er vanskeligt at få kendskab til det enkelte barns modenhed, medmindre der foretages en børnesagkyndig undersøgelse, og da vil barnets opfattelse normalt være belyst i rapporten. Det er ikke afklaret, om domstolene og statsamtterne i andre tilfælde på egen hånd skal undersøge og vurdere, om et barn på 9-10 år er tilstrækkelig modent og i givet fald hvordan. I modsat fald er det overladt til forældre, der anmoder om, at der føres en samtale med deres børn, at belyse, eventuelt dokumentere barnets udviklingstrin. I en nylig sag, hvor byretsdommeren havde haft en samtale med en 9-årig, afslog landsretten at have en samtale og anførte, at den af forældrene, der anmodede herom, ikke havde godtgjort, at barnet var tilstrækkelig modent. Det er indtrykket, at danske domstole er mere tilbageholdende med at høre 10-11-årige, end den nedenfor omtalte undersøgelse viser er tilfældet i Norge.¹⁵

I den *finske* VUL findes følgende regel:

»11 §. Utredande av barnets önskemål och åsikt.

I ärende som gäller vårdnad om barn och umgängesrätt skall barnets egna önskemål och egen åsikt utredas i den utsträckning som det med beaktande av barnets ålder och utveckling är möjligt, om föräldrarna inte är eniga om saken, såvida barnet vårdas av någon annan än sin vårdnadshavare eller om detta annars med tanke på barnets bästa bör anses viktigt.

Barnets åsikt skall utredas på ett hänsynsfullt sätt och med beaktande av barnets utvecklingsstadium samt så att förhållandet mellan barnet och föräldrarna inte blir lidande därav.«

I den *islandske* BLI kapitel VI om retssager vedrørende uenighed om forældremyndigheden findes i § 43, stk. 1, en regel om, at et barn, der har den nødvendige modenhed, skal have lejlighed til at

15. T:FA 2002.448 Ø og tidligere
Danielsen, 1989, s. 400-08 og 421-23.

udtale sig om sagen, medmindre det kan anses at have skadelig virkning for barnet, eller det er uden betydning for sagens udfald.

I Norge udledes domstolenes forpligtelse til at høre børn i sager om deres hverdag og livssituation af den mere generelle pligt efter bl. § 31, første ledd, gengivet ovenfor under 10.6, til at inddrage børn i afgørelserne. I andet ledd, første punktum, anføres: »Når barnet er fyldt 7 år, skal det få seie si meining før det vert teke avgjerd om personlege tilhøve for barnet, herunder i sak om kven av foreldra det skal bu hos.« I § 63 om dødsfaldssituationen findes i fjerde ledd en bemærkning om, at »barnet skal høyrast etter § 31«. § 31 er ubetinget, idet der ikke som i den danske lov er et forbehold, hvis samtalen kan skade barnet. I lovforslaget redegøres for nogle foreløbige resultater af en undersøgelse af 129 lagmannsrettsdomme, afsagt i 1998-2000. Alle børn, der var 12 år eller ældre, havde haft lejlighed til at udtale sig, medens 21 af de 27 børn i aldersgruppen 10-11 år fik det. Lidt mere end en tredjedel af børnene i alderen 7-9 år fik muligheden, og fire 6-årige fik det også. I bemærkningerne anføres, at en ubetinget ret for børn til at udtale sig fra 7-års alderen vil være et effektivt virkemiddel til at sikre, at de fra denne alder bliver hørt. Det vil indebære, at flere kommer til orde. En aldersgrænse vil også kunne hindre usikkerhed om forståelsen af bestemmelsen. Det erkendes, at det kan virke noget vilkårligt, hvilken aldersgrænse der vælges, idet der kun findes lidt forskningsbaseret materiale til vejledning, ligesom det anføres, at en 7-års grænse vil afvige fra gældende ret i lande, som det er naturligt at sammenligne sig med. Grænsen er særligt valgt på baggrund af høringsudtalelserne og det forhold, at en nedsættelse vil være et godt virkemiddel til at sikre, at flere børn i praksis bliver hørt. Det erkendes, at nedsættelsen af aldersgrænsen vil indebære store udfordringer for at hindre, at der skabes et uønsket pres i retning af, at små børn gøres ansvarlige og føler, at de må tage stilling til forældrenes konflikt. Det understreges, at barnet ikke har pligt til at udtale sig. Det må bl.a. nøje vurderes, hvad barnet skal spørges om, og man må være varsom med at forstærke barnets oplevelse af konflikt yderligere. Selv om barnet ikke måtte have en mening om sagens udfald, kan det fremkomme med vigtige oplys-

ninger, f.eks. om hvordan det oplever sin hverdag, hvilket forhold det har til forældrene på godt og ondt, og hvad der er vigtigt i dets dagligdag. Samtidig er det vigtigt at skærme små børn mod at komme i en loyalitetskonflikt, og det må hindres, at de presses til at vælge mellem far og mor eller at foretage et valg, de er for små til at overskue konsekvenserne af.¹⁶

I *Sverige* skal børns retsstilling under forældrenes retssager endnu mere indirekte udledes af den materielle regel i FB 6 kap. 2 b§ om, at der skal tages hensyn til barnets vilje under hensyn til alder og udvikling, se ovenfor under 6.5. Bestemmelsen indebærer, at domstolen skal drage omsorg for, at barnet har haft mulighed for at redegøre for sin indstilling og skal sikre sig, om det har egne synspunkter. Barnet har således en argumentationsret. Reglen tager i alt væsentligt sigte på tilfælde, hvor der er en tvist. I en svensk departementspromemoria fra 2002 om, hvorledes Europarådskonventionen om udøvelse af barnets rettigheder kan gennemføres, foreslås udtrykkelige regler i FB 6 kap. 19§ 1 st. om, at domstolen skal »om det inte är olämpligt, inhämta upplysningar om barnets inställning« og om, at den, »som verkställer utredning skall för rätten redovisa barnets inställning ...«. ¹⁷

11.6 Hvorledes belyses barnets mulige holding til forældrenes tvist?

11.6.1 Redegørelser i rapporter til retten

Et *væsentligt* element i *bevisførelsen* i mange tvistsager er *børnesagkyndige erklæringer* eller *vårdnadsutredninger*. Med styrkelsen af barnets retsstilling indgår et nyt element i rapporterne, og arbejdet med dem har fået en ny dimension. Den, der udarbejder dem, har fået en dobbeltrolle. Det er ikke tilstrækkeligt at redegøre for fami-

16. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 57-63, Innst. O. nr. 96 (2002-2003)
s. 22 og NOU 1998:17 s. 30.

17. SOU 1997:116 s. 189, prop.
1990/91:8 s. 59 og Ds 2002:13
s. 96-97 og 173-76.

liesituationen og eventuelt at fremkomme med en anbefaling til retten. Vedkommende skal tillige være *budbringer* for barnet og må videregive dets synspunkter. Derfor er det nødvendigt at fastlægge barnets rolle i rapporteringen. Her spiller det ind, at i Finland og Sverige indhentes der, så vidt vides, vårdnadsutredninger i størstedelen af tvistsagerne, medens danske og norske børnesagkyndige undersøgelser kun foretages, hvis der er et særligt behov herfor, og dermed kun i en del af sagerne. Se i det hele nedenfor under 13.6.2.

I Finland er det primært socialnämnden, der afklarer barnets mening. Det sker, når *vårdnadsrapporten* skal udarbejdes til domstolene. Undersøgelserne er *kommunalt* ansatte *sagkyndige*, som er vant til at arbejde med børn, socialmedarbejdere eller psykologer fra familierådgivningen, og der er to om hver undersøgelse. Udspørgningen skal ske taktfuldt under hensyn til barnets alder og modenhed samt på en måde, der ikke skader forholdet til forældrene. Den omstændighed, at det at blive hørt er en ret for barnet, ikke en forpligtelse til at udtrykke en mening, giver et spillerum, og det kan bestemmes, at barnets opfattelse ikke behøver at blive undersøgt. Det kan bero på barnets alder og udvikling, men også på et ønske om at beskytte relationerne mellem barnet og forældrene. Normalt bør også børn i forskolealderen have mulighed for at ytre sig. Yngre børns relationer til forældrene kan iagttages under fællesmøder. Muligheden for at optage samtalen på video, der kan videregives til domstolen, hvis det ønskes, er nævnt, idet det understreges, at forældrene har ret til at blive bekendt med alle oplysninger, domstolen har. Den, som taler med barnet, må orientere det om, hvad indholdet af samtalen skal anvendes til, at det ikke kan loves, at hvad det siger ikke kommer videre, og at det har ret til at undlade at fortælle om noget, som det ikke ønsker, at forældrene og dommeren skal vide. I rapporten skal samtalen gengives, eller grunden til, at barnet ikke er hørt, oplyses. Barnets eventuelle ønsker skal omtales, og efter omstændighederne skal det vurderes, hvor bestemte og selvstændige de forekommer. Som yderligere illustration kan nævnes, at mere målrettede undersøgelser findes på et finsk specialområde, nemlig i sager efter Haa-

gerkonventionen om børnebortførelser. Efter VUL 39 § 1 st. skal hovrätten i disse sager »ta reda på barnets åsikt, om barnet med hänsyn till sin ålder eller andra omständigheter som kommit till hovrättens kännedom kan anses ha uppnått en sådan mognad att det finns skäl att fästa uppmärksamhet vid dess åsikt.«¹⁸

Om de *svenske vårdnadsutredningar*, der ligeledes foretages i *kommunalt* regi, anføres i FB 6 kap. 19 § 4 st.: »Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten«. I de svenske »Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2, Vårdnad och umgänge, Samarbetssamtal och vårdnadsutredningar«, anføres bl.a., at undersøgeren bør kontakte barnet og søge at danne sig et indtryk af dets opfattelse samt helst se barnet sammen med både moderen og faderen. Det anbefales at foretage hjemmebesøg. Undersøgeren, en socialsekretære, også kaldet en familierättare, bør ikke begrænse sig til samtaler, men må overveje at vedlægge et undersøgelsesmateriale fra observationer og tests, som belyser barnets forskellige sider, dets ønsker, relationer, udviklingsniveau og psykiske status. Formålet er, at barnets hensigt skal belyses på anden måde end gennem forhør i retten, også for at undgå at sætte barnet i en vanskelig valgsituation. Nogen bestemt alder, hvor det kan have mening at skaffe sig oplysninger om indstillingen, kan ikke gives, idet det enkelte barns modenhed må vurderes. I nogle tilfælde kan det være uhensigtsmæssigt at forske i barnets indstilling, særligt hvis det er meget følelsesbetonet. Der må optrædes med varsomhed og med respekt for den loyalitetskonflikt, barnet kan være i. I erklæringen bør der redegøres for iagttagelser, som kan give et billede af barnets indstilling. Eventuelt udtalte standpunkter fra barnets side bør noteres, ligesom der bør redegøres for, hvilken betydning der bedømmes at kunne tillægges dem. Er det ikke skønnet hensigtsmæssigt at spørge barnet, bør dette og årsagen oplyses. Parterne skal have anledning til at ytre sig om rapporten,

18. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 22, Savolainen, 1997, s. 86 og navnlig Taskinen, 2002, s. 71-75 og 77.

hvorimod der ikke synes at være noget om, hvorvidt barnet skal orienteres om, hvorledes samtalen vil blive refereret. I de senere år er der satset meget på at forbedre kundskaberne om børn, og den tøven, der har været med at tale med børn, er mindsket betydeligt. Der pågår et udviklingsarbejde, når det gælder at skabe metoder for at tale med børn. En undersøgelse af utredninger midt i 1990-erne viste, at kun ældre børn i forbindelse med hjemmebesøg blev spurgt om, hvor de ønskede at bo. I teorien anbefales, at børnenes opfattelser kortlægges i større udstrækning, hvilket kunne tale for at indføre en særlig barnutredning. Et sådant forslag indebærer, at det bør overvejes, om særligt personale med specielle og specifikke kundskaber om børn bør tilknyttes socialtjenesten. Dermed vil børneperspektivet blive forstærket, og der bliver bedre muligheder for at tilgodese, hvad der er bedst for det enkelte barn.¹⁹

Ifølge den islandske BLI § 43, stk. 1, 2. pkt., kan dommeren anmode en sagkyndig om at undersøge barnets holdning og afgive en erklæring herom efter den almindelige regel i § 42 om sagkyndige erklæringer. Dommeren kan ifølge 3 pkt., hvis der ikke anmodes om en mere generel erklæring, bede en sagkyndig om at undersøge barnets holdning og afgive en rapport herom. Der er ifølge stk. 2 den samme mulighed for at forbyde parterne at være til stede som en dommer har. Parterne skal i almindelighed gøres bekendt med, hvad der er fremkommet under samtalen, men der er som omtalt nedenfor under 11.6.2 en vis mulighed for at hemmeligholde indholdet.

De danske børnesagkyndige undersøgelser foretages normalt af psykologer, der er privatpraktiserende, eller som udfører arbejdet på konsulentbasis. Der findes vejledende retningslinjer, udsendt af Dansk Psykologforening og dermed på mere privat initiativ. Den seneste udgave er fra 1996. Heri anføres bl.a., at psykologen bør

19. Prop. 1997/98:182 s. 381, prop. 1994/95:224 s. 33 og 55, Rejmer, 2003, s. 101, 126-27 og 197-98 samt i SvJT 2002 s. 146, Wickström, 2001, s. 271, Walin og Vängby, 2001, s. 6:91,

Sjösten, 2003, s. 191-92 samt Dahlstrand i Barn, familje och folkhälsa, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, 2001, s. 31.

undersøge og overveje alle relevante forhold i barnets situation og fagligt redegøre herfor. I undersøgelsen skal bl.a. indgå mindst to samtaler med barnet alene, evt. i forbindelse med en kontakt til hver af forældrene. Der må afsættes nogen tid til at lære barnet at kende. Hvis der er flere børn, kan det være hensigtsmæssigt at tale med dem sammen. Der bør dannes et indtryk af barnets udvikling og trivsel samt dets aktuelle reaktion på skilsmisken. Ved enesamtalerne med barnet skal det have at vide, hvad formålet er, og at det ikke skal vælge mellem forældrene eller bestemme, hvor det skal bo. Barnet skal orienteres om, at der kun refereres til forældrene og dommeren, hvad det selv accepterer, men at det indtryk, psykologen får af barnet og dets synspunkter, vil indgå i vurderingen og i rådgivningen til dommeren. Der er ikke i retningslinjerne noget udtrykkeligt krav om, hvorledes barnets synspunkter og holdninger skal gengives eller om, at børnene skal gøres bekendt med, hvad der skrives om deres opfattelse.

I Norge har Barnefordelingsprocesudvalget tilkendegivet, at hvis der *udpeges* en *sagkyndig*, kan barnets syn formidles af denne. Barne- og familiedepartementet har i februar 1998 udsendt en »Veiledning for sakkyndige i saker etter barneloven og barnevernsloven«. Heri anføres bl.a., at i langt de fleste sager efter barneloven skal barnet have en relation til begge forældre efter undersøgelsen og beslutningen. Denne psykologiske faktor kan gøre det vanskeligt for barnet at tage standpunkt eller at udtale sig. Dette bør respekteres så langt som muligt. Barnet bør imidlertid have lejlighed til at sige sin mening. Den sagkyndige bør nøje vurdere, hvad barnet skal spørges om og være varsom med at forstærke dets oplevelse af konflikt yderligere. Den sagkyndige bør også formidle til barnet, at det er en anden, dommeren, som i sidste instans bestemmer, hvor meget hensyn der skal tages til det, barnet udtrykker. For lidt ældre børn er deres syn på egen situation, på forhistorien og fremtiden en vigtig del af vurderingsarbejdet. For yngre børn vil det i almindelighed være vigtigt at observere dem i deres naturlige miljø, eventuelt også sammen med voksne, de ikke bor sammen med. Der er intet i vejledningen om, at barnet skal gøres bekendt med, hvad der skrives om dets syn på sagen.²⁰

11.6.2 Dommersamtaler med børn

I det omfang, det ikke gennem rapporter til retten er muligt at danne sig et tilstrækkelig godt indtryk af børnenes meninger, er den anden vigtige og praktiske mulighed, at *dommeren selv taler med børnene*. Særlig aktuelt er det i Danmark og Norge, fordi der kun foretages børnesagkyndige undersøgelser i en begrænset andel af tvistsagerne.

I *Danmark* reguleres fremgangsmåden gennem den generelle regel i retsplejelovens § 183, stk. 3, 1. pkt., hvorefter »retten bestemmer, hvordan og ved hvem afhøring af børn under 15 år skal ske«. I retsplejeloven kap. 42 om bl.a. forældremyndighedssager findes i § 450 a en supplerende regel: »Retten kan bestemme, at en eller begge parter ikke må overvære den samtale med et barn, der skal finde sted efter forældremyndighedslovens § 29. Inden sagen afgøres, skal parterne gøres bekendt med indholdet, medmindre dette vil stride mod de hensyn, der har ført til udelukkelsen«. Opfylder barnet alders- eller modenhedskriteriet, og er der ikke udarbejdet en børnesagkyndig erklæring, må dommerens selv tage samtalen. Det sker på kontoret. Dommeren har mulighed for at overlade opgaven til andre, der da afgiver en erklæring om samtalen, eller kan lade sig bistå af andre f.eks. en psykolog, der medvirker under samtalen. Normalt er advokaterne eller forældrene ikke til stede. Oftest er der i dommen eller retsbogen en bemærkning om, at en samtale har fundet sted. Derimod er det undtagelsen, at dommeren videregiver oplysninger om samtaleindhold i dommen eller retsbogen eller mundtligt i et retsmøde, eller at det af præmisserne kan udledes, hvad barnet har sagt. I en dansk fogedsag om udlevering af et knapt 13-årigt barn til forældremyndighedsindehaveren, henviste landsretten under et kæremål til

20. NOU 1998:17 s. 101, vejledningen s. 17 og 21 og Koch, 2000, s. 56.

princippet i Fml § 29 og FNs børnekonvention art. 12 og fastslog, at fogedretten burde have haft en samtale med barnet, hvilket bevirkede, at sagen blev hjemvist til fogedretten til fornyet behandling. Formuleringen af Fml § 29, gengivet ovenfor under 11.5, er imidlertid ikke ganske heldig, idet ordene »uden betydning for sagen« kan give indtryk af, at samtalen er et bevismiddel, og at det er op til dommeren, om denne bevisførelse er nødvendig.²¹

I den *finske* VUL 15 § 2 st. anføres. »Barn kan höras personligen i domstolen, om det av vägande skäl är nödvändigt för att ärendet skall kunna avgöras. Hörande kan ske endast om barnet ger sitt samtycke därtill och det är uppenbart att det inte kan skada barnet.« I den supplerende forordning 3 § 1 st. anføres, at når domstolen beslutter at høre barnet, »skall den i beslutet nämna de vägande skäl som gör att hörandet anses nödvändigt för att ärendet skall kunna avgöras«. Af reglerne fremgår, at det kun er i ekstraordinære tilfælde, at børn udspørges af dommeren, og kun hvis det skønnes at være i barnets interesse. Barnet skal være indforstået, og dommeren skal være overbevist om, at det ikke vil skade barnet. Formålet er at undgå, at små børn tages med i retten, idet de vil opleve omgivelserne som skræmmende. Hvis der er en samtale, finder den sted på kontoret, uden at forældrene er til stede.²²

I den *islandske* BLI § 43 om et barns ret til at udtale sig om sagen forudsættes, at dommeren selv kan tage samtalen, men at den også kan overlades til sagkyndige. Af stk. 2 fremgår, at dommeren kan forbyde den ene eller begge parter at være til stede under samtalen. Ifølge stk. 3 skal der over for parterne redegøres for, hvad der er kommet frem om barnets holdning, men det tilføjes, at hvis parterne ikke får adgang hertil, skal det indføres i protokollen, hvilke oplysninger de får. I lovforslagets bemærkninger henvises til synspunkter, der findes i lovforslagets regler om sysselmandens sagsbehandling, hvorefter det afgørende for om oplysningerne skal hol-

21. Danielsen, 1997, s. 495-96 og 501-04.

22. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 22, Taskinen, 2002, s. 71, Savolainen, 1997, s. 86 og Saarenpää, 1996, s. 421-22.

des hemmelige er, om de kan formodes at være skadelige for barnet eller for forholdet mellem barnet og en af forældrene.

I Norge findes en regel om dommersamtaler i bl. § 61, første ledd, nr. 4: »Dommaren kan gjennomføre samtaler med barnet, jf. § 31. Retten kan oppnemne ein sakkunnig eller annan eigna person til å hjelpe seg, eller la ein sakkunig ha samtale med barnet aleine.« I bemærkningerne anføres bl.a., at i forholdsvis mange sager og særligt når det gælder de yngste børn eller i sager med specielle forhold, vil være naturligt at udpege en sagkyndig med den opgave eller delopgave at afklare barnets eventuelle præferencer. I en del tilfælde vil det være nødvendigt at anmode om en mere omfattende traditionel undersøgelse for at få en reel forståelse af barnets syn og baggrunden for det. Hovedpunkterne må nedfældes skriftligt. Som hovedregel foregår samtalen på kontoret, uden at andre er til stede. Indholdet kan ikke holdes fortroligt, idet den norske procesordning og kontradiktionsprincippet hindrer en sådan løsning. Dommeren må derfor orientere om hovedpunkterne i, hvad barnet har sagt af betydning for den senere afgørelse og i hvert fald om konklusionen, hvis en sådan er fremkommet. Det er i nogen grad et skøn, hvad der videreformidles. Dommeren kan skrive et referat eller nøjes med en mundtlig orientering, men et dokument, som kan indgå i sagen, anses for at være det bedste. Hvis norske børn over den foreskrevne alder ikke får anledning til at udtale sig, er det en sagsbehandlingsfejl, som kan føre til ophævelse af afgørelsen, hvilket bl.a. skete i en sag fra 1999 om en midlertidig afgørelse om daglig omsorg for en 12-årig, idet hverken byretten eller lagmannsretten havde hørt barnet. Stortingskomiteen har anmodet regeringen om at sørge for, at der i domstolsapparatet opbygges en tilstrækkelig kapacitet til at høre mindre børn.²³

I det norske justisdepartements høringsnotat fra 2001 om inkorporering af FNs børnekonvention anførtes, at det i barnefor-

23. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 62, Innst. O. nr. 96 (2002-2003) s. 22, NOU 1998:127 s. 30 og NOU 1998:17 s. 101. Om fremgangsmåden se tillige Anne Lise Rønneberg og Anne Poulsen: Barn som vitner, 2000, s. 188-95.

Se også Koch, 2000, s. 56 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 109. Om praksis om ophævelse af en dom på grund af sagsbehandlingsfejl se senest Rt. 1999 s. 1183.

delingssager ikke er fastlagt, hvem der skal tale med barnet. I sager uden sagkyndig har dommeren pligt til at høre barnet. Fordi dommerne er generalister, som i deres arbejde skal tage stilling til mange typer juridiske spørgsmål, vil den enkelte dommer få et ringe antal sager om året om børn. I Oslo Byrett havde dommerne i en femtenmåneders periode i 1998-99 i gennemsnit 1.8 sager efter barneloven til hovedforhandling. Der spørges derfor, om der i dag er et tilfredsstillende apparat til at høre børn, som er helt ned til 7 år.²⁴

I *Sverige* anføres i FB 6 kap. 19 § 5 st., at »barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras«. I svensk teori nævnes, at bestemmelsen må anvendes med forsigtighed, og at muligheden kun udnytttes undtagelsesvis. Hvad barnet under mere afslappede forhold har fortalt under vårdnadsutredningen kan give et tilstrækkeligt godt billede. Eventuelt kan utredaren afhøres i retten om de nærmere omstændigheder, hvorunder barnet gav oplysninger. De særlige grunde for en samtale i retten kan være, at barnet selv har anmodet om at redegøre for sine synspunkter. Dommeren må da før hovedforhandlingen forvisse sig om, at dette er barnets virkelige vilje, og at der ikke er påvirkninger udefra. En oplysning fra en af forældrene om, at barnet ønsker at fremkomme med sin mening i retten, er ikke uden videre tilstrækkelig. For at danne sig et indtryk bør dommeren høre forældrenes opfattelse om en samtale og spørge den, der har foretaget utredningen, herom. Barnet skal være indforstået med at blive hørt. Dets alder og modenhed har stor betydning. Børn, som er under 12 år, vil kun sjældent være så modne, at de bør medvirke i retssagen. Hvis en samtale besluttet, må den gennemføres i en så afspændt atmosfære som muligt. Det kan være hensigtsmæssigt, at forældrene ikke overværer samtalen, men de må da senere informeres om, hvad barnet har sagt. Samtalen skal dokumenteres i protokollen. I en sag fra 1999 havde retsformanden under en mundtlig forberedelse truffet barnet til en samtale, som førtes til protokol, idet det under hovedforhandlingen oplystes, hvad der var skrevet ned, hvilket

24. Høringsnotatet 2001 pkt. 4.3.6.

udgjorde en rettergangsfejl, idet umiddelbarhedsprincippet var til-sidesat.²⁵

11.6.3 Danske statsamtssamtaler med børn

En speciel dansk situation skyldes *statsamternes* enekompetence i *samværssager*, se herom nedenfor under 13.2.1. Civilretsdirektoratet, der er øverste administrative myndighed, har i 1999 udsendt en »Vejledning om behandling af samværssager«. Her anføres bl.a.: »Barnet skal under samtalen orienteres om, at der udfærdiges notat om samtalen, og at oplysningerne fra samtalen vil indgå i grundlaget for afgørelsen. Barnet skal endvidere orienteres om, at forældrene kan få aktindsigt i oplysningerne. Ved samtalens afslutning bør det søges oplyst, om barnet har indvendinger mod, at de oplysninger, der er fremkommet under samtalen, helt eller delvist videregives til forældrene. ... Henset til den betydning barnets mening tillægges, er det nødvendigt, at notatet udfærdiges så fylldigt som muligt. ... Taler hensynet til barnets fremtidige forhold til forældrene for det, bør barnets udtalelser generaliseres. Den børnesagkyndige og barnet kan eventuelt i forbindelse med eller efter samtalen formulere barnets udtalelser sammen. Generalisering af barnets udtalelser må dog ikke få den virkning, at afgørelse forhold/udtalelser udelades, og at essensen af udtalelserne således går tabt.«

I samværssager afhænger spørgsmålet om, hvor gammelt barnet skal være før det spørges af sagens kompleksitet, navnlig om der er tale om konkrete eller abstrakte forhold. Nogle angår peti-tesser, andre om der overhovedet skal være kontakt. Det er Civilretsdirektoratets opfattelse, at yngre børn, typisk fra 7-8 års alderen, som udgangspunkt kan udtale sig om konkrete spørgsmål af

25. Rejmer, 2003, s. 127-28, Sjösten, 2003, s. 193-96, Saldeen, 2001, s. 91, Walin og Vängby, 2001 s. 6:92 samt RH 1999:76, se også Wickström i

SvJT 2001 s. 893 samt Dahlstrand i Barn, familje och folkhälsa, 2001, s. 32. Spørgsmålet er overvejet i 1998/99:LU 18.

mindre indgribende betydning, som f.eks. samvær i ferier, på fødselsdage og i julen, tilrettelæggelse af samværet i forhold til fritidsinteresser, om barnet skal rejse alene osv. Ved spørgsmål af mere indgribende betydning, f.eks. ophævelse af samværet, må barnet normalt være ældre.²⁶

Der er foretaget en kvalitativ undersøgelse af 8 samtaler i Frederiksborg Statsamt efter Fml § 29. De stiller nogle faktiske og etiske krav. Det er en udfordring at skabe et fortroligt rum og et tilidsforhold for at give barnet mulighed for at tale med det formål at få et godt indblik i dets situation, ønsker og holdninger med henblik på at få indflydelse på afgørelsen og dermed på dets eget liv. Tiden spiller en væsentlig rolle. Det er et etisk dilemma at sortere fra i det, barnet siger, ud fra en vurdering af forældrenes sandsynlige reaktioner og at undlade at skrive noget i et notat, som kan forstyrre relationerne mellem barnet og dem. Samtidig er der en etisk forpligtelse over for barnet og i forhold til, at dets perspektiv skal danne grundlag for afgørelsen, så der må direkte referencer til barnets udtalelser. Erfaringerne viser, at det ikke er umuligt at skabe fortrolighed. Det kan gøres ved at leve sig ind i barnets situation og at genfortælle, så barnet har forstået det. Præmisserne kan klargøres ved i det omfang, det er muligt, at oplæse eller genfortælle notatet samt at orientere barnet om den sandsynlige afgørelse. For barnet rummer samtalen både risici og muligheder. En samtale med en udenforstående kan være aflastende. Samtidig er det en måde, hvorpå barnet kan indhente informationer. Samtalen kan indebære en risiko for at sætte barnet yderligere i en loyalitetskonflikt. Derfor kan den være en belastning. Erfaringerne viser, at børn sætter stor pris på at blive hørt, men det kræver både metodeudvikling og flere ressourcer i form af mulighed for opfølgende samtaler og lempelse af dokumentationskravet.²⁷

26. Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 464 med note 18, Rasmussen i Skarrildhusrapporten 2001 s. 19

og Samvær. Børnesagkyndig rådgivning. Konfliktmægling. Statistik 2001, s. 23-25.

11.6.4 Andre muligheder for at få oplysninger om barnets holdning

Af de foreløbige resultater af en *svensk* undersøgelse om, hvordan børnene kommer til orde, er anført, at *forældrene* ofte *redegør* herfor. Advokaterne henviser i stor udstrækning til barnets synspunkter. I 50 % af stævningerne anføres barnets vilje som et anbringende. Sagsøgte diskuterer barnets opfattelse i 18 % af svarskrifterne. Et par nyere svenske domme indeholder oplysninger om særlige fremgangsmåder. Ifølge en vårdnadsutredning havde en 13-årig pige tydeligt givet udtryk for, at hun ville være hos faderen. Hun kom til orde i tingsretten ved afspilning af en *video* af en samtale mellem pigen og faderens advokat. I hovrätten holdtes forhør med pigen uden forældrenes tilstedeværelse. I en lidt ældre sag forklarede et *vidne*, at en 13-årig dreng ønskede at bo sammen med moderen.²⁸

I en nylig *norsk* afgørelse fra Højesterets kæremålsudvalg besluttede den forberedende dommer, at en 12-årig ikke skulle høres i forbindelse med sagen, hvilket tiltrådtes. Udvalget lagde til grund, at barnets »standpunkt med hensyn til, hvor hun ønsker å bo er kjent, og at dette vil komme fram gjennom forhør av parter og vitner«.²⁹

11.7 En repræsentant for barnet

27. Hanne Warming: Det er lidt svært – men jeg må jo sige min mening, København 2002, navnlig s. 109-15, 119, 121 og 131 samt i tidsskriftet *Lov og Ret*, nr. 5, 2002, s. 3-7.

28. Lotta Dahlstrand i *Barn, familje och folkhälsa*, 2001, s. 31 samt NJA 1995 s. 398 og NJA 1988 s. 448.
29. Rt. 2000 s. 1316.

i særlige situationer

Som gennemgangen ovenfor under 11.5-11.6 viser, er grundholdningen i alle de nordiske lande, at barnets rolle i myndighedernes behandling af forældrenes tvister er, at der skal være en samtale med det for at afklare, om det har ønsker eller holdninger, som skal tillægges vægt, når afgørelsen træffes. Spørgsmålet om en *styrkelse* af barnets retsstilling ved, at det i nogle tilfælde får sin *egen repræsentant* til at varetage dets interesser under retssagen, er aktuelt. Allerede i dag er der i nogle lande adgang til at udpege en særlig værge, en god man eller en interessebevakere, hvis der er en egentlig interessekonflikt mellem barnet og de normale værger, forældrene. Hjemmelen er undertiden benyttet i forældremyndighedsanliggender efter forældrenes død.³⁰

Diskussionen om udpegning af en egentlig repræsentant for barnet forstærkes af regler i *Europarådskonventionen* fra 1996 om udøvelse af barnets rettigheder. I art. 4 foreskrives, at barnet skal kunne anmode om en særlig repræsentant i retssager, hvis den interne lovgivning afskærer indehavere af forældreansvaret fra at repræsentere barnet på grund af en interessekonflikt. Spørgsmålet har nær sammenhæng med repræsentantens opgaver og rolle, hovedsagelig at støtte barnet, der kan føle sig meget alene i forældrenes konflikt, at informere det og at varetage dets interesser. Repræsentanten skal tage initiativ til et møde med forældrene og forsøge at formidle barnets situation samt at bringe et forlig i stand. Som nævnt ovenfor under 11.1.1 har intet nordisk land endnu tiltrådt konventionen.

I *teorien* er der forskellige opfattelser af, om en sådan udpeget repræsentant skal søge at formidle barnets mening, idet det er anført, at det skal søges undgået, at denne bliver ekstradommer. Der er risiko for, at den ene af forældrene tror, at repræsentanten

30. Danielsen, 1989, s. 407.

varetager den anden parts interesser, ikke barnets, således som denne selv tror at gøre. Forældre kan være utroligt bitre efter en tabt retssag om barnet. En ekstra medspiller kan forstærke den indbyrdes konflikt og vanskeliggøre familiesituationen, men kan i andre tilfælde bistå retten med at finde den bedste løsning. Beføjelserne, og hvem der udpeges, er vigtig. En advokat vil have en anden opfattelse af sin rolle end en socialmedarbejder. Det er et spørgsmål, om det er et retligt eller et socialt problem. Der bør stilles særlige krav til repræsentanten, men det kan være vanskeligt at finde en børnevenlig, erfaren ekspert i børneret og gerne i børnepsykologi med evne til at opnå kontakt med barnet. Det skønnes ikke nødvendigt, at repræsentanten er en advokat, særligt hvis forældrene ønsker, at det er en, barnet kender.³¹ I Danmark blev repræsentationsspørgsmålet overvejet af Ægteskabsudvalget af 1969 i en betænkning fra 1977. Enkelte medlemmer ville da ikke afvise en ordning, hvorefter der kunne beskikkes en værge til bistå barnet under sagen.³² Den har ikke senere været overvejet.

I Norge begyndte overvejelserne i Barnelovsudvalget i betænkningen fra 1977, men der var ikke stemning for en almindelig regel om en ad hoc værge, eller for at barnet skulle have ret til en advokat. Senere anførte Barne- og Familiedepartementet i et høringsnotat fra 1998 om Europarådskonventionen om udøvelse af barnets rettigheder, at der i tilfælde af en interessekonflikt mellem barnet og forældreparter, kan udpeges en sætteværge. Behovet for en repræsentant vil være mindre i de tilfælde, hvor myndigheden har talt med barnet og sat sig grundigt ind i dets behov og ønsker, før afgørelsen træffes. Konklusionen i høringsnotatet var, at norsk ret ikke stred mod art. 4. Det anførtes bl.a., at der i norsk ret kun er få bestemmelser, som udelukker forældrene fra at repræsentere barnet, selv om der er en interessekonflikt. Barnelovens regler bygger på, at der foreligger en interessekonflikt mellem forældrene, ikke mellem barnet og forældrene.³³ I bl. er nu i overensstemmelse

31. Kurki-Suonio, 2002, s. 423-24 og 427-28 samt Valborg Snævarr i Forhandlingerne på det 36. nordiske

juristmøde, Helsingfors, 2002, del II, s. 353-54.

32. Betænkning 7 (nr. 796/77) s. 37.

med et forslag fra Barnefordelingsprocesudvalget indført en regel i det nyt sagsbehandlingskapitel som § 61, første ledd, nr. 5:

»Retten kan i særlege høve oppnemne ein advokat eller annan representant til å ta vare på interessene til barnet i samband med søksmålet. Den som er oppnemnd, kan samtale med barnet og skal gje slik information og støtte som er naturleg. Advokaten eller representanten skal få saksdokumenta. Han kan kome med framlegg om handsaminga av saka og skriftleg eller i rettsmøte gje råd om korleis sakshandsaminga best kan ta vare på interessene til barnet. Retten avgjer om og eventuelt kor lenge han skal være til stades under rettsmøta i saka. Når advokaten eller representanten er til stades i rettsmøta, kan han stille spørsmål til partar og vitne.«

Reglens plassering og udformning viser, at den kun gælder under rettsaker, og at det er en undtagelsesbestemmelse, som dommeren kun kan anvende i enkelte spesielle saker, hvis der er særlige grunde hertil. Baggrunden for reglen er, at der undtagelsesvis kan være behov for en advokat eller anden repræsentant for barnet, f.eks. i saker hvor forældrenes konflikt er så stærk og altopslugende, at dette er en alvorlig belastning. Der kan også være påstande om seksuelle overgreb, som bliver det helt dominerende tema, og hvor andre omstændigheder ikke kommer frem i tilstrækkeligt omfang. Adgangen kan tillige benyttes, hvis konflikten mellem parterne er stærk, og de repræsenteres af advokater, som snarere end at lægge forholdene til rette for et forlig, bidrager til at forstærke konflikten mellem parterne. Endvidere kan særlige behov hos barnet tilsige udpegning af en advokat eller anden repræsentant. Reglen antages at være særlig aktuell for ældre børn, som har behov for hjælp til forstå sagsgangen og til at fremme deres interesser. Vedkommende kan have en samtale med barnet, for at det, medens sagen verserer, kan få orientering og støtte fra samt kontakt med en person, som ikke har direkte interesse i udfaldet, hvilket anta-

33. NOU 1977:35 s. 72-73 og høringsnotat s. 12 og 16.

ges at kunne mindske belastningen ved sagen. Rollen er at varetage barnets interesse i, at sagen bliver tilstrækkelig oplyst, og at den behandles så hurtigt som muligt. Repræsentanten har ikke til opgave at videreformidle barnets eventuelle ønsker, f.eks. om hvor det ønsker at bo, idet denne i givet fald må anmode dommeren eller en børnesagkyndig om at gennemføre en samtale med barnet. Baggrunden herfor er, at advokaten ikke bør blive en ekstra dommer, samt at barnet ikke skal trækkes ind som aktiv part, idet repræsentanten snarere bør forsøge at skærme barnet fra en for stærk deltagelse i processen. Departementet fandt ikke, at dette i sig selv ville gøre ordningen uklar og kompliceret, snarere tværtimod. En advokat vil normalt ikke have børnefaglig kompetence til at tale særligt med mindre børn. Noget friere står advokaten med hensyn til at viderebringe barnets syn direkte til forældrene, f.eks. om mindre detaljer i en samværsordning. Repræsentanten har ikke partsrettigheder, kan f.eks. ikke nedlægge påstande eller anke og bør ikke tage stilling til tvisten. Repræsentanten kan efter at have gennemgået sagens dokumenter foreslå vidneførsel eller andre sagsbehandlingsskridt, hvilket bør ske skriftligt eller i et retsmøde, så parterne bliver bekendt med initiativet. Det er i første række dommeren, der er adressat for arbejdet, men repræsentanten kan henvende sig direkte til parterne eller deres advokater om væsentlige forhold og kan eventuelt medvirke til, at sagen løses i enighed. Repræsentanten har adgang til at være til stede under retsmøder, hvis retten samtykker heri, og kan da stille spørgsmål til parter og vidner, når de afhøres. De forholdsvis begrænsede rettigheder fremgår af lovregelen. Som regel vil det være mest aktuelt at udpege en advokat som barnets repræsentant, selv om det vil stille andre krav end den traditionelle advokatrolle. Personlige egenskaber og evne til at få kontakt med børn vil være vigtig for at kunne udføre opgaven godt. Behovet for at opbygge en kompetence bør vurderes nærmere.³⁴

I en *svensk* departementspromemoria fra 2002 om, hvorledes

34. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)

s. 47-49 og 89 samt NOU 1998:17

s. 46-48 og 101-02.

Europarådskonventionen kan gennemføres, foreslås i slutningen af FB 6 kap. syv nye paragraffer om »særskilt bitræde for barn«. De vigtigste bestemmelser i forslaget er 23 -25 §§ og 27 §:

»23 §. I mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge får rätten, om det finns synnerliga skäl, förordna ett särskilt bitræde för barnet.

Innan beslut enligt första stycket meddelas skall parterna beredas tillfälle att yttra sig. Rätten skall, om det inte är olämpligt, inhämta upplysningar om barnets inställning i frågan.

24 §. Det särskilda biträdet skall ta till vara barnets intressen i målet eller ärendet samt lämna stöd och hjälp till barnet.

Biträdet skall lämna barnet den information i saken som inte är olämplig för barnet och som kan antas vara av betydelse för barnet samt, om det inte är olämpligt, se till at barnets inställning klarläggs och redovisas för rätten.

Biträdet skall söka förmå parterna att enas i frågor som rör barnet.

Biträdet skall vara närvarande vid förhandling i målet eller ärendet och har rätt att ställa frågor till parter och andre personer som hörs.

25 §. Till särskilt biträd får en advokat eller någon annan förordnas. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

27 § ...

Förordnas ett särskilt bitræde för barnet betalar staten kostnader för biträdet.«

Om forslaget anføres bl.a., at der navnlig kan blive tale om at udpege en repræsentant i særlige konfliktfyldte sager, hvor forældrenes uenighed er så stor og dyb, at de ikke længere formår at tilgodese barnets bedste. Der kan også være påstande om f.eks. seksuelle overgreb eller mishandling, som kan medføre, at domstolene skønner, at andre omstændigheder ikke belyses i tilstrækkeligt omfang. Også i andre sager, hvor konflikten bliver en alt for stor belastning for barnet, kan udpegning komme på tale. Det kan være tilfældet,

hvis tvisten har pågået i adskillige år og givet anledning til flere retssager. Det er i sådanne sager, der kan være behov for, at en udenforstående og upartisk kan virke som talerør for barnet og kan arbejde udelukkende med udgangspunkt i, hvad der er bedst for barnet. Den, der udarbejder vådnadsutredningen, kan pege på barnets behov for en repræsentant. Repræsentanten skal varetage barnets interesser under sagen samt være til støtte og hjælp. Vedkommende skal orientere barnet om sagen, og hvis det ikke er uhensigtsmæssigt drage omsorg for, at barnets indstilling klarlægges og videregives til retten. De, der tænkes udpeget, vil de allerfleste tilfælde være en begrænset gruppe advokater med stor erfaring i denne type sager, men det kan også være erfarne vådnadsutredare eller familjerådgivere.³⁵

11.8 Børns mulighed for selv at tage et initiativ eller for at gøre sig til part i forældrenes proces

Det ultimative skridt under overvejelser om børns rettigheder i processen vil være at give dem en egentlig partsstatus. Det ville indebære, at unge på egen hånd kunne anlægge sag mod forældrene med påstand f.eks. om, hvor det skulle bo, om omfanget af et samvær, eller om at kontakten med forældrene skulle ophøre. De skulle også kunne indtræde i forældrenes retssag. Dermed ville man være ude over den støttefunktion, en repræsentant har. Partsstatus ville nok forudsætte, at den unge er tilstrækkelig moden til at tage stilling til et sagsanlæg og til at instruere en advokat. Det ville betyde, at vedkommende kunne være til stede under hele retssagen, føre beviser og stille spørgsmål samt have adgang til at appellere en afgørelse, denne ikke var tilfreds med. Den altovervejende hovedregel er, at børn ikke har partsstatus i nordiske

35. Ds. 2002:13 s. 88-91, 105-08 og 176-81.

sager mellem forældrene om forældremyndighed, samvær m.v. Spørgsmålet har dog været fremme i enkelte svenske retssager. En 16-årig havde ikke ret til at anlægge sag om vårdnaden. I en anden sag, hvor faderen ønskede vårdnaden overført efter moderens død, kunne et 10-årigt barn anlægge sag, være part og føre sagen gennem en stedfortræder.³⁶

I Sverige fremkom »Utredningen om barnens rätt« i en betænkning: »Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt for barn m.m.« fra 1987 med et meget vidtrækkende forslag om, at børn skulle have partsstilling i sager om vårdnad og umgänge. Dette ville harmonere med det almene princip om, at enhver som har en retlig beskyttet interesse, også skal have adgang til at udtale sig herom. Retten skulle i princippet være ubegrænset. Dog skulle barnet ikke kunne tage initiativ til en proces mod forældrene om, at vårdnaden skulle fratages dem. Forslaget blev ikke gennemført. I et lovforslag anførtes, at en taleret indeholder tre momenter, initiativret, argumentationsret og ret til at anke. Det er vigtigt at overveje, hvad formålet skulle være. Det væsentlige er, at barnets vilje virkelig kommer frem, og at der tages hensyn hertil i tilbørlig udstrækning. Der er tillige praktiske hindringer. Små børn kan ikke selv danne sig nogen opfattelse, og en stedfortræder er derfor afhængig af anden information. For større børn gælder, at hvis de inddrages i konflikten på denne måde, kan det være umuligt at få et naturligt forhold til begge forældre, ligesom der vil være større risiko for påvirkning, og muligheden for at opnå enighed mellem forældrene vil blive ringere. Hertil kom de betydelige udgifter, f.eks. til retshjælp, en sådan taleret ville indebære. Tilsvarende overvejelser har ikke været fremme senere.

36. SOU 1987:7 s. 63 og 90,
prop. 1994/95:224 s. 28-31, NJA
1975 s. 543 og NJA 1983 s. 170.
Se også Danielsen, 1989, s. 407.

12 Samfundsmæssig bistand til forlig

12.1 Problemstillinger

Samfundet lægger, som omtalt ovenfor under 1.4, *megen vægt* på, at *forældrene bliver enige* om deres børns fremtid og forhold, også selv om de har bragt deres samliv til ophør. I FNs børnekonvention art. 18 er det da også nævnt, at der bør ydes passende bistand til forældre ved udførelsen af deres pligter som opdragere. Europarådets Ministerkomite har vedtaget en rekommandation om familieremediation, anbefaling R (98) 1 af 21. januar 1998. I alle de nordiske lande er der *offentlige tilbud* med henblik på at bringe forlig i stand. Som omtalt ovenfor under 5.1 er der en mellemgruppe af forældre, som ikke har evne og vilje til at indgå aftaler på egen hånd, men som måske kan blive enige med bistand udefra. Det er disse forældre, der er emnet for redegørelsen i dette kapitel. Om børnenes rolle under myndighedernes bestræbelser se ovenfor under 11.3.¹

Forudsætningen for, at *forældre* på relevant måde kan forliges om børnenes fremtid er, at de har tilstrækkelige *informationer* om regelsættene samt aftalemulighederne og -virkningerne. Spørgsmålet har nær sammenhæng med myndighedernes godkendelsesrolle i aftalesituationen, se generelt ovenfor under 5.2. I Danmark har vejledning i statsamtet i forbindelse med en del af forældremyndighedsaftalerne længe været obligatorisk, og noget lignende er overvejet i Norge, se nedenfor under 12.2.

1. Om en ældre gennemgang og nordisk retssammenligning se Danielsen, 1989, s. 289-319.

Bistanden kan sættes ind på forskellige *tidspunkter*. Det ideale er, at forældrene søger råd og vejledning tidligt i opbrudsforløbet, og inden en af dem har taget skridt til reelt og formelt at bringe forholdet til ophør. Det forudsætter, at de selv henvender sig til rådgivningsinstitutioner, og at samfundets tilbud udstrækkes til tilfælde, hvor myndighederne ikke kender sagen på anden måde. Tilbud om bistand kan også gives, når forældrene har søgt om separation eller skilsmisse eller har anmodet om en afgørelse om børnenes forhold. Dermed kommer de danske statsamter og de islandske sysselmænd, de norske fylkesmenn samt de finske og svenske socialnämnd samt alle landes domstole ind i billedet, se om domstolenes forligsmæglende rolle nedenfor under 13.5.2. Det kan heller ikke udelukkes, at en henvendelse om godkendelse af en aftale kan føre til et tilbud om bistand, se ovenfor under 5.2. Endelig er der en særlig meget udbygget finsk ordning tvangsfuldbyrdsesmægling, se nedenfor under 14.6.1.

Selv om det ligger i udkanten af emnet, er det fundet hensigtsmæssigt for at fuldstændiggøre fremstillingen om forældreansvar kort at redegøre for de foreliggende myndighedstilbud og deres opbygning. Det sker i lys af, at rådgivnings- og mæglingsordningerne afhænger så meget af nationale strukturer og opbygninger, at ensartede lovtekster er vanskelig tænkelige. Kapitlet afsluttes derfor heller ikke med et afsnit om harmoniseringsmuligheder. Der kan dog antagelig ved nationale gennemgange af mulighederne hentes inspiration fra lovformuleringer, fra redegørelser om ordningernes opbygning og om anvendte metoder samt fra de ganske omfattende forskningsmæssige resultater i flere af landene.

12.2 Orienteringsmøder med forældrene

Det er, som nævnt under 12.1, vigtigt, at *forældre* kan få *information* om deres retsstilling og om, hvorledes de skal forholde sig, hvis deres relationer er ved at bryde sammen. De kan have behov for en juridisk orientering for at kunne indgå en aftale, der virker, men

også for at få noget at vide om menneskelige erfaringer og psykologisk viden om de problemer, de står over for. Sådanne oplysninger vil naturligt indgå i en rådgivning, se herom nedenfor under 12.3, men der kan også være selvstændige orienteringstiltag.

Danmark indtager en særstilling med hensyn til vejledning af og information til gifte forældre. Det skyldes sikkert *statsamternes* centrale stilling i sager om ægteskabets opløsning og *vilkårsforhandlingerne* forud for en separations- eller skilsmissebevilling, jf. ægteskabslovens 44, bekendtgørelse om ægteskabs opløsning kap. 2 og cirkulære om ægteskabs opløsning kap. 2. Sådanne møder, der ledes af en statsamtsjurist, er obligatoriske, idet en administrativ sag om separation eller skilsmisse falder bort, såfremt blot en af ægtefællerne udebliver efter den anden indkaldelse. Formålet er bl.a. at kontrollere, om der er den fornødne enighed, også om vilkårene, jf. ægteskabslovens § 42, stk. 2, og at vejlede om bl.a. forældremyndighedsanliggender. Efter ophævelsen af Fml § 7 i 2001, se herom ovenfor under 3.2.2, er det ikke længere et vilkår for at få bevilling, at ægtefællerne er enige om, hvem der fremover skal have forældremyndigheden over fællesbørn, og afklaring af samværet har aldrig været et vilkår. Dermed er et af temaerne for vilkårsforhandlingen forsvundet. Indgår forældrene i forbindelse med separationen eller skilsmissen aftale om, at den ene af forældrene skal have forældremyndigheden alene, skal denne aftale godkendes, jf. Fml § 9, stk. 1. Dagsordenen er fastlagt i cirkulære nr. 107 af 24. oktober 2002 om ægteskabs opløsning. I § 4, stk. 8, anføres, at såfremt der ikke allerede er truffet aftale eller afgørelse om forældremyndigheden, skal ægtefællerne vejledes om, at fælles forældremyndighed fortsætter efter separation eller skilsmisse, medmindre de indgår aftale om eneforældremyndighed. De skal endvidere vejledes om Fml §§ 6, 9-11, og 13. Skal statsamtet *godkende en aftale om eneforældremyndighed* eller om overførelse heraf, se ovenfor under 5.2, afholdes et *møde*, hvor forældrene bl.a. orienteres om retsstillingen. Børnene spiller ikke nogen rolle i disse ordninger, se om forældrenes information til børnene ovenfor under 11.1. I regeringens handlingsplan fra 2002 indgår overvejelser om

ophævelse af vilkårsforhandlingerne. Spørgsmålet overvejes i en arbejdsgruppe vedrørende forenkling m.v. af sagsbehandlingen på det familieretlige område. Der tænkes navnlig på tilfælde, hvor ægtefællerne på forhånd er enige om separation eller skilsmisse og om vilkårene, samtidig med at der ikke er behov for rådgivning eller vejledning. Det kan f.eks. være tilfældet, hvis de på forhånd er vejledt af en advokat.

I *Finland* og *Sverige* indgår *møder* med forældrene som et vigtigt element i *socialnämndens* behandling af *godkendelsesanmodninger*, se herom ovenfor under 5.2. Under disse må videregivelse af information være naturlig, selv om mødeforløbene ikke er reguleret på samme måde som de danske statsamters. I *Finland* fremhæves, at mæglernes rådgivningsfunktion er mindst lige så vigtig som håndtering af krisen og stabilisering af situationen. Der skal redegøres for de almene bestemmelser om vårdnad og for, under hvilke omstændigheder det er muligt at fravige hovedreglen om gemen-sam vårdnad.

I *Norge* foreslog Barnefordelingsprocesudvalget i betænkningen fra 1998 indførelse af obligatoriske *vejledningsmøder*, hvilket havde sammenhæng med overvejelser om omdannelse af mægling-møderne fra obligatoriske til frivillige, se herom nedenfor under 12.3, men fleksible og tilpasset den enkelte sag. Stortingets Justis-komite havde udtrykt behov for en instans, hvor forældre kan få information og hjælp til at indgå aftaler, for at samlivsoophøret kunne gennemføres med mindst mulige skadevirkninger for barnet. På denne måde kunne forældrene komme i kontakt med familievern og mægler på et tidligt tidspunkt i processen.²

I en stortingsmelding om familiepolitikken i foråret 2003 har regeringen foreslået en *mellemløsning* i form af en styrkelse af mæglingen. Der henvises til, at samboudvalgets forslag gik ud på *en times* vejledning kombineret med en frivillig *mægling*, hvortil der som udgangspunkt skulle afsættes tre timer. Regeringen foreslår at bibeholde den obligatoriske mægling, idet forældrene skal møde

2. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 17
og NOU 1998:17 s. 42-43 og 94-95.

en time. De kan få tilbud om yderligere tre timers mægling, hvis de ønsker det. Den obligatoriske time bør bl.a. bruges til at informere forældrene om de regler, der gælder om børn ved samlivsbrud. Barnelovens regler om foreldreansvar, bosted, samvær og bidrag samt reglerne om offentlige enlige forsørgere er vigtige i denne sammenhæng. Forældrene vil i forvejen have modtaget information om dette i brochurer. Målet med timen skal være at give grundlag for en skriftlig aftale hos mægleren eller senere. Forældre, som allerede har indgået en aftale, kan også have forskellige behov for information om deres situation. Der skal tillige vejledes om de økonomiske forhold samt om, hvordan et samlivsbrud gennemføres med mindst mulige skadevirkninger for børnene. Derudover skal der orienteres om fordelene ved, at forældrene kommer til enighed, og de skal opfordres til fortsat mægling, hvis der er behov herfor med henblik på en aftale. Ordningen skal udvides til også at gælde for samleverne med fællesbørn ved samlivsbrud.³

12.3 Børnesagkyndig rådgivning, mægling, samarbeetssamtal

Ved siden af de danske orienteringsordninger og de møder, der afholdes i Danmark, Finland, Island og Sverige inden godkendelse af aftaler, se ovenfor under 5.2 og under 12.2, får forældre i alle de nordiske lande *tilbud om bistand* til at *indgå aftaler*, hvis de er uenige om børnenes fremtid. De kaldes rådgivningsordninger, mæglinger eller samarbeetssamtal. I tillæg hertil er der i Danmark nu tilbud om egentlig eller ren mediation, også kaldet konfliktmægling.

Den *danske* Fml indeholder i § 28 regler om *børnesagkyndig rådgivning*:

»§ 28. Statsamtet skal tilbyde forældre og børn børnesagkyndig rådgivning ved uenighed om forældremyndighed

3. St. meld. nr. 29 (2002-2003)
s. 26-29.

og samvær. Formålet er at hjælpe parterne til at løse konflikten under hensyn til, hvad der er bedst for barnet.

Stk. 2. Statsamtet kan i andre tilfælde tilbyde børnesagkyndig rådgivning om forældremyndighed og samvær, hvis der skønnes at være et særligt behov herfor.

Stk. 3. Statsamtet kan undlade at tilbyde rådgivning efter stk. 1, hvis det i det enkelte tilfælde findes unødvendigt eller uhensigtsmæssigt.«

Reglen, der blev indført under folketingsbehandlingen i 1985, er uddybet i forældremyndighedsbekendtgørelsens kap. 2 og vejledningens afsnit 7. Der er tale om et tilbud om hjælp til selvhjælp, og overvejelser om børnenes forhold bør indgå. Rådgivningen skal først og fremmest bidrage til løsning af den konkrete konflikt og er dermed sagsorienteret. Formålet er dels at give forældrene en dybere indsigt i deres egen og den andens situation, dels at styrke dem i at bruge egne ressourcer på at blive bedre til at enes. Det optimale er, at forældrene selv finder en løsning på deres problemer. I anden række tilstræbes at mindske konfliktniveauet og dermed en negativ påvirkning af børnene. Der må ikke fokuseres så meget på konflikten, at et forlig eller et kompromis bliver et altoverskyggende mål. Rådgivningen varetages som nævnt af *statsamterne* og forestås af børnesagkyndige rådgivere, der kan være psykologer, socialrådgivere og i enkelte tilfælde børnepsykiatere med særlig erfaring i familieforhold. De er fortrinsvis ansat på konsulentbasis. Nogle steder finder rådgivningen sted i statsamtets lokaler. Tilbuddet om rådgivning gives skriftligt eller under et møde i statsamtet, hvilket sker i stigende omfang. Herved opnås, at kun de, der har et egentligt behov for rådgivning, og som må antages at drage nytte heraf, får det. Som hovedregel er der vandtætte skodder mellem rådgivningen og statsamtets sagsbehandling. Statsamtets juridiske sagsbehandler kan dog anmodes om at deltage i rådgivningen, hvilket sker i nogle tilfælde, men det forudsætter, at forældrene selv har bedt herom eller samtykket heri. I så fald skal juristen gøre et notat om oplysninger vedrørende de

væsentligste faktiske omstændigheder, der er fremkommet om under rådgivningen, og som derefter kan bruges under den videre sagsbehandling i statsamtet, jf. forældremyndighedsbekendtgørelsens § 15, stk. 3. Statsamtet orienteres altid om, hvorvidt der er opnået enighed under rådgivningen eller ej.⁴

Dansk rådgivning er under udvikling. I 1996-98 foretoges der *forsøg* i to statsamter med det formål at afbøde skaderne for børnene. De havde et forebyggende sigte og indebar et tilbud om børnesagkyndig rådgivning i alle familiesager, hvor der var børn i alderen fra 4 til 17 år, uanset om forældrene var uenige eller ej. Forsøgene blev beskrevet og evalueret.⁵

Derudover har alle *danske* statsamter siden sommeren 2001 tilbudt *konfliktmægling*, en fordanskning af ordet mediation, fælles mægling med en psykolog og en jurist. Forældrene får tilbudet herom, hvis sagsbehandleren og forældrene vurderer, at man ikke hverken ved børnesagkyndig eller juridisk rådgivning vil kunne enes om en løsning. Metoden, der har engelske og amerikanske mediationer som forbillede, har vist sig et godt middel til at skabe bedre forståelse mellem forældrene og varige løsninger til stor gavn for dem selv og ikke mindst af afgørende betydning for børnene. Det grundlæggende synspunkt er, at forældre selv rummer den bedste løsning på deres konflikt. Mæglerens opgave er at styre processen, medens forældrene selv har ansvaret for resultatet og dermed for barnets situation. Et vigtigt formål er, selv om der ikke indgås aftaler, gennem mæglingen at mindske konfliktniveauet. Der blev afholdt omkring 400 konfliktmæglinger i 2002. Erfaringerne er gode. Mange forældre giver udtryk for, at processen har lært dem at se problemerne også fra den andens og barnets synspunkt. Konfliktmægling har haft en afledet effekt for statsamtets øvrige arbejde, idet det har sat fokus på valg af metode og place-

4. Samvær. Høring af børn. Børnesagkyndig rådgivning. Konfliktmægling, Statistik 2002 s. 33-35, Statsamternes virksomhedsregnskaber 2000 s. 27 og 1999 s. 31, betænkning nr. 1279/1994 s. 151-60, Nielsen og

Rasmussen, 2001, s. 468-69 og Danielsen, 1997, s. 464-90.

5. Mai Heide Ottosen: Børnesagkyndig rådgivning, Evaluering af et forsøg i to statsamter, Socialforskningsinstituttet 1999:4.

ringen af ansvaret ved en løsning. Civilretsdirektoratet har iværksat en evaluering af ordningen, og rapporten forventes at foreligge midt i 2004.⁶ Derudover er der i Københavns Byret indledt et forsøg, hvor dommeren kan tilbyde parterne i en anlagt retssag mediation ved en familieretsadvokat.

Finsk medling blev lovreguleret, da ægteskabsloven blev revideret i 1987, se äktenskapslagen 16.4.1987 (411/1987) 20-22 §§. Yderligere regler om familjemægling findes i Socialvårdslagen (710/1982 med ændringer 381/1987) 17§. Derudover er der mæglingsregler i lagen om verkställighet av beslut beträffande vårdnad om barn och umgängesrätt (619/1996), omtalt nedenfor under 14.5.1. Reglerne i ægteskabsloven er sålydende:

»5 kap. Medling i familjefrågor

20 §. ...

Medlarna i familjefrågor skall på begäran ge hjälp och stöd när det förekommer konflikter inom familjen.

Medlarna kan på begäran ge hjälp och stöd också när det uppstår konflikter beträffande iakttagandet av ett beslut eller ett avtal som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt. 21 §. Medlaren skall försöka få till stånd en förtroendefull och öppen diskussion mellan familjemedlemmarna. Han skall försöka åstadkomma samförstånd om hur konflikterna inom familjen skall kunna lösas på ett sätt som är det bästa möjliga för alla parter.

Medlaren skall fästa särskilt avseende vid att de minderåriga barnens ställning blir tryggad.

Medlaren skall bistå parterna med att uppgöra avtal samt i fråga om andra åtgärder som behövs för att lösa konflikter.«

Finske mæglinger er frivillige, hvilket giver mulighed for en fordomsfri og åben drøftelse af årsagerne til krisen i familien. Som indledning behandles parforholdet og parternes modstridende

6. Samvær. Høring af børn. Børnesagkyndig Rådgivning. Konfliktmægling. Statistik 2001, s. 33-34 og 39-40

samt Statsamternes Virksomhedsregnskab 2001 s. 24-25.

opfattelser, deres følelsesmæssige relationer kortlægges, og ofte er det krisearbejde. Dernæst bistås med aftalespørgsmål, idet mulighederne skitseres, og det endelige forlig udformes. Aftalen kan følges op, idet forældre efter behov kan overveje aftalen på ny og kontrollere barnets situation. Der er ikke fastsat fremgangsmåder, idet de forskellige institutioner har udviklet egne modeller og praksis. Sigtet er en aftale, og det er ikke det samme som rådgivning eller terapi, idet de spørgsmål, der behandles, er afgrænsede, samtidig med at man forsøger at opnå bestemte mål. Man fordyber sig ikke i forældrenes følelser, og mægleren spiller en aktiv rolle. Mæglingen omtales i en Handbok för Socialväsendet fra 2002, udarbejdet af Sirpa Taskinen med titlen: »Barnets bästa vid skilsmässa«. Mæglingen kan ske i *kommunalt* regi, men kan overlades andre kommuner eller til private, som har tilladelse hertil, i praksis oftest kirkens kontorer for familierådgivning. Länsstyrelsen har ansvaret for den almene planering og overvågning af mæglingerne. Mæglerne skal være fortrolige med børneforsørgs- eller familierådgivningsarbejde eller familieret. De har tavshedspligt, jf. socialvårdslagen 57 § 2 st.⁷

Ifølge den islandske BLI §33 skal *sysselmanden* tilbyde *sagkyndig rådgivning* i sager om forældremyndighed og samvær samt i sager, hvor der er tale om at pålægge dagbøder. Formålet er at hjælpe forældrene til at finde en løsning på sagen under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Tilbudet kan undlades, hvis det skønnes unødvendigt eller uden formål. Mæglingen varetages af psykologer med lang erfaring. Der er 3-6 timer til rådighed for hver mægling. Mæglerne har tavshedspligt.

Den norske *mæglingsordning*, som blev indført i 1993, er den mest vidtgående blandt de nordiske, idet den er *obligatorisk*. Ifølge ekteskapslovens § 26 har forældre med børn under 16 år pligt til at møde til mægling, før de kan kræve separation eller skilsmisse. Der er ligeledes mæglingspligt, før gifte eller ugifte forældre kan indlede en selvstændig sag om foreldreansvaret, om hvor barnet skal

7. Taskinen, 2002, s. 48-60, Aulis Aarnio og Urpo Kangas: Familje-

förmögenhetsrätt, 2002, s. 21-23 og Savolainen, 1982, s. 47.

bo fast og om samværsret, jf. bl. § 51. Samboere har ret til mægling ved samlivsbrud, hvis de ønsker det, jf. § 51, tredje ledd. Mægling skal gennemføres, *selv om* forældrene på forhånd er *enige* om ordningen for børnene. Der er udstedt en administrativ forskrift 19. september 1994 nr. 969. Formålet er at få forældrene til at nå frem til en skriftlig aftale, jf. § 52. De skal gøres bekendt med de vigtigste økonomiske konsekvenser aftalen medfører. Forældreskabet er i fokus. Mæglingen har i høj grad formel struktur og er sagsorienteret. Begge forældre skal ifølge § 53 møde personligt og samtidigt, men kan møde hver for sig »dersom det er tenleg«. Kun undtagelsesvis kan de møde med procesfuldmægtig. Mæglingen strækker sig over tre timer, medmindre parterne bliver enige tidligere. Hvis begge forældre ønsker en fjerde mæglingstime, kan de få tilbud herom. Når parterne har gennemført mæglingen, får de en mæglingsattest. En attest kan udstedes, når den ene part, som ikke har krævet mægling, ikke er mødt efter tre indkaldelser, se § 54. Uden en attest afvises barnefordelingssagen. *Fylkesmannen* er ansvarlig for mæglingerne og skal godkende dem. Der rekrutteres personer med juridisk, økonomisk eller psykologisk sagskundskab. I praksis er halvdelen hentet blandt ansatte ved familievernskontorerne, dvs. fra offentlige eller kirkelige familiekontorer. Næsten halvdelen er socionomer og knap en fjerdedel psykologer.⁸

Det norske *Barnefordelingsprocesudvalg* foreslog mæglingsordningen videreført, men som en frivillig ordning, idet der samtidig som omtalt ovenfor under 12.2 blev foreslået obligatoriske vejledningsmøder. Udvalget fandt, at det ofte ikke var meget vundet, hvis en af parterne ikke ønsker at deltage.⁹

Som nævnt ovenfor under 12.2, foreslår *regeringen* i en stortingsmelding fra foråret 2003 om familiepolitikken en styrkelse af mæglingen. Det vigtigste element er den første obligatoriske mæglingstime, navnlig med henblik på information. Mægling

8. Smith og Lødrup, 1998, s. 98. Om evaluering af norske mæglinger se Ekeland og Myklebust i Foreldremekling. Brukarperspektivet,

Forskningsrapport nr. 23, 2000, Møreforskningen, Volda.

9. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 17 og NOU 1998:17, s. 43-45 og 95-96.

derudover skal være frivillig, idet forældrene i den første time får tilbud om yderligere tre timers mægling. Derefter bør den som hovedregel være afsluttet, men der er mulighed for at tilbyde yderligere tre timer. Formålet er at nå en skriftlig aftale om barnet. Mægleren skal være upartisk og lade parterne selv arbejde frem mod en løsning. Denne kan fremsætte forskellige forslag og rådgive, hvis der er grund hertil. Der må imidlertid udvises varsomhed med at give konkrete råd om gode løsninger for familien, medmindre begge forældre beder herom. Der skal f.eks. ikke presses bestemte ordninger igennem. Der skal lægges vægt på, hvad der vil være bedst for barnet. Regeringen foreslår obligatorisk mægling for samboere med fællesbørn, idet det skal lovfæstes i barne-trykdeloven, at samboere skal fremlægge mæglingsattest for blive tilkendt udvidet trygd. Endelig anføres i meldingen, at der er et stort behov for at udvikle metodikken i sager præget af fastlåsthed og stærke konflikter. Departementet vil i løbet af 2003 få udarbejdet en kundskabsstatus i form af en gennemgang og præsentation af aktuel faglitteratur. Der vil også blive foretaget en kortlægning af erfaringer og synspunkter blandt landets familiemæglere. I forlængelse heraf vil departementet bidrage til at iværksætte et forskningsprojekt, som skal udvikle bedre værktøjer i komplicerede sager.¹⁰

I Sverige er det på samme måde som i Finland *kommunerne*, der gennem socialnämnden og dermed socialförvaltningen står for forligsbistanden, jf. FB 6 kap. 17 a § 1 st., jf. socialtjänstlagen 5 kap. 3 §: »Föräldrar kan enligt ... socialtjänstlagen ... genom samarbetsamtal få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.« Formålet er at hjælpe forældrene til at opnå en overenskomst om barnet under hensyntagen til dets behov og eventuelle ønsker. Socialstyrelsen har i 1995 beskrevet, hvad *samarbejdssamtaler* efter styrelsens opfattelse er:¹¹

10. St. meld. nr. 29 (2002-2003) s. 27-28.

11. Gengivet i SOU 1995:79 s. 57 og hos Sjösten, 2003, s. 152-53.

»Samarbetssamtal är strukturerade samtal med föräldrar som i samband med eller efter separation är oeniga om hur de skall lösa frågor kring vårdnad och umgänge. Syftet med samtalet är att hjälpa föräldrarna att göra överenskommelser kring barnet. Denna överenskommelse skall ta hänsyn till barnets behov och eventuella önskemål. Barnet skall i den form som är lämplig också ha en möjlighet att själv komma till tals.

Föräldrarna skall ha möjlighet att välja om de vill att samarbetssamtalen skall genomföras med familjerådgivningssekretess eller socialtjänstsekretess.

Samtalsledarna skall ha en för uppgiften adekvat erfarenhet och utbildning och kontinuerlig handledning.«

Formålet med samarbejdssamtalerne er, at forældrene kan få en sådan indsigt i deres situation og de menneskelige relationsproblemer, at spørgsmålet om muligt kan løses i enighed. Bestemmelsen skal ifølge forarbejderne også ses som en opfordring til advokater og andre juridiske rådgivere om ikke uden vægtige grunde at indlede en proces uden forinden at have forsøgt at formå forældrene til at nå en enighedsløsning. Da ordningen begyndte, var der tale om terapeutiske familiesamtaler, hvor forældrene fik hjælp til at bearbejde deres konflikt og på denne måde lære at samarbejde om børnene. Senere har mange samtaler udviklet sig til at blive socialpædagogiske og strukturerede, så forældrene lærer at forhandle og træffe overenskomster om barnet. I dag er der ikke tale om ren mediation, idet lederne af samtalerne ikke afstår fra at fremkomme med råd. Der anvendes forskellige metoder. Antallet af samtaler er normalt mellem tre og fem, og der er to om måneden. De afsluttes normalt på 3-4 måneder. Vårdnadstvistutredningens vurdering var, at samarbejdssamtal er en god forebyggende foranstaltning, som anvendes i øget omfang. De har ført til, at forældre i større udstrækning er blevet enige. Sagerne, der henvises fra domstolene, er blevet vanskeligere end tidligere. Der fore-

kommer oftere anklager om seksuelle overgreb eller mishandling, og i mange tilfælde har en eller begge forældre en anden kulturel baggrund. Dette taler for en vis tilbageholdenhed med at foranstalte samtaler. Den øgede anvendelse har medført, at antallet af vårdnadstvistutredninger, se herom nedenfor under 13.6.2, er faldet. Det er vurderingen, at det er hensigtsmæssigt, at ordningen fortsat bygger på frivillighed og ikke skal gøres til en forudsætning for at få retshjælp. Der er to forskellige tavshedspligtmuligheder. Den ene er familjerådgivningssekretess, som indebærer, at lederen af samtalen ikke senere kan udarbejde en vårdnadsutredning, og socialsekretess, som ikke hindrer dette. Opgaven er *kommunal* og dermed i det offentlige regi, hvilket indebærer at reglerne i socialtjenstlagen og förvaltningslagen er anvendelige. Kommunerne afgør selv, hvorledes forpligtelsen til at tilbyde samtaler skal opfyldes. Dette indebærer f.eks., at små kommuner kan samarbejde med andre kommuner om opgaven. Samtalerne ledes i hvert fald i mere komplicerede sager af to socialsekreterare, der oftest begge er kvinder, selv om det var mere hensigtsmæssigt, at de var af hvert sit køn. De har erfaring og en adækvat faglig uddannelse, er normalt erfarne socionomer med hensigtsmæssig efteruddannelse. For at udvikle og vedligeholde kompetencen kræves også at have samtaler regelmæssigt. De lege ferenda har en forsker for nylig fremhævet, at det er et potentiale for at udvikle samarbeetssamtal, f.eks. til at omfatte håndtering af krisen og at bearbejde konflikterne. Det kunne blive et obligatorisk første skridt i retssager.¹²

12. Prop. 1997/98:7 s. 38-43, SOU 1995:57 s. 56-60, 62-65 og 264-319, Ds 1989:52 s. 38, prop. Ls. 1990/91:8 s. 64-65, prop. 1981/82:168 s. 46, Sjösten, 2003, s. 161-72 og Saldeen, 2001, s. 85-86. Om en evaluering

af samarbeetssamtal se Ds. 2002:13 s. 69, SOS-rapport: Margareta Hydén: Samarbetssamtal, socialt arbete med föräldrar, 2000:7, Rejmer, 2003, s. 53 og 99-100 og Saldeen, 2001, s. 69-70 og 87.

12.4 Advokaternes rolle

I Norge er *advokaternes rolle* i familieretlige sammenhænge nu *lovfæstet* med henblik på forligsmulighederne. I det nye sagsbehandlingskapitel 7 i bl. bestemmes i § 49:

»Advokatar som har saker etter kapitlet her, bør vurdere om det er mogeleg for partana å kome fram til ei avtaleløysing. Advokaten skal opplyse foreldra om høvet til mekling.«

Reglen var foreslået af Barnefordelingsprocesudvalget, som i betænkningen nævner, at der har været kritik af advokaternes rolle i en del barnefordelingssager. I nogle tilfælde øger deres indtræden konflikten og gør sagerne mere omfattende og langvarige end nødvendigt. Advokaternes rolle i disse sager er speciel. Det er først og fremmest hensynet til de berørte børn, der har betydning for måden, hvorpå advokaten bør optræde. Børnene er ikke parter i formel forstand, men hensynet til dem bør havde afgørende betydning for, hvordan advokaterne udfører deres hverv. De må ikke ensidigt fokusere på klientens interesse, men må også tage hensyn til, hvad der er bedst for barnet.

God advokatskik i disse sager kræver faglig dygtighed og god etik. Det er vigtigt, at advokaterne ikke »egger til strid«. Et forlig er i de fleste tilfælde at foretrække frem for en hovedforhandling med en dom, som ofte kan øge konflikten. Mere end i andre sager er det vigtigt, at advokaterne retleder deres part og ikke alene lader dennes ønsker være afgørende for, hvordan der handles. Det er til lige vigtigt, at advokaterne ikke bidrager til at forsinke processen, men prioriterer sagerne ved at rydde plads til møder og beramninger. Formålet med reglen, der er inspireret af en tilsvarende bestemmelse fra New Zealand, er at bevidstgøre advokaterne om deres særlige rolle i sagerne. Reglen giver dommere og modparter et »værktøj«, hvis en advokat går unødvendig langt for at forfølge en klients interesser eller bidrager til at trække sagen i langdrag. Den er ikke sanktioneret, men kan have en opdragende signalef-

fekt. Formuleringen og anvendelsen af ordet »bør« indebærer, at der ikke er noget krav om, at advokaterne skal gøre rede for mulighederne for enighed, men de skal under deres arbejde være opmærksom på, om forlig er en mulighed og eventuelt tage initiativ hertil, særligt før stævningen udtages. Klienten bør oplyses om fordelene ved en enighedsløsning, og advokaten bør søge at dæmpe de modsætninger, tvisten giver anledning til. Advokaten kan ikke gå længere end til over for klienten at understrege fordelene ved en aftaleløsning. Hvis klienten modsætter sig en aftale, må advokaten indrette sig herefter. Enighed skal ikke være målet for enhver pris. I en række sager vil det være åbenbart, at enighed vanskeligt kan opnås, og hvor det heller ikke er ønskeligt. Ifølge 2. pkt. skal advokaten gøre klienten bekendt med den bistand, der kan fås af mæglingsapparatet. Reglen må ses i sammenhæng med eksisterende etiske retningslinjer.¹³

I Stortingskomiteens indstilling om lovforslaget fremhæves advokaternes rolle med den målsætning at bidrage til en realitetsorientering af klienten, der kan indebære en fagetisk udfordring i forhold til senere at kunne varetage klientens oprindelige standpunkt. Den nye §49 kan bidrage til en konflikt dæmpning, så færrest mulige børn havner i en »krigszone«. Der henvises til bemærkningerne i lovforslaget om, at der kan være advokater, som bidrager til at forstærke konflikten. Komiteen mener, at advokatforeningen må være sig sit ansvar bevidst og aktivt arbejde for, at dette ikke sker, og at advokater, der bidrager til en konfliktøgning, bør have en irettesættelse.¹⁴

13. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 28, 43 og 83, NOU 1998:17 s. 41
og 93 samt Dalseide i Festskrift til
Lødrup, 2002, s. 197.

14. Innst. O. nr. 96 (2002-2003)
s. 9, 18 og 20-21.

13 Domstolsprocessen i sager om børnes fremtid

13.1 Problemstillinger

I dette næstsidste kapitel skal gøres enkelte bemærkninger om *behandlingen af retssager*, hvor der skal træffes afgørelse i en tvist om forældreansvar, om hvor barnet skal bo eller om samvær. Af pladsmæssige grunde samt fordi domstolsopbygningen og generelle processuelle principper spiller ind, er redegørelsen nødvendigvis summarisk. Det falder uden for rammerne at gennemgå civilprocessen som sådan med sigte på disse specielle sager samt at redegøre for retsplejereglerne og -litteraturen. Der er derfor tale om strejftog ind i området. Baggrunden for, at der skrives noget, er navnlig tankevækkende nye norske lovregler om sagsforberedelsen, se nedenfor under 13.5.2-5, og at der er særlige bevismidler i form af sagkyndige rapporter, se nedenfor under 13.6.2. Der er da heller ikke et afsluttende afsnit om harmoniseringsmuligheder. Barnets rolle i processen er fundet så vigtig, at den omtales særskilt ovenfor under 11.5-7.

Indledningsvis gøres under 13.2 og 13.3 nogle bemærkninger om den *saglige kompetence* og dermed om opbygningen af den ret, der skal behandle sagen, samt om overståede overvejelser om oprettelse af *familiedomstole*. Derefter redegøres under 13.4 for nogle *grundsynspunkter* om *processen* og om nogle særegenheder ved sagerne. I 13.5 gennemgås sagens gang med særlig vægt på den *mundtlige forberedelse* ikke mindst med henblik på at opnå enighed mellem forældrene og under 13.6. behandles nogle særlige *bevismuligheder*, særligt muligheden for sagkyndig bistand. Den administrative behandling af danske og islandske samværssager gennemgås ikke her, idet den ikke har videregående nordisk interesse.

Afsnittet er ikke skrevet med henblik på harmoniseringsovervejelser eller -muligheder men som inspiration. Processen i sager om forældreansvar, samvær m.v. er meget nationalt præget, ganske integreret i den almindelige civile retspleje og med brug af de ressourcer, der er til rådighed.

13.2 De to- eller trestrengede systemer

Det er karakteristisk for alle de nordiske lande, at *administrative myndigheder* har en rolle på området ved siden af de ordinære domstole. I Danmark er det statsamtterne, i Island sysselmændene og i Norge fylkesmændene. I Sverige og Finland er det de kommunala socialnämnder og dermed socialförvaltningarna. Endvidere er det i de fleste lande ikke de ordinære civile domstole, der træffer afgørelse om fuldbyrdelse, se nedenfor under 14.3.

13.2.1 Opgavefordelingen

Grundreglen i alle landene er, at *domstolene* behandler *tvistsagerne*, medens de *administrative myndigheder godkender aftaler* om forældremyndighed, vårdnad og umgänge, se ovenfor under 5.2, ligesom de har ansvaret for *rådgivningsopgaverne*, dvs. den danske børnesagkyndige rådgivning, den finske, islandske og norske mægling og de svenske samarbejtsamtal, se ovenfor under 12.3. Om de finske og svenske sociale myndigheders rolle se tillige nedenfor under 13.2.3.

13.2.2 Administrative myndigheders afgørelser

Princippet om, at *tvister* udelukkende er *domstolsanliggender*, er blevet *brudt* på forskellig måde. En af mulighederne har *tidligere* været, at forældrene *vedtog administrativ behandling*, en anden at der var særegler for større børn. Ifølge den *islandske* børnelov kunne Justitsministeriet tidligere, dvs. før loven af 2003, træffe afgørelse om tvister om forældreansvaret, hvis parterne var enige om

at indbringe sagen for ministeriet til afgørelse. I Norge fandtes før lovændringen i 2003 en tilsvarende kompetenceregulering, hvorefter forældre i enighed kunne anmode fylkesmannen om at træffe afgørelse om foreldreansvaret, barnets bopæl og samvær. Hvis barnet var fyldt 15 år, kunne en af forældrene anmode om administrativ behandling. Disse muligheder for administrative tvistafgørelser er nu *afskaffet* i både Island og Norge.

I det *norske* lovforslag fra december 2002 var hovedbegrundelsen, at de nye regler om domstolsbehandlingen gør det muligt med en enkel og rimelig behandling, eventuelt uden advokatbistand. Hertil kommer, at de administrative sagsbehandlere sjældent har juridisk kompetence eller specialkompetence vedrørende børn. Det var også uheldigt, at sagerne kunne påklages til departementet. Der var ikke tungtvejende grunde til at opretholde ordningen, som der ikke var noget stort behov for. Også det norske strukturudvalg mente, at spørgsmålet om foreldreansvar, fast bosted og samvær er en naturlig opgave for domstolene. I fremtiden har fylkesmannen kun kompetence til at stadfæste forældre-aftaler med henblik på at opnå et tvangsfuldbyrdsgrundlag, se ovenfor under 5.4, samt at træffe afgørelse om rejseomkostninger ved samvær, se ovenfor under 8.5.¹

Mere vidtrækkende er de stadig gældende *danske og islandske* regler om samværsafgørelser. I Danmark har statsamtterne *enekompetence* til at træffe *afgørelse om samvær*, jf. Fml § 17, med klageadgang til Civilretsdirektoratet. Ifølge den islandske BLI § 47, stk. 1, træffer sysselmanen afgørelse om omfanget og udøvelsen, hvis forældrene er uenige om samværsretten. Se ovenfor under 8.3.2.

I *Island* er der med loven i 2003 skabt *mulighed for samlede afgørelser* af forældremyndigheds- og samværstvister. Er der uenighed om forældremyndigheden, skal dommeren ifølge BLI § 34, stk. 4, efter anmodning fra den ene af forældrene eller dem begge fastlægge indholdet af samværet under hensyn til, hvad der er bedst for barnet. Anmodningen om, at der skal tages stilling til samværet, skal fremsættes i stævningen eller svarskriftet. Selv om samværet

1. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 64-71, Innst. O. nr. 96 (2002-2003)

s. 13-15, NOU 1999:22 og
NOU 1998:17 s. 31 og 73-74.

er fastsat ved dom eller retsforlig, kan sysselmanen ændre ordningen på samme måde, som hvis denne selv havde fastsat den, jf § 47, stk. 8.

Der har *ikke* i nyere tid været tilsvarende *danske overvejelser*, idet debatten stoppede med regeringens tilkendegivelse i 1980 om statsamternes fremtid, omtalt nedenfor under 13.3.

13.2.3 Finske og svenske sociale myndigheders rolle

De *finske sociale myndigheder* har forskellige opgaver. Et hovedprincip er deres rolle som sagkyndige med en godkendelsesfunktion, en undersøgelses- og vurderingsopgave som bistand til domstolene samt en vis initiativret. Dermed er den sociale kontrol udstrakt til vårdnaden.

Socialforvaltningen kan handle uafhængigt af andre myndigheder, så længe forældrene søger en forligsmæssig løsning vedrørende børnene og er villige til at forhandle, se ovenfor under 12.3, ligesom de mægler i tvangsfuldbyrdsessager, se nedenfor under 14.6.1. Derudover godkender de sociale myndigheder forældreaftaler, jf. VUL 7-8§§, se ovenfor under 5.2. Er en tvist indbragt for domstolene, deltager de sociale myndigheder i den fortsatte proces, idet de efter anmodning fra retten udarbejder en rapport til brug ved afgørelsen om vårdnad og umgänge, de såkaldte vårdnadsutredninger, se nedenfor under 13.6.2. Socialmyndighederne kan efter VUL 14§ 1 st. selv tage initiativ til en sag om vårdnad og umgänge og »föra talan«, se ovenfor under 9.3.2 (Taskinen, 2002, s. 45-47).

Efter at *svenskerne* i 1998 tog den såkaldte finske model til sig, ligner ordningen i de to lande hinanden meget. De svenske kommunale socialnämnder har udover kompetencen til at godkende aftaler til opgave at føre såkaldte samarbejtsamtal for at søge at tilvejebringe forlig mellem ægtefællerne og at foretage vårdnadsutredningar. Derudover har de i visse tilfælde initiativret i sager om vårdnad til andre end forældrene samt hvis andre end forældre ønsker umgänge. Se i det hele ovenfor under 5.2, 9.3.2, 12.2 samt nedenfor under 13.6.2.

Den svenske komite, der er nedsat i sommeren 2002, har bl.a. fået til opgave at vurdere, hvorledes socialnämnden har klaret deres nye opgaver, og hvad reformen fra 1998 har betydet for bestræbelserne for at fjerne vårdnadsspørgsmålene fra domstolene. Der skal ses på, om de nye regler er blevet det instrument for enighedsløsninger, som er tilstræbt.

13.3 Negative overvejelser om familiedomstole

En af *overvejelserne* i nyere nordisk familieretspolitik har været, om de *ordinære domstole* er *egnede* til at behandle sager om forældreansvar og vårdnad m.v. Opgaven har som beskrevet ovenfor under 6.4-6.6 et stærkt skønsmæssigt præg samt en særegen fremadrettet karakter. Det er en anden type tvister end dem, dommere normalt afgør. Bevisførelsen er i nogen grad af samme karakter som i andre civile sager, navnlig partsafhøringer og vidneforklaringer, men der er også andre elementer som vurdering af sagkyndige rapporter og i nogle lande samtaler med børn. Derfor har det været overvejet at opbygge særdomstole eller at overføre opgaverne til andre myndigheder.

Det danske Ægteskabsudvalg af 1969 afgav så tidligt som i 1977 betænkning nr. 7 om fremgangsmåden ved separation og skilsmisse. Udvalgets flertal fandt, at tiden var inde til at henlægge sager om separation og skilsmisse samt vilkårene herfor og ægtefælleskifte til en og samme myndighed. Sagerne burde behandles af de almindelige domstole, men således at enkelte afdelinger og dermed særligt udpegede dommere udelukkende eller i hvert fald overvejende behandlede familieretlige sager. Kun ved en sådan koncentration ved relativt få myndigheder ville personalet få den nødvendige rutine. Udvalget overvejede også, om der skulle være sagkyndige meddommere.² Forslagene blev aldrig gennemført, idet regeringen i 1980 i en redegørelse til Folketinget vedrørende

2. Betænkning nr. 796/1977, navnlig s. 36 og 43-47.

statsamterne slog fast, at statsamterne burde bevares i deres nuværende skikkelse og hovedsagelig med de opgaver, der var henlagt til dem. Ordningen, som gav mulighed for at vælge mellem domstolsbehandling og administrativ behandling, skulle bevares. Der har ikke siden været overvejelser om, hvilken myndighed der skal behandle sagerne, eller om ændringer eller justeringer i kompetencefordelingen.³ De igangværende overvejelser om større retskredse og dermed færre byretter vil, hvis der er vilje hertil, gøre det muligt at tildele enkelte dommere flere forældremyndighedssager i en periode og dermed øge deres kendskab til samt erfaring med området.

Det næste nordiske land, som mange år senere overvejede en ændret struktur i familieretlige sager, var *Sverige*. Det skete i *Vårdnadstvistutredningens* betænkning fra 1995. Regeringen konkluderede i det lovforslag, som fulgte efter, at der ikke burde oprettes nogen specialdomstol. Det blev bl.a. begrundet med, at efter andre forslag blev der lagt øget vægt på aftaleløsninger. Hvis det ikke lykkes at forlige tvisten, mente regeringen, at en domstol er det organ, som er bedst til at løse den. En ordning med familiedomstole passer dårligt ind i den svenske domstolsorganisation og retstradition. Standpunktet har været, at antallet af specialdomstole bør mindskes, og at der bør værnes om domstolenes brede saglige kompetence med dommere, der har et så godt overblik over hele det juridiske felt som muligt. Dog er det vigtigt, at domstolene har adgang til de sagkyndige, som er nødvendige i familiesager, og at der indhentes oplysninger fra de sociale myndigheder og også anmodes om sagkyndige undersøgelser. Det er tillige betydningsfuldt, at dommerne har kompetence på sagområdet. Der henvises til, at der jævnligt afholdes seminarer for dommere om emnet.⁴

I *direktiverne* for den svenske komite, der er nedsat i 2002, henvises til, at familiedomstole eller sagkyndige meddommere tidligere er blevet overvejet og forkastet, samt at der ikke er frem-

3. Om udviklingen se Danielsen, 1989, s. 73-87 og særligt om specialdomstole s. 178-81.

4. SOU 1995:79 s. 125-28 og prop. 1997/98:7 s. 92-93, omtalt i Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 22.

kommet noget, som giver anledning til fornyede overvejelser. Komiteen skal dog på baggrund af den kritik, der i visse sammenhænge er rettet mod domstolene, undersøge og beskrive dommernes kompetence til at afgøre vårdnadssager og hvilken kompetenceudvikling der foregår. Finder komiteen, at der er mangler, skal det overvejes, hvorledes dommernes kendskab til familierets-sagerne kan forstærkes yderligere. Endelig anføres, at det læge elements indflydelse fortsat skal tilgodeses.

Til trods for regeringens klare negative holdning har et par *teoretikere* nylig beskrevet en ny model. Det foreslås, at der i hver kommune oprettes et kontor for barnets bedste med egnet, erfarent og psykologisk veluddannet personale. Der skal udpeges en repræsentant, en god man, for barnet. Denne skal undersøge barnets situation, som i første række skal tilgodese dets behov og kan gribe ind, hvis forældrene ikke kan blive enige. Derudover skal forældrene tildeles hver sin mentor, som skal tale med og støtte dem. Når forældrene er modne hertil, skal de deltage i en samtale med støtte af mentorene samt med deltagelse af den gode man, evt. også barnet. Kan de ikke blive enige, træffer gruppen med bistand af forældrene, de to mentorer og den gode man beslutning ved flertalsafstemning. Er forældrene eller barnet ikke tilfredse med beslutningen, skal sagen efter forslaget kunne indbringes for domstolene til prøvelse af det formelle grundlag for beslutningen.⁵

I Norge har der for nylig været dybtgående overvejelser om, hvem der skal behandle barnefordelingssager. Det er senest sket i *lovforslaget* fra december 2002, som havde Barnefordelingsprocesudvalgets betænkning fra 1998 som grundlag. Både i lovforslaget og i betænkningen findes ganske omfattende afsnit med overskriften »Særdomstol eller annet særskilt avgjørelsesorgan for barnefordelingssaker?« Udvalgets flertal fandt ikke grundlag for at antage, at afgørelserne i disse sager generelt ville blive anderledes eller bedre med en anden sammensætning af retten end i dag. Der blev derfor ikke foreslået ændringer i opbygningen. Overvejelserne

5. Rejmer, 2003, s. 198-200.

omhandlede i stedet en moderne domstolsbehandling af sager om børn, herunder om der bør være særlige procesregler for at varetage de specielle behov i disse sager. Kritisk har det været anført, at domstolenes afgørelsesgrundlag ikke er godt nok, og at jurister ikke er særligt egnet til at træffe disse afgørelser. Dommerne må bedømme forældrene ud fra de indtryk, de får, medens de afgiver forklaring i retten, og har ingen muligheder for at se, hvordan de optræder i det virkelige liv under deres kontakt med barnet. Vurderingen af, hvad der er bedst for barnet i fremtiden, er heller ikke typisk juridisk. Derfor foreslog udvalget at imødekomme behovet for mere uformelle og fleksible sagsforberedelsesregler med en udvidet adgang til brug af forskellige sagkyndige med mere specialiseret kompetence, se nedenfor under 13.5.2. Mange er forslagene stammer fra et prøveprojekt ved Indre Follo Herredsret. Erfaringerne med projektet, der på mange måde svarer til ordninger, som er anvendt i andre lande, f.eks. i New Zealand og flere stater i USA, har været gode. Resultatet i lovforslaget er blevet det samme. Her redegøres for, at der er gode erfaringer med forsøg ved domstolene. Ved Oslo tingrett har man siden november 2000 haft et projekt byggede på Follomodellen, og ved Trondheim tingrett er der året efter udarbejdet retningslinjer for sagsforberedelsen i barnefordelingssager med væsentlige elementer for Folloprojektet. Departementet henviser i lovforslaget til den norske retstradition forankret i de almindelige domstole, og til at den generelle holdning har været, at der ikke bør oprettes særdomstole uden tungtvejende grunde. Domstolene må forblive samfundets centrale tvistløsningsorgan til sikring af den enkeltes retssikkerhed på betryggende måde. Der er ikke grund til at flytte sagerne fra de almindelige domstole, hverken hensynet til retssikkerheden eller til en kortere sagsbehandlingstid. Sammenfattende findes de særlige forhold, der gør sig gældende i barnefordelingssagerne at kunne varetages ved forbedringer af sagsbehandlingsreglerne kombineret med en hensigtsmæssig arbejdsfordeling inden for den enkelte domstol. Reglerne vil styrke børnenes retssikkerhed ved en øget og mere

målrettet brug af sagkyndige, hvilket vil bidrage til at fremme aftaleløsninger og forkorte sagsbehandlingstiden. Der må udarbejdes retningslinjer, og bevillingerne må øges. Sluttelig anføres, at udviklingen i retning af færre og større førsteinstanser vil give mulighed for en vis intern specialisering, der ikke behøver at være statisk gennem flere år. Departementet vil, nu da loven er gennemført, anbefale domstolene at uddele sagerne til specielt interesserede og kompetente dommere, hvilket bør kombineres med et tilbud om kurser om håndteringen af sagerne og forhandlingsbaserede metoder.⁶

13.4 Nogle grundsynspunkter

13.4.1 Procesreglerne

De nordiske *sagsbehandlingsregler* er i tvister om børn *spredt* i lovgivningen. I *Danmark* er der et særligt kapitel 42 i retsplejeloven om domstolssagerne med titlen: »Sager om ægteskab og forældremyndighed«. I den *finske* VUL 3 kap. med 13-17 §§ findes regler om »Rättegång«. Derudover gælder ansökningslagen, som omfatter indispositive sager. I den *islandske* BLI findes et særligt kapitel VI om retssager om tvister om forældremyndighed med §§ 36-44. I den *svenske* FB findes reglerne i 6 kap., hvor 16-22 §§ har en underoverskrift »Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad m.m.« og der er i 20 kap. »Vissa gemensamma bestämmelser om rättegången«. I *Norge* er de særlige procesregler for børnefordelings-sager, der tidligere fandtes både i barneloven, ekteskapsloven, tvistemålsloven og domstolsloven samlet i et nyt kap. 7 i bl. med titlen: »Sakshandsaminga i saker om foreldreansvaret, om kvar barnet skal bu fast og om samvær».⁷

6. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 20-21 og 72-76, Innst. O. nr. 29 (2002-2003) s. 15-17, NOU 1998:17 s. 45 og 61-74 samt Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 74-76.

7. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 26 og NOU 1998:17 s. 40.

Der er tale om særregler, og de *almindelige regler* om civile retssager *anvendes* i det omfang, området ikke er reguleret i de ovennævnte lovkomplekser. En regel herom findes i den *islandske* BLI § 58, idet det anføres, at sager om forældremyndighed føres efter de generelle processuelle regler om civile retssager, medmindre afvigelser er fastsat i BLI. En tilsvarende henvisning findes i den *svenske* FB 6 kap. 17 § 2-3 st., hvor det nævnes, at en række opregnede spørgsmål »handlægges i den ordning som är föreskriven för tvistemål«, medens andre »handlægges i den ordning som gäller för domstolsärenden«. Retsstillingen er også udtrykkelig fastlagt i den *norske* bl. § 59, tredje ledd: »Domstolsloven og tvistemålsloven gjeld for retten si handsaming av saker etter kapittelet her, så langt ikkje anna følgjer av reglane her«. På denne måde tilkendes, at det nye kap. 7 ikke udtømmende regulerer sagsbehandlingen.⁸

13.4.2 Sagernes indispositive karakter

Sager om forældreansvar m.v. er i hvert fald delvis *indispositive*. Den *danske* definition er, at parterne ikke har rådighed over processen gennem deres påstande, handlemåde under processen eller tilrettelæggelse af bevisførelsen. I *Sverige* er det sager, hvor parter ikke kan indgå forlig med retlig virkning. Som det er fastslået i den *islandske* BLI § 41, stk. 2, er dommeren ikke bundet af parternes anbringender. I bemærkningerne henvises til, at nye påstande kan fremsættes i en ny stævning, hvorefter de to sager kan forenes.

Det væsentligste er, at retten har officialopgaver, idet *dommeren* kan tage *initiativ* til at få *sagerne* bedre *oplyst*. Ifølge den *danske* retsplejelovs § 450, stk. 1-2, kan dommeren opfordre en part til at føre bevis og kan træffe bestemmelse om bevisførelse, herunder afhøring af vidner og tilvejebringelse af udtalelser fra sagkyndige. I den *islandske* BLI § 42 er ordvalget, at dommeren overvåger tilvejebringelsen af bevismateriale. Også i den *norske* bl. § 58, tredje ledd,

8. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 87
og NOU 1998:17 s. 99.

findes en oplysningsregel: »Retten kan be om nærare utgreiing av saka fra partane dersom det trengst for å få saka godt nok opplyst«. I en norsk sag fra 1998 anføres, at jo vigtigere oplysningen er, des større pligt har dommeren til aktivt at indhente den, se også nedenfor under 13.5. I den *svenske* FB 6 kap. 19§ 1 st. anføres: »Rätten skall se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda.« Den svenske vårdnadstvistutredningen anfører mere generelt, at det er et led i det indispositive, at dommeren i alle tilfælde skal prøve, hvad der er bedst for barnet, og har et selvstændigt ansvar for at dette sker, hvilket indebærer, at forældrene ikke kan træffe nogen bindende aftale uden rettens godkendelse, jf. FB 6 kap. 4§ 1 st. og 6§ 2 st.⁹

Det inkvisitoriske element og dermed svækkelsen af parternes muligheder for selv at styre processens gang viser sig også ved kravene til dommernes *procesledelse*. De skal sørge for, at sagerne afvikles med tilbørlig hurtighed, se nedenfor under 13.4.4, og deres pligt til at mægle forlig eller til at anmode andre om at gøre forsøg herpå er mere reguleret og omfattende end i andre civile sager, se nedenfor under 13.5.2-3. Hele opbygningen af de sagsforberedende møder, se ligeledes nedenfor under 13.5.2, er yderligere elementer i dommernes pligt til at gribe ind.

13.4.3 Domstolenes sammensætning

Der er et nordisk træk, bortset fra et dansk, at retssagerne i nogle eller en del tilfælde ikke behandles af juridiske dommere alene, idet der lægges vægt på, at et *lægt* eller i Island et sagkyndigt *element* er med til at afgøre tvisten.

I de *finske* tingsrætter kan retten suppleres med tre nämndemän, men i de store tingsrætter fravælges de ofte, og der er ikke lægdommere i ankesager. Ifølge den *norske* tvistemålslov §323,

9. Danielsen, 1989 s. 379, Ot. prp. i Festskrift til Lødrup, 2002, s. 198,
nr. 29 (2002-2003) s. 86, Rt. 1998 s. 844 SOU 1995:79 s. 51-52 og Sjösten,
og NOU 1998:17 s. 48 samt Dalseide 1998, s. 156-57.

stk. 1, er der en fakultativ mulighed for, at der medvirker to meddommere, idet det sker, hvis nogen af parterne kræver det, eller retten finder det ønskeligt. Efter den *svenske* FB 20 kap. 1 § 1 st. anvendes äktenskapsbalkens 14 kap. 17 og 18 §§ i sager om vårdnad, boende og umgänge. Det gælder både i tingsrätten og i hovrätten. Det indebærer, at tingsrätten sættes med en juridisk dommer og tre nämndemän, medmindre sagen behandles i forenklet form, eller retten anser det for tilstrækkeligt med en juridisk dommer, og parterne samtykker heri. I ankesager er der tre juridiske dommere og to nämndemän. I praksis er den svenske hovedregel, at der medvirker lægdommere.¹⁰

I *Island* er der en generel civilprocessuel regel om *sagkyndige meddommere*. Den anvendes hyppigt i forældremyndighedssager, idet to psykologer deltager. Den islandske Højesteret har fremhævet det hensigtsmæssige heri. De deltager aktivt under hovedforhandlingen ved udspørgen af parterne og ikke mindst af den kollega, der har udfærdiget en rapport i sagen, se herom nedenfor under 13.6.2. Har dommeren undtagelsesvis en samtale med barnet, medvirker de også. Det sker, at dommeren beder dem være til stede ved det afsluttende forberedende møde, når den sagkyndige rapport foreligger. En undersøgelse af de sidste ti års domme ved byretten i Reykjavik viste, at der var sagkyndige meddommere i 55 % af sagerne, og anvendelsen er stigende.¹¹

13.4.4 Hurtig sagsbehandling

Det er mange tilkendegivelser om *vigtigheden* af, at *sager* om børns fremtid *behandles hurtigt*. Det er psykologisk vigtigt for barnet, at det ikke gennem flere år skal leve med, at forældrene tvistes, og den bekymring det indebærer. Det er skadeligt at være genstand for en langvarig forældrekonflikt. Sager, der trækker ud, forstærker betydningen af kontinuiteten, når den endelige afgørelse skal

10. Se uddybende Danielsen, 1989, s. 173-77.

11. Valborg Snævarr i Forhandlingerne på det 36. Nordiske Juristmøde, 2002, del II, s. 355-56.

træffes, se herom ovenfor under 6.6.2. En langvarig sagsbehandling kan også føre til et øget brug af midlertidige eller interimistiske afgørelser, truffet på et summarisk grundlag, se ovenfor under 6.8.

I den europæiske *meneskerettighedskonvention* art. 6 er det et vigtigt element, at enhver har krav på, at retssager behandles »within a reasonable period of time«. I en konkret skilsmisssag har domstolen fortolket ordene derhen, at sådanne sager på grund af deres vigtighed for parterne og andre indblandede skal behandles hurtigt. I den europæiske konvention om udøvelse af barnets rettigheder findes en parallel i art. 7, hvorefter myndighederne i sager vedrørende børn skal handle hurtigt og undgå unødvendige forsinkelser, og procedurer skal være til rådighed for at sikre, at beslutninger gennemføres hurtigt.

I den *islandske* BLI § 38, stk. 3, er der en udtrykkelig lovregel om sagsbehandlingstempoet, idet behandlingen af denne type sager skal fremskyndes.

En sådan regel er også indført i den *norske* bl. § 59, første led: »Dommaren skal påskunde saka så mykje som mogeleg.« I lovforslaget fra 2002 og betænkningen fra 1998 fra Barnefordelingsprocesudvalget fremhæves, at hurtighedskravet er centralt i barnefordelingssager. Det indebærer en forpligtelse både med hensyn til sagsforberedelsen, domsforhandlingen og domsskrivningen. Dermed stilles der krav til rutinerne og den konkrete opfølgning af sagerne. Målsætningen er, at den gennemsnitlige sagsbehandlingstid i førsteinstansen ikke overstiger 3-4 måneder, men der kan være sager som på grund af deres særlige karakter kan tage længere tid. Formålet er at styrke barnets retssikkerhed. Der må tages hensyn til de berørte børn, som udsættes for et yderligere pres, hvis sagen trækker i langdrag. For andre er det uheldigt, fordi tidsforløbet i sig selv kan få betydning for resultatet. Jo længere tid der går, jo mindre er muligheden for, at retten vil ændre den midlertidige ordning, som er blev etableret straks efter samlivsbruddet. Ofte har parterne modstridende interesser med hensyn til, hvor hurtigt sagen skal afgøres. I bopælssager vil tiden i sig selv kunne etablere en situation, der afgør sagen ud fra status quo. Vigtigheden af

en hurtig sagsbehandling må afvejes mod andre hensyn herunder til sagens oplysning og betydningen af at nå det resultat, der er bedst for barnet. I nogle sager kan der være behov for flere sagsforberedende møder for at få forældrene til forhandlingsbordet, ligesom de skal have mulighed for at afprøve en foreløbig aftale, se nedenfor under 13.5.4. I andre sager kan der være behov for en mere traditionel børnesagkyndig undersøgelse, selv om det tager nogen tid. Når ankeadgangen benyttes, varer det nødvendigvis noget, før den endelige afgørelse foreligger. Effekten af reglen vil også være afhængig af den øvrige ressourcesituation.¹²

I *Sverige* udledes princippet om, at afgørelser skal træffes med den mindst mulige forsinkelse, i dag af grundsætningen om, at det afgørende er, hvad der er bedst for barnet. I en departementspromemoria fra 2002 foreslås i FB 6 kap. 17 § 3 st. indsat en tilføjelse: »Ärenden om vårdnad skall handläggas skyndsamt«. Reglen skal gælde både for domstolene og socialnämnden. I bemærkningerne omtales tidligere bestræbelser på at effektivisere sagsbehandlingen, navnlig muligheden for at fastsætte rammer for de sociale myndigheders vårdnadsutredninger, der ifølge FB 6 kap. 19 § 3 st. skal foretages hurtigt, og en udtalelse fra Justitieombudsmannen om, at de bør foreligge inden for tre eller højst fire måneder omtales. Der henvises tillige til den gældende regel i rättegångsbalken 42 kap. 6 §. De gældende bestemmelser opfylder dog ikke kravet i Europarådskonventionen om udøvelse af barnets rettigheder art. 7.¹³

13.5 Sagens gang

13.5.1 Sagens begyndelse

I *Danmark* og *Island* sættes sagen i gang på normal civilprocessuel måde, idet de almindelige regler om indgivelse af *stævning* og om svarskrift gælder. I *Finland* indledes sagerne med en *ansökan*, jf.

12. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 14, 29-30 og 89 samt NOU 1998:17 s. 22-23, 27-28, 49-50 og 99.

13. Ds. 2002:13 s. 99-101.

VUL 14§ 1 st. I praksis spiller det måske ikke den store rolle, idet ansøgninger i vårdnadsmaal ligner stævninger. I *Sverige* indgives en *stämningsansökning*, der bliver mere kortfattet, hvis der skønnes at være forligsmuligheder.

I *Norge* findes i sagsbehandlingskapitlet § 58, første og andet ledd, regler om en *forenklet stævning* og svarskrift:

»Stemnemålet skal innehalde namn og adresse til foreldra og barna, og skal vise om usemja gjeld foreldreansvaret, kvar barnet skal bu fast eller samværet, og gje ei kort utgreiing om grunnlaget for usemja og saksøkjarens påstand. Meklingsattest skal leggjast ved. Stemnemålet kan setjast fram på godkjent skjema.

Retten skal forkynne stemnemålet for saksøkte. Tilsvaret skal gjere greie for kva for tvistepunkt det er usemje om, og gje ei kort utgreiing om korleis saksøkte ser på saka. I tillegg må tilsvaret innehalde saksøktes påstand. Tilsvaret kan setjast fram på godkjent skjema«.

Med en forenklet stævning, eventuelt med brug af et skema, og dermed en reduktion af kravene skønnes, at de skriftlige indlæg lettere kan indgives af ikke-jurister og dermed uden advokatbistand. Formålet er at sænke tærsklen for at gå til domstolene, hvilket er særlig aktuelt i de enkle sager, der hidtil er blevet behandlet administrativt. Barnefordelingsprocesudvalget, der oprindeligt foreslog reglen, var opmærksom på, at det i de fleste tilfælde vil være en fordel både for parterne og for retterne, at der er advokater til at vejlede og bistå. Denne bistand er i mange tilfælde blevet så dyr, at parterne ikke har mulighed for at antage advokat. Økonomisk formåen bør ikke afskære forældre fra at få løst deres barnefordelingstvister af domstolene. Derfor bør der være større muligheder for, at de på egen hånd kan indbringe sagen. I lovforslaget anføres bl.a., at domstolen bør være varsom med at afvise en stævning, idet usikkerhed bør søges afhjulpet, ligesom der henvises til dommerens selvstændige pligt til at søge sagen oplyst. Stortingskomiteen forudsatte, at domstolene har ressourcer til at håndtere

sagerne. Domstolene bør være sig bevidste, at de har et selvstændigt ansvar for at vejlede parterne, så fejlagtig eller mangelfuld forståelse af procesreglerne kan undgås.¹⁴

I svensk teori fremhæves, at en stämningsansökning, hvor konflikten beskrives, medvirker til at forstærke den. Det var måske en fordel, hvis sagsanlægget skete ved en anmeldelse, samt at anbringerne først blev udformet efter en samtale, hvor forældrene fik klarhed over, hvad uenigheden egentlig handler om.¹⁵

13.5.2 Forberedelsen og forligsbestræbelser

I de fleste nordiske lande spiller sagsforberedende møder en væsentlig rolle i sager om børns fremtid med henblik på en smidig tilrettelæggelse af sagens gang, så det kan besluttet, om der skal indhentes en sagkyndig erklæring, og for at der kan træffes interimistiske afgørelser.

Møderne anvendes ikke mindst på forsøg på at tilvejebringe enighed, idet det er et grundlæggende træk i civilprocessen, at dommeren skal forsøge at forlige sagerne. I den norske bl. § 59, annet ledd, anføres udtrykkeligt: »Dommaren skal på kvart trinn i saka vurdere om det er mogeleg å oppnå forlik mellom partane, og leggje tilhøva til rette for det«. Dermed understreges, at der er en pligt til at mægle forlig før hovedforhandlingen, medmindre det ud fra sagens faktum er klart, at det vil være nytteløst. Dersom parterne ikke ønsker forlig, må dommeren respektere dette og afgøre sagen ved dom. Det er vigtigt ikke at medvirke til såkaldte »mellemløsninger«, som ikke er til barnets bedste. Der må således foretages en balancegang. Hovedbudskabet er, at dommeren aktivt skal undersøge mulighederne for enighedsløsninger og lægge dem til rette. Det kan ske ved selv at tale med parterne, eller ved at dette overlades til sagkyndige, til en mægler eller til en anden kyndig person.¹⁶

14. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 31-32 og 86-87, Innst. O. nr. 29 (2002-2003) s. 19-20 samt NOU 1998:17 s. 46 og 98-99.

15. Rejmer, 2003, s. 197.

16. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 86 og NOU 1998:17 s. 99.

I den *islandske* BLI var det tidligere udtrykkeligt anført, at dommerens pligt til at mægle forlig også gælder i sager om børn. I loven fra 2003 fremgår dette almindelige princip nu indirekte af en bestemmelse om, at dommeren kan bestemme, at der skal mægles i sysselmandens regi i stedet for selv at gøre det, se nedenfor under 13.5.3. Med hvilken intensitet dommeren forsøger forlig, afhænger af, hvilke signaler denne får fra advokaterne om deres vurdering af forligsmulighederne, men nok også af dommerens egen indstilling og måske tillige af dennes erfaring og rutine i familieretlige sager. Forsøges forlig, holdes der ofte flere og længere møder, hvor parterne personligt er til stede.

I *norske* barnefordelingssager skal der afholdes *sagsforberedende møder*, hvortil parterne indkaldes. I bl. § 61, første ledd, nr. 1, bestemmes: »Retten skal som hovedregel innkalle partane til eitt eller fleire førebuande møte for mellom anna å klarleggje tvistepunkta mellom dei, drøfte vidare handsaming av saka og eventuelt mekle mellom partana. Retten kan oppnemne ein sakkunnig til å vere med i dei saksførebuande møta. Retten kan jamvel be den sakkunnige ha samtalar med foreldra og barna og gjere undersøkingar for å klarleggje tilhøva i saka, med mindre foreldra set seg i mot dette. Retten fastset kva den sakkunnige skal gjere, etter at partane har fått høve til å uttale seg.« Der henvises også til tvistemålslovens § 422, som har fået en ny affattelse.

Efter at tanken om særlige familiedomstole er forkastet, se herom ovenfor under 13.3.3, er der nu i Norge med ovennævnte regel gennemført en mere moderne domstolsbehandling med *særlige procesregler* for disse sager, inspireret af succesfyldte forsøg med udgangspunkt i det såkaldte Indre Follo projekt. For at imødekomme behovet for mere uformelle og fleksible sagsbehandlingsregler er der indført adgang til brug af forskellige typer sagkyndige med mere specialiseret kompetence. Barnefordelingsprocesudvalget, der oprindeligt foreslog reglen, forudsætter, at de forberedende møder får en langt mere central plads end hidtil. Et hovedformål er, at domstolene mere aktivt skal søge at få parterne forligt. Dommeren afgør selv ud fra sine erfaringer og kundskaber i at

håndtere vanskelige familiesager, om der skal deltage en sagkyndig under forberedelsen. Det forudsættes, at de sagkyndige går aktivt ind, om muligt reducerer konflikten og forsøger at få parterne til at komme til enighed ved at sætte fokus på barnets interesser. Retten kan ifølge annet punktum bede den sagkyndige om at afholde en samtale med forældrene og at foretage undersøgelser, f.eks. ved samtaler med børnehaver, skoler og lignende, medmindre forældrene modsætter sig dette. Eventuelt kan det ske før det første forberedende møde. Den sagkyndige kan også foreslå dommeren, hvilke virkemidler der skal anvendes, hvis parterne ikke indgår en aftale, f.eks. en prøveordning som omtalt nedenfor under 13.5.4. Det vil kunne indebære en fagetisk udfordring først at have en forholdsvis aktiv rolle som realitetsformidler og vejleder, for så senere at være ordinær sagkyndig. Samtidig er det vigtigt, at børn og forældre har tilstrækkelig tillid til de sagkyndige og deres rolle i processen. Med nyordningen bliver der evt. større registre af virkemidler, så sagerne kan gennemføres enklere, hurtigere, billigere og mere fleksibelt. Ordningen vil betyde en mere smidig brug af sagkyndige end den traditionelle, se herom nedenfor under 13.6.2. Der bliver behov for aktuelle retningslinjer og opdaterede oplæringsprogrammer for de sagkyndige. Dommeren bliver ikke nødvendigvis inhabil til at dømme i sagen, selv om denne har foretaget mægling, idet dette må afgøres efter de almindelige regler. Med en ny og aktiv rolle kan det være en udfordring for dommeren samtidig at være tilstrækkelig neutral og bevare parternes tillid.¹⁷

Udover at undersøge mulighederne for forlig, kan der i et forberedende møde tages stilling til, om der skal udpeges sagkyndige efter bl. § 61, første ledd, nr. 3, og om der skal være meddommere, se herom under 13.4.3 og 13.6.2. Mødet kan gå direkte over i en hovedforhandling, hvis vilkårene i tvistemålslovens § 305, stk. 2, er opfyldt. Sagsforberedelsesreglernes særlige karakter, således som

17. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 35-37, 40-44 og 87, Innst. O. nr. 29
(2002-20003) s. 20 samt NOU 1998:17

s. 46 og 100. Om dommerens rolle og
forligsarbejde se udførligt Dalseide i
Festskrift til Lødrup, 2002, s. 203-07.

de beskrives under 13.5.2-4 understreges af bl. § 62 om kæremål. Hovedreglen er, at afgørelser efter § 61, første ledd ikke kan indbringes for lagmansretten. Undtagelse gøres ved afgørelser om at nægte at udpege sagkyndige til at afgive en udtalelse, se nedenfor under 13.6.2, og ved nægtelsen af at indhente en udtalelse fra børneværnet eller de sociale myndigheder, se nedenfor under 13.6.1.

Fra en undersøgelse af 74 sager fra Oslo Byrett fra 1998-99 er oplyst, at der blev afholdt sagsforberedelsesmøder i 66 % af sagerne. På landsbasis er der oplysninger om 38 %. Noget tyder på, at det oftere sker i sager, hvor der anmodes om en midlertidig afgørelse eller en sagkyndig undersøgelse. Som en konklusion på undersøgelsen er anført, at der bruges mange kræfter på at opnå enighed. Undertiden kan man få indtryk af, at parterne udsættes for pres fra advokaterne. Det kan også ske inden for rammerne af hovedforhandlingen, selv om forældrene fremstår som så uforsonlige og dårligt fungerende, at et retsforlig næppe kan blive reelt og gavne barnet.¹⁸

I Norge har forligsvirksomheden fået et særligt perspektiv ved, at der ved en række tingretter pågår en *forsøgsvirksomhed* med mere generel *rettsmekling* med hjemmel i tvistemålslovens § 99 a. Retsmæglingen er på visse punkter anderledes end de foreslåede særlige mæglingsregler i barnefordelingssagerne. Det antages, at det sjældent vil være aktuelt i disse sager at anvende retsmæglingsreglerne.¹⁹

Også i Finland og Sverige spiller forberedende retsmøder en stor rolle. Forældrene anmodes normalt om at komme personligt, og sker det ikke, kan tvangsmidler anvendes. Dommerne anstrenger sig meget for at forlige parterne. Ikke mindst i Finland afsættes der lang tid til det første møde, så der er mulighed for at forklare forældrene, hvilke spørgsmål der skal afklares, og om de foreliggende muligheder. Det sker, selv om de er repræsenteret ved advokater. Indgået forlig ikke straks, afholdes ikke sjældent flere møder. Svenske dommere vil ofte spørge, om der har været samarbejts-

18. Koch, 2000, s. 25 og 62.

19. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 45-46 og NOU 2001:32 Rett på sak, s. 226 ff.

samtal, og ellers henvise hertil, se herom nedenfor under 13.5.3, medens en sådan mulighed ikke foreligger i Finland. Der kan blive tale om et yderligere møde, hvis der skal være en vådnadsutredning og et, når rapporten foreligger, hvor hovedforhandlingen berammes og tilrettelægges.²⁰

I Danmark eksisterer forberedende møder med et reelt indhold så godt som ikke i disse sager. Det spiller nok en rolle, at det er sædvanligt at forberede almindelige civile sager skriftligt. Måske afholdes et ganske kortvarigt møde alene med advokaterne for at fastlægge tidspunktet for domsforhandlingen, men i mange retskredse sker berammelsen telefonisk. Hvis en af parterne anmoder om en børnesagkyndig undersøgelse, afholdes et retsmøde, hvor forældrene afgiver forklaring, men ofte således at parterne må være forberedt på, at der afsiges dom på det foreliggende grundlag, såfremt anmodningen ikke imødekommes. Derudover kan et særligt retsmøde komme på tale, hvis der anmodes om en midlertidig afgørelse. Nogen praksis med møder, hvor forældrene er til stede med henblik til forsøg på forligsmægling, findes næppe. Dette hænger formentlig også sammen med domstolenes begrænsede opgaver, nemlig alene at afgøre forældremyndighedsspørgsmålet. Dermed har dommeren ikke det store incitament til at forsøge at tilvejebringe et forlig, som også omfatter samværet, idet en tvist herom skal afgøres senere og andetsteds. Trangen til at søge en samlet forligsmæssig løsning er også mindre, fordi bevisførelsen i danske forældremyndighedssager i praksis er stærkt begrænset, og domsforhandlingerne og dommene dermed bliver forholdsvis kortfattede.

13.5.3 Henvisning til mægling

Som gennemgået ovenfor under 12.3 er der i alle de nordiske lande opbygget *forligsinstitutioner* eller -ordninger uafhængig af domstolssystemet, og der kan være behov for et samspil. Det har

20. Rejmer, 2003, s. 98-99.

gjort det aktuelt, om *domstolene* har hjemmel til at udnytte dem ved at *henvise* til børnesagkyndig rådgivning, konfliktmægling eller samarbeetssamtal.

De islandske, norske og svenske love indeholder anvisninger på, at dommeren kan henvise parterne til rådgivning andetsteds. I den *islandske* BLI § 40 anføres kort, at dommeren kan bestemme, at der skal mægles efter § 33 i stedet for selv at gøre det. Dermed kan der henvises til mægling i sysselmandens regi.

I den *norske* bl. § 61, første ledd, nr. 2 findes en lignende regel: »Retten kan vise partane til mekling hos godkjend meklar eller annan person med innsikt i dei tvistpunkta saka gjeld. ... Dersom meklaren kjem fram til at partane ikkje kan nå fram til ei avtale gjennom vidara mekling, skal han straks melde frå til retten om dette«. Måske finder dommeren, at dette er det bedste virkemiddel, efter at parterne har afgivet forklaring. Der er således forskellige muligheder for en konkret vurdering i den enkelte sag. Henvisningen kan være til familievernskontorene eller lignende, men dommeren kan også tage kontakt til specielle mæglere med særlige forudsætninger vedrørende retssager, hvor konfliktniveauet ofte er højere end ved de obligatoriske mæglinger. En henvisning efter bestemmelsen indebærer, at forældrene har pligt til at deltage, idet det da ikke som normalt vil være frivilligt. I domstolenes vurdering vil det være et vigtigt moment, om der tidligere har været mæglet. Mægleren må selv vurdere, hvor megen tid der skal anvendes. Der bør ikke bruges tid på forgæves forligsforsøg, idet dette kan forsinke sagens fremdrift, og da det er penge- og tidsmæssigt resourcekrævende. Det vil være naturligt, at dommeren har en vis kontrol med hensigtsmæssigheden og fremskridtene gennem rapporteringsrutiner og frister.²¹

I det *svenske* FB 6 kap. 18 § 2 st. anføres: »I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.« Domstolen skal ikke altid

21. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 37, 44-45 og 88-89 samt NOU 1998:17 s. 100-01.

beslutte, at der skal være en samtale. Hvis det står mere eller mindre klart, at en af forældrene eller begge ikke vil deltage, har det knap nogen mening at træffe beslutning herom. Det samme gælder, hvis der tidligere har været en samarbeetssamtal uden noget positivt resultat, og en ny samtale skønnes formålsløs. Det er også vigtigt at være opmærksom på, om der har været vold i familien. Har retten henvist til samarbeetssamtal, kan sagen sættes i bero, se 18§ 3 st. En henvisning fører ikke til tvangsbøder eller afhentning. Manglende medvirken uden gode grunde kan dog være et tegn på, at vedkommende sætter sine egne interesser over barnets, hvilket i visse tilfælde kan tænkes at tale mod egnethed til at have del i vårdnaden. Bestemmelsen skal ifølge forarbejderne også ses som en opfordring til advokater og andre juridiske rådgivere om ikke uden vægtige grunde at indlede en proces uden forinden at have forsøgt at formå forældrene til at nå en løsning i enighed.²²

13.5.4 Midlertidige prøveordninger

Som et led i mæglingforsøg findes i den *norske* bl. § 61, annet ledd, nr. 7, en regel om *midlertidige prøveordninger*: »Retten kan gie partana høve til å prøve ut ei førebels avtale for ei nærare fastsett tid. Retten kan oppnemne ein sakkunnig eller annan eigna person til å rettleie foreldra i prøvetida.« Ordningen, der også var et led i Folloprojektet, indebærer, at retten kan give parterne mulighed for at træffe en foreløbig aftale, idet der kan udpeges en sagkyndig eller en anden egnet person til at vejlede i en prøveperiode. Sådanne ordninger vil være mindre dramatiske og gøre gennemslagskraften af forlig større. De kan også angå, hvor barnet skal bo. Det kan være nyttigt at konstatere, hvilken form for ordning der virker bedst. Den udpegendes opgave er i første række at rådgive parterne om, hvordan de bedst får aftalen til at virke, samt vejlede og følge op for om muligt at forbedre samarbejds klimaet. Det kan være nyttigt at se, hvilken form for ordning der vil virke bedst for

22. Prop. 1997/98:7 s. 40-41.

børn og forældre. Det vil gøre det lettere at nå frem til aftaler i sager med stærke konflikter og usikkerhed om, hvordan en aftale vil virke. En prøveaftale vil være mindre drastisk og gøre gennemslagskraften af et forlig større. Det kan også være en hjælp til at indgå en endelig aftale. Hertil kommer, at det ofte opleves som et problem, at aftaler eller domme ikke følges op. Med udpegning af en sagkyndig kan denne mangel i nogen udstrækning afhjælpes. Der er intet til hinder for, at en part før prøvetidens udløb kræver, at sagen fortsætter.²³

13.6 Bevisførelsen

13.6.1 Udtalelser fra sociale myndigheder

Den første mulighed for en speciel bevisførelse i disse sager er, at dommeren tager *kontakt* til de *sociale myndigheder* for at få at vide, hvilke oplysninger der findes i forvaltningen om familien. På dette stadium er der ikke tale om, at der skal indsamles information specielt til brug for retssagen, se om finske og svenske socialmyndigheders opgaver i så henseende nedenfor under 13.6.2.

I den *norske* bl. § 61, første ledd, nr. 6, bestemmes: »Retten bør innhente fråsegner frå barnevernet og socialtenesta der det trengst«. Det vil ske skriftligt, men der er ikke noget til hinder for, at repræsentanter for de nævnte myndigheder føres som vidner under hovedforhandlingen.²⁴

Den *svenske* FB 6 kap. 19 § 2 st. er mere vidtgående, idet der skal gives socialnämnden mulighed for at give oplysninger i alle sager om vårdnad, boende og umgänge. Har nævnet oplysninger af betydning for sagen, skal de videregives. Det er domstolen, der i det enkelte tilfælde bestemmer, om der skal ske underretning, eller om der skal anmodes om en udtalelse, se nedenfor under 13.6.2 om vårdnadsutredningar. Undertiden kan domstolen nøjes med

23. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 37-38, 45 og 90 samt NOU 1998:17
s. 26, 48 og 102.

24. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 89-90.

en underretning, idet der allerede foreligger tilstrækkelige undersøgelser og oplysninger.²⁵

De sociale myndigheder spiller en tilbagetrukket rolle i *danske* sager, idet de kun inddrages, hvis de kender familien i forvejen. Selv i sådanne tilfælde er de tilbageholdende med at afgive en udtalelse, hvilket er begrundet i, at de skal kunne samarbejde med familien i fremtiden. Eventuelle udtalelser vil alene indeholde faktiske oplysninger af betydning for sagens afgørelse og ikke nogen vurdering af, hvem der fremtidig bør være indehaver af forældremyndigheden.²⁶ Retsstillingen har måske sammenhæng med, at danske domstole ikke har andre muligheder end at tillægge en af forældrene forældremyndigheden, selv om begge er uegnede. I finske og svenske love er der i uegnethedstilfælde andre alternativer, se ovenfor under 9.3.2.

13.6.2 Uafhængige undersøgelser

I praksis er der ofte *behov* for at *supplere* de *oplysninger*, forældrene og deres advokater fremkommer med i processkrifterne og bilag, samt hvad der kan forventes at blive belyst under de mundtlige forklaringer under domsforhandlingen. Derfor gøres der i varierende udstrækning i de nordiske lande brug af særligt sagkyndige, psykologer, psykiatere og socialmedarbejdere. De *sagkyndiges* rolle er vanskelig. De skal tilvejebringe et særligt bevismiddel til brug for dommeren i form af en *rapport* tilpasset rettens ønsker, som regel med en konklusion. Rollen er en anden end den rådgivende eller behandlende, de sagkyndige er vant til. Der er ganske store forskelle på, hvordan domstolene kan få en uafhængig undersøgelse og erklæring til brug for afgørelsen. I Finland og Sverige er det de kommunale socialnämnd, der står for dem, de udføres normalt af socionomer, ofte fra særlige familieafdelinger, og de såkaldte vård-

25. Sjösten, 2003, s. 185-87.

26. Danielsen i Retsplejelovskommentaren, bind I, 6. udg., 2000, s. 730.

nadsutredninger foretages i størstedelen af tvistsagerne. I Danmark, Island og Norge anmoder domstolene kun om børnesagkyndige undersøgelser i en del særligt vanskelige sager, og de foretages som regel af børnepsykologer med privat praksis eller på konsulentbasis. Undersøgelserne foretages i alle landene efter anmodning fra retten og ikke efter henvendelse fra advokater. Dermed er partseksperter sjældne i nordiske retssale.²⁷

Der er måske lidt forskellige opfattelser af, i *hvilket omfang* den der forestår undersøgelsen *forsøger* at *forlige* forældrene. Det er i hvert fald ikke den primære opgave. I den *finske* VUL 16 § 2 st., anføres dog: »Om det under pågående utredning framgår att ärendet enligt vad som är stadgat i 7 § kan avgöras genom ett avtal mellan föräldrarna, skall socialnämnden ge föräldrarna behövlig hjälp att ingå avtalet.« Da tvisttilfældene er meget forskellige, er det ikke fundet muligt i alle tilfælde at pålægge nämnden at iværksætte mæglingsforsøg. Det må afgøres efter et skøn i hvert enkelt sag. Der er delte opfattelser af de finske socialvæseners rolle. Efter jurieters mening er den næsten udelukkende at bistå domstolene og kun at besvare de afgrænsede spørgsmål, domstolen har stillet. Socialmedarbejdere ser det som deres opgave i et videre perspektiv at tage hensyn til, hvad der er bedst for barnet, og derfor må barnets og familiens helhedssituation kortlægges, hvilket er en tidkrævende opgave. Sammenblandingen af undersøgelser og mægling er på det seneste blevet kritiseret. Noget andet er, at en anbefaling eller konklusion i en rapport i sig selv kan danne grundlag for et forlig, måske ud fra en vurdering af at det også vil blive resultatet af en dom og for at spare omkostningerne ved en langvarig domsforhandling. En *svensk* undersøgelse viste, at i knap halvdel af retssagerne indgik forældrene en aftale, efter at rapporten forelå.²⁸

27. Danielsen, 1989, s. 386-400.

2000, s. 191 samt Rejmer i SvJT 2002

28. Lovforslag RP nr. 224/1982 s. 23.

s. 147.

Taskinen, 2002, s. 4, Kurki-Suonio,

I den finske VUL 16 § 1 st. om de kommunale vårdnadsutredningar anføres: »I ett ärende som gäller vårdnad om barn eller umgängesrätt skall domstolen inhämta utredning hos socialnämnden ... Utredning skall dock inte inhämtas, om det är uppenbart att ärendet kan avgöras utan sådan.« Ved 3 st. ophæves tavshedspligten. Reglerne suppleres med Forordning om vårdnad om barn och umgängesrätt § 1, hvor det, bestemmes, at hvis en undersøgelse fra socialnämnden er nødvendig, udsættes sagen. Der er i 2002 udsendt en Handbok för Socialväsendet af Sirpa Taskinen med titlen: »Barnets bästa vid skilsmässa« om bl.a. undersøgelserne. Ifølge forarbejderne skal der ikke foretages en undersøgelse, hvis domstolen i forvejen har tilstrækkelige oplysninger, hvis anmodningen er åbenbart grundløs, eller hvis samboende forældre anmoder om gemensam vårdnad efter aftale. De oplysninger, som behøves, skal vedlægges anmodningen. Domstolene skal redegøre for de omstændigheder, der særlig skal tages i betragtning, og kan efter behov henlede undersøgerens opmærksomhed på forhold, som kan være særlig vigtige. I anmodningen kan det specificeres, om der ønskes et forslag eller en indstilling. Undersøgelsen tjener til at opfylde domstolens behov for at få pålidelig information om forhold, som kan påvirke vårdnads- og umgængesspørgsmålet. Opgaven er at indsamle og formidle oplysninger samt at udtrykke en egen opfattelse i egenskab af sagkyndig. Det anses for ønskeligt, at rapporten gennemgås med forældrene, inden den sendes til domstolen. Undersøgelsen foretages som nævnt af kommunale socialforvaltninger. Der er altid to socialmedarbejdere om hver undersøgelse. Hvis domstolen anser redegørelsen for mangelfuld, eller der er fremkommet nye omstændigheder, kan der anmodes om en supplerende redegørelse eller om en undersøgelse af en anden art. Det vides ikke i hvor stort et omfang, finske domstole anmoder om undersøgelser, men der er udsagn om, at det er i størstedelen. I 2000 blev der udarbejdet 854 finske vårdnadsutredninger. En betænkelighed er, at undersøgelserne er tidskrævende,

idet de kan forsinke sagen 8-9 måneder, i hvert fald ikke under et halvt år.²⁹

I den svenske FB 6 kap. 19 § 3 st anføres: »Om det behövs utredning ... får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt«. Arbejdet reguleres af Socialtjänstlagen, Förvaltningslagen og Socialstyrelsens Allmänna Råd 1985:2. Selv om opgaven med at udfærdige *vårdnadsutredningar* ifølge lovbestemmelsen påhviler det *kommunale* socialudvalg, er udvalgets opgave kun som arbejdsgiver at udpege de ansatte sociale sekreterare, også kaldet familjerättare, som på eget ansvar udfører arbejdet. Det er ikke de samme, som har haft samarbejtsamtal med forældrene. Domstolene skal kun anmode om en undersøgelse, hvis der er behov herfor. Imidlertid er de sager, der indbringes for domstolene, ofte af en sådan art, at der kræves en undersøgelse, medmindre der foreligger andre erklæringer. Domstolen kan fastsætte retningslinjer og kan dermed angive rammerne og begrænsningerne, hvis det er hensigtsmæssigt. Det kan f.eks. være en undersøgelse vedrørende et større barn, hvor den alene skal angå barnets ønsker, eller det er forældrenes respektive miljøer, der ønskes oplysninger om. Oftest er der to om arbejdet. Der indledes som regel med et informationsmøde med begge forældre, og der afholdes normalt besøg, så barnet træffes i begge hjem, ligesom der føres samtale med børnene. Der tages kontakt med skole og daginstitutioner samt med personer, der har betydning for barnet. Et referat af samtalerne sendes til de implicerede til godkendelse. Værdien af undersøgelsen vil i almindelighed blive større, hvis erklæringen indeholder en kon-

29. Lovforslag nr. RP 224/1982 s. 12, Taskinen, 2001, s. 67-78, Kurki-Sunio, 2000, s. 191, Savolainen, 1997, s. 85, Saarenpää, 1996, s. 422 og Underhåll

och vårdnad av barn 2000 – Uppgiftsgivarrespons 4/2001. Social- og hälsovårdsstatistik.

klusion i form af en sammenfatning. Der bør som regel også være et forslag til retten. Det kan være hensigtsmæssigt i stedet at redigere for konsekvenserne af de forskellige muligheder for barnet. Den, der har udfærdiget undersøgelsen, behøver ikke at udspørges i retten, men der er forskellig praksis herom. Nogle domstole godtager ikke, at erklæringen påberåbes, uden at den sagkyndige indkaldes for at supplere rapporten. Undersøgelsen bør være afsluttet på 3-4 måneder. En undersøgelse viste, at 77 % af de gennemgæede vårdnadsutredninger indeholdt en konsekvensanalyse eller en anbefaling. Samtidig konstateredes, at børnene blev beskrevet generaliseret og skabelonmæssigt. Indstillingen er naturligvis ikke bindende, idet domstolen selvstændigt må vurdere, hvilken værdi der skal tillægges indholdet af utredningen. Ved at høre parter og vidner kan dommeren få andre oplysninger, og afgørelsen skal træffes efter en helhedsvurdering. Undersøgelsen viste også, at domsresultatet svarede til anbefalingerne i rapporterne i 92 % af tilfældene. De sager, hvor der ikke var sammenfald, var karakteristiske ved, at begge forældre ansås at have mangler som vårdnadshavere, og at disse blev vurderet forskelligt. En part, som mener, at der er fejl og mangler i rapporten, har mulighed for at påpege det over for retten, der da eventuelt kan kræve en supplerende erklæring. I 2001 blev der udarbejdet vårdnads- og omgængesutredninger om godt 6.000 børn.³⁰

I Sverige er der en supplerende mulighed for at gennemføre en børne- og ungdomspsykiatrisk undersøgelse, en såkaldt *BUP-utredning*. I en gennemgang af svenske retssager fandtes sådanne rapporter i 12 % af tilfældene.³¹

30. SOU 1995:17 s. 117-21, prop. 1997/98:8 s. 89-91, Rejmer, 2003, s. 101-02 og 126-29 samt i SvJT 2002 s. 146-47, Wickström, 2001, s. 271, Saldeen, 2001, s. 88-89 og Sjösten,

2003, s. 187-90 samt Socialstyrelsen. Familjerätt 2001, Statistik, Socialtjänst 2002:5 s. 3.

31. Rejmer, 2003, s. 131 og i SvJT 2002 s. 151.

I Danmark kan dommeren ifølge retsplejelovens § 450, stk. 2, anmode om en *børnesagkyndig undersøgelse*. De fleste foretages af en børnepsykolog, men undertiden udpeges en børnepsykiater. Dansk Psykologforening har i 1996 udsendt nogle vejledende retningslinjer for undersøgelserne. I almindelighed kan det ikke forventes, at retten tager stilling til en anmodning om børnesagkyndig bistand, før parterne har afgivet forklaringer i et retsmøde. De sager, hvor sådanne undersøgelser kommer på tale, er ofte uigenemskuelige og særlig komplekse. Der kan også være særlige forhold vedrørende barnets helbred eller psykiske konstitution samt sager, hvor en eller begge forældre forekommer psykisk påfaldende. I andre kan der være behov for en vurdering af risikoen for barnet ved at skifte miljø eller for en bedømmelse af søskendes tilknytning til hinanden. I sager, hvor børns egen opfattelse kommer frem, kan det søges vurderet, om de i virkeligheden ofrer sig eller forekommer ensidigt påvirkede. En børnesagkyndig undersøgelse varierer i omfang, afhængig af problemstillingen. Enkelte sager er så komplicerede, at det er hensigtsmæssigt at henvise dem til en børnepsykiatrisk hospitalsafdeling. Blandt de sagkyndige er der forskellige måder at gribe undersøgelserne an på. Den kan begynde med en samtale med hele familien eller med forældrene sammen eller hver for sig afhængig af deres indbyrdes forhold. Det er normalt at se børnene sammen med henholdsvis faderen og moderen, og oftest er der en eller to samtaler med børnene alene. Mange sagkyndige foretager hjemmebesøg med henblik på at se barnet i de to mulige miljøer. Erklæringen vil ofte indeholde en konklusion og dermed en anbefaling, hvis der fagpsykologisk er grundlag herfor. Ved udformningen tages hensyn til, at forældrene skal samarbejde om børnenes fremtid fremover. Erklæringen har en sådan karakter, at en mundtlig uddybning er unødvendig, og det sker sjældent, at psykologen indkaldes til domsforhandlingen. Den børnesagkyndige oplæser og gennemgår normalt erklæringen med parterne, inden den sendes til retten. Undersøgelsen betales altid af statskassen. Af en undersøgelse af byretsdomme fra 1993

fremgik, at der var undersøgelser i 49 af 210 tvistsager. I danske landsretter steg andelen af sager med rapporter fra ca. 25 % i 1984-85 til 62 % i 2001.³²

I den norske bl. § 61, første ledd, nr. 3 bestemmes: »Retten bør der det trengst oppnemne sakkunnig til å uttale seg om eitt eller fleire av dei spørsmåla saka reiser«. Reglen gjelder i sager om foreldreansvar, om hvor barnet skal bo fast, og om samværsret. Processuelt anvendes tvistemålslovens kap. 18 om sagkyndige. Barne- og familiedepartementet har i februar 1998 udsendt en »Veiledning for sakkyndige i saker etter barneloven og barnevernsloven«, og Justisdepartementet har i 1990 udarbejdet veiledende retningslinjer til brug for sakkyndige i saker om foreldreansvar, daglig omsorg og samværsrett, se Rundskriv G-38/90. De sagkyndiges rolle er i 1995 behandlet i en betænkning: »Barnefaglige sakkyndighetsoppgaver«, se NOU 1995:23. Der udpeges kun en sagkyndig, medmindre retten finder, at der skal være to eller flere, jf. tvistemålslovens § 239, stk. 1. Loven stiller ikke krav til, hvem der udpeges, men i praksis fordrer de temaer, der ønskes belyst, som regel barnepsykologisk eller -psykiatrisk fagkompetence. Den sagkyndige udpeges altid af retten, men ofte efter konkrete forslag fra en eller begge advokater. Barne- og Familiedepartementet har et register over sagkyndige. Optagelse i registret forudsætter deltagelse i et toårigt oplæringsprogram. Retten er ikke tvunget til at imødekomme anmodninger om en børnesagkyndig undersøgelse, idet der som fastslået af Højesteret må foreligge *særlige behov* herfor, og den forsinkelse det vil medføre må tages i betragtning. De indhentes således ikke rutinemæssigt. Som tilfælde hvor der er behov nævnes, hvis det ønskes afklaret, om det ene alternativ, f.eks. et miljøskifte vil skade barnet, hvis der rejses spørgsmål om at nægte samvær, og hvis der er kulturforskelle. I en nylig betænkning er anført, at der i en del sager er et åbenbart behov for undersøgelser. Undtagelses-

32. Danielsen i Retsplejelovskomentaren, bind I, 6 udg., s. 730-35 med henvisninger og 1989, s. 392-94,

Højgaard Pedersen i T:FA 2002 s. 82 og betænkning nr. 1279/1994 s. 56.

vis antager en part sin egen sagkyndige, der kan få status som sagkyndigt vidne. Mandatet gives af domstolen, men ofte efter konkrete forslag fra advokaterne. Det kan være hensigtsmæssigt, at de juridiske temaer fremgår af mandatet, og at eventuelle psykologfaglige temaer som specielt ønskes belyst nævnes. Som hovedregel anmodes om en vurdering og en konklusion i forhold til påstanden. Placeringen af reglen i den nye § 61 kan tænkes at føre til mere domstolsstyrede, måske mere målafrænsede undersøgelser. I teorien anføres, at det kan være nyttigt, hvis retten anfører noget om, hvad der forventes, f.eks. om det er ønskeligt, at den sagkyndige taler direkte med barnet. Det bør også fremgå, hvilke spørgsmål retten ønsker besvaret, og det gerne noget mere specifikt end en åben vurdering af, hvad der er bedst for barnet. Det kan tænkes, at der udpeges en sagkyndig med henblik på udtalelse om enkelte delspørgsmål. Rettens valg af en bestemt sagkyndig kan ikke kæres og heller ikke beslutningen om kun at udpege en, jf. tvistemålslovens § 239, stk. 3. Det er sædvanlig praksis, at den børnesagkyndige overværer bevisførelsen under hovedforhandlingen og derefter får lejlighed til at supplere rapporten herunder som følge af nye oplysninger fra forklaringerne. Det er parterne selv, der skal afholde udgifterne ved sagkyndig bistand, medmindre de har fri retshjælp. Retten afgør efter de nedlagte påstande, hvem af forældrene der skal tilkendes sagsomkostninger, se nedenfor under 13.8. Ifølge teorien bør det overvejes, om anvendelsen af børnesagkyndige er for begrænset, og om der ikke bør være større frihed til at vurdere behovet konkret, idet der også peges på mulighederne for at få et forlig i stand, samt på det øgede antal sager med en fremmedkulturel baggrund. Barnefordelingsprocesudvalget konstaterede, at der blev udpeget sagkyndige i 32 % af de indkomne byretssager. Tidsforbruget ved undersøgelsen er 70-80 dage. Af en undersøgelse af 74 sager fra Oslo Byrett fra 1998-99 fremgik, at der blev udpeget sagkyndige i 57 % af sagerne. I de sager, hvor der blev anvendt sagkyndig, var den gennemsnitlige sagsbehandlingstid

godt fire måneder længere end i andre sager. I 80 % af mandaterne var der ønske om en klar anbefaling eller konklusion, men en sådan forekom kun i omkring 65 %. I gennemsnit anvendte de sagkyndige 46 timer på sagen og erklæringen. Erklæringerne var i gennemsnit på 15 sider, men varierede fra 3 til 40.³³

Ifølge den islandske BLI § 42, stk. 3, kan dommeren pålægge parterne eller deres advokater at tilvejebringe nærmere dokumentation, som f.eks. erklæringer fra børne- og familiesagkyndige. Erklæringerne omfattes af kap. 9 i civilretsplejeloven nr. 91/1991 om udmeldte syns- og skøns mænd. Der er ikke generelle regler om islandske undersøgelser. Dommerens skrivelse til den sagkyndige vil ofte redegøre for lovgrundlaget, men sjældent begrænse opgaven eller indeholde en tilkendegivelse om, hvad der særligt ønskes undersøgt. De sagkyndige foretager tests på forældrene, ligesom psykologiske tests af børnene er sædvanlige. Det er ikke sædvanligt, at erklæringen indeholder en anbefaling og sjældent, at konsekvenserne af det mulige udfald af dommen belyses. Disse forhold hænger muligvis sammen med, at der er sagkyndige meddommere, som kan vurdere og have nytte af testresultaterne samt selv kan drage konklusioner. En anden særegenhed er, at den sagkyndige indleder sit arbejde med et møde med advokaterne, muligt som en parallel til indledningen på et syn og skøn. Udgifterne afholdes af staten. Det er ikke udelukket, at en part selv henvender sig til en sagkyndig om en erklæring, som denne da selv må betale.

33. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 42-45 og 89, NOU 1998:17 s. 24-25, 32-33 og 50-52, NOU 1995:23 s. 17, NOU 1977:35 s. 72, Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 77-79, Innst. 100 (1996-97) s. 16-17, Rt. 2000 s. 306 og 487,

Dalseide i Festskrift til Lødrup, 2002, s. 202, Koch, 2001, s. 50-61, Smith og Lødrup, 1998, s. 95-96 med referat af retspraksis samt Sandberg, 2002, s. 1411 og Koch, 2000, s. 50-61.

13.7 Afgørelse uden hovedforhandling

I den *svenske* FB 6 kap. 17 § 5 st. bestemtes tidligere: »Dom i mål om vårdnad, boende eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken«. Nu gælder de almindelige regler om, hvornår domme kan afsiges uden hovedforhandling, jf. RB 42 kap. 18 §, og dermed er muligheden for skriftlig behandling udvidet i forhold til tidligere, idet det ikke længere kræves, at parterne er enige herom.

I *Norge* findes i bl. § 61, første ledd, nr. 8 følgende regel: »Retten kan gje dom utan hovudforhandling så framt partana samtykkjer til det og retten ser det som forsvarleg.« Dommeren kan da også udformes på en enklere måde end sædvanligt. Som eksempler på reglens anvendelse nævner børnefordelingsprocesudvalget, at sagsforberedelsen har afklaret de faktiske forhold på en tilfredsstillende måde, og retten kender parternes argumentation. Også i sager om mindre og overskuelige tvistspørgsmål, f.eks. om samværets omfang, vil der være mulighed for at undgå hovedforhandling og dermed spare tid og ressourcer. Det er ikke formkrav til parternes samtykke, men det mest praktiske er, at det gives skriftligt eller protokolleres i et retsmøde. I bl. § 64, tredje ledd, findes en anden regel om afgørelser i ændringssager under hovedforhandling: »Dersom det er openbert at det ikkje ligg føre slike særlege grunnar som nemnt i andre stykket, kan retten avgjere saka utan hovudforhandling«. Se ovenfor under 6.7.³⁴

13.8 Udgifter og sagsomkostninger

Det falder uden for rammerne nærmere at redegøre for *udgifterne* ved retssager om forældremyndighed og samvær, og der foreligger kun yderst begrænsede oplysninger herom, hvilket også gør en

34. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 34 og 90 samt NOU 1998:17 s. 102.

retssammenligning vanskelig. Der er ikke foretaget nationale analyser af, hvad det koster samfundet at løse forældrenes tvister, af udgifterne til sagkyndige erklæringer og rapporter, og af hvad forældrene selv skal betale for juridisk og anden bistand. I denne forbindelse har det betydning, at forældre som privatpersoner ikke kan fratrække moms, og derfor selv skal betale mere, end hvis der var tale om en civil retssag i erhvervsforhold. Samtidig må understreges, at jo mere omfattende sagsforberedelsen er, og jo flere retsmøder der holdes, des større bliver advokatudgifterne.³⁵ Der redegøres kun for ganske enkelte elementer og forskelle. Dette indebærer f.eks., at reglerne om fri proces eller retshjælp ikke behandles.

I *Danmark* og *Sverige* er grundreglen efter loven, at hver part skal betale sine *egne sagsomkostninger*. Dermed fraviges princippet i almindelige civile retssager om, at den *tabende part* betaler til den vindende, som i Finland, Island og Norge også gælder i sager om børns fremtid. I *Danmark* findes reglen i retsplejelovens § 451, stk. 3: »Retten bør kun, når der er særlig anledning dertil, pålægge en part at betale sagsomkostninger«. I den *svenske* FB 6 kap. 22 § bestemmes i 2 st. 1 pt.: »Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.« Sådanne grunde kan være, at vedkommende gør sig skyldig i illoyal eller forsømmelig procesførelse, eller hvis vedkommende forsætlig eller ved forsømmelse har foranlediget unødigt rettergang og dermed omkostninger.³⁶ I *Island* er det trods hovedreglen sædvanligt i forældremyndighedssager at pålægge hver part at betale sine egne sagsomkostninger.

En anden vinkel er, i hvilket omfang parterne selv skal betale for *sagkyndige undersøgelser*. I *Finland* og *Sverige* betaler socialforvaltningerne for vårdnadstvistutredningerne. I *Danmark* afholdes

35. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003) s. 55-56.

36. Schiratzki, 2002, s. 106 samt Beckman og Höglund B IV:17.

udgifterne til børnesagkyndige undersøgelser, uanset forældrenes økonomi, altid af statskassen, jf. retsplejelovens § 451, stk. 2, 1 pkt., jf. § 450, stk. 2. Det samme er tilfældet i *Island*. I *Norge* betaler parterne selv for de egentlige børnesagkyndige undersøgelser, ligesom de fortsat skal betale for de læge meddommere. Andre udgifter under sagsforberedelsen f.eks. til særlige sagkyndige, til mægling, til en advokat for barnet og til bistand under foreløbige ordninger betales af staten, jf. bl. § 61, annet ledd.³⁷

Ex tuto skal nævnes, at det *norske* barnefordelingsprocesudvalg anførte, at *domstolsbehandlingen* er *kostbar*. En sagkyndig vurdering koster fra 15.000 til 30.000 kr. eller endnu mere, og advokatsalærerne er ofte ligeså høje. Dette har givet grundlag for stærk kritik, fordi omkostningerne ved at føre en sag i praksis gør, at mange overhovedet ikke har mulighed for at gå til domstolene med en sag. Udvalget var enig i kritikken og i, at forskellen i parternes økonomiske stilling kan svække den enes og dermed barnets retssikkerhed. Derfor skal en del af de nye tiltag vedrørende sagsforberedelsen som nævnt dækkes af staten. Den *svenske* Socialstyrelsen har undersøgt *advokatomkostningerne* i 722 sager fra tingsretterne i 1999. De udgjorde i gennemsnit 75.752 kr. Domstolenes udgifter, udgifterne til vårdnadsutredningerne og forældrenes tabte arbejdsfortjeneste er ikke medregnet. For 2000 udgør de gennemsnitlige retshjælpsomkostninger i vårdnadsmål til 43.081 for hver part med retshjælp.³⁸

37. Ot. prp. nr. 29 (2002-2003)
s. 42, 54-56 og 90.

38. Innst. O. nr. 96 (2002-2003)
s. 11 og NOU 1998:17 s. 33 og 53-54,

Socialstyrelsen Publicerar: Att främja
barns bästa vid tvister om vårdnad,
boende och umgänge, 2001 og
Ds. 2002:13 s. 89.

14 Tvangsfuldbyrdelse

14.1 Problemstillinger

Gennemføres aftaler eller afgørelser om *forældreansvar*, om barnets *bopæl* eller om *samvær* ikke frivilligt, kan den skuffede af forældrene føle det nødvendigt at henvende sig til en *offentlig myndighed* med en anmodning om bistand til *gennemtvungelse*. Det er en meget dramatisk måde at gennemføre beslutninger på, og den kan være traumatisk for barnet. Derfor er det et problem, hvorledes en dom kan omsættes til realiteter, som ikke strider mod barnets velfærd. Det gør ikke tingene lettere, at den, der modsætter sig at følge en afgørelse, ofte har det i sin magt at manipulere omstændighederne på en sådan måde, at barnet bliver uroligt, bekymret eller det der er værre. På den anden side er nogen grad af effektivitet nødvendig, også af generalpræventive grunde. Samtidig vil en gennemtvungelse af en samværs- eller umgængesaftagelse, der gennemføres med midler rettet mod den, som har barnet boende, ofte gå ud over børnene. Det gælder, hvis denne rammes på pengepungen med bøder, eller hvis denne frihedsberøves i en tid, fordi bøder ikke bliver betalt.

Området bærer i nogen grad præg af, at man anvender den almindelige fuldbyrdelsesproces også i disse specielle sager. Derfor er gennemgangen af sagområdet, der ligger på kanten af børneretten, noget sporadisk med særligt sigte på de familieretlige synsvinkler og dermed uden en dybere analyse af eller sammenligning med den almindelige tvangsfuldbyrdelsesret. Dermed afsluttes dette kapitel heller ikke med harmoniseringsovervejelser, selv om der kan være inspiration at hente i de forskellige indgangsvinkler og løsninger.

I det følgende gennemgås det vigtige spørgsmål om, *hvilken* *judiciel myndighed*, der skal have kompetencen til at træffe bestemmelse om tvangsfuldbyrdelse, *hvilke afgørelser* der kan danne grundlag for tvangsmæssige foranstaltninger, og *hvilke tvangsmidler* der er til rådighed, se nedenfor under 14.3-5. Nogle *sagsbehandlings-spørgsmål* gennemgås også under 14.6, herunder ikke mindst særlige *forligsbestræbelser*, se under 14.6.1. Endelig behandles under 14.8 spørgsmålet om, hvorvidt og i hvilket omfang tvangsfuldbyrdelse kan *nægtes*.

14.2 Reglerne

Reglerne om tvangsfuldbyrdelse af aftaler og afgørelser om forældreansvar, bopæl og samvær *findes* ikke samme sted i de nordiske love.

De *finske* regler er de mest omfattende og formålsbestemte, idet der som et led i en generel revision af fuldbyrdelsesreglerne i 1996 blev udformet en *særlig lag* om verkställighet av beslut beträffande vårdnad om barn och umgängesrätt 16.8.1996/619. Loven afviger fra den almindelige utsökningslagen. Sigtet er ikke en hurtig fuldbyrdelse, idet dette kun i undtagelsestilfælde er løsningen, og et væsentligt formål er at formå til en frivillig opfyldelse af forpligtelsen. Mægling kommer i første række, og der lægges vægt på en bedømmelse af indholdet af beslutningen eller dommen. Det er også i Finland, der har været de mest udførlige overvejelser om gennemtvangelse på dette på mange måder specielle område.¹

I *Danmark* findes et par særregler i retsplejelovens tvangsfuldbyrdelsesafsnit, idet nr. 2 og 3 i den almindelige regel om det nødvendige grundlag for en fogedsag § 478, stk. 1, omhandler forældremyndighed og samvær, medens § 536 fastlægger fremgangs-

1. Lovforslag RP 96/1995 rd med 70 sider bemærkninger, Taskinen, 2002, s. 79-88, Markku Helin i The

International Survey of Family Law, 1997, s. 153-59 og Saarenpää, 1996, s. 425-26.

måden ved fuldbyrdelse af bestemmelser om forældremyndighed og samvær. I *Island* findes regler om gennemførelse af afgørelser om forældremyndighed i BLI kap. VII med § 45 om gennemførelse af forældremyndighedsafgørelser og i kap. VIII om afgørelser om samværsret m.v. med §§ 48-50 om dagbøder, udlæg for dagbøder og fogedforretning. I *Norge* er der enkelte materielle regler om tvangsfullføring i bl. § 65, andre i tvangsfullbyrdsloven 26 juni 1992 nr. 86 kap. 13. De *svenske* regler findes i FB 21 kap., der fik en ny udformning i 1983.² Der er en förordning (1967:715) om tillämpning af 21. kap. De nordiske regler om internationale børnebortførelser behandles ikke her.

Den *svenske* Barnkommittén foreslog i en betænkning fra 1998, at kap. 21 skulle gennemgås, idet det ikke har noget barneperspektiv. Det blev ikke fulgt op i lovforslaget, idet der henvistes til, at det fornylig var afvist at give barnet taleret. Det måtte også erindres, at en sag om tvangsfuldbyrdelse er foregået af en proces ved de almindelige domstole, og derfor kan siges at være en fortsættelse heraf.³ Den svenske komite, der er nedsat i 2002, skal som en af opgaverne foretage en almindelig gennemgang af FB 21 kap. Udgangspunktet skal være, at de almindelige domstoles afgørelser skal følges op, at fuldbyrdelsen gennemføres hurtigt, og at forligsmæssige løsninger skal tilstræbes. Der henvises til, at nogen egentlig gennemgang af reglerne ikke er foretaget siden föräldrabalken blev indført i slutningen af 1960-erne.

2. Om de *danske* regler se Nielsen og Rasmussen, 2001, s. 469-70 samt særligt om fuldbyrdelse af samværsafgørelser Henrik Rothe i Hyldestskrift til Jørgen Nørgaard, 2003, s. 341-52, om de *norske* regler se NOU 1977:35 s. 83-87, Lødrup, 2001, s. 314-15, Smith og Lødrup, 1998, s. 140-46 samt Sandberg, 2002,

s. 1411-12 samt om de *svenske* prop. 1982/83:165, Schiratzki, 2002, s. 122-26, Walin og Vängby, 2001, 21:1-42 og Saldeen, 2001, s. 118-22. Kun henvisninger til familieretlig litteratur er medtaget, selv om reglerne i hvert fald i Danmark også omtales i fogedretslitteraturen.
3. Prop. 1997/98:182 s. 54-55.

14.3 Kompetente myndigheder

I *Danmark* fuldbyrdes afgørelserne af *fogedretten*, en afdeling af byretterne som generelt behandler sager om tvangsfuldbyrdelse. Det er normalt en dommerfuldmægtig eller en retsassessor, der beklæder retten. Afgørelserne kan kæres til *landsretten*. Spørgsmålet om, hvilken domstol der skal behandle sagerne, har ikke været drøftet i Danmark.

I *Finland* har de almindelige *tingsrätter* kompetencen. Det var resultatet af dybtgående overvejelser. I forbindelse med loven fra 1996 overførtes sagerne hertil fra *överexecutor*. I forslaget anførtes bl.a., at kravene til retssikkerhed og prøvelse af fuldbyrdelsesbeslutningen krævede en særlig proces af en instans, som på bedste måde tager hensyn til barnets og de andre parterets sikkerhed. Dette sker bedst ved de almindelige domstole. Dermed bliver der mulighed for en fuldstændig prøvelse af de spørgsmål, som gælder fuldbyrdelsen. I *tingsrätten* kan de nødvendige vidner og sagkyndige høres. Samtidig er der mange fordele ved, at sagerne om selve det materielle spørgsmål og om fuldbyrdelsen behandles af samme instans. Sagkundskaben koncentrerer hermed i *tingsrätten*, der også i nogen udstrækning kan præcisere og ændre vilkårene for et umgänge. Det anbefales, at fuldbyrdelsesbeslutninger om muligt træffes af en anden dommer end den, der har afsagt den dom, der skal fuldbyrdes. Det er retsformanden alene, der behandler sagerne.⁴

I *Island* skal *underrettsdommeren* først bestemme, at en forældremyndighedsbeslutning kan gennemtvinges ved en fogedforretning, jf. BLI § 45, stk. 1. Nægter den, hos hvem barnet opholder sig, trods denne bestemmelse at udlevere barnet, eller nægter denne at give de nødvendige oplysninger, er det *sysselmanden*, der bestemmer fremgangsmåden og gennemfører fuldbyrdelsen, jf. stk. 2-3. Skal samvær gennemtvinges direkte, er det på samme måde *underrettsdommeren*, der bestemmer, at det skal ske, jf. BLI § 50.

4. Lovforslag RP nr. 96/1995 rd
s. 13-14.

I Norge er det en *underafdeling* af de almindelige *tingretter*, der træffer afgørelse om gennemførelsen.

De *svenske* sager hører under de almindelige forvaltningsdomstole, i første instans *länsrätten*, jf. FB 21 kap. 1 §, med adgang til at indbringe sagerne for den højere forvaltningsdomstol, *kammar-rätten*. Øverste instans er Regeringsrätten. Der medvirker nämndemän i länsrätten. I Sverige har der som i Finland været overvejelser om, hvilken myndighed, der skal være kompetent. Udvalget om Barnets rätt foreslog i 1979, at fuldbyrdelsessagerne skulle overføres til de almindelige domstole, se SOU 1979:63 s. 118-20. Tingsrätterna ansås at have den sagkundskab, som krævedes ved behandlingen, ligesom sagsbehandlingen ansås for at være hensigtsmæssig, bl.a. kunne der træffes beslutning om mundtlig forhandling og høring af sagkyndige. Forslaget blev som nævnt ikke gennemført. Det har også været overvejet at overføre sagerne til socialnämnden, se SOU 1987:7 s. 201-02, uden at det har ført til ændringer. Domstolsutredningen foreslog i en betænkning »Domstolarna inför 2000-talet«, SOU 1991:106, på ny, at sagerne skal behandles af tingsrätterna. Den nye svenske komite, der er nedsat i 2002, skal igen overveje, hvilken myndighed der skal have fuldbyrdelsesopgaven. Hvis sagerne foreslås overflyttet til de almindelige domstole eller en statslig forvaltningsmyndighed, skal der fremsættes forslag til, hvorledes sagerne skal behandles, og hvilke organisatoriske ændringer der bør foretages. Et særligt spørgsmål er i så fald, hvorledes det læge element fortsat kan tilgodeses.

Der findes næsten ikke *statistiske oplysninger* om antallet af fuldbyrdelsessager. Virkningerne af den nye *finske* lov blev undersøgt i 1997. Der var omkring 170 anmodninger om tvangsfuldbyrdelse. Mere end 80 % var om Umgængesbeslutninger, og 80 % af anmodningerne blev indgivet af fædre, hvilket viser, at de fleste børn bor hos moderen. I hver femte sag var en af parterne udlænding. I næsten 60 % af de sager, som blev henvist til gennemførelsesmediation, se herom nedenfor under pkt. 12.6.1, lykkedes det at opnå et forlig. Tiden, der skulle anvendes på vårdnadsbeslutninger, var ikke mere end 7 uger i gennemsnit, medens den i sager om Umgänge

var 6-12 uger, hvilket skyldtes, at forligsmægling sædvanligvis tager længere tid. I *Sverige* findes nogle tal fra 1977, hvor der var 279 sager, herunder 55 om vårdnadsbeslut og 200 om umgængesbeslut. I *Danmark* har Børnerådet foretaget en stikprøveundersøgelse ved forespørgsler til 15 fogedretter, justitsministeren har i Folketinget lovet at gennemføre en landsomfattende undersøgelse, og der er rettet forespørgsler til samtlige fogedretter.⁵

14.4 Grundlaget for fuldbyrdelsen

Domme og *kendelser* om forældreansvar, bopæl og samvær, herunder midlertidige afgørelser, kan fuldbyrdes, jf. den *danske* retsplejelov § 478, stk. 1, nr. 1, den *finske* verkställighetslag 1 § 1 st., den *norske* tvangsfuldbyrdselseslov § 4-1 samt den *svenske* FB 6 kap. 20 § 3 st. og 21 kap. 1 §. Det samme kan *administrative afgørelser* om samvær, truffet af *danske* statsamter og af *islandske* sysselmænd, jf. § 478, stk. 1, nr. 3 og BLI § 48, stk. 1.

Fuldbyrdelse kan også ske af *aftaler* om forældremyndighed, bopæl eller samvær, der er *godkendt* af danske statsamter, af islandske sysselmænd, af norske fylkesmenn eller af finske eller svenske socialnämnd, jf. den *danske* retsplejelov § 478, stk. 1, nr. 3, den *finske* verkställighetslag 1 § 2 st., den *islandske* BLI § 48, stk. 1, den *norske* bl. § 65, første ledd, fjerde punktum og andet ledd, tredje punktum og den *svenske* FB 21 kap 1 § 2 st. *Retsforlig* kan også danne grundlag, jf. den *danske* § 478, stk. 1, nr. 2, og den *norske* tvangsfuldbyrdselseslov § 4-1, annet led, litra e.

Rent *private aftaler* kan ikke fuldbyrdes. Spørgsmålet herom blev overvejet i Norge i forbindelse med lovændringer i 1989 med negativt resultat. Baggrunden var bl.a., at sådanne aftaler ofte indgås i en vanskelig situation, og retsapparatet ikke bør medvirke til at gennemføre tvivlsomme aftaler på et sådant område. Senere er der

5. Helin i The International Survey of Family Law, 1997, s. 158-59 og SOU 1979:63 s. 119.

rejt spørgsmål, om mæglede aftaler kan være grundlag, og Barnefordelingsprocesudvalget foreslog en regel herom, men den blev ikke medtaget i lovforslaget fra december 2002, se i det hele ovenfor under pkt. 5.4-6.⁶

14.5 Fuldbyrldelsesmåde

Magtmidlerne, der kan anvendes, er *bøder*, mulfter eller vite og faktisk gennemtvungelse, dvs. *afhentning*. Det er myndigheden, der vælger mellem de forskellige fuldbyrldelsesmuligheder. I den *danske* retsplejelovs § 536, stk. 1, 2. pkt., er udtrykkeligt anført, at »fogedretten er ikke ved valget af fuldbyrldelsesmåden bundet af rekvirentens anmodning«. Se også den *norske* tvangsfullbyrdelseslov § 13-14, hvorefter tingretten ved kendelse afgør, hvilken mulighed der skal anvendes.

Den svenske komite der er nedsat i 2002, skal bl.a. overveje, hvilke tvangsmidler der bør findes, og hvilke forudsætninger der skal gælde for dem. Det er muligt, at andre foranstaltninger end bøde og afhentning er mere hensigtsmæssige for at formå den, der har barnet hos sig, til at opfylde sine forpligtelser og bedre tilgodesee, hvad der er bedst for barnet. Baggrunden er, at bøder ikke altid er et effektivt middel, og at afhentning ofte kan være et meget indgribende skridt for barnet. Det skal også overvejes, om fuldbyrldelsesreglerne bør ændres for at blive bedre samordnet med vårdnadsreglerne.

14.5.1 Tvangsbøder

Selv om tvangsbøder, *mulft* eller *vite* ofte nævnes sidst i opregningen i lovreglerne, behandles de først i det følgende, idet de er det mest praktiske og hyppigst anvendte magtmiddel, herunder fordi de andre er undergivet begrænsninger. Ifølge den norske bl.

6. Ot. prp. nr. 44 (1987-88) s. 25, NOU 1998:17, 54-56 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 143.

§65, annet ledd, er de den eneste mulighet i samværssager, idet umiddelbar magtanvendelse er udelukket. Tvangsbøder innebærer, at der skal betales et beløb for hver dag eller uge, forpligtelsen til at udlevere et barn ikke overholdes, eller et beløb for hver gang samværet ikke gennemføres.

I *Danmark* kan fuldbyrdelse både af forældremyndigheds- og samværsaftgørelser ske ved tvangsbøder, jf. retsplejelovens § 536, stk. 1, 1. pkt. Ifølge stk. 3, fastsættes de som »daglige eller ugentlige bøder, der løber, indtil barnet udleveres. Ved fuldbyrdelse af bestemmelser om udøvelse af samværsret kan dog fastsættes en enkelt bøde, der forfalder, når en bestemmelse om udøvelse af samværsret på et nærmere angivet tidspunkt ikke efterkommes.« Det er tilkendegivet, at tvangsfuldbyrdelse i samværssager i mange tilfælde kan forudses at blive tilbagevendende, og at der derfor først bør forsøges med tvangsbøder. Hvis de ikke betales, kan det bestemmes, at de skal afsones.

I den *finske* verkställighetslag 15 § 2 st. om fuldbyrdelse om vårdnadsbeslut bestemmes, at modparten kan forpligtes »vid vite«. På tilsvarende måde bestemmes i 16 § 2 st. om omgange: »Verkställigheten kan förordnas ske så att sökandens motpart vid vite förpliktas att fullgöra vad som bestäms i beslutet.«. Der skal i reglen fastsættes bestemte beløb. Bøder kan også pålægges fortløbende, dog højst i 6 måneder, men det forudsætter, at det har vist sig, at en fast bøde ikke er effektiv. Inden beslutningen træffes, skal domstolen forsøge at afdække årsagen til den manglende opfyldelse af forpligtelsen. Bøder kan inddrives på normal måde og kan kun omdannes til fængsel, hvis der er tungtvejende grunde.⁷

I den *islandske* BLI § 45, stk. 2, og §§ 48-49, bestemmes, at systemmanden efter rekvirentens anmodning kan pålægge dagbøder. Hvis forældremyndighedsindehaveren forhindrer, at den anden af forældrene kan udøve samværsret med barnet som fastsat, kan systemmanden efter anmodning pålægge den, der har forældremyndigheden dagbøder på op til 30.000 islandske kr. pr. dag, såfremt

7. Lovforslag RP nr. 96/1995 s. 15.

forhindringerne ikke fjernes. Dagbøder fastsættes indtil 100 dage ad gangen. De kan inddrives ved udlæg efter anmodning fra den samvørsberettigede og tilfalder statskassen. Det kan bestemmes, at dagbøderne ikke bortfalder, før hindringerne er ophørt, og samværet har fundet sted tre gange under overvågning. Sysselmanen kan bede børneværnsudvalget om bistand under efterforskningen og kan udpege en særlig tilsynsmand ved den praktiske gennemførelse af samværet. Under særlige omstændigheder kan sagen udsættes indtil seks uger. De almindelige sagsbehandlingsregler i BLI kap. XI gælder.

I Norge kan der idømmes løbende mulkt, også kaldet tvangsbót, se tvangsfullbyrdsloven § 13-14, første ledd. Namnsmanden skal ifølge en særregel i bl. § 65, første ledd, annet til tredje punktum, selv indkræve dem, men det kan kun ske, når den, der har retten, anmoder herom. Tvangsmulktene tilfalder statskassen. Almindelige regler om tvangsbót findes i § 13-8, tredje til femte ledd, hvortil der henvises i § 13-14, tredje ledd. I samværsager kan retten ifølge bl. § 65, annet ledd, annet punktum »fastsetje ei ståande tvangsbót som for ei viss tid skal gjelde for kvar gong samværsretten ikkje vert respektert«. Dermed er det unødvendigt at fastsætte tvangsmulkt særskilt for hvert samvær, og det kan da være et effektivt tvangsmiddel også for de kortvarige samvær. Den må imidlertid fastsættes for et bestemt tidsrum. Ved fastsættelsen af størrelsen skal betalerens formueforhold tages i betragtning, men mulkten skal være et reelt og kraftigt pressionsmiddel. Der er eksempler på så lave beløb som 20 norske kr. pr. dag, men også et på 10.000 norske kr. om dagen. Tvangsbøder kan kun iværksættes, hvis der allerede er konstateret manglende overholdelse af samværet, og kan ikke bruges mod fremtidig tænkt misligholdelse.⁸

Ifølge den svenske FB 21 kap. 3 § 1 st. 1 pt. kan länsrätten »förelägga vite«. Den svenske lov om viten 1985:206 indeholder de almindelige regler. Det er muligt at træffe bestemmelse om en løbende bøde i tilfælde, hvor det under hensyn til omstændig-

8. NOU 1998:17 s. 32 og Ot. prp. nr. 56 (1996-97) s. 68-69.

hederne er hensigtsmæssigt. Det kan være et bestemt beløb for hver periode af en vis længde, hvor forpligtelsen ikke opfyldes, men ikke uden tidsbegrænsning. Ved umgänge er perioden normalt begrænset til 2-3 måneder. Hvis forpligtelsen er vedvarende, træffes der bestemmelse om en bøde for hver gang, den ikke opfyldes. Kan bøden ikke inddrives, kan den i undtagelsestilfælde omsættes til fængsel. Det kan kun ske, hvis undladelsen af at betale skyldes modvilje, eller hvis en forvandling i øvrigt er motiveret af hensyn til almenvellet.

I FB 6 kap. 21 § er der en svensk særregel, hvorefter de almindelige domstole i forbindelse med, at der afsiges dom i en sag om vårdnad, boende eller umgänge »om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part kan förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet.« Beslutningen kan kun appelleres sammen med den materielle afgørelse. Hvis betaling af bøden bliver aktuel, er det länsrätten, der prøver spørgsmålet.⁹

14.5.2 Magtanvendelse

I alle landene kan der *anvendes magt* ved fuldbyrdelse af *forældremyndigheds- og bopælsafgørelser*. I alle landene bortset fra i Norge er det også en vis mulighed ved *samværsafgørelser*. I Norge er det eneste tvangsmiddel i samværssager som nævnt tvangsmulkt. Om afhentning til samvær gælder ifølge den *finske* lov 16 § 3 st. »Verkställigheten av ett beslut om umgängsrätten kan dock även förordnas att ske så att det bestäms att barnet skall hämtas, om det kan anses sannolikt att sammanträffandet inte annars kommer till stånd, och om det finns synnerligen vägande skäl till detta med tanke på barnets bästa.« Baggrunden for indførelsen af afhentningsmuligheden var Menneskerettighedsdomstolens dom i sagen Hokkanen v Finland, hvor undladelsen af at gennemtvinge en umgængesaftagelse blev anset for en overtrædelse af menneskerettighedskonventionens art. 8. I den *svenske* FB 21 kap. 3 §, 3 st.

9. Sjösten, 2003, s. 201-04.

anføres: »Är det fråga om ... umgänge ... får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern«. Er der tale om afgørelser om umgänge med andre end forældrene, er vite det eneste tvangsmiddel. Det samme gælder, hvis samværet skal finde sted hos den, der har barnet boende. Ifølge den islandske BLI § 50 kan samværet sikres ved en fogedforretning, hvis indehaveren hindrer samvær trods kendelser om dagbøder og udlæg. Også denne regel er efter det oplyste inspireret af menneskerettighedsdomstolens praksis.

I Danmark udføres de såkaldte udkørende fogedforretninger af *fogeden selv*, idet denne drager omsorg for, at barnet udleveres, evt. med bistand af tilkaldt politi, jf. retsplejelovens § 536, stk. 1. Se om tilkaldelse af personer til støtte for barnet nedenfor under 14.6.3. I Norge er det *namsmyndighederne*, der foranstalter afhentningen, jf. tvangsfuldbyrdsloven § 13-14, stk. 1.

I Finland er det *överexekutor*, der gennemfører domstolens beslutning om tvangsgennemførelse. I finsk praksis forudsættes, at en repræsentant for de sociale myndigheder er til stede. Afhentningen skal være så skånsom og uddramatisk som muligt. Den må ikke foretages fra skolen eller børnehaven eller på vej hertil eller herfra, ligesom den ikke må ske om natten. Socialmedarbejderen, som har forsøgt mægling, eller en repræsentant for de sociale myndigheder skal være til stede, og denne skal have forberedt barnet på afhentningen. Efter behov kan der tilkaldes en læge eller en anden sagkyndig. Det kan pålægges den, der ønsker afhentning, at være til stede. Dette kan benyttes, hvis modparten er bekymret for barnets sikkerhed. Hvis det er klart, at barnet vil blive for påvirket, eventuelt rædselsslagen, skal gennemførelsen udsættes. Det samme gælder, hvis den, der ønsker afhentning, er stærkt aggressiv. Det er også muligt under forretningen at genåbne mæglinger, eller at bede socialmedarbejderen gøre endnu et forsøg på for at sikre en frivillig gennemførelse. Alle disse foranstaltninger viser, at det i finsk praksis så langt som muligt søges undgået at anvende tvangsmidlet. En undersøgelse af virkningerne af loven viste, at

kun i 9 af 170 sager skulle der anvendes magt. Det sker i praksis næsten ikke i umgängessager.¹⁰

I *Island* skal sysselmanen ifølge BLI § 45, stk. 3, tilkalde en repræsentant for børneværnsudvalget. Der kan søges bistand hos politiet, som da ikke må bære uniform. Det bør tilstræbes, at gennemførelsen indebærer mindst mulig belastning for barnet.

Ifølge den *svenske* FB 21 kap. 3 §, 2-3 st. sker afhentning af barnet ved politiets foranstaltning, men kun »om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada«. Det er ikke nødvendigt, at der først er forsøgt med bøder, idet hensigtsmæssigheden må vurderes i det enkelte tilfælde. Afhentningen skal »utföras på ett sätt som är så skonsamt som möjligt för barnet«, jf. 21 kap. 9 § 1 st. Om muligt bør også en børnelæge, en børnepsykiater eller en børnepsykolog medvirke. Politiet bør være civilklædt og ikke køre i biler, der fremtræder som politibiler, se forordning (1967.15) 23 §.¹¹

Også i de lande, hvor der ikke er lovregler om, hvornår der kan anvendes umiddelbar tvang, er man tilbageholdende hermed. Det er den mest drastiske udvej, som helst ikke bør bruges. Adgangen kommer navnlig på tale, hvor der er tale om et engangstilfælde, f.eks. hvis det er en dom om eneforældremyndighed, der skal gennemføres. Skadevirkningerne beror også på fremgangsmåden.¹²

14.5.3 Rekvirenten selv

Når den kompetente myndighed har truffet beslutning om, at barnet skal udleveres, vil det ofte ske frivilligt, uden at det er nødvendigt at bestemme, hvilke tvangsmidler der kan komme på tale.

I Finland og Norge kan den besluttende myndighed *give rekvirenten* en *legitimation* til selv at gennemføre beslutningen. I den *fin-ske* verkställighetslag 15 § om tvangsfuldbyrdelse af vårdnadsbe-

10. Taskinen, 2002, s. 87, Sarenpää, 1996, s. 426 og Helin i The International Survey of Family Law, 1997, s. 156 og 159.

11. Schiratzki, 2002, s. 125, Walin og Vängby, 2001 21:19-20 og 31 samt Wickström, 2001, s. 389-90.

12. Smith og Lødrup, 1998, s. 141.

slut er en mulighed »att sökandens motpart förpliktas att överlämna barnet till sökanden« og på lignende måde i 16 § om omgange, at »sökandes motpart förpliktas att tillåta sammanträffanden mellan barnet och sökanden samt att vidta andra åtgärder för att sammanträffandena skall komma till stånd på det sätt som bestämts i det beslut som skall verkställas«. I den *norske* tvangsfuldbyrdslovs § 13-14, stk. 1, bestemmes, at der kan gives sagsøgeren ret til at udføre handlingen og dermed selv hente barnet.

14.6 Sagsbehandlingsregler

14.6.1 Forligsmægling

I den *finske* tvangsfuldbyrdslovslov er et helt 2 kap. med 6-9 §§ helhelligt »Verkställighetsmedling«. Herom findes tillige oplysninger i en Handbok för socialväsendet fra 2002 med titlen: Barnets bästa vid skilsmässa«, skrevet af Sari Taskinen. Ifølge 6 § 1 st. skal tingsrätten give en medlare til opgave at mægle i sagen. Der er tale om en anderledes ordning end den sædvanlige mediation, omtalt ovenfor under 12.3. Den er et formelt element under gennemtvingelsesprocessen, medens den almindelige familiemediation er et frivilligt socialt tilbud, som er uafhængigt af, om der verserer en sag ved domstolene. Under fuldbyrdsesmæglingen er opgaverne meget mere begrænsede, idet de hovedsagelig sigter på gennem handlinger at forbedre forældrenes samarbejde i en sådan udstrækning, at domstolsafgørelsen gennemføres frivilligt. Socialvårdsmyndigheder skal ifølge 9 § udpege et tilstrækkeligt antal personer, for at kommunen kan opfylde sine mæglingsopgaver. Det kan være personer med erfaring i psykologisk, psykiatrisk eller socialt arbejde med børn og familier, eller med børnebeskyttelsesarbejde. Efter behov kan der udpeges to eller flere mæglere i sagen, helst af forskelligt køn. Formålet er ifølge 7 § 1 st. at fremme samarbejdet mellem parterne for at tilgodese barnets velfærd efter den beslutning, som skal fuldbyrdes, og hvis det er muligt at gennemføre

beslutningen frivilligt bistå hermed. Det er også muligt at tilvejebringe en anden løsning end den, der skal fuldbyrdes, f.eks. ved at der indgås en ny eller en mere specificeret aftale, der da skal godkendes af socialnämnden. Mægleren skal straks tage personlig kontakt med parterne og forsøge at få en fælles forhandling i stand, jf. 2 st. Endvidere skal mægleren ifølge 3 st. have en personlig drøftelse med barnet, hvis det er muligt under hensyn til dets alder og udvikling. I praksis gælder det allerede børn i forskolealderen, dvs. 4-6 år. Barnets egen opfattelse og ønsker skal søges afklaret. Det er ønskeligt, at dette sker, uden at forældrene er til stede, så barnets vilje kommer tilstrækkeligt frem. Retten skal underrettes, hvis mægleren mener, at barnet bør gennemgå en læge- eller anden ekspertundersøgelse, samt hvis der foreligger børnebeskyttelses-hensyn eller tilsvarende omstændigheder, som kan føre til, at ansøgningen afslås, jf. 8 §. Mægleren skal ifølge 8 § inden en frist, som ikke må være længere end fire uger, rapportere skriftligt til tingsrätten om iværksatte foranstaltninger. Hvis mæglingen ikke fører til noget resultat, skal mægleren i rapporten upartisk anføre de omstændigheder, som kan have betydning for en afgørelse om gennemtvungelse. Mæglingen er således ikke fortrolig. Tingsrätten kan foranstalte fornyet mægling og kan anmode om en supplerende rapport. Mægling behøver ifølge 6 § 2 st. ikke iværksættes, hvis barnets bedste kræver, at en beslutning af tungvejende grunde iværksættes straks, hvis det efter tidligere forgæves mægling er åbenbart, at mægling ikke vil føre til noget resultat, eller hvis der et gået mindre end tre måneder siden vårdnadsbeslutningen, såfremt der ikke findes særlige grunde til mægling. Mægleren kan ifølge 12 § 1 st. indkaldes til et retsmøde for at afgive forklaring.¹³

I den *islandske* BLI § 33 anføres, at mæglingstilbud også skal fremsættes i sager om dagbøder.

13. Taskinen, 2002, s. 79-88 og
Saarenpää, 1996, s. 425-26.

Også i Sverige kan länsrätten ifølge FB 21 kap. 2 § og 4 § 1 pt. give et medlem af eller en suppleant i socialnämnden eller en tjenestemand i socialtjenesten til opgave at virke for, at den, som har barnet hos sig, frivilligt opfylder, hvad der påhviler denne. En sådan mæglingsopgave kan også gives til en anden egnet, f.eks. en læge eller en distriktssygeplejerske, hvis forældrene tidligere har haft forbindelse med socialnämnden. Inden der træffes en beslutning, må länsrätten foretage en vis undersøgelse for at få afklaret, hvem der skal være mægler. Der bør regelmæssigt tages kontakt til de sociale myndigheder for at få afklaret, om der er noget til hinder for tvangsfuldbyrdelse, og om der tidligere har været kontakt om den konkrete konflikt, så en anden end en ansat i socialforvaltningen skal mægle. Undertiden kan det være nødvendigt at kontakte modparten, inden beslutningen træffes. Mægleren har en dobbeltrolle. Først skal det forsøges at få iværksat en frivillig opfyldelse af forpligtelsen på en smidig måde. Hvis dette mislykkes, kan mæglerens oplysninger danne grundlag for länsrättens senere overvejelser om tvangsmidlet. Mægleren bør søge at klarlægge barnets indstilling, hvis det er muligt og hensigtsmæssigt. Retten kan give mægleren anvisninger om, hvad der skal tages hensyn til under opfyldelsen af hvervet. Den, der har fået opgaven, skal inden en frist, der ikke må være længere end to uger, give retten en redegørelse for de foranstaltninger, som er iværksat, eller hvad der i øvrigt er kommet frem. Fristen kan forlænges. Fremgangsmåden behøver ikke at følges i hastende sager.

I direktiverne for den svenske komite, der er nedsat i 2002, anføres bl.a., at de senere års reformer har sigtet på at bane vej for forligsmæssige løsninger. Erfaringerne har vist, at mægling sædvanligvis er en god måde at opnå enighed på. Det skal overvejes, om instituttet kan udvikles og forbedres. Et spørgsmål, der skal tages op er, om det bør være muligt under fuldbyrdelsessager at udpege mægleren eller en anden person til i en kortere periode at være til stede, når der er samvær. Det skal også undersøges, om mæglingsopgaven bør indrettes på at få forældrene til at blive enige i stedet for som i dag at tage sigte på at få den modvillige til at rette sig efter dommen eller den godkendte aftale.

14.6.2 Mundtlig forhandling

Ifølge den *svenske* FB 21 kap. 12 § skal länsrätten afholde en mundtlig forhandling, medmindre det er åbenbart unødvendigt. I 12 § 3 st. er fastlagt tvangsmidler for fremmødet. Udebliver en part fra et møde, hvortil der er indkaldt med angivelse af, at der kan pålægges tvangsbøder, hvis vedkommende ikke møder personligt, kan retten beslutte, at denne skal afhentes.

Også i *Danmark* og *Finland* er det sædvanligt, at der afholdes et retsmøde. Rekvisitus kan i Danmark fremstilles ved politiets foranstaltning, hvis denne udebliver efter lovlig indkaldelse, og der er tvangsmidler hvis denne nægter at oplyse, hvor barnet befinder sig.

I den *islandske* lov findes en regel om oplysninger, som sysselmanen finder nødvendige. Hvis den, barnet bor hos, nægter at give sådanne oplysninger, kan der på rekvirentens anmodning pålægges dagbøder, jf. BLI § 45, stk. 2.

14.6.3 Barnets rolle

I *Finland* er det i første række mægleren, der skal *afklare barnets holdning* under en personlig samtale, men överexecutor kan også gøre det. En person, som barnet har tillid til, og som kan hjælpe barnet følelsesmæssigt, kan også anmodes om at komme til stede, hvis der kan blive tale om magtanvendelse. Barnet kan også undertagelsesvis høres i domstolen, 5f. 11 §. Ifølge den *svenske* FB 21 kap. 12 § 2 pt. skal barnet høres i retten under den mundtlige forhandling, hvis særlige grunde taler herfor, og det er åbenbart, at barnet ikke tager skade heraf. Det er usikkert, om reglen anvendes, idet det antagelig også her er den, der har fået til opgave at forlige forældrene, som rapporterer om barnets opfattelse, se förordning (1967:1715) 4 §. Der er tillige mulighed for at beslutte, at barnet skal undersøges af en læge. I *Danmark* taler fogeden normalt med større barn, men der kan foranstaltes en børnesagkyndig undersøgelse. En dansk sag blev hjemvist til fogedretten, fordi der ikke

i overensstemmelse med grundsætningen i Fml § 29 var ført en samtale med en knap 13-årig.¹⁴

Derudover er der i mange lande regler om *støtte til barnet* udover de andre personer, det som gennemgået ovenfor under 14.5.2. skal være til stede i magtanvendelsessituationer. Ifølge den *danske* retsplejelovs § 536, stk. 2, 1. pkt., kan fogedretten »tilkalde en uvildig person, eventuelt en repræsentant for kommunen, til at varetage barnets tarv under sagen«. I den *svenske* FB 21 kap. 9 § 2 st. 1 pt. bestemmes: »Vid hämtning skall någon som kan vara till stöd för barnet närvara. Finns det en sådan kontaktperson för barnet som avses i socialtjänstlagen (2001:453) bör denne anlitas. Om möjligt skall också en barnläkare, barnpsykiater eller barnpsykolog medverka.« Tilkaldelsen er obligatorisk.

I direktiverne for den svenske komite, der er nedsat i 2002, er bl.a. anført, at hvis barnet er kommet til orde under sagen ved retten, er der i almindelighed ikke anledning til at undersøge dets holdning under fuldbyrdelsessagen. Undertiden kan der være gået så lang tid, at barnets indstilling er ændret. Ikke mindst i sådanne tilfælde er det vigtigt, at barnets synspunkter bliver hørt. Kommitén skal overveje, om der er behov for lovændringer eller andre foranstaltninger, som sikrer barnets ret til at komme til orde under fuldbyrdelsessager.

Også ved fuldbyrdelsesafgørelser skal der lægges vægt på, hvad der er *bedst for barnet*. I den indledende bestemmelse til den *svenske* FB 21 kap., 1 § 1 st. er det direkte anført, at »vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet«. Derudover anføres mere generelt i 9 § 1st., at »hämtning och annan åtgärd som rör barnet skall utföras på ett sätt som är så skonsamt som möjligt för barnet«. Tilsvarende synspunkter findes i den *finske* verkställighetslag 3 § 1 st. »Alla åtgärder som gäller barn skall utföras så hänsynsfullt som möjligt och på ett sätt som inte upprör barnet«. I 2 pt. anføres: »Om hämtningen inte kan ske eller en annan åtgärd inte kan vidtas på grund av att barnet är sjukt eller i upprört sinestillstånd eller av någon annan orsak, skall den uppskjutas till en senare tidpunkt.« I den *islandske* BLI § 45, stk. 3, 3. pkt., anføres, at

14. T:FA 2000.249 V.

det bør tilstræbes, at gennemførelsen af tvangsfuldbyrdelsen indebærer mindst mulig belastning for barnet.

14.6.4 Undersøgelser

Ifølge den *danske* retsplejelov § 536, stk. 1, 4. pkt., kan fogedretten i tvivlstilfælde udsætte fuldbyrdelsen på indhentelse af en sagkyn- dig erklæring.

Udover de rapporter, de finske og svenske myndigheder får om mæglingsforsøg m.v., se herom ovenfor under 14.6.1., kan de *sven- ske* länsrätter ifølge FB 21 kap. 11 § bestemme, at barnet skal læge- undersøges. Der kan træffes bestemmelse om tvangsbøder for at gennemføre undersøgelsen.

Den *finske* regel i 12 § 2-3 st. er mere udførlig: »Om det är nöd- vändigt för att saken skall bli utredd skall domstolen inhämta ett utlåtande av en statlig eller kommunal myndighet eller höra per- soner som kan lämna uppgifter om saken. ... Domstolen kan ock- så bestämma att barnet skall undersökas av en läkare eller någon annan sakkunnig som har anvisats av socialvårdsmyndigheten. ...«

14.6.5 Foreløbige sikkerhedsforanstaltninger

Hvis der er grund til at antage, at barnet vil blive flyttet, eller hvis sagen af andre grunde er hastende, kan *finske* domstole for at sikre fuldbyrdelse af en vårdnadsbeslutning bestemme, at de sociale myndigheder midlertidigt skal anbringe barnet på en institution eller et andet hensigtsmæssigt sted. Udgiften afholdes af staten. Det kan ske uden at høre modparten. I særligt hastende tilfælde kan utmåtningsmannen eller politiet tage barnet i varetægt for at anbringe det på en hensigtsmæssig måde, og derefter straks under- rette domstolen.¹⁵

Ifølge den *svenske* FB 21 kap. 4 § 2 st. kan länsrätten for at lette flytningen bestemme, at barnet midlertidigt skal anbringes på et hensigtsmæssigt sted.

15. Lovforslag RP 96/1995 s. 2.

14.7 Udsættelse eller justering

Om udsættelse gælder ifølge den *danske* retsplejelov § 536, stk. 2, 2. pkt., mere generelt, at fogedretten efter omstændighederne kan give en kortere *udsættelse* af tidspunktet for barnets udlevering eller samværsrettens udøvelse. Den *svenske* FB 21 kap. 9 § 2 st. 3 pt. er mere konkret »Om barnet på grund av sjukdom inte bör flyttas eller om det möter något annat särskilt hinder, skall hämtningen uppskjutas«. I *Island* kan sysselmanen under særlige omstændigheder udsætte samværssager indtil seks uger, jf. BLI § 48, stk. 4., 2. pkt.

Særligt ved samværsafgørelser kan der være behov for *justeringer* uden dog at ændre beslutningen. Dette fremgår da også af den *finske* lov 13 § med overskriften »Precisering eller temporär ändring av villkoren för umgängesrätten«: »Domstolen kan på begäran för den tid behandlingen pågår eller annars temporärt ändra villkoren för umgängesrätten eller göra permanente mindre ändringar i dem eller precisera dem, om det främjar möjligheterna att utöva umgängesrätten och är förenligt med barnets bästa. Permanenta ändringar får göras i villkoren bara om det beslut som skall verkställas har vunnit laga kraft.«.

14.8 Nægtelse

Med et fuldbyrdelsesgrundlag, måske af nyere dato, tilblevet efter en sagsbehandling, er *udgangspunktet* naturligvis, at dommen eller den godkendte aftale *skal efterleves*. Der kan dog der være tilfælde, hvor den fuldbyrdende myndighed af hensyn til barnet ikke finder det forsvarligt at gennemtvinge afgørelsen eller aftalen. Der kan være gået lang tid, siden beslutningen blev truffet, og forholdene kan være ændrede. Et særligt hensyn må tages til større børn. I finsk ret er retsstillingen den, at hvis fuldbyrdelse afslås, skal der anlægges sag ved tingsrätten, og den direkte fuldbyrdelsesadgang

står ikke længere åben.¹⁶ I et par nyere redegørelser er de fuldbyr-
dende myndigheders særlige situation og muligheden for at efter-
prøve den afgørelse, der skal gennemtvinges, beskrevet. Det skyl-
des bl.a., at det kan være den første domstol, der kommer i kontakt
med sagen. Dette er altid tilfældet i samværssager i Danmark og i
de andre lande, hvis det er en godkendt aftale, der søges iværksat.¹⁷

14.8.1 Større børn

I praksis er det *vanskeligt* at *gennemføre* tvangsfuldbyrdelsessager
mod *større* børn. Kun i Finland og Sverige er der lovregler herom.

I den *finske* lov er konsekvensen taget gennem 2 §: »Har ett barn
fyllt 12 år får verkställighet inte ske mot barnets vilja. Om ett barn
är yngre än 12 år får verkställighet inte heller ske mot dess vilja, om
barnet är så utvecklat att avseende kan fästas vid dess vilja.« Som
vægring kan også tolkes skrig eller fastklamring til en person eller
et møbel. Spørgsmålet om barnet er tilstrækkelig modent afgøres
af mægleren, af en læge eller af en anden sagkyndig, som er til
stede.¹⁸

I den *svenske* FB 21 kap. 5 § findes en tilsvarende, men mindre
kategorisk regel: »Har barnet fyllt tolv år, får verkställighet inte ske
mot dess vilja utom då länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn
till barnets bästa. Detsamma gäller, om barnet ännu inte har fyllt
tolv år, men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på
motsvarande sätt.« Reglen gælder både, når länsrätten skal træffe
sin afgørelse, og hvis der senere skal ske politiafhentning. I teorien
anføres, at det kun i sjældne undtagelsestilfælde kommer på tale at
flytte et barn, som er fyldt 12 år mod dets vilje. I praksis er der taget
hensyn til barnets vilje, selv i tilfælde, hvor det kun er 8-9 år, men
det kan være vanskeligt at skelne mellem hensynet til barnets vilje
og dets helbred, se nedenfor under 14.8.2.¹⁹

16. Saarenpää, 1996, s. 426.

17. Henrik Rothe i Hyldestskrift
til Jørgen Nørgaard, 2003, s. 341-52
og Schiratzki, 2002, s. 123-24.

18. Taskinen, 2002, s. 88.

19. Schiratzki, 2002, s. 123 samt
Walén og Vängby, 2001, s. 21: 4
og 21:7.

I de andre lande, hvor der ikke findes tilsvarende lovregler, tages der også hensyn til større børn. I *Danmark* er der i tidens løb fra flere sider rejst spørgsmål, om ikke det udviklede og modne barns udtalte modstand mod at blive udleveret i sig selv kan begrunde nægtelse af at gennemføre forretningen, når det ud fra en konkret bedømmelse af barnets modenhed og selvstændighed må antages at være formålsløst at effektuere udleveringen. Medens flere fogedkendelser synes at lægge et sådant princip til grund, synes landsretspraksis i sådanne sager at være mest tilbøjelig til at henvise til at nægte fuldbyrdelse, idet barnets sjælelige eller legemlige sundhed udsættes for alvorlig fare. I *Norge* anføres, at umulighed foreligger, hvis barnet, særligt hvis det er ældre, bestemt modsætter sig samværet.²⁰

14.8.2 I øvrigt

Ifølge den *danske* retsplejelovs § 536, stk. 1, 3 pkt., kan fuldbyrdelse »ikke ske, hvis barnets sjælelige eller legemlige sundhed derved udsættes for alvorlig fare«.

I den *finske* lov har 14 § overskriften »Avslag på ansökan med beaktande av barnets bästa«. Her anføres generelt i 1 st: »Tingsrätten skall avslå ansökan, om det på grund av att förhållandena har ändrats eller av någon annan anledning uppenbart strider mot barnets bästa att beslutet verkställs.« Hvis fuldbyrdelse afslås, kan der anlægges retssag om vårdnaden eller umgänget.

Ifølge den *islandske* BLI § 45, stk. 3, kan sysselmanden indstille forretningen, hvis denne mener, at der kan være en særlig risiko for at barnet lider skade, hvis den fortsætter.

Efter den *svenske* FB 21 kap. 6 § kan länsrätten »vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan ... dom eller beslut meddelades eller socialnämnden godkände föräldrarnas avtal, och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan ... prövas på nytt. ... Länsrätten får även i andra fall vägra

20. Møgelvang Hansen i Fogedsager, 2002, s. 425 samt Smith og Lødrup, 1998, s. 144-46.

verkställighet, om det finns en risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.«. Der skal tages hensyn til barnets alder og udvikling, egenskaber, følelsesmæssige bindinger og øvrige forhold. Normalt kræves en lægeerklæring, jf. 11 §. Efter forarbejderne bør fuldbyrdelse ikke nægtes, hvis der kun er tale om forbigående forhold.²¹ Ifølge 6 § 1 st. 2 pt. kan den, der har været part i sagen ved länsrätten eller socialnämnden anmode om, at spørgsmålet tages op ved de almindelige domstole.

I Norge er nægtelsesmulighederne ikke lovfæstet, men fuldbyrdelse kan ifølge retspraksis nægtes ved umulighed. Princippet er kommet til udtryk i tvangsfuldbyrdelseslovens § 13-8, fjerde ledd, jf. § 13-14, tredje ledd. Umulighed foreligger f.eks. hvis barnet er sygt. Det anses også at være en umulighed, hvis samværsretten kun kan gennemføres med alvorlige psykiske skadevirkninger for barnet.²²

I direktiverne for den svenske komite, der er nedsat i juni 2002, anføres bl.a., at der kan sættes spørgsmålstejn ved, om vægringsmuligheden i praksis i realiteten ikke indebærer, at der bliver et spørgsmål om at efterprøve dommen. Under revisionsarbejdet skal bl.a. overvejes, om de nuværende regler kan strammes op, uden at beskyttelsen af barnet tilsidesættes. Et spørgsmål som særligt bør overvejes er, om muligheden for at nægte fuldbyrdelse på grund af ændrede forhold, bør bevares, eller om det er tilstrækkeligt, at den der ikke er tilfreds, kan få afgørelsen efterprøvet ved en almindelig domstol.

21. Prop. 1967:138 s. 48.

22. Smith og Lødrup, 1998, s. 144-46.

Lovregister

Danmark

Forældremyndighedsloven, Fml,
lov nr. 387 af 14. juni 1995 om
forældremyndighed og samvær,
som ændret bl.a. ved lov nr. 461
af 7. juni 2001.

s. 46

§ 1 s. 46, 64

§ 2 s. 60, 65, 192

§ 3 s. 116

§ 4 s. 83

§ 5 s. 89-90

§ 6 s. 84, 91, 147, 306

§ 8 s. 102, 127, 157

§ 9 s. 142, 158, 306

§ 10 s. 84, 306

§ 11 s. 142, 253, 255, 259, 306

§ 12 s. 96, 99, 158, 165, 184

§ 13 s. 165, 179, 184, 306

§ 14 s. 239-44, 246, 255

§ 15 s. 239, 246

§ 16 s. 203-04

§ 17 s. 159, 192, 210, 214,
216, 221, 228, 321

§ 18 s. 224

§ 19 s. 228

§ 20 s. 64, 264

§ 22 s. 181

§ 23 s. 117

§ 24 s. 181

§ 25 s. 119

§ 26 s. 181, 235

§ 28 s. 275, 308

§ 29 s. 164, 276, 280, 282,
290-91, 295

§ 30 s. 244, 253

Børneloven, lov nr. 460
af 7. juni 2001

§§ 2-3 s. 90

Faderskabsregistreringsbekendtgørelsen, bekendtgørelse nr. 451
af 13. juni 2002 om registrering
af faderskaber

§§ 2-4 s. 90

Forældremyndighedsbekendtgørelsen, bekendtgørelsen nr. 874
af 24. oktober 2002 om forældre-
myndighed og samvær

s. 47

§ 1 s. 91, 147

§ 2 s. 142

§ 3 s. 142, 253

§§ 6-7 s. 142, 253

§ 13 s. 276

§ 15 s. 309-10

§ 27 s. 216

Forældremyndighedsvejledningen,
Civilretsdirektoratets vejledning
nr. 214 af 20. december 1995 om
forældremyndighed og samvær
s. 47, 147, 276, 309

Retsplejelovent, lovbekendtgørelse
nr. 777 af 16. juni 2002
§ 183 s. 290
kap. 42 s. 327
§ 450 s. 328, 347, 352
§ 450a s. 290
§ 451 s. 352-53
§ 478 s. 149, 355, 359
§ 536 s. 355, 360-61 364,
370-72, 374

Serviceoven, lov om social
service, lovbekendtgørelse nr. 755
af 9. september 2002
§ 57 s. 244

Værgemålsloven, lov nr. 388
af 14. juni 1995

§ 2 s. 67
§ 3 s. 115
§ 4 s. 268
§ 26 s. 268

Ægteskabsloven, lovbekendtgørelse
nr. 147 af 9. marts 1999 om ægte-
skabs indgåelse og opløsning
§ 42 s. 306
§ 44 s. 306

Finland

Vårdnads og umgängeslagen,
forkortet VUL, lag angående
vårdnad om barn och umgängesrätt
8.4.1983/361, som ændret ved lag
4.3.1994/186 og lag 16.8.1996/620.
s. 45, 47
1 § s. 60, 204, 265
2 § s. 202, 204, 225
3 § s. 64, 66, 265
4 § s. 59, 61, 266
5 § s. 105, 118
6 § s. 83, 89
7 § s. 139, 201-02, 209,
322, 343
8 § s. 70, 92, 143, 149,
209, 254, 322

9 § s. 70, 113, 120, 157-58,
163, 187, 201-02, 214,
230, 233, 244-45, 255
10 § s. 70, 143, 210
11 § s. 144, 280, 283
12 § s. 178-79
13 § s. 327
14 § s. 245, 248, 250, 322,
327, 333
15 § s. 291, 327
16 § s. 327, 343, 344
17 § s. 181, 327
22 § s. 30
32 § s. 116

Arbejdstalslagen
(26.1.2001/55) s. 264

**Förordning angående vårdnad
om barn och umgängesrätt**

28.6.1994/556

s. 48, 149, 291, 347

**Förordning om verkställighet
av beslut om barn och**

umgängesrätt 18.10.1996/729

s. 48, 355

**Förmyndarverksamhetslagen
(1.4.199/442)**

4§ s. 67

30§ s. 116

73§ s. 269

Grundlagen 11.6.1997/731

s. 61, 260

Socialvårdsförordningen 607/1983

17§ s. 143

**Verkställighetslag, lag om verk-
ställighet av beslut beträffande
vårdnad om barn och umgänges-
rätt 28.6.1994/556**

s. 48, 355

1§ s. 149, 359

2§ s. 373

3§ s. 370

6§ s. 366-67

7§ s. 366

8§ s. 367

12§ s. 367, 371

13§ s. 372

14§ s. 374

15§ s. 361-365

16§ s. 361, 363, 366

Äktenskapslagen 13.6.1924/234

20§ s. 311

32§ s. 86

Island

Barneloven, forkortet BLI

lov nr. 76 15. marts 2003

s. 48

§ 2 s. 84

§ 28 s. 61, 64-66, 116,
118, 163, 266

§ 29 s. 83, 89, 254-55

§ 30 s. 239-41, 244-47, 254-55

§ 31 s. 84, 144, 157

§ 32 s. 92, 144, 148, 189, 254

§ 33 s. 278, 312, 339, 367

§ 34 s. 102, 127, 158-59, 165,
210, 254, 321

§ 35 s. 117, 182, 254

§ 38 s. 331

§ 40 s. 339

§ 41 s. 328

§ 42 s. 228, 328, 350

§ 43 s. 280, 288, 283, 291

§ 45 s. 356-57, 361, 365,
369-70, 374

§ 46 s. 150, 202, 204-05,
210, 220, 222

§ 47 s. 211, 215, 217, 222,
225, 231, 232, 321

§ 48 s. 149, 356, 359, 361, 372

§ 49 s. 356, 361

§ 50 s. 356-57, 364

§ 51 s. 208

§ 52 s. 226, 229

§ 58 s. 328

kap. XI s. 362

Norge

Barneloven, forkortet bl., lov om barn og foreldre, lov 8. april 1981 nr. 7 som ændret bl.a. ved lov 3. marts 1987 nr. 8, lov nr 13. juni 1997 nr. 39 og lov 20. juni 2003 nr. 40.

- s. 49
- § 3 s. 84
- § 30 s. 62, 64, 66-67
- § 31 s. 62-63, 163, 245, 266, 274, 278, 280, 284, 292
- § 32 s. 262-63
- § 33 s. 63, 65, 262-63
- § 34 s. 83-85, 95, 140
- § 35 s. 89, 91, 140, 148
- § 36 s. 187, 191, 192, 194
- § 37 s. 63, 105, 109, 190
- § 38 s. 239-41, 245, 257
- § 39 s. 148, 240
- § 40 s. 106, 116-17, 208
- § 41 s. 117, 218, 328
- § 42 s. 63, 109, 202, 204, 207, 288
- § 43 s. 112, 165, 204, 207, 211, 215, 217, 238, 288
- § 44 s. 219
- § 45 s. 231-32
- § 46 s. 207-08
- § 47 s. 226, 229
- § 48 s. 71-73, 78, 210
- § 49 s. 317-18
- § 51-54 s. 313
- § 55 s. 149, 210, 280
- § 58 s. 328, 333
- § 59 s. 328, 334
- § 60 s. 182
- § 61 s. 292, 299, 335-37, 339-41, 348-49, 351, 353
- § 62 s. 337

- § 63 s. 240-47, 256
- § 64 s. 140, 165, 178-79, 208, 351
- § 65 s. 149-50, 359, 362
- § 84 s. 30

Barnevernsloven, lov 17. juli 1992 nr. 100

- § 4-12 s. 246
- § 4-18 s. 249
- § 4-20 s. 249

Ekteskapsloven, lov 4. juli 1991 nr. 47

- § 26 s. 312

Tvangsfuldbyrdelsesloven, lov 26. juni 1992 nr. 86

- § 4-1 s. 149, 359
- § 4-2 s. 150
- kap 13 s. 356
- § 13-8 s. 362, 375
- § 13-14 s. 360, 362, 364, 366, 375

Tvistemålsloven, lov 13. august 1915 nr. 6

- § 99 a s. 337
- § 239 s. 348-49
- § 305 s. 336
- § 323 s. 329

Vergemålsloven, lov 22. april 1927 nr. 3

- § 3 s. 67, 116
- § 6 s. 246
- § 32 s. 264
- § 33 s. 264
- § 39 s. 246
- § 40 s. 268

Sverige

Föräldrabalken, forkortet FB,

Lov 10. juni 1949

(SFS 1998:319 omtryk)

s. 50

6 kap.

1 § s. 63, 66

2 § s. 63-64, 67

2a § s. 66, 70, 73, 165, 169, 223

2b § s. 163, 285

3 § s. 83, 86, 89

4 § s. 91-92, 145, 329

5 § s. 86, 95, 122, 159, 178, 251

6 § s. 145, 329

7 § s. 249-52

8 § s. 249-50, 252

9 § s. 240, 243-45, 249

10 § s. 179

10a § s. 247, 249, 256

10b-c § s. 249

11 § s. 63-64, 105, 253, 267

12 § s. 264

13 § s. 105, 110, 118

14 § s. 251

14a § s. 145, 159, 188

15 § s. 203-04, 206, 227,
230-31

15a § s. 145, 159, 209-10,
231, 245, 259

15b § s. 220

16 § s. 327

17 § s. 327-28, 351

17a § s. 145-46, 275, 281, 314

17b § s. 149

18 § s. 327, 339

19 § s. 92, 145, 275, 285,
287, 293, 327, 329,
332, 341, 345

20 § s. 183, 327, 359

21 § s. 327, 363

22 § s. 327, 352

8 kap. s. 264

10 kap. 2 § s. 67

12 kap. 12 § s. 115

20 kap. s. 327

1 § s. 330

21 kap. s. 356

1 § s. 149, 358-59, 370

2 § s. 368

3 § s. 362-63, 365

4 § s. 368, 371

5 § s. 373

6 § s. 374-75

9 § s. 365, 370, 372

11 § s. 371

12 § s. 369

Forordning om tillämpning

av 21 kap. (1967:715)

s. 356, 365, 369

Kommunförbundets

cirkulär (1998:174)

s. 52, 146, 254, 281

Lag om särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), LVU

s. 251

Sekretesslag (1980:100)

s. 145

Socialtjänstförordningen (1981:750)

s. 252

Socialtjänstlagen (2001:453)

s. 146, 218, 314

Äktenskapsbalk (1987:230)

14. kap 17-18 §§ 330

Konventioner

Børnekonventionen

s. 37

Art.3 s. 37, 69

Art. 9 s. 37, 201

Art. 12 s. 38, 260, 267,
270-71, 291

Art. 16 s. 66

Art. 18 s. 37, 82, 88, 100, 304

Art. 19 s. 66

Den europæiske Menneske- rettighedskonvention

s. 37

Art 6 s. 331

Art 8 s. 37, 237

Art 14 s. 37, 88

Europarådets konvention om kontakt

s. 39, 201, 225, 236-37

Europarådets konvention om udøvelse af barnets rettigheder

s. 39, 271, 273, 297-98, 331

Nordisk ægteskabskonvention

Art. 7-8 s. 30

Stikordsregister

- Administrationen, afgørelser,
  - forældremyndighed 320
  - – samvær 210, 320
  - godkendelse, aftaler 84, 91, 140, 146-47, 151
  - opgaver 43, 320, 322
  - orienteringsmøder 305
  - rapporter, retten 285, 342, 352
  - rådgivning 308
  - se også fylkesmannen, socialnämnd, statsamter og sysselmænd
- Adoption 9, 56, 248, 253, 258
- Adoptionssamtykke 106
- Advokat, barnet 297
  - – opgave 298
  - etik 317
  - salær 352
- Afbrydelse, samvær 221
- Afgørelser, antal 155
  - barnets bopæl 157, 187, 193, 197
  - betingelser 112, 135, 187, 214
  - enkeltspørgsmål 112, 135
  - forældreansvar 154
    - – fælles 119, 133
    - – kriterier 73, 96, 99, 158, 162, 169
      - – – lovfæstede 162, 184
    - midlertidige 181, 235
    - samvær 210
      - – kompetence 154, 210, 320
    - ændring 177, 185, 221
  - Afslag, godkendelse, aftale 141
    - samvær 221
  - Aftaler, forældres 137
    - – anmeldelse 91, 142, 147
    - – barnets bopæl 186, 189
    - – forældreansvar 140
      - – – fælles, anmeldelse 91, 147
      - – – godkendelse 92, 141, 151
    - – godkendelse 92, 141, 149, 151, 209, 279, 306
    - – – administrativ 149
    - – – fremgangsmåde 142, 144, 146, 306
    - – grupperinger 137
    - – mulighederne 139
    - – myndighedernes rolle 43, 84, 91, 140-41, 147, 151
    - – privatisering 43, 140, 151
    - – registrering 91, 147, 152
    - – samvær 209
    - – tvangsfuldbyrdsesgrundlag 149, 152, 359
    - overførelse, ansvar, tredjemænd 253, 258
    - ugifte forældre 89, 91, 93, 98
    - vekselvis boende 189
    - ændring 177, 185, 221
  - Aga 65
  - Alder, arbejdsaftaler 263
    - barnets ønsker 163
    - forældreansvar 64, 77
    - medindflydelse 265, 269
    - samtale 281, 294
    - samvær 213
    - selvbestemmelse 261, 263, 269

- Anbringelse uden for hjemmet 249, 251
- Anerkendelse, faderskab 88, 89, 93, 98
- Anmeldelse, forældreansvars-aftaler 91, 147
- Ansvar, *se* forældreansvar
- Argumentationsret, barnet 163, 275, 279, 281, 285, 369, 373
- Barnet, holdning, forældre-myndighed 163, 170, 281
  - – aftalegodkendelse 279
  - – alder 163
  - – dommersamtaler 273, 290
  - – rapportredegerelse 285
  - – rådgivning 275
  - – samvær 222
  - – statsamtssamtale 294
  - – tvangsfuldbyrdelse 369, 373
  - information 273
  - initiativ, retssag 302
  - medbestemmelse 260
  - medindflydelse 265, 269
  - partsstatus 173, 302
  - repræsentant 297
  - rådgivningsdeltagelse 275
  - samtale 285, 290, 294, 369
  - selvbestemmelse 261, 269
  - ønsker 163, 270, 281, 373
- Barnets bedste 69, 78, 158
  - – enkeltbestemmelser 72, 78
  - – lovregel 70, 78
- Bedsteforældre, forældreansvar,
  - aftale 253, 258
  - – dom 249, 258
  - – dødsfald 241, 244, 256
  - – forsømmelige forældre 251
  - – initiativ 249, 258
  - samvær 230, 237
- Beføjelser, forældrene 59
- Betingelser, bopælsafgørelser 187
  - forældreansvarsafgørelser 112, 135
  - samværsafgørelser 214
- Bevisførelse, retssag 341
- Bidrag, barnet 56, 68, 190
  - – *se* Nordisk børneret I, del 2
- Bopæl, barnets 186, 265
  - – aftale 186, 189
  - – dom 157, 187, 193, 197
  - – – betingelser 187
  - flytning, indenlands 106, 109, 131
  - – udenlands 106, 116, 133, 208
  - fælles forældreansvar 104
  - samvær 204
  - terminologi 75, 79, 187
  - vekselvis 189, 193, 198
- Bopælsforældres beslutninger 108, 131
- Bortførelse 116, 218, 223, 238
- Brevkontakt 224, 236
- Bøder, tvangsgennemførelse 361
- Børnebortførelser 116, 218, 223, 238
- Børnehave, samtykke 109, 114, 132
- Børnekonventionen, *se* lovregistret
- Børnesagkyndig rådgivning 308, 312
  - deltagelse, sagsforberedelsen 334
  - – prøveordninger 340
  - undersøgelse 216, 342, 347
  - – barnets holdning 285
  - – udgifter 352
- Børnetestamente 246, 257
- Børneværn 62, 249, 251
- Checkliste 159, 184
- Daginstitution, orientering 228
  - samtykke, indmeldelse 107, 108, 132
- Dagligdagens beslutninger 108, 131
- Dansk lovgivning 46
- Deleordninger, *se* vekselvis boende

- Domme 154
  - muligheder 157
  - kriterier 158, 162, 169, 177, 185
- Dommersamtaler, børn 290
- Domstol 319
  - bevisførelsen 341
  - børnesamtaler 290
  - børnesagkyndige, sagsforberedelsen 334
  - – rapporter 285, 342, 352
  - familieretter 323
  - forligsmægling 334
  - henvisning, mægling 338
  - indispositiv 328
  - lægdommere 329
  - opbygning 320, 323, 329
  - prøveordninger 340
  - rapporter 285, 334
  - retsplejeregler 327
  - sagsbegyndelsen 332
  - sagsforberedelsen 334
  - – børnesagkyndig deltagelse 334
  - – hurtig 330
  - sammensætning 329
  - skilsmissegag 84
  - summarisk 351
  - udgifter 351
  - udtalelse, sociale myndigheder 341
- Drab, forældreansvar 242
- Dødsfald 231, 256,
  - drab 242
  - efterlevende, ansvar, videreførelse 240
  - fortinsstilling 241, 243, 257
  - initiativ 244
  - kriterier 242, 244
  - samvær, slægtninge 231, 236
  - stedforældre 241, 244-45
  - tilkendegivelse 246, 257
  - tredjemænd 241, 244
  - værger 246, 257
  - Efterlevende, ansvar 240, 241, 243, 257
- Egnethed, forældre 173
- E-mailkontakt 224, 236
- Enighed, forældre, fælles ansvar 102, 105, 131
  - se aftaler
- Enkelttvister, afgørelse 112, 135
- Erklæring, børnesagkyndig 285, 342, 352
- Etik, advokat 317
- Europarådskonventioner, se lovregistret
- Faderskab 56, 88
  - anerkendelse 88
  - betydning, ansvar 88
  - omsorgserklæring 89
  - samlivserklæring 93
  - se også Nordisk Børneret I, del 1
- Familedomstole 323
- Ferie, samvær 109-10
  - udlandet 110, 117, 133, 218, 238
- Finsk lovgivning 45, 47
- Fjernelse, hjemmet 249
- Flytning, indenlands 106, 109, 131
  - udenlands 106, 116, 131, 208
- Flytteplaner 173
- FN's børnekonvention, se lovregistret
- Fogedsag, se tvangsfuldbyrdelse
- Folkeregister, forældreansvar 148, 152, 240
  - vekselvis boende 190, 200
- Forarbejder, lovene 46
- Forhindring, forældre 118, 133
  - tvangsfuldbyrdelse 372
- Forlig, bistand 42, 304
  - børn 275
  - børnesagkyndig rådgivning 308, 312
  - domstol 334, 338
  - mediation 310

- mægling 311, 312
- orienteringsmøder 305
- tvangsfuldbyrdelse 366
- Forskning 36
- Forskole 107, 110, 132
- Forsømmelse, forældre 65, 169-70, 249, 251
- Forudsætninger, reformer 32, 35, 40
- Forældreansvar, dom 119, 154
  - fælles 100
  - – aftale 42, 43, 89, 137, 151
  - – bestemmelsesret 102, 105, 108, 131
  - – bopælsafgørelser 100, 104, 186
  - – daglige spørgsmål 108, 131
  - – dom 119, 133
  - – – betingelser 112, 135
  - – – enkeltafgørelser 112, 135
  - – enighed 102, 105, 131
  - – enkeltafgørelser 112, 135
  - – folkeregister 148, 152
  - – opdeling, opgaver 113, 135
  - – påtvunget 119, 133
  - – samværsafgørelser 101, 104, 204
  - – separation, skilsmisse 84, 97
  - – tredjemand 255, 259
  - – udøvelse 102
  - – uenighed 108, 129
  - – vigtigere spørgsmål 102, 105, 131
  - indehavere 82, 239
  - indhold 58
  - terminologi 74, 7
  - tredjemænd 241, 244, 249, 253, 255, 258
- Forældrelost barn 239, 256
- Fritidsaktivitet, farlig 110
- Fritidshjem, indmeldelse 107, 109, 132
- Fuldbyrdelse, *se* tvangsgennemførelse
- Fuldmagt, forældre 118, 133
- Fylkesmannen, forældreansvar, godkendelse 149
  - – registrering 148
  - kompetence, afgørelser 320
  - mægling 85, 275, 278, 311
  - samvær 210
- Fælles forældreansvar, *se* forældreansvar
- Förmynderskap 56, 67, 77, 115, 257, 268
- Gemensam vårdnad, *se* forældreansvar
- Gift, forældreansvar 83
- skilsmisse 84, 97
- Godkendelse, aftaler, bopæl 187
  - – forældreansvar 92, 141, 151
  - – fremgangsmåde 142, 144, 146, 279, 306
  - – samvær 209
- Grundlag, tvangsgennemførelse 359
- Harmoniseringsmuligheder 54, 77, 97, 128, 151, 184, 197, 236, 256, 269
  - aftaler, ansvar m.v. 151
  - barnets bedste 78
  - medindflydelse 269
  - selvstændighed 269
  - bedsteforældre, ansvar 256
  - samvær 237
  - beslutningsbeføjelser, bopælsforældre 131
  - bopælsafgørelser, særskilte 197
  - dagligdags beslutninger 131
  - deleordninger 198
  - domme 184
  - dødsfald 256
  - enighedskravet 131
  - enkeltafgørelser 135
  - fælles forældreansvar 128
  - generelt 54
  - godkendelseskrav 151, 152
  - flytning indenlands 131

- indehavere, ansvaret 97
- – ugifte 97
- indhold, ansvaret 77
- indirekte kontakt 236
- kriterier, lovregulering 184
- lovgivning, indpasning 56
- privatisering, aftaler 151
- påtvunget fællesskab 133
- registrering, forældre-
  myndighed 152
- samvær 236
- – bedsteforældre 236
- – indirekte 236
- – normal 238
- – rejseudgifter 238
- – udlandet 238
- – udvidet 198
- skilsmisse 97
- terminologi 78
- tredjemænd, forældreansvar,
  aftale 258
- – dom 258
- – dødsfald 256
- – flere 259
- udstrækning, ansvaret 77
- ugifte fædre 97
- vekselsvis boende 198
- vigtigere beslutninger 129
- ændring, kriterier 185
- – processuelle begrænsninger 184
- Helbredsspørgsmål, samtykke 103,
  106-07, 132
- Henvisning, mægling 338
- Hurtig sagsbehandling 330
- Husarrest, barnet 66
- Hverdagssamvær 211
- Indehaver, forældreansvar 82, 239
- – bedsteforældre 241, 244, 249,
  253, 256, 258
- – dødsfald 239, 256
- – forsømmelse 249, 251
- – gifte 83, 97
- – – skilsmisse 84, 97
- – plejeforældre 241, 244, 249,
  253, 258
- – stedforældre 241, 244, 249,
  252, 254, 256, 258
- – ugifte fædre 87
- – – – aftale 89, 97
- – – – dom 95
- – – – tilkendegivelse 89, 93
- – – mødre 89
- Indenlandsk flytning 106, 131, 173
- Indhold, forældreansvar 58
- Indispositive sager 328
- Information, barnet 273
- forældrene 226, 238, 305
- – myndigheder 228
- Interimistiske beslutninger 181, 235
- Internationale initiativer 37
- Islandsk lovgivning 48
- Kompetence, afgørelser 154,
  210, 320
- aftalegodkendelse 43, 84, 91,
  140-41, 147, 151
- samværsafgørelser 210, 320
- tvangsfuldbyrdelse 357
- Konfliktmægling 310
- Konfliktniveau, fælles forældre-
  myndighed 121, 124, 134
- samvær 223
- Kontakt, *se* samvær
- Kontinuitet, miljø 171
- Konventioner, *se* lovregistret
- Kriterier, forældreansvarsafgørelser
  73, 96, 99, 158, 162, 169, 184
- – dødsfald 242, 244
- – lovregulerede 162, 184
- – ændring 177, 185
- Krænkende behandling,
  barnet 65, 67, 169
- Kønsneutralitet 43, 174

- Ligestilling, børn 42
  - forældre 43, 174
- Litteratur 20, 27
- Lovgivning, indpasning 56
  - nordisk 46
  - tendenser 40
- Lægdømmere 329
- Lægebehandling 103, 106-07, 132

- Magtanvendelse, tvangs-
fuldbyrdelse 362
- Mediation 310
- Medicinsk behandling, sam-
tykke 103, 106-07, 132
- Medindflydelse, barnet 265, 269
- Menneskerettighedskonventionen,
se lovregistret
- Midlertidige afgørelser 181, 235
- Miljøsift 171
- Mægling 85, 278, 311
- Myndighedsalder 64
- Myndighedskontrol 43, 84, 97,
140, 147, 151

- Navnevalg 106, 114
- Nordisk lovgivning 46
  - samarbejde 53
- Normalsamvær 211
- Norsk lovgivning 49
- Nämdemänn 329
- Nægtelse, samvær 221
  - tvangsfuldbyrdelse 372

- Omfang, samvær 211
- Omsorg, forældrene 59
- Omsorgs- og ansvarserklæring
89, 98
- Opgaver, ansvar, opdeling 113, 135
  - – myndighederne 320
- Oplysninger, barnet 273
  - forældrene 226, 238, 305
  - – myndighederne 228

- Ophør, forældreansvar 64
- Orienteringsmøder, forældrene 305
- Overførelse, forældreansvar,
– – aftale, tredjemænd 253, 258
– – dom 177, 239, 248
- Overgreb, barnet 65, 169
- Overnatning, samvær 213
- Overvåget samvær 215

- Pas 103, 106, 114, 116-17, 238
- Plejeforældre, forældreansvar,
aftale 253, 258
– – dom 249, 252, 258
– – dødsfald 241, 244, 256
– – initiativ 231, 237, 249, 258
– samvær 230, 237
- Pligter, forældre, se ansvar
- Privatisering 43, 140, 151
- Procesreglerne 327
- Processen, domstol 319
- Prognose, forældreansvars-
afgørelse 158
- Programerklæringer 44
- Prøveordninger 340
- Påtvungen fælles forældre-
ansvar 119, 133

- Rapporter, børnesagkyndige 285,
342, 347
- Registrerede partnere 65, 254,
255, 259
- Registrering, aftaler, forældreansvar
91, 147, 152
– samboforhold 84, 88, 254
- Regler, nordiske 46
– retssag 327
– tvangsfuldbyrdelse 355
- Rejser, udlandet 110, 117,
133, 218, 238
- Rejseudgifter, samvær 219, 238

- Religion, beslutninger 106, 108, 110, 113
  - samvær 215
- Repræsentant, barnet 297
- Retshjælp 351
- Retskraft, domme 177
- Retsplejeregler 327
- Retssag, antal 155
  - se domstol
- Revselse 65
- Rimelighed, forældreansvar-
afgørelser 177
- Risiko, miljøskift 171
- Rådgivning, børnesag-
kyndig 308, 312
  - domstol 334
  - samarbeetssamtal 278, 285, 305, 398, 311, 314
- Sabotage, samvær 166
- Sagsforberedelse 334
- Sagsomkostninger 351
- Samarbetssamtal 278, 285, 305, 308, 311, 314
- Samboende forældre 33, 85, 87-88, 97
- Samboforhold, registrering 84, 88, 254
- Samlivserklæring 89, 93, 98
- Samtale, børn, dommer 290
  - – rapport 285
- Samvær 42, 201
  - aftale 209
  - – godkendelse 209
  - afgørelse 210
  - – kompetence 210, 320
  - barnets holdning 222
  - – ret 202
  - bedsteforældre 230, 237
  - betingelser 214
  - breve 224, 236
  - dødsfald 231, 237
  - flytning, udlandet 116, 208, 227
  - forældres retsstilling 204
  - godkendelse, aftale 209
  - harmonisering 236
  - hverdags 211
  - indirekte 224, 236
  - midlertidigt 235
  - normal 211, 238
  - nægtelse 221
  - omfang 211
  - ophævelse 221
  - oplysninger 226, 238
  - – forældrene 226
  - – – myndighederne 228
  - overvåget 215, 238
  - rejseudgifter 219, 238
  - nægtelse 221
  - sabotage 166
  - samværsberettigedes retsstilling 206
  - seksuelt misbrug 223
  - slægtninge 230, 237
  - – initiativ 231, 237
  - små børn 213
  - stedforældre 230, 237
  - større børn 222
  - telefon 224, 236
  - terminologi 76, 80, 202
  - tvangsgennemførelse 361-63
  - udlandet 218, 238
  - udvidet 191, 198, 211
  - underretning 207
  - vilkår 214
  - vold 223
  - vægring 165
  - ændring 177, 221
- Seksuelt misbrug 223
- Selvbestemmelse, barnet 261, 269
- Separation, skilsmisse, forældre-
ansvar 40, 84, 97

- Skolevalg, samtykke 104, 106, 113, 132
- Slægtninge, forældreansvar, aftale 253, 258
  - – dom 249, 258
  - – dødsfald 241, 244
  - – initiativ 249, 258
  - samvær 230, 237
- Socialnämnd 322
  - godkendelse, aftaler 141, 151, 307
  - initiativret 231, 237, 245, 249
  - registrering, ugiftes aftaler 91
  - samarbejtsamtal 278, 285, 308, 311, 314
  - tvangsfuldbyrdsesmægling 366
  - udtalelse, retten 341
  - vårdnadvistutredninger 285, 344, 352
- Sprogbrug 74, 78, 187, 202, 276
- Statistik 32, 87, 92, 155, 190, 206
- Statsamtet, anmeldelse, forældreansvar 91, 147
  - børnesagkyndig rådgivning 275, 308
  - børnesamtaler 294
  - godkendelse, aftaler, eneforældreansvar 142, 151
  - samvær, afgørelse 210, 320
- Status quo 171
- Stedforældre, forældreansvar, aftale 253, 258
  - – dom 249, 252
  - – dødsfald 241, 244-45, 256
  - – legalt 244, 254
  - samvær 230, 237
- Stævning, retssag 332
- Svensk lovgivning 50
- Syssemmannen, forældreansvar, godkendelse 92, 144, 151
  - rådgivning 312
  - samvær, afgørelse 210, 320
  - tvangsfuldbyrdelse 357
- Særskilt repræsentant, barnet 297
- Søskenderelationer 172
- Tal, fælles ansvar 87, 92
  - deleaftaler 191
  - retssager 155
  - samværsvægning 206
  - skilsmisser 33
  - ugifte forældre 33
- Telefonkontakt 224, 236
- Tendenser, retsudviklingen 40
- Terminologi 74, 78, 187, 202, 276
- Tilkendegivelse, dødsfald 246, 257
  - omsorgserklæring 89, 98
  - samboerklæring 93
- Tostrengt system 320
- Tredjemænd, forældreansvar 248
  - – aftale 253, 258
  - – dom 249, 258
  - – dødsfald 239, 241, 244, 256
  - – initiativ 249, 258
  - samvær 230, 237
- Trossamfund, indmeldelse 106, 113
- Tvangsfuldbyrdelse 354
  - barnets stilling 369, 373
  - bøder 361
  - forligsmægling 366
  - grundlag 359
  - justering 372
  - magtanvendelse 362
  - myndigheder 357
  - nægtelse 372
  - reglerne 355
  - sagsbehandlingen 366
  - samvær 361-63
  - sikkerhedsforanstaltninger 371
  - udsættelse 372
  - undersøgelser 371
  - vite 361

- Udgifter, retssag 351
  - samvær 219, 238
- Udlandet, flytning 106, 116, 135 208
  - rejser, kortvarige 110, 117, 133
  - samvær 218, 238
- Uegnethed, forældre 170
- Ugifte fædre, antal 33
  - – faderskab 56, 88, 89, 93
  - – forældreansvar 87
  - – – aftale 89, 97
  - – – anmeldelse 91
  - – – – godkendelse 92
  - – – dom 95
  - – – kriterier 96, 99
  - – – omsorgserklæring 89, 98
  - – – samboerklæring 93
  - mødre 89
- Umgänge, *se* samvær
- Underhåll, barnet 56, 68, 190
  - *se* Nordisk Børneret I, del 2
- Undersøgelser, retten 285, 342, 347, 352, 372
- Vekselvis boende 189
  - – afgrænsning 191
  - – aftale 189
  - – dom 193, 198
  - – folkeregister 190, 200
  - – opdeling opgaver 114, 135, 190
  - – retsvirkning 190, 200
  - – terminologi 76, 80
- Vejledningsmøder, forældre 305
- Verkställighet, *se* tvangsfuldbyrdelse
- Videokontakt 224, 236
- Vigtigere beslutninger, enighed 102, 105, 131
- Vilkår, bopælsafgørelser 187
  - forældreansvarsafgørelse 112, 135
  - samværsafgørelse 214
- Vold mod barnet 65, 169, 223
- Vårdnad, *se* forældreansvar
- Vårdnadstvistutredninger 344, 352
  - barnets holdning 285
- Værgemål 56, 67, 77
  - dødsfald 246, 257
  - medindflydelse 268
- Værger, uenige 115
- Ægteskab, forældreansvar 64, 77
  - barnet 64
  - samtykke 106
- Ændringsafgørelser, forældreansvar 73, 177, 185
  - – processuelle begrænsninger 180, 185
  - samvær 177, 221
- Økonomiske spørgsmål 56, 67, 77, 115, 268
- Ønsker, barnets 163, 281, 373

Nordisk Ministerråds og Nordisk Råds publikationer kan bestilles hos:

BELGIEN &
LUXEMBOURG
Jean de Lannoy
Avenue du Roi, 202
1190 Brussels
Tel +32 (0)2 538 5169
Fax +32 (0)2 538 0841
jean.de.lannoy@euronet.be

CANADA
Renouf Publishing
Company Ltd
5369 Canotek Road
Ottawa,
Ontario K1J 9J3
Tel + 1 (613) 745 2665
Fax + 1 (613) 745 7660
order.dept@renoufbooks.com
www.renoufbooks.com

DANMARK
Svensk-Norsk Bogimport A/S
Esplanaden 8 B
1263 København K
Tel +45 33 14 26 66
Fax +45 33 14 35 88
snb@bog.dk
www.snbog.dk

ESTLAND
Astro Raamatud AS
Pärnu mnt 142
11317 Tallinn
Tel +372 654 8485
Fax +372 654 8475
book@astro.ee

FINLAND
Akademiska Bokhandeln
PB 128, Centralgatan 1
00101 Helsingfors
Tel +358 9 12141
akatilau@akateeminen.com
www.akateeminen.com

FRANKRIG
Librairie LAVOISIER
14, rue de Provigny
94236 Cachan Cedex
Tel +33 (1) 4740 6700
Fax +33 (1) 4740 6702
group@lavoisier.fr
www.lavoisier.fr

FÆRØERNE
H.N. Jacobsens Bókahandil
Postboks 55
110 Tórshavn
Tel +298 31 10 36
Fax +298 31 78 73
hnj-bokh@post.olivant.fo

HOLLAND
De Lindeboom
Internationale Publikaties b.v.
Postbus 202
7480 AE Haaksbergen
Tel +31 (0)53 57 40004
Fax +31 (0)53 57 29296
books@delindeboom.com
www.delindeboom.com

ISLAND
Mál og Menning
Laugavegi 18
101 Reykjavík
Tel +354 (9)515 2500
Fax +354 (9)515 2505
verslun@mm.is

KINA
C N P I E C
Europe Division
16 Gongti East Road
P.O. Box 88, Beijing
Tel +86 10 50 66 688-8
Fax +86 10 50 63 101

LETLAND
Jana Rozes Gramātnica
Kr. Barona iela 5
1011 Rīga
Tel +371 (0)2 284288
Fax +371 7 370 922

LITAUEN
Penki Kontinentai
A. Stulginskio 5
2001 Vilnius
Tel +370 (5) 2664540
Fax +370 (5) 2664565
books@5ci.lt
www.books.lt

NORGE
Akademika A/S
Postboks 84 Blindern
0314 Oslo
Tel +47 22 85 30 30
Fax +47 22 85 30 80
bloken@sio.uio.no
www.akademika.no

RUM/ENIEN
Euromedia s.r.l.
Str Dionisie Lupu nr 65
70184 Bucuresti
Tel + 40 1 614 06 64
Fax + 40 1 312 96 46

STORBRITANNIEN
The Stationery Office
P.O. Box 276
London SW8 5DT
Tel +44 870 600 5522
Fax +44 870 600 5533
customer.services@tso.co.uk
www.tso.co.uk/bookshop

SVERIGE
Fritzes
Kundservice
106 47 Stockholm
Tel +46 (0)8 690 9190
Fax +46 (0)8 690 9191
order.fritzes@nj.se
www.fritzes.se

TYSKLAND
UNO-Verlag GmbH
Am Hofgarten 10
53113 Bonn
Tel +49 (0)228 949020
Fax +49 (0)228 9490 222
info@uno-verlag.de
www.uno-verlag.de

UNGARN
Euro Info Service
PO Box 1039
1245 Budapest
Tel +36 (1) 329 2487
Fax +36 (1) 349 2053
euroinfo@euroinfo.hu

USA
Bernan
4611-F Assembly Drive
Lanham MD 20706-4391
Tel +1 (301) 459 7666
Fax +1 (301) 459 0056
query@bernan.com
www.bernan.com

ÅLAND
Lisco bok- och pappershandel
Skarpansvägen 25
Box 8
22101 Mariehamn
Tel +358 (0)18 17 177
Fax +358 (0)18 19 771
info@lisco.fi